

Т. ПАСІЧНИК

ПЕТРО
ГОРДІЄНКО

ПОЕМА

Т. ПАСІЧНИК

ПЕТРО ГОРДІЄНКО

ЕПОПЕЯ

ЧАСТИНА II: РІДНИЙ ГОМІН

НЬЮ-ЙОРК 1957

Всі права застережені.

Обкладинка П. Холодного

З друкарні „Dnipro” Publishing Co, 77 E. St. Mark's Place,
New York, N. Y.

Світлій пам'яті
дорогих Батьків присвячує
вдячний син.

I

ЗАСПІВ

Гомоне рідний! Щасливий, правдивий і радісно-щирий,
З любого, з рідного краю, далекого, гомоне рідний!
От і життя в чужині вже минає, а я лиш тобою,
Рідний мій, мрію, живу, і працюю, й надіюсь, і вірю.
Скільки спокус пережити прийшлося, блукань безпорадних!
Скільки прийшлося і падати й від небезпеки згинатись!
Скільки прийшлося й безумства зазнати, зневір'я налитись
І на дорогах нез'їжджених і на глухих роздоріжжях!
Скільки лишилося скель, і долин, і проваллів у серці,
Що їх недоля, лукава, сліпа, наорала, нагризла!
Скільки могил та хрестів залишилося глибоко в грудях,
Де поховав я чимало надій своїх радісних, чистих!
Скільки лишилося болю у серці від дотику смерти,
Що вже не раз заглядала, дивилась похмуро у вічі!
Стільки прийшлося пережити усього, що й згадувать важко!
Але усе це зникало: і сум, і блукань безпорадність,
Скелі, долини, провалля й мовчазнії дотики смерти,
Страх, і спокуси, й глухі роздоріжжя, — усе це зникало,
Як лише радісні тони твої зазвучали у серці,
Як лише радісні звуки твої у душі заспівали!
Ось я іду, було, вліті по битій дорозі. Навколо
Ані живої душі! Лише сонце пече безнастанно...
Дерева в полі ніде не видати, щоби відпочити
В тіні погідній, а може й води із кринички налитись,
Що, бува, дзвонить з-під кореня й весело млеться, сміється.
Ні, не видати! Лиш куриться порошок над шляхом широким!
І, перемучений, чув я, бувало, із рідного краю
Гомін щасливий: співало блакитнее небо, а сонце
Грало, всміхливе і радісне, на золотую сопілку,
Небо й людей веселило, серця наливало блакиттю,

Прозор'ю, буйною силою обріїв синьоіскристих.
Ген пливуть хмари пір'ясті, неначе чайки білокрилі,
Й срібними тонами-росами ллються на спраглию землю,
Гомоном радісним ллються на села, на поле далеке,
І на ліси, й на сади, і на берег квітчасто-зелений.
Поле співає, сади ніжнотонною арфою дзвонять,
Ходять казки по верхіттях лісів, прилітають з вітрами
До тихомовних хаток, оживають і всесвітом-світом
Стеляться в людській уяві, у серці дитячим сіяють.
Гомін несеться з далекого, з любого, рідного краю!..
Йду, було, я поміж люди. Прошу і шукаю між ними
Лиш співчуття у недолі, лиш теплого, людського слова...
І відганяли мене, насміхалися і глузували,
Наче я був не борець за свободу, за чесні ідеї,
Але бурлака ледачий, жебрак, на сумління збіднілий.
І у хвилину безрадного горя плили чародійні
Рідного гомону звуки з далекого рідного краю...
Любая мати мене обіймає і тулить до серця,
Гладить обличчя і ніжно говорить: „Синочку мій милий!”
Батько бере на коліна й до праці, малого, привчає.
Чую я гомін веселої праці у хаті, на полі:
І веретено в'юнке у задуманий вечір співає,
І десь молотять ціпні замашні на токах та по клунях,
І срібнолезі серпи у жнива підрізають пшеницю,
І остролезії коси по луках співають у травах,
А на полях у ячменях та вівсах гартовано дзвонять...
Дзвонять міста говірливі, гудки на заводах лунають...
Люди працюють усюди, зичливі, спокійні, побожні.
„Боже, вам допомагай!” перехожі всім зичать, говорять...
„Дай, Боже, й вам!” усміхаючись, дякують люди побожно...
Гомін несеться з далекого, з любого, рідного краю!
Йду в чужині я, було, і розказую людям, яке то
Горе зустріло мене, коли злі вороги намагались
Бога убити у серці моему, узяти Святого
І розп'ясти, щоби з Нього тоді насміхатись безглуздо,
Щоби Його у безумстві своєму, убивши, втопити.
Я говорив, і не вірили люди. Було, що й сміялись
З віри моєї, з надії моєї і з Бога святого.
Тішилися, що у серцях їх надій не було непотрібних,

Віри і мрій не було; що потреби не мали пізнати
Бога святого; що й зайво було їм це все пізнавати: —
Гордістю був добробут їх, а Богом була їм машина.
І у хвилини самотності чув я, що з рідного краю
Рідного гомону звуки плили чародійно-пестливі.
Чую, як мати мене, ще малого, навчає молитись:
Бог, найсвятішеє слово, навчає мене вимовляти...
Батько проказує Заповіді і навчає любити
Бога всією душею, і ближнього, і Україну...
Чую веселії дзвони у церкві в неділю і в свято...
Чую, як линуть пісні-колядки на Різдво на Христове:
Сонцем і свічами на Святий Вечір співають у серці.
Чую, як радісно б'ють на Великдень веселії дзвони,
Небо з землею, людину із Богом воскреслим еднають...
Гомін несеться з далекого, з любого, рідного краю!..
Серце, бува, в чужині засумує за волею й щастям...
Хоч зустрічає людей воно добрих, проте не знаходить
Ані спокою, ні волі, ні щастя, ні повної правди.
І у хвилини непевності чую, як з рідного краю
Рідного гомону хвилі несуться, живі і надійні...
Чую, як з рідного краю несуться кличі переможні:
„За Українську Народню Республіку! За Україну!”
Горді мільйони співають, врочисто усі присягають:
Душу і тіло віддати за волю й життя України,
Душу віддати за Бога, за ближнього й Божую правду.
В рідному краї сади не цвітуть, а сіяють, палають...
В рідному краї не сонце сіяє, а диво жар-птиця,
Що і говорить по-людському й долю пророчить, віщує.
В рідному краї не люди, а Божої правди і волі
Широ-надхненні апостоли й Духа Святого пророки...
Гомін несеться з далекого, з любого, рідного краю!..
В рідному краї, в далекому, любому, рідному краї
Ворог ще хижий панує, та воля в серцях не вмирає:
Ходить Христос по містах і по селах, людей навчає:
„Заповідь, діти, даю вам нову, найсвятішу, найбільшу,
Щоб один одного ви полюбили і щоб не боялись
Душу свою положити за ближнього, за Україну
І за Мою, діти, правду: За Бога й святе воскресіння!”
Гомін несеться з далекого, з любого, рідного краю!..

Гомоне рідний! Щасливий, правдивий і радіснощирий,
З любого, з рідного краю, далекого, гомоне рідний!
Ти воскреси святу силу у серці моему, щоб міг я
Рідних людей, їх надії, їх віру й святі почування,
Чесну їх працю, їх вчинки, їх чисті думки оспівати!
Ти поможи мені волю веселу із ними любити,
Правду святу пізнавати і Бога хвалить, величати!

ЩАСЛИВА ЗУСТРІЧ

Тарнів. Приїхав Петро Гордієнко й спинивсь у готелі.
Ніч переспав він спокійно, а вранці на вулицю вийшов
Й швидко пішов догори, обминаючи скрізь метушливих,
Вкрай заклопотаних чимсь, і жінок і дівчат, що усюди
Дбайливо щось купували своїм найдорожчим, найближчим:
Та огородину свіжу несе із базару, а інша,
М'ясо поживне купивши, біжить через вулицю швидше,
Щоб не попасти, бува, у якусь неприємну пригоду.
Денеде кроком швидким хмуролиций мужчина перейде,
Кваплячись працюю щоденну сповняти в якійсь установі.
Раз або два перелетіло авто повз нього: безжурно,
Проходять ранню п'ючі, усміхалося вікнам привітним,
Стіни дрімливі гудком лоскотало, м'яким, мелодійним.
Сонце, підбившись угору, спокійно пливе по блакиті,
Наче чумак, що, щасливо минувши усі перешкоди,
З теплого Криму на возі, наповненім всяким багатством,
До діточок і до любої жінки вертається, їде.
Весело куриться вірна товаришка, люлька-бурулька,
Стелиться дим і прозорими барвами, мов аквареллю,
В лагідно-мрійній уяві малює пестливі картини.
Ось він приїхав додому. Назустріч йому вибігають
Хлопчик і дівчинка. „Таточко, таточко їдуть”, гукають.
Мила дружина виходить з затишної хати й здалека
Щиро вітає, всміхаючись, поглядом рідним, коханим.
Весело їдуть круторогі воли на широке подвір'я,
Чують вже запах знайомих будов, пізнають вже обличчя,
Писки вогкі протягають, щоб хтось їх погладив легенько.
Злазить чумак із багатого воза і христиться тричі:
Христиться раз, подивившись на рідну садибу, потому
Христиться вдруге, на поле поглянувши ген за городом,
Христиться втретє і любу дружину й дітей своїх милих
До тужносильних грудей пригортає він радісно й щиро.

Пан Гордієнко не бачить, як сонце всміхається людям,
Як по полях розкидає скрізь золото ніжне, липнєве,
Як у садах наливає солодкими соками груші,
Як наливає солодкими соками яблука, сливи
Й світлим вином рівнину заливає спокійно та щедро.
Квалиться він, щоб побачитись з кимсь, розпитати у когось,
Чи, ненароком, не чув про дружину його незабутню,
Мрію його найдорожчу, що в серці тріпочеться, дзвонить,
Кличе молитися, вірить, кохати, змагатися, жити,
Через провалля веде його, чорні, бездонно-глибокі,
Через верхи переносить його недосяжновисокі,
По рівнині невідомій показує стежку щасливу
До України-коханого, любого, рідного краю,
Де усезнаючий Бог своє мрійне майбутнє колише,
Розум наповнює силою, серце-гарячим коханням,
Чистим та дзвінкоритмічним, немов його воля безсмертна,
Мрійную волю обіцює людям, спокійним і чесним.
Квалиться пан Гордієнко, щоб в когось йому розпитати,
Чи, ненароком, не чув про життя та здоров'я зичливе
Хлопчика, що його гладив так любо малою рукою,
В очі дивився й казав усміхаючись: „Таточку любий!”
Наче проворнов'юнки ластівки, що прозоре повітря,
Соняшним сяйвом наповнене, — ріжуть крильми, маєстатно
Дзвонять у синюю прозор і будять таємні висоти;
Наче дункі журавлі білокрилі, що, ледве помітні,
Рівним ключем пролітають високо з далекого півдня,
Крукають тужно й спішають до південного теплого краю;
Наче рожеві та білі рясні пелюстки, що в повітрі,
З дерева легко спадаючи, крутяться, плавають ніжно,
Встелюють землю, дороги, стежки й шовкоруннії трави; —
Так його мрії-думки пролітали в прозорій уяві,
Ясно світилися веселкою, квітами в ній малювались,
В грудях цілющі джерела з найглибших глибин добували,
В чистих їх водах знайомі кохані обличчя купали,
Грали, дзвонили, співали і ніжно і радіснотужно.
Так його серце тремтіло! Здавалось, неначе у грудях
Човен пливе. Лопотять ще вітрила, мов білії крила.
В човні сидять його любі: дружина й дитина. Радіють,
Що вони знов, як колись, на спокійнее плесо дістались.

Легко іде Гордієнко, неначе летить над хатами,
Над димарями камінними, понад будовами — всюди:
Там бо світилось чарівнопривітне, знайоме проміння,
Кличучи йти без спочинку, без сумніву далі і далі.
Швидко минає готичний костюл, що, малі і великі
Дрібнозубчастії вежі у ясне повітря піднявши, —
Думно співав, мов орган повнозвучний, — надхненно молився.
Ще кільканадцять минуло хвилин, — і нога твердостіпна
Переступила поріг у будову, на вигляд звичайну,
Де, як довідався він від людей перехожих, містились
Всі установи тоді українські, найнижчі й найвищі,
Працю провадячи тут, поза межами рідного краю.
Враз опинивсь у просторій кімнаті. Почав приглядатись.
На протилежній стіні не побачив він вікон, було лиш
Кілька дверей, що вели у якісь іще дальші кімнати.
Люди, мабуть урядовці, виходили й входили, різні
Справи-папери несучи. Ішли із кімнати в кімнату
Мовчки, нікого й нічого не бачачи. Трохи постояв,
Згодом в якогось чорнявого пана спитавсь, чи не міг би,
З ласки своєї, йому показати, у котрій кімнаті
Тут міністерство військовоє працює. Питався. . . дивився. . .
Пан був ласкавий: усе показав. По дорозі балакав
Про урядовців військових, які вони й що з них за люди.
„Найвпливовіший з усіх — підполковник Гаєнко,” промовив:
„Може й чували про нього, хоробрий і чесний вояка!
Ледве живий повернувся з-під Базару, — із того походу,
Де так хоробро і мужньо загинуло стільки героїв
Де наші лицарі (триста і п'ятдесят дев'ять!) здобули
Славу безсмертну: упали й, вмираючи, гордо співали
Гімн України. Упали за честь її, волю і славу!”
Не обзиваючись, слухав ту мову про доброго друга,
З котрим прожив у минулому році криваву недолю,
Найтрагічніші події і котрому дав в охорону
Військо підлегле: завзяте, хоробре і вірне козацтво.
От підійшли вже під двері й постукали. „Можна!” почули.
Руку стиснувши смуглявому панові і попрощавшись.
Він у кімнату ввійшов. Увійшов і спинився в кімнаті.
Друг, підполковник Гаєнко, підвів свої очі і довго
Мовчки дивився на нього: радів, та, здавалось, не вірив,

Щоби полковник Петро Гордієнко живим залишився.
„Пане полковнику!” скрикнув: „Це ви? ! І живий? І здоровий?”
Далі не міг уже й слова промовити. Вибіг з-за столу
Й кинувсь на груди коханому другові, брата неначе
Рідного щиро вітав, обіймав, не говорячи й слова.
„Просто не хочеться вірити,” далі промовив: „щоб сталось
Дивнее диво, щоб мертвий воскрес, по якому вже стільки
Сліз товариських пролято й згадок переказано теплих.”
„Отже, як бачите, сталося диво,” промовив: „вернувся
З бою живий і здоровий, вернувся й стою перед вами.”
„Дайте ж, нехай надивлюся на вас, налюбуюся вами,”
Щиросхвильовано каже Гаєнко: „сідайте у мене!”
Сів коло столу полковник Петро Гордієнко й розмову
Далі провадив, щасливий, що доля, зичлива, ласкава,
Добру людину післала, яка і pomoже й порадить,
Як йому щастя знайти: врятувати дружину й дитину.
Каже йому підполковник Гаєнко: „Ми от що зробимо:
Підем до мене. . . отут. . . недалеко. У мене доскочу
Ми наговоримось, буде зручніше нам і призвітніше.
Та і дружина зрадіє моя, як до нашої хати
Ви завітаєте. Я їй розказував дуже багато,
Як ми покинули рідную землю, як тут, у таборах,
Поневірялись і як під Базар ми у похід ходили.
Я їй розказував, як ви сами, добровільно, лишилися
Битися з ворогом, щоб врятувати від смерти останніх.
Ох, вже нераз ми молилися, друже, за лицарську вашу
Душу і вчинок геройський у щирих піснях величали.
Каже мені: „Не забудьмо, що він за вітчизну кохану
Душу і тіло віддав, що геройською смертю своєю
Він спричинився й до нашого щастя! Чи ж правда, мій любий?”
Я одружився з моєю дружиною тут, у таборі,
Вже як вернувся з походу. Була жалібницею люба.
Ми познайомились, потім побралися і живемо так.
Хоча неспокійно, хоча в чужині живемо ми, та віри
В краще майбутнє не тратимо: не забуваємо краю,
Рідного, любого в долі й недолі, найкращого в світі.”

У ПІДПОЛКОВНИКА ГАЄНКА

От і пішли вони вдвох, розмовляючи приязно й щиро.
Справді, за третім уже поворотом від того будинку,

Близько — що кинути оком, була вже квартира приватна
Пана Гаенка. Ввійшли до кімнати. „Дружина на кухні,
Ось підждіте, я враз повернуся!” промовив Гаенко.
Вийшов, а потім за кілька хвилин повернувся й за руку
Вів свою милу дружину, несміливу та соромливу,
Наче дитину, що рідного дядька побачила: любо
Глянути в очі, ласкавії й добрі, і боязко трішки,
Щоб не побачив чогось на обличі той дядечко любий,
Щоб не збентежив, бува, її словом розумним і влучним.
„Боже мій!” широко промовила: „Так оце правда?
Правда, що ви і живий і здоровий? Яка я щаслива,
Що привітати вас можу сердечно у своїй родині,
Можу по-дружньому з вами балакати, щастя й нещастя
Згадувать, що залишилися в любому рідному краї.
Ви в нас залишитесь, правда? А я вже обід ізварила.
От пообідаєм, ви й відпочинете після дороги,
Що була довга, була неспокійна і маловигідна.”
Він уклонився їй низько, як звичаєм добрим бувало,
Як і годилось вклонитись дружині коханого друга,
Що у нещасті якімсь чи негоді ніколи не зрадить,
В щасті ж ніколи не дивиться завкридним оком лукавим.
Ввічливо руку цілуючи, він відповів їй спокійно:
„Вже залишусь, якщо ласка, у вас, і від хліба та соли
Дружньої я не відмовлюся, звичай шануючи давній
Наших ласкавих батьків та дідів по цілій Україні.
Отже, привіт вам, ласкавая пані, і щира пошана,
А понад все моя вдячність за ваші турботи й гостинність.”
Ще раз вклонився він пані, яка перед ним соромливо,
Наче дитина, стояла і слухала лицарську мову.
От вона далі промовила: „Ви тут без мене побудьте,
Я ж побіжу, подивлюся у кухні на страви обідні.”
Вийшла з кімнати. Полковник Петро Гордієнко дивився
Довго за нею і думав: „Подивишся — наче дитина:
Втішно-привітніі очі, уста соромливо-всміхливі,
Лагідномрійне обличчя і милопривабная постать —
Все таке щире й природноласкаве, усе мов говорить,
Що її очі теплом наливало гарячее сонце
Там, в Україні, що там і вітри її ніжне обличчя
Гладили, там навесні пелюстками черемхи вкривали,

Осіню ж в кутиках уст яснобарвнії айстри пестили.
Глянеш подруге, подумав, інакший вже вираз побачиш:
Он поміж бровами зморшка глибока прорізала чоло.
Мабуть, ту зморшку болючі думки проорали, як вперше
Рану криваву на грудях козацьких побачила. „За що?
За що, козаче, убито тебе? За якую провину?
Може, за те, що так широко кохав ти дівочії очі?
Може, за те, що так широко кохав дорогу Україну?
Може, за те, що ти Богові широко молився?” гадала.
Плакала довго над тим козаком, а потому та зморшка
Біле чоло перетяла, неначе могила козацька.”
Он він побачив над лівою скронню посріблений волос.
Мабуть, той волос посріблила грізна зима на чужині..
„Де я свою безталанну голову на чужині, тут,
Чи від холодних вітрів, чи від хижих морозів сховаю?
Хто мене тут від біди та наруги тяжкої врятує?
Як його жити на світі, як вся Україна в неволі?”
Думала, плакала довго, і волос посріблвся чорний,
Мов би там сльози її над болючою скронню замерзли.
Он він побачив, що очі її повиває серпанок,
Ледве помітний, подібний до того туману, що в жовтні
Стелиться вдень над полями, хоч сонце і світить і гріє.
Мабуть, тоді той серпанок встелився над оком веселим,
Як Україну вона покидала живу, мальовничу.
Плакала, бідна: „За вищо? За чії гріхи та провини
Мушу покинути рідну я хату і поле широкое?
Може, за те, що так широко любила я сонце гаряче?
Може, за те, що безмірно так рідну я пісню кохала?
Може, за те, що могили коханого батька та неньки.
Від ворогів, ненажерливих, злих, боронити хотіла?”
Думала. . . Плакала довго, і потім з'явився серпанок,
Наче туман, над усміхненим плесом очей її чистих,
Білий, журливий, немов в чужині безконечна дорога,
Довга, холодна, без теплого вогника на роздоріжжі.
„Глянеш подруге,” подумав: „побачиш, що це не дитина,
Це безталанного рідного краю сумна жалібниця.”
Пан підполковник Гаєнко говорить йому упівголос:
„Так в чужині виглядає мій мрійний куток, пане-брате!
Кухня й кімната! Та, правду сказавши, і це вже багато.

Я, як згадаю життя у таборах, знущання та голод —
Думаю, що вже аж надто я тут розкошую й паную.
Страшно подумати, скільки в таборах загинуло наших
Лицарів, гордих і чесних, що вміли безстрашно змагатись
За невмирущую славу коханого рідного краю!
Скільки то лицарів згинуло скрізь на роботах надсильних!
В лісі, у полі — усюди вмирали, голодні й холодні,
Світом жорстоким забуті й покинуті Богом ласкавим!
В прикру хвилину, продовжує, я на Шевченка дивлюся.
На Головного Отамана Військ Українських Петлюру
Та на героїв Базару. Та й вас я ще згадував, друже!
Люба дружина портрети Шевченка й Петлюри прибила
З лівого й правого боку. „Шевченко,” казала поважно:
„Хай буде серцем тобі, що до бою завязаного завжди
Кличе за правду безсмертну, за волю і долю веселу.
Симон Петлюра нехай буде завжди правицею в бої,
Наче гартована сталь, і твердою й незломномічною.”
Третю картину прибила дружина якраз несупроти
Мого стола, щоби завжди, мов власне сумління, я бачив.
„Триста і п'ятдесят дев'ять героїв Базару хай будуть
Прикладом гордим і радісним, як найвірніші вмирають,
Вірні своїй батьківщині, своїй дорогій Україні.”
Ваш же портрет коло мого поставила й ніжно сказала:
„Хай тобі буде він братом до самої смерти твоєї!”
Так розмовляючи, кожний своє розказав, пережите
Після нещасного бою й у таборі польським, ворожим.
Пан підполковник Гаєнко розказував, як він дістався
З військом тоді з небезпеки і спасся від певної смерти:
„Довго ми йшли, простували на захід. За нами ж наш ворог
Гнався по п'ятах і вдень і вночі. Не втекти б нам від нього, —
Та в небезпеці з'явилася думка у когось щаслива:
Йти не на захід, а раптом на схід повернути, а потім
Кращу дорогу знайти і дістатись у місце безпечне.
Так ото врадили, так і зробили. От ворог, згубивши
Певні сліди, уже більше не міг нас тривожити, бити.
Ми ще довго блукали лісами густими, аж згодом,
Десь аж за місяць, усі перейшли через польські кордони.
Що було далі, не треба казати, бо й ви все це добре
Знаєте з власного досвіду, бачили все якнайкраще!”

„Може б,” сказала, ввійшовши в кімнату, дружина Гаєнка:
„Ми вже й обідали? Я за хвилину усе приготую,
Ви ж договорите вашу цікаву розмову пізніше.”
Білу скатерть на стіл постеливши, гостинна пані
Зручно ложки, і вилки, і ножі положила, а потім,
В білу тарілку налявши борщу, подала цю тарілку
Гостеві й щиро його до поживної їжі просила.
Звинна, привітна пані собі й чоловікові своему
Їжу поставила, й всі почали вони тихо обідать,
Тішачись тихою хвилею й приязню щиротривкою,
Перериваючи іноді тишу ту яснопогідну
Лагідним дотепом, влучним порівнянням, стриманим сміхом.

ДРУЖНЯ РОЗМОВА

Вже по обіді. Зібравши весь посуд, гостинна пані
Яснорум'яного чаю наляла й сама відпочити
Сіла, щоби надивитись на гостя й розмову почути.
Пан Гордієнко подякував пані за щирю гостину
Й звільна почав говорити про свої тривоги й турботи.
„Ви й не питаєте,” каже: „мене, пане-брате зичливий,
З чим та й по що я приїхав до вас: чи отак, для розваги,
Щоб, як то кажуть, на світ подивитись широкий, чи, може,
Маю якусь наболілу я справу? Чи так, од безділля?”
„Мабуть, не примха одна й не розвага весело-безжурна,”
Каже Гаєнко: „дорогу в цю пору до нас показали.
Час тепер дуже важкий і мінливий для всіх українців.
В нас тепер, знаєте, всі роз'їджаяються: хто куди може!
Дехто поїхав до Львова, а дехто поїхав до Праги,
Інші уже на Волині: Левицький Модест, Тимошенко,
Омелянович, професор Біднов, Пилипчук і Ковальський.
Всі влаштувалися: дехто у школі, в кооперативах,
Дехто священиком став. Та, на жаль, для свого народу
Важко щось буде робити, бо Польща усе заїдає.
Наших там Польща приймає, щоб зраду й грабунок прикрити.
Зрада — традиція Польщі, її героїзм та ідейність.
Ми ще недавно гадали, що зможемо власну державу,
Вільну, свою, незалежну, у спільних боях збудувати, —

Та, як і завжди, поляки нас зрадили. Зрадивши ж ницо,
Нищать тепер безоглядножорстоко усе українське.
Однаковісінько нам, чи Москва чи Варшава. Рятунку
Ми і не діждемось: спрвжня їх ціль — небуття України.
В Польщі ми вже ліквідуємо нашу діяльність, і більшість
Наших чільних діячів за кордон виїжджає. Хто може,
Іде до Чехії, інші — до Франції, дехто притулок
Має в Німеччині, дехто в Америці — всюди по світі.
Порозбігалися всі, залишилися тут одиниці.
Всі українці на рідній землі — у неволі. В чужині ж
Всі українці — у злиднях. Уже відчувається втома.
Лиш невеличка частина, у більшості молодь, ізнову
Кинулась в бій очайдушно. Вступають у школи в чужині,
Зброю нову здобувають, кують, щоб у слущну хвилину
Знову змагатись за волю із ворогом хижим, жорстоким.
Правда! Сюди не вела вас безжурність ні легка розвага!
Інше на серці щось маєте, мабуть, щось пильне й поважне.
Може, я зміг би в пригоді вам стати порадою, грішми,
Все вам зроблю! А коли б було треба й життя положити,
Вірте, не буду вагатися! Так мені каже сумління,
Лицарська честь, почування братерські й присяга військова.
Ми ось з дружиною радились їхати з Польщі. Гадали
Іхати в Чехію. Там ще, як кажуть, чужинцям найкраще.
Навіть грошеву дають допомогу, коли хто захоче
Вчитися. От ми гадали, що варто би й нам подивитись,
Попрацювати там троха, побачити світу й пізнати
Інших людей: їх життя та їх звичаї зблизька побачить.
Та, коли б треба було, ані я, ні дружина, повірте,
Щиро кажу вам, вагатися, думать не будемо довго,
Всі свої сили дамо вам на добру, на дружню послугу.”
Каже Гаенко, а пані ласкава підтакує щиро:
Поглядом, словом підтверджує мову свого чоловіка.
Пан Гордієнко і каже їм, дивлячись весело в вічі:
„Бачите, справа моя і маленька і дуже велика,
Як на ту справу подивитесь. Я розкажу вам докладно.
Ще у двадцятому році, як ми після довгого бою
Мусіли рідную землю покинути, я попросився,
Може в останне, з дружиною милою й з хлопчиком любим,
Синоном моїм дорогим, — золотим та надійним майбутнім.

Сумно прощаючись, люба дружина казала до мене:
„Йди, борони Україну!” Обнявши востаннє, сказала:
„Сина, як житиму, буду учити, щоб був Україні
Вірний, як вірний без краю був батько, хоробрий і гордий!”
Так попрощались... Над сином немов присягали обоє:
Жити, боротись за славу, за честь, за добро України!
Ніжно просила ще: „Не забувай! Я ніколи... ніколи!”...
Речення вже не могла закінчити. Заплакав і хлопчик.
Сина на руки взяла і пестливо казала, втішала:
„Татко нам вернеться, Йвасю, не плач,” говорила журливо:
„Ну, обійми й поцілуй ще татуса й скажи, щоб вертався
Швидко здоровий, щасливий!” Стояла, дивилась, ридала,
Мов та самотна вдова, що із цвинтаря йде безпорадно.
Так залишив я їх темної ночі, самотних, журливих.
Більше про них я не чув ні єдиного слова. Живі ще?
Може, живі, але, може, й загинули в муках нестерпних...
Згадував я обидвох їх кождіської днини... години...
Кожний мій крок був осяяний їхнім буттям, існуванням...
Вся моя праця була ідеальним, надхненним сприйманням
Творчої сили, що я відчував у істотах їх рідних,
Що були виявом вічних принципів життя, — найповнішим,
Найяскравішим оформленням нашої вічної правди,
Що в моїм серці і розумі завжди і скрізь відгукались,
Творчо жили і горіли, як Бог, Україна й людина,
Найвеличніша синтеза буття українського, правди,
Волі й краси, поетично оспіваних нашим народом.
Де вони, любі мої, найдорожчі — дружина й дитина?
Що з ними сталось? Яка їх там доля, коханих, спіткала?
Мушу довідатись, мушу їх визволить, якщо живі ще.
Може, моя така вдача надмірночутлива, а, може,
Довга, нещасна хвороба, що я пережив у таборі,
Може, що інше впливало, — та тільки одно помічав я:
Вся моя творча, вольовонадхненна, розумна істота
Творить, живе і життя відчуває у них лише й з ними.
Я свій обов'язок виконав: розум, здоров'я і щастя,
Силу, завзяття і знання, — усе дорогій Україні,
Так, як присяга й сумління казали, — віддав добровільно.
Але, тепер, як і ви, опинився я на роздоріжжі:
Бачу дороги на схід і на захід, на південь і північ.

Тільки не знаю, яка найкоротша й найкраща до того Місця, в якому заховано волю святу України.
Я відчуваю, що шлях той, дорога ця йде через серце Любого хлопчика мого. Нехай він журбу мою візьме, Гордість, кохання, завзяття, хай віру і правду здійснює! Він її, правду ту, здійснить завзято й гордонадхненно!
Отже, приїхав сюди я у добрих людей розпитати, Може, хтось чув щось про них, про життя їх та долю щось знає.
„Падоньку”, каже Гаєнкова пані: „то ваша дружина Там залишилась? Сама із дитиною? Горенько люте!”
Дивиться сумно. На чистому плесі очей зулинилась Хмара похмура й гойдалась, неначе там вітер зірвався. Зморшка на чолі ще глибше закраялась і почорніла, Наче розрита могила, в яку безпорадна мати Сина свого поховала, надію свою й охорону.
„Що ж тут ще думати довго?” промовив Гаєнко, піднявши Голову, що спочивала на правій руці: „Запитаю, Може, хтось чув щось. А що, як не буде такої людини? Що тоді вчините, друже мій добрий?” питає Гаєнко.
„Ну, як не буде такої людини”, сказав Гордієнко: „Я тоді сам їх піду в Україну шукати. Знайду їх, — Буду ще жити, ще буду ласкавого Бога хвалити, Буду ще сина навчати, щоб, місце зайнявши по мені, Бився за волю і здійснював мрії — ідеї надхненні. Як не знайду їх, тоді... А тоді я не знаю, що буде! Тільки я знаю, що я їх знайду, що знайду їх напевно!”
Думає щось підполковник Гаєнко, прижмуривши очі, Наче щось хоче сказати: ось-ось уже ловить він думку, — Думка ж, мов в'юн із слизької руки, посховзнула і зникла Десь у таємних глибинах гарячого мізку. Обличчя Різбиться мармуром, синьо-холодним та гостровиразним.
„Якщо не знайдемо, — підемо,” вдумливо каже Гаєнко: „Вдвох і там хлопчика знайдемо вашого й любу дружину”.
Дякує пан Гордієнко за дружню цю поміч, за слово Лицарське, тепле, бадьоре та вірне. Хоча й не пішов би, Та отой відгук шляхетного серця його втихомирив.
„Ні, як піду, то лиш сам!” відмовляється. Каже й сміється. Вже не говорить із притиском остронервовим. Ізнову

Ллється вже лагідна мова, дотепна, спокійна, надійна.
Пан підполковник Гаєнко скупіший на слово мистецьке.
Каже коротко, уривчасто, шаблею наче рубає:
Погляд упертий, обличчя напружене, стиснуті зуби,
Тільки рука нападає на впертого ворога звинно,
Щоб його, влучно підскачівши, в місце смертельне попасти.
„Бо тоді,” каже: „мені вже не хочеться вірити, друже,
Що усміхнеться нам доля. Пропала і воля й надія
Волю оту повернути до нашого рідного краю.
Бою нема, то нема вже й надії на волю щасливу!”
Пан Гордієнко ширіший на слово мистецьке, широке.
Він — немов лицар той, що (і вмираючи) згадує даму,
Мрію прекрасну, з-за котрої солодко навіть умерти.
І у двобої вражає його не упертість ворожа:
Вабить його остротонна музика острої зброї,
Що мерехтить у прозорім повітрі при кожному ударі,
Дзвонить гартовано й лезо вороже глибоко рубає...
„Бій не скінчився, лише починається,” каже: „повинні
Ми приготувати військо нове для нового вже бою:
Свідоме, горде, тверде у нещасті і в щасті спокійне.
Може, ви знаєте казочку „Ох”? Фантастична, як кожна,
Але, як кожна, й повчальна. Для нас вона й тричі повчальна!
Так це було ось: Один чоловік до царя лісового
Оха віддав на науку єдиного сина. А син той
Був немоторний, невправний, не вмів та й не хотів працювати.
Каже раз хлопцеві Ох, щоби дров нарубав на подвір'ї.
Хлопець пішов на подаір'я й безпечно заснув. А тим часом:
Ох це побачив. Прийшов і спалив того хлопця. Потому
Попіл розвіяв, лишив лиш жарину одну під ногою,
З котрої хлопець той знов пробудився: веселий і жвавий,
Ще його жвавим таким і ніхто і ніколи не бачив.
Знов його Ох посилає, щоби дров нарубав на подвір'ї.
Хлопець ізнову заснув, хоча й був уже він моторніший.
Ох це побачив і вдруге спалив того хлопця, а попіл
Знову розсіяв, лишив лиш жаринку одну під ногою,
З котрої хлопець прокинувся вдруге іще моторніший.
Ще було мало. І втретє той хлопець заснув, іще втретє
Ох того хлопця спалив, як поперше й подруге. І втретє
Попіл розсіяв, лишив лиш жаринку одну під ногою,

З котрої хлопець прокинувся тепер уже наймоторніший.
От і навчився той хлопець тоді від царя лісового
Всякого дива: умів обертатися в хитрого звіра,
В бистрого птаха, у прудкотріпливую рибу. І постать
Всяку умів приборати. Навчивсь розуміти усяку
Мову, що нею і люди, і звірі, і птахи, і речі
Поміж собою балакали — всього він в Оха навчився!
От він тоді не боявся вже й Оха самого і з Охом
Сміливо в дивах змагався і знищив його наостанку.
Може, та казка звичайна, мораль же у ній невмируща:
Ми ще й удруге, можливо, програємо, може, й утреє,
Тільки ж, я вірю, вкінці переможемо ми, як той хлопець.
Чи ви читали поему „Роберт Брюс”? Напевно читали!
В горі шотландський король Роберт Брюс з павука узяв при-
[клад

Як до мети добиватись, писала письменниця наша.
Ми не пасивні, як хлопець той в Оха, царя лісового.
Будемо битися, наче Роберт, і змагатись докраю.
Вірмо, що ворог наш боем скріпляє нас, учить, гартує.
Ми набираємо зручності, сили, уміння й завзяття.
Після поразок усіх — перемога, остання вже, прийде
І принесе нам бажаную волю й сподіване щастя.
Скільки у кого є сили, то стільки є й права і волі!
Ми не кінець, а початок останнього бою за волю.
Отже, знайду своїх любих, дружину і хлопчика, й знову
Сили нові готуватиму для вирішального бою.”
Знову промовив Гаєнко: ”Не з тих я, що плачуть, що просять!
Вам лиш, як другові вірному, слово сказав я сумнівне,
Щоб перевірить себе в небезпечну хвилину й побачить,
Чи вибираю я добру дорогу в широкому полі,
На роздоріжжі безлюдному, де ізійшлися дороги
З півночі й з півдня, із сходу і заходу. Різні дороги,
Й різні люди по тих невідомих дорогах проходять,
Різні речі говорять і різне добро пропонують.
Вся українська громада тепер на оцім роздоріжжі:
„Вліво чи вправо, вперед чи назад, чи стояти на місці?”
Кожний питається, в серці бажання ховаючи чисте,
Рідному краєві всі сили і щастя віддати.
Як побалакав я, легше на серці зробилося, друже!

Отже, новими дорогами підемо всі ми до того Місця, в якому заховано волю святу України. Підемо всі по шляхах українських туди прямувати, Мусимо волю здобути й віддати святій Україні!" Наче луна голосна між присутніми перелетіла: „Мусимо волю здобути й віддати святій Україні!" То повторили слова ті надхненні і пані журлива, Й пан Гордієнко, твердий, загартований в бої полковник. Каже полковник Петро Гордієнко: „Пора вже й додому!" Встав, уклонився він пані, як звичай велів стародавній, Дякував щиро обом за гостину й за дружню розмову І, мов із рідними, тепло, довірливо з ними прощався. Вирівнявсь, струнко стояв і до пані гостинної мовив: „Дякую пані ласкавій за добре, чутливеє серце, Дякую, що у родині своїй привітала зичливо Іжею, хлібом та сіллю, мов рідного брата, гостила," Пані ж казала: „Спочиньте й приходьте до нас на вечерю!" „Справді, приходьте до нас на вечерю", казав і Гаєнко: „Вечері я принесу вам напевно цікаві новини."

НА РОЗДОРІЖЖІ

Вийшов полковник Петро Гордієнко на вулицю й звільна, Кроком, спокійним, розважним, пішов до свого готелю. Ідучи, іще передумував щиро балачку з Гаєнком. Може, комусь би здавалась надумана та нелогічна, Може, комусь би була вона невмотивована й штучна, Може, й закинув би хтось, що й не так би й не те говорили Люди, зійшовшись у прикрих обставинах, (— всяке б казали!), Та... чи казали б чи ні, але все було так, не інакше! Бачить у своїй уяві ще друга: стоїть нерухомо, Дивиться вдумливо, ясно, спокійно й говорить, неначе Спішний наказ віддає воякам перед боєм поважним. Постать військовонпружена ще перед дужим, не гнеться, Ноги ще певно ступають на землю п'ятою міцною, Такт відбивають ще рівно й на м'ягшому місці ще певно Різблять знаки острокрайні. Не зм'якли ще й руки, безпечно Завжди ще горда правиця на звиклі місця попадає,

Де острозая шабля колись коло боку дзвонила
Й де револьвер меткобійний його в поготивлі був повнім.
Брови іще не захмарюють світлих думок над очима,
Чорне, лиш денече сріблом тоненьким прошите, волосся,
Рівно зачесане, ще виявляє чуття естетичне
Та, у щоденнім житті пожиточную, дбайливість, точність.
Місто, закутавшись в сутінки пополудневі, дрімало.
Твердокамінні будинки дивилися примружно. Чули,
Як м'яколетні вітри-небогуди, що гралась навколо, —
Пахощі медоп'янки із широкого, рівного поля
Щедро несли і відчинені вікна ущерть наливали.
Думалось, як то колись переводили на роздоріжжях
Час подорожні люди на станціях та у готелях.
Йшли оглядати цікаві будинки та й інше цікаве,
Що оте місто чи станція мали. А іноді просто
Йшли, куди дивляться очі, стрічали людей, придивлялись
Збоку, щоб цього ніхто й не помітив, гадали, які тут
Люди, яке тут життя, які звичаї, праця й достатки.
Іноді вдома сидів подорожній і щось собі думав
Довго, спокійно, чекаючи свого від'їздного часу.
Іноді книжку читав, що господар ласкавий позичив,
І роздоріжжя порожнє заповнював змістом цікавим.
Села й міста оживали, балакали люди розумні
Й радили, як його жити потому, після роздоріжжя.
Іноді радо читали газети й з газет дізнавались
І про події й про свіжі новини із цілого світу.
Думав, яким би то побитом краще оте роздоріжжя,
Де він тепер опинивсь випадково, собі переждати.
Бачив, що це роздоріжжя — вороже, чуже, непривітне,
Наче те пекло, в якому колись Одиссей опинився,
Як повертався по синьому морю у любов Ітаку.

РІДНА СТИХІЯ

Пан Гордієнко віддчув, що у місті якось йому тісно...
„Тісно на вулиці,” думав: „та, мабуть, не краще й в готелі.
Ні, подивлюся у поле, у полі — свіжіше й рідніше.”
Вдався праворуч. Проїшовши іще кілька вулиць вузьких,

Що загадково дивилися на перехрестях на нього, —
Вийшов на поле: широке, підбрійночисте і рівне.
Ген аж на обрії смуга прозора плила, мерехтіла.
Це чи Карпати чи Татри синіли спокійно, барвисто.
Зблизька ж усюди лежить рівнина, теплохвила, розлога.
Збочив з широкого шляху й пішов по вузькій дорозі.
Він почував себе, наче колись, в золотій Україні.
Слухав. Дивився навколо, мов книжку читав у природі
Про Україну, свій край дорогий, про людей незабутніх.
Пахли чебрець, материнка, що купками тут зеленіли.
Дивно полин лоскотав його ніздрі чутливі, об руки
Б'ючись листками зеленими. Поміж травною біліла
Дика, дрібна конюшина, над котрою джміль клопітливий,
Пильно працюючи, швидко літав і гудів басострунно.
Вибрав межу, на якій найясніше трава зеленіла
І над якою овес стрункостеблій сріблястії хвилі,
Шуми глибокі і шепоти ніжні котив щохвилинно.
Ліг і, підклавши під голову руки, лежав нерухомо,
Відпочивав після довгих турбот та важкої дороги.
Знову згадав він Гаєнків. Якась найширша вдячність
Серце наповнила, що оті люди у прикру хвилину
Вірні лишилися ідеї своїй; що минають дріб'язки,
Прикрі, кусливі, дразливі, й своїє душі не втопили
В морі брудних розрахунків у згубноворожому краї.
Пані, дружина Гаєнка, неначе стоїть коло нього,
Щиро йому співчуває в його безпораднім сирітстві.
„Шкода”, подумав: „що я тут нікого не знаю й не можу
Зараз ходити від хати до хати, щоби ще сьогодні
І про дружину й про любого хлопчика все розпитати.
Треба до вечора ждати, а ввечері знатиму певно,
Як і куди корабель повернути по морю бурхливім”.

НА МЕЖІ.

Ліг Гордієнко й відчув себе, наче на рідному полі.
Він уже не в чужині на безлюдді, а там, в Україні. . .
Вогкодразливій, свіжопахучій хвилі іллються
З гущі стебел, із коріння густого вівса, заливають

Цілу істоту. Свірчать полохливі коники. Чутно
Спів-привітання чи заклик тужливий самотної пташки.
Думка в той простір, барвистий, дзвінкий, відлітає,
Пахощі ніжні збирає, пісні дзвінколетні ловить,
Перемальовує з трав, з золотого колосся, із квітів
Білі, червоні, зелені, рожево-палкі визерунки,
Все розкладає в уяві і приспані спогоди будить.
Він у гарячі жнива коло батька і мами на полі.
Ще не дають йому жати, бо дуже маленький. Щодня він
Коні пасе, в холодок заховавшись приємний під возом.
Чує, як жнуть його батько і ненька. За жменею жменя
В яснім повітрі тріпочуть, а потім спокійно лягають
В рівностеблесті снопи. Переходить на другому полі
Добрий сусід. „Помогай Біг!” гукає він широ, зичливо.
„Дай, Боже, й вам!” підіймається батько й сусідові каже.
„Де ж ваш козак?” мов не знає, питає сусід жартівливо.
Батько і мати, на плечі поклавши серпи срібнолезі,
Ціро сміються. „Нехай ще побавиться!” ненька говорить.
„Ну, козака вже й женити пора. Приведе вам невістку,
Добру, до праці охочу, обом помічницю на старість.”
Каже сусід, але так, щоби чути було аж до воза.
Він показався б сусідові, та... коли соромно дуже.
Глибше ховається в тінь і підслухує далі розмову.
Чує, сусід вже відходить. „Бувайте здорові!” говорить.
„Йдіте здорові!” і батько і мама сусідові кажуть.
Мати потому підходить до нього до воза й говорить:
„Чи не голоден ти, Петрику? Я тобі хліба украю.
Що б ти до хліба хотів: огірка, чи цибулі, чи сала?”
Він би хотів огірка, і цибулі, і сала, та сором
Голосно матінці добрій сказати. А мати, мов знає,
Що він подумав: дає огірок, і цибулю, і сало,
Вкрає хліба пшеничного й каже пестливо до нього:
„Їж та дивися за кіньми!” Цілує його та відходить.
Їсть він той хліб, огірок, і цибулю, і сало; вважає,
Щоб не ввірвалися коні з припону і слухає пильно,
Як його любая ненька із батьком про нього говорять.
Сонце до нього під віз заглядає. Жартуючи, кличе
Бігати, пити прозоре повітря і даль голубую
В серці, у жвавій уяві казками й піснями стелити.

Він іще глибше під воза ховається в тінь лоскотливу,
Зручно лягає й, поклавши під голову руку, дрімає.
Сонце тихенько відходить за колесо, потім на небо
Швидко назад відлітає і тихо всім людям говорить,
Щоб не балакали, щоб не будили щасливого хлопця,
Що коло батька і неньки заснув безтурботно, безжурно.
Знову літають думки по пахучім, барвистім просторі
Й любі обличчя освітлюють в радісній, мрійній уяві.
Ось він ізнов пробудився й виходить з-під тінного воза.
Сонце його вже побачило. Швидко воно набирає
Повнії жмені сліпучого світла і кидає в нього.
Світло розсипалось в безліч живих, воружких порошинок,
Все його тіло вкриває, лоскоче і руки і ноги,
Лізе за пазуху й гріє м'яке його тіло над серцем,
Падає в очі й глибинь їх заповнює аж попід брови,
Силеться в вуха гарячими звуками й гладить волосся,
Що у вибагливі кучері в мрійному сні закрутилось.
От протирає він очі і дивиться. Боже ласкавий!
Як неймовірно-чарівно все поле кругом виглядає!
Сонце в уста узяло золоту гомінку гармоньку,
Дивиться тепло на землю, в гармоньку веселу ту дує
Й грає підскочисту пісню на весь отой простір широкий.
Люди в жита поховалися й слухають. А у повітрі
З житньопшеничної гущі, куди лише оком поглянеш,
Скрізь золотії пташки підлітають, тріпочуть рухливо
Світло-вогнистими крилами, в такт, як гармонька та грає,
І рівнолетно широким півколом спадають на землю.
Поле і люди купаються в сонці, і сязево тепле
Все заливає: пташок, і його, і батьків його рідних,
Що залишають, відходячи, повні снопи за собою
Спілої, повноколосої, жовтоясної пшениці.
Згодом надходить полудень. Широке поле стихає,
Мов симфонічна оркестра велика, коли диригента
Вміла рука, розсікаючи рвучко повітря, покаже,
Що починається павза, що треба раптово спинитись,
Щоби опісля ще з більшим надхненням ту гру продовжати.
Після полудня ізнов оживають широкі простори:
Знов підлітають пташки золотії в повітрі й на землю
Падають теплими жменями жита й пшениці. Ізнову

Повноколосі снопи покривають поля за женцями.
Надвечір ньенька скоріше додому іде, щоб удома
Біломолочную кашу зварить на вечерю, щоб сили,
В праці щоденній потрібні, — вернути рукам роботящим.
Ввечорі татко снопи поскладає в густій півкопи,
Коні у віз запрягає, сідає на віз напереді,
Віжки в лівицю бере, у правицю батіг підбирає
Й радісно каже, до нього звертаючись: „Петрику, швидше
Йди та сідай на коліна, поїдем додому вечерять”.
Він послішає на віз, на коліна у батька сідає
Й цілу дорогу вважає, як батькові вправнії руки
Кіньми до самого дому керують та як оті коні,
Шії зігнувши, біжать по дорозі розумно й послушно,
Б'ючи об землю твердими копитами рівно і певно.
Вдома їх ньенька обох зустрічає: широкі ворота
Їм відчинивши, ладнає поживну, пахучу вечерю.
Сонце давно вже заснуло за горами. День похилився,
Ліг і замовк. По вечері ідуть і вони спочивати:
Батько, і ньенька, і він. Засипаючи, чує, як ньенька
Гладить його по волоссю, цілує в чоло і говорить:
„Спи, мій маленький, втомився, набігався, спи!” промовляє.

БАТЬКОВА НАУКА

Спогади тихо пливуть у затишній уяві й у серці
Будять нестримную радість, бадьорість і віру глибоку
В те, що життя справедливе й чарівнопрекрасне, лиш треба
Вміти знаходити правду й красу і докраю змагатись,
Їх ідеали здійснити і бути їм вірним до смерті.
Згадує постаті батька і матері знову він: завжди,
Рідні, були цілковито додатні ідейно й вольово.
Навіть хвилини не може згадати, щоб певна їх віра,
Спокій і радісний погляд на світ та людей захитались.
Певно сприймали усе, як безсмертя, як правду, як Бога,
Що виявляються всюди: в природі, у праці, в молитвах,
В кожному вчинкові, що звеселяє людину й вертає
Силу, здоров'я, любов доброзичливу й яснее щастя.
Вранці, бувало, й увечорі моляться батько і мати

Голосно, ніжночутливо, схиляючи голови низько:
„Боже мій! Добрий, ласкавий мій Батеньку! Вислухай, Вічний,
Щиру молитву-подяку за те, що Ти дав мені щастя
Царство Твоє, таємниче, величнее, вічне, побачить,
Дав мені славу Твою у широкому світі почути,
Дав мені волю Твою у молитві й у праці сповняти!
Дякую, Боже, за те, що Ти дав мені розум і серце,
Що помагають мені працювати щодня і хвалити
Ім'я Твоє, — Сотворителя нашого нині й вовіки”.

Згодом вони і його ту молитву молитись навчили.
Він повторяв цю молитву, та тільки не міг зрозуміти,
Що означають слова оці: „Вічний”, „дав царство побачить”
„Славу почути”, та „волю сповняти”. Спитався у батька.
„Вічний”, синочку”, повчав його батько поважно: „для Бога
Значить це саме, що значить звичайне „тепер” для людини.
Ось запитайся: „Коли це „тепер” починається?” Скаже
Кожний: „Тепер!” — „А ксли воно скінчиться?” знову
[спитайся.

Знову почувеш: „Тепер”. І сьогодні, і завтра, й позавтра, —
Завжди почувеш: „Тепер”. Без кінця воно та й без початку.
Бог бо не має ні вчора, ні завтра. Усе, що було вже,
Що іще буде, звемо ми всі „вічно”. Для Бога ж це, синцю,
Як для людини „тепер”, і коротке і довге. Він вічний!”
Ще раз питався: „І вчора, і завтра?” — „І вчора, і завтра”,
Татко відказує. „А якби довше узяти?” питався:
„Тиждень чи місяць? Так само „тепер” це все Богові, татку?”
— „Тиждень, і місяць, і рік, і багато-багато років ще —
Завжди для Бога „тепер” лише, синцю. Людині ж це вічність!”
Трохи подумав і знову спитався: „А де Бог є, татку?”
„Всюди, бо Бог безконечний!” відказує татко. Ізнову
Мусів питатися, що означає оте „безконечний”.
Татко пояснює, що „безконечний” для Бога те саме,
Що для людини „ось тут”. Чи близьенько чи дуже далеко, —
Де лише думкою кинеш, усюди „ось тут” є для Бога.
„В хаті”, питається: „в полі, у лісі, у водах, на небі
Є там так само Бог?” — „Всюди і завжди!” відказує татко.
Знову усе поясняв, як раніше, докладно й спокійно.
Хоч і не все розумів, та питатися більше соромивсь.
Згодом питався: „А за що ми Богові молимося, татку,

Кажемо, що Він наш Батенько добрий, ласкавий і милий?"
Татко розкажує: „Бачиш, колись (а коли, я й не знаю)
Душі були у раю, бо людей полюбив Бог найбільше.
Там, у раю, вони Бога могли усі бачити й чути,
Там Його всі відчували, як серце, і знали, як розум.
Кожную душу створив Бог, як ту найповнішу подібність
Творчої, мудрої, доброї, щедрої, повної правди,
Вічної і безконечної богоїстоти своєї.
Раз почали усі люди молитися: „Батеньку, Боже!
От ми існуємо в Тобі й з Тобою від віку й правіку,
Але ще й досі не бачили вічного царства Твогого,
Слави Твоєї не чули в широкому світі і волі
Ще не сповняли у радісній праці й у вдячних молитвах”.
Коже їм Бог милосердний: „У мене ви радісні й чисті,
В мене й зо мною ви можете всі існувати вівіки.
Та, коли хочете, я вам дам волю усюди бувати,
Царство мое споглядати, у світі широкому чути
Славу мою й мою волю сповняти у радісній праці.
Дам я усім необмежену волю усе пізнавати,
Що там, і як там, і де, і коли, і для чого існує”.
Дякують Богові людські душі і просять, як батька,
Щоб не розділював тих там у світі, що в раї від віку
Вірні були, найрідніші, найближчі і найприхильніші.
Каже їм Бог: „У широкому світі пізнаєтесь завжди
В щирім коханні, яке я дарую вам всім, як найбільше
Щастя, як згадку про батьківську правду мою і зичливість.
Дам я усім вам найкращі подоби на світі у тілі,
Множтесь, кохайтесь, живіте, мене пізнавайте й до мене
Будьте подібні всі творчою силою, що ви дістали
Всі як моя неподільна частина, у розумі й серці,
Що помічні вам там будуть у праці й молитвах-проханнях”.
Ще раз поблагословив Бог людей і сказав їм востаннє:
„Хто з вас утомиться, діти, чи горе велике зазнає,
Знову вертайтеся до мене, у рай мій, затишний і ясний,
Жити зо мною вівік без журби, без турбот і печалі”.
Не проклинав Бог людей ні журбою отих, ні печалю,
Але Він знав, що журба між людьми і печалі повстануть;
Що у людей, що свобідную волю дістали, бажання
З’являться бути сильнішими навіть від Нього, від Бога.

Але обмежувать Бог не хотів їм свобідної волі,
Що і для Нього, для Бога, була наймиліша прикмета.
Бог, милосердний і добрий, людей полюбив найщиріше.
Як наймиліших дітей, відпускав їх, в журбі ж і в печалі
Всім їм обіцював ласку свою, охорону, прихильність,
Батьківську ширу опіку й любов, всецілючу і теплу.
Всього ж іще не сказав, як їм буде в житті помагати,
Як задля них Він страждатиме важко у людській подобі,
Щоб повернути їм знову любов, і надію, і віру.
От після того усіх переніс Бог на землю й покинув
Тут: Його творчість, і славу, і волю святу пізнавати,
Давши їм людське тіло, найкраще з усього живого.
Ставши на землю, оглянулись люди навколо й не знали,
Що його думать, казати, яке б його вимовить слово!
Все тут було несподівано гарне, велике і ясне.
Поле — широке, квітчасте, барвисте. Трава зеленіє.
Вітер, живий, лоскотливий, по полю гуляє й шепоче
Щось і надійне і радісно-ніжне. Над полем, що глянеш, —
Мрійну глибінь заливає блакитна, осяяна прозор.
Над головою, в найвищому місці, промінно палає
Сонце, велике, безжурновеселе і тепле. Співають
Дзвінко пташки. Пролітають над обрієм білії хмари.
„Боже наш!” моляться люди: „Яке Твоє царство велічне!”
Знову ідуть вони й бачать широкі, покотисті ріки,
Ясна вода мерехтить, безупинно пливе і хвилює.
Далі шумливими хвилями грають моря безбережні,
Дихають, сонце купають у синьопрозорих глибинах.
Стрінули ще потічки і маленькі озера. У чисті
Глянули води й побачили власні всміхливі обличчя:
Очі — як сонце і небо; обличчя — як поле і море.
„Боже!” молилися: „Дивна Твоя всемогучість і слава!”
Далі і далі вони пізнавали чудовую землю:
Вліті, взимі, восени, навесні. Пізнавали й молились
Богові, що він їм щастя дав — землю чарівну побачить,
Дивні дива, від правіку, від віку існуючі, взнати.
Як затужило чиясь розхвильоване серце за Богом,
Бог посилав їм кохання: до тих, що у раї від віку
Вірні були, найрідніші, найближчі і найприхильніші.
Так чоловік свою любов дружину знаходив, дружина ж

Милого свого улюбленця-вибранця так пізнавала.
Люди жили, діточок доглядали й молилися щиро,
Що вони Божую славу в широкому світі пізнали.
Люди жили так, кохалися, множились, Бога хвалили,
Що вони Божеє царство побачили й силу пізнали.
Згодом, надхненні і радісні з Божої ласки і волі, —
Всі почали працювати, щоб Божую волю здійснити.
Людська душа — найповніша подібність всетворчого Бога.
Всі працювали й дивились на створені речі з надхненням.
Бачили: люди всі богоподібні! У розумі й серці
Творчії сили знаходили власною волю здійснити.
Щиро молилися люди за творчу ту працю, в молитвах
Ім'я Його, Сотворителя свого, вони величали.
Так от продовжують люди ту працю щасливу й сьогодні
В хаті, у полі, в садках, на городах, на фабриках — всюди,
Тішачись дивами Божими й власною працею завжди.
В праці себе пізнають як подібність всетворчого Бога,
Працею завжди до Нього зближаються радісно й ясно.”
Часто любив оту казку повчальну розказувать батько,
Завжди був сам і щасливий і радісний, наче дитина,
Вліті, взимі, восени, навесні, і щодня, і щоночі —
Завжди і всюди він бачив красу, ніжномрійну й доцілну.
Блискавка, грім, шумнолистее дерево, дикая квітка,
Звір прудконогий — усе викликало захоплення й вдячність.
Раз, було, в батька питався: „І як же то Бог милосердний,
Як він людей за гріхи так карає, за тії й найменші?”
Татко розказував: „Гріх таке, синцю, на Бога казати.
Бог не карає нікого й ніколи, бо Він милосердний.
Люди сами собі роблять біду, і журбу, і печалі.
Бог заповів усім жити у згоді й життя пізнавати,
Декому ж бути хотілось сильнішим од Бога самого.
І почали оті люди по-своєму жити. Сміялись
З Бога, з Його заповітів, людей запрягали у ярма,
Кров проливали, і все то з власної вільної волі.”
Знову питався: „Навіщо ж дає Бог тим людям свободну
Волю, коли вони так і Його і себе зневажають?”
Батько казав йому знову спокійним, повчаючим тоном:
„Бог через те й всемогучий, що має Він волю свободну.
Бог усім людям дав волю, щоб вільно до Нього зближались.

Той лише правду і Бога шукає, дитино, хто вільний.
Знає це Бог, через те Він і дав усім волю свобідну,
Це Його ласка була, бо людей полюбив Бог найбільше.
Раз, було, люди зовсім заповіти святі занедбали.
„Ми,” говорили вони: „уб'ємо, як зустрінемо, й Бога.”
Жаль було Богові тих непослушних дітей, нерозумних,
Бо не бажав Він нічого їм, тільки любови і щастя.
От він родивсь на землі, як людина, й почав научати:
„Бога всім серцем любіте і ближнього свого кохайте!”
Люди сміялися і розп'яли Його, Бога святого.
Бог, як звичайна людина, страждав, умирав і молився:
„Боже, прости їм, не відають, бідні, не знають, що діють.”
Людське сумління тоді пробудилося, люди відчули
Гріх і неправду велику і знову до Бога вернулись,
Щиро молилися Богові й правду Його величали.”
„Отже,” казав іще батькові: „правди й тепер ще немає:
Є ще багаті, а є ще і бідні, що й хліба не мають!”
„Треба, дитино, не так говорити,” повчав його батько:
„Треба казати, що є люди заможні, що мають багато
Поля, худоби і грошей, а є на землі й немаючі,
Що нічогосько не мають. Та хто з них той справдішній бідний?
Бідні, звичайно, бувають і ті, що не мають і мають,
Як вони Бога забули, Його заповіти і правду.
Бідний, дитино, є той, що правдивого Бога не знає.”
Ціле життя пам'ятав він оце оповідання миле
Батькове про милосердного, вічноласкавого Бога.
В школі також його вчили про Бога, та тільки ж у школі
Бог був караючий, мстивий, похмурий, чужий, непривітний.
Ще і не раз і не два він питався у батька, чи правда,
Що буде пекло вогненне, що Бог буде грішних карати.
„Татку”, питався: „як Бог милосердний і добрий, навіщо
Він оце пекло створив? І навіщо Він каже, що буде
Грішних судити? Навіщо отут, на землі, Він так важко
Мучить хворобами й смерть посилає на кожного люту?”
Думає батько і ще спокійніше й ширіше повчає:
„Сину! Хвороба також і до правди й до Бога дорога.
Бог не карає хворобами. Люди, як Бога просили
Творчість побачити й славу почути, сами вибирали
З власної волі, і що вони хочуть пізнати й якою

Хочуть дорогою йти. Коли Бог усезнаючий радив
Декому іншого шляху шукати, не слухавсь, своєю
Стежкою йшов і своє у широкому світі хтів знати.
От і пішов і натрапив на вибраній стежці й дорозі
Різні хороби. Жалів усезнаючий Бог ту людину,
Що у хоробі, у немочі мучилась, тільки ж ізнову
Волі свобідної людської Він не хотів ізламати,
Що до всезнання стреміла, а царства свого змінити
Бог усетворчий не хтів, бо усе, що у світі існує,
З Ним і для Нього від віку було і довіку аж буде,
Щоби здійснилася воля Його у житті й у безсмерті.
Може, синочку,” подумавши трохи, продовжував тато:
„В світі й потрібні хороби, це Бог лише знає всезнайний,
Бо і хоробами, бо і нещастями Бог очищає,
Наче водою змиває болото з обличчя та тіла,
Людську душу; гартує її, вдосконалює в правді,
До однієї мети направляє, до Божої правди,
Певно різьбить, немов майстер своїм долотом різьбить мармур,
Щоб засвітився той мармур усмішкою й щастям людини.
Отже, синочку, нещастя і немочі Бог посилає
Тільки з любови для щастя самої людини і людства.
І посилає їх тим найдобрішим, своїм найвірнішим,
Що переноситимуть і хороби й нещастя від Бога
Радісно і терпеливо, як ласку (не кару!) від Бога,
Бо вони знають, що все, що від Бога, добру лише служить.
Бог лише вибранцям, тим найвірнішим своїм посилає
Немочі, різні хороби, щоб людям і правді служили.
А вже найбільше страждання і муки, синочку, призначив
Бог за вселюдські гріхи найлюбішому Синові нести,
Щоб і добро тих стражданнів, щоб правду тих мук усі люди
У воскресінні лобачили, в яснім, в святім воскресінні.
Все сотворив Бог премудро для щастя, добра і безсмертя.
Тільки ж людина не знала й не знає всетворчої волі,
Іноді шлях свій до правди хоробами й злом називає.”
„Татку! Нащо ж”, запитався у батька ще: „біль скрізь існує?”
„Біль сотворив Бог для того,” розказував татко ласкаво:
„Щоб повсякчасно будити завмерле сумління людини,
Щоб відганяти зневір'я і сумніви з людського серця,
Щоб у найгіршу хвилину, коли хтось зневірється в собі,

Кожний про те пам'ятав, що він дійсно існує на світі,
Щоби, бува, не зробивсь самогубцем, сумним, безнадійним.”
„Татку,” питався: „чому ж таки іноді в світі стається,
Що собі люди життя відбирають? Чому воно, татку?”
Татко подумав, подумав, зідхнув і почав говорити:
„Люди розумні завжди пам'ятають, що Бог дав людині
Й розум, і силу, і волю, щоби наблизитись до Бога,
Що є Сам-Розум, Сам-Сила, Сам-Воля, Добро і Сам-Правда,
Щоб пізнавати Його й величати Його повсякчасно.
Це є єдина потреба і щастя єдине людини,
Бо лише Бог є і щастя й життя, найповніше і вічне.
Люди ж вживають свій розум на речі, зовсім непотрібні,
Наче б були вони несповнарозуму. От і стається,
Що вони шкодять своєму здоров'ю, що нищать свій спокій,
Й навіть життя відбирають собі нерозумні ці люди.”
Трохи подумав і знову: „Отих самогубців найбільше
Бог милосердний жаліє. Вони свою волю свобідну
Тут на найгірше вживали. Несчасні, що кривдять людину!
Бідні, нещасні усі, що правдивого Бога забули.
Ті ж, що собі відобрали свавільно життя, найбідніші:
Ті і про Бога забули й себе у житті не любили!”
Татко розказував: „Пекла ж, дитино, нема і не буде!
Люди найбільше самі себе, з власної волі, карають.
Бога забувши, вони, щоби жити без Бога й над Богом,
Сваряться, б'ються, ненавидять всіх (і себе)!. Оце — пекло! . .
Бог і себе не жалів, щоб людей від журби врятувати,
Муки прийняв Бог від власних дітей і молився і тішивсь,
Щоб Його діти улюблені знову до правди вернулись.
Бог милосердний не судить нікого жорстоко, а судять
Люди сами себе (кожний із власної вільної волі,
Як усю кривду побачить, яку він собі заподіяв,
Бога забувши й від Бога, Створителя свого, відрікшись).
Бог і тоді не карає людей, а усіх потішає,
Всіх приголублює, пестить, приймає до світлого раю,
Де усі люди журбу і печалі свої забувають,
Знову живуть і спокійні й щасливі у Богові й з Богом,
Як їм колись обіцяв усезнаючий Він, милосердний.
Смерти, дитино, нема для людини. Людина, пізнавши
Вічне Божее царство, в широкому світі почувши

Божаю славу і волю у праці й молитвах здійснивши, —
Знову до Бога вертається, все переживши й пізнавши.
Бог, мов дитину улюблену, кожну ту душу питає,
Що вона бачила, чула й робила в широкому світі,
Утихомирює вічним спокоєм, любов'ю і щастям,
Вічним і світлим з Собою життям, бо Він, Бог милосердний,
Людській душі створивши, над все полюбив од правіку,
Як найповнішу подібність, безсмертну, розумну і творчу,
Вічноживої своєї істоти, у Собі й з Собою.”

„Ну, а чому ж молоді і маленькі вмирають?” питався.
„Бо понад силу дорогу обрали,” відказував батько:
„Й знову до Бога вертаються ласки і щастя просити.”

Батько завжди, оповідання тихо скінчивши, молився:
„Боже мій! Добрий, ласкавий мій Батеньку! Вислухай, Вічний,
Щиру молитву-подяку за те, що Ти дав мені щастя
Царство Твоє, таємниче, величнее, вічне, побачить,
Дав мені славу Твою у широкому світі почувти,
Дав мені волю Твою у молитві й у праці сповняти.
Дякую, Боже, за те, що Ти дав мені розум і серце,
Що помагають мені працювати щодня і хвалити
Ім'я Твоє, Сотворителя нашого, нині й вовіки!”

Так його батько ласкавий, пускаючи в світ невідомий,
Щиро навчав, віддавав свою душу, свій скарб найдорожчий.
Та його добра наука залишиться в серці до смерти
Радісносвіжою, чистою та справедливоживою.

А вороги не любили її, Української Правди,
Штундою, зрадою, навіть безбожністю правду ту звали.
Де він узяв її? „Дідо розказував,” каже бувало.
Власними силами вічні питання батьки розв'язали:
Просто, сердечно, без хитрощів, радісноясно і мудро.
Марно боролася й бореться з тим життєрадісним, ясним,
Чистим народнім світоглядом влада чужа і ворожа.
Він виявляється скрізь: у казках, у піснях, у щоденнім
Побуті, в праці. І Скворода, мабуть, виріс із нього,
Виріс із нього й Шевченко, додавши з вогнистим надхненням
Власні ідеї до тої живої, щасливої віри.
От залишилося й в нього те ясне, те тепле проміння
Тої щасливої віри. Воно помагало знаходити
Ясну дорогу крізь всі, і найвищі, верхів'я науки,

Через найширші філософічні простори-системи,
Через найтяжчі бої соціальні і національні,
Будячи в серці любов невмирущу до правди і волі,
Будячи розум до знання, до світла, до людського щастя.
Будячи силу боротись за волю і честь України,
Що в його серці так завжд^н надійно і світить і гріє...

ЛИПЕНЬ В УКРАЇНІ

Чує: на вежі віддзвонює третя година. Підвівся.
Сонце проміння крізь сито своє золотее на землю
Палко-усміхнено сіє: широко, до самого краю...
Ліг під ялин вигідніше, що густо кущами розрісся.
Й слухав, як радісно серце купається в рідній стихії,
Наче тоді ще, давно, коли спав коло рідного поля.
Чує: схилився кривавник до самого вуха й лоскоче.
Біла ромашка, кокетливо голову хилиючи, мрійно
Дивиться й щось загадково-пестливе киває до нього.
Б'ють недалеко десь золотокрилі бджоли в лункій
Струни й закохано грають свої композиції, зручно,
Легітно в гама нові модулюючи й ставлячи знаки
Скрізь на барвистих квітках: золотії бемолі й дієзи.
Дивляться батько і мати й пишаються полем веселим.
Грає у грудях, цвіте дорога українська стихія.
Іскряться скрізь золотії картини. Вдивляється й бачить:
Липень! Неділя. Вродливий, безжурно-веселий та пишний
День розгулявся, мов парубок, що, заручившись, чекає
Десь у гаю ніжнотіннім коханую. Погляд у нього
Ясний, бадьорий, гарячий, а в серці музики й весілля.
Небо на струнах блакитних щось ніжне, щось радісне грає.
Денедє з'явиться хмарка, мов біле ягнятко маленьке,
Що відлучилось і втішно само по блакиті пасеться.
Сонце, господар всевладний, всміхливі свої привітання
З серця гарячого всім посилає та усміхи стелить
Скрізь по квітчастих долинах, по горах таємновеличних,
В келих прозороблакитний вина наливає міцного,
Дивноіскристого, владного, що повернути усьому
Може веселість, і щастя, і юнь соромливо-невинну.

Випили того вина чарівного і жито й пшениця
Й морем привабливим, колосошумним, пестливим заграли.
Хвилі несуться й шепочуться шепотом дивним, співають
Про кораблі білощоглі й про обрій далекий, казковий.
Випили того вина чарівного гаї смугловиді,
Ясночервоні намиста взяли з найясніших коралів,
Очі сховали під тьмянозатінені пишні брови
Й обрій до себе приваблюють, синьопрозорий, далекий.
Соняшник випив і враз задзвонив в злострунну арфу,
Що біля нього хтось добрий, хтось мудрий, ласкавий поставив.
Випили в лісі дуби міцногруді й спокійно заснули,
Навіть не чують, як флейта в смереках зелених сміється.
Випили того вина чарівного хатки чорноброві.
Очі заіскрились, радісно тьмяно усім усміхнулись.
Хата до хати всміхається, мов на весіллі дівчата.
Випила того вина чарівного й пухка дорога,
Що через ціле село простяглася, гаряча, бокаста,
Міцно заснула з утоми від праці тяжкої за тиждень.
Тихо вляглися вітри буйнокрилі між травами спати,
Геть і забули, як тужать по горах стрункії смереки,
Як буркотять попід скелі струмки свої чари-закляття.
Випили й люди вина. І великі пили і малії!
І заспівала у грудях безмежна, шаленна радість.
Хочеться вирости дужим, могутнім, щоб, ставши навшпиньки,
Сонце дістати і палко в уста, чарівне, цілувати.
Що ж! І не диво, що діти малії сміються до сонця
Й хлюпають соняшні хвилі у серце на радісний спомин!
Що ж! І не диво, що хлопці так палко заглядують в очі
Своїх коханих, що серце дівоче так тужно співає
Й тихо уста соромливі шепочуть слова тужновладні!
Що ж! І не диво, що згадують мужні борці перемоги
Й мудрі діди розмовляють про правду й великого Бога!
Навіть старенькі бабусі сидять у садках усміхливих,
Радісно дивляться всі на весілля, на щастя чарівне.
Згадка за згадкою тихо пливе у спокійній балачці.
Кожна бабуся бажає, щоб сонце повік не згасало,
Щоб старі кості від трудів тяжких у теплі відпочили.
Що ж! І не диво, що в небі бринять пташечки на цимбали
Й десь аж під сонцем хтось грає на скрипку тужливо й велично.

Тож бо й не диво, бо дивний господар вино розливає
Гостям, щоб гості веселі були, і щасливі, і пишні.
Сонце, господар всевладний, вина наливає міцного.

У ПОЛІ

Липень. Неділя. Дала йому мати сорочку чистеньку
Вранці: вишивану квітами ясно на обшивці й чохлах,
Білу, що пахла ще теплими водами чистої річки
Й вітром, що пахощі сипав у кожну тоненьку тканину,
Віючи з синього лісу, як мати білизну сушила.
Після обіду сідає на коні і їде їх пасти.
Їде у „Кут полохливий”, в якому сьогодні всі хлопці
З'їдуться з кіньми: Михайло, Панас, Омелян і Василько,
Федір, Грицько і багато ще інших. Поклала в торбинку
Мати кусок паляниці, пшеничного хліба й до хліба
Білого сала й цибулю, зелену, іще молодую.
Через плече перекинувши повну, багату торбинку,
Сів на коня, положив свій каптан полотняний під себе,
В руки взяв поводи, добрий батіг, замашний, і поїхав.
„Кут полохливий” — сіножать громадська. На сході від неї
Ліс, таємничий, мовчазний; на півночі, в ліс повернувши,
Котить свої плюскотливі води спокійная річка;
З заходу ж стелиться поле до самого краю сільського.
Ось він уже за селом. Рівнина запашна обгорнула
Пахощу враз і його і бадьорії коні. Дихнула
Свіжою, білою піною медомолочная гречка.
Небо, ліси, береги, золоте і посріблене поле, —
Все гомонить, підлітає з пташками до сонця, сміється,
Наче біленька, чистенька з квітками сорочка, що мати
Так йому вранці пестливо, всміхаючись, в руки давала.
Бачить: далеко знайомії коні. Це, певно, Михайло:
Сам на Буланому їде, Каштанка ж біжить за Буланом.
Прудко затяв свої коні і вичвалом гнавсь за Михайлом.
Кілька хвилин — і розумнії коні, дігнавши Михайла,
Йдуть уже кроком спокійним і слухають, що собі хлопці
Кажуть і що вони далі до вечора думають діять.
От уже й „Кут полохливий”. Заїхав на добрую пашу
Й зліз. Обережно зігнувся і путає коні. Потому,
Взявши уздечку, багату торбинку й каптан полотняний,
Швидко побіг із Михайлом до хлопців, що вже їм кричали

Голосно всі: і Панас Трохименко, і Гриць Тогобичний,
І Омелян, і Тодось Зігнишия — усі, що були там!
От і зійшлися, балакають. Хваляться, що їм сьогодні
Кожному мати варила і що у багату торбинку
Істи поклала, коли виражала у поле далеке.
От побалакали й думають, що його далі робити.
„Треба спочатку наїстися!” кажуть. Взяли враз багаті
Всі торбинки і багатство велике із них витягають:
Хліб, огірки, паляницю, цибулю, вареники, сало,
Сир, у горнятках сметану — усе торбинки віддали їм.
Хлопці усе розділили на часті: одну на полудень,
Другу на підвечірок, а третю на вечір, четверту ж,
Зручно у гурт посадавши, тепер почали споживати.
Смачно їдять, розмовляють і згадують добрі ті руки,
Що їм так дбайливо прилаштували і хліб і до хліба.
От після того їх день чарівний починається. Вийняв
Щирий мистець Омелян із своєї торбинки сопілку,
Витер її і почав вигравать якусь пісню веселу.
Слухають хлопці і чують, що пісня та ллється у серце.
Сонце побачило радість хлоп'ячу, бере ясновзлоту
Власну сопілку і кожному грає в самісіньке вухо.
Мусів сопілку свою Омелян у торбинку сховати.
Дивляться хлопці на сонце. „Яке воно втішне!” гадають.
Зручно лягають і слухають. Дивляться: все їм знайоме!
Онде сусідні села: Пахутинці, Деньки, Дубівка,
Білі здалека, немов голуби білокрилі літають.
Дивляться: сонце й туди вже сопілку свою обернуло.
Ах, як почули хати у тих селах промінну сопілку, —
Всі попід боки взялися й давай танцювати! Живі мов!
„Он-он, ота чорноока,” хтось каже: „як шпарко танцює!”
Дивляться хлопці... Аж бачать: усе починає сміятись.
Річка біжить у зеленій траві і сміється, аж іскри
Скачуть над срібними хвилями. Звідкись з'явилась хмарка.
Глянула, біла, на сонце, як дує в чарівну сопілку,
Глянула потім на села, як шпарко хатки там танцюють,
Глянула потім, як річка сміється й як дивляться хлопці,
Глянула — і на все небо давай і собі усміхатись.
„Справді, які вони втішні всі: річка, хатки всі і хлопці!
Ніби й не чують, як я на сопілку на теплу їм граю!”

Думає хмарка: весела, безжурно-здивована хмарка.
Ще й не подумала, як і собі почала танцювати.
Йде через небо блакитне рухливо, як дівчина в танці.
„Бачиш!” вглядаються хлопці веселі й сміються до неї.
„Дивно!” говорить Михайлик: „І де узялось воно все це?”
„Де?” Омелян йому каже всезнайко: „Хіба ти не знаєш?
Бог сотворив!” — „Сотворив, але як?” йому знов Михайлик
Каже. „Усе сотворив із думок,” Омелян поучає:
„Як лиш подумав про щось, то воно йому зразу й з'явилося,
Ніби від віку було вже!” Тоді Тимофій вже питає:
„Як же це так із думок?” — „Та отак,” Омелян йому знову:
„Як ти батіг свій плетеш! Як скінчиш, то батіг свій побачиш,
Але думок, що були при роботі, не бачиш ніколи.”
Каже тоді Тимофій: „Бо батіг я із прядива маю,
Бог же творив лише з думки.” — „Бо Бог всемогучий! Він

[може

Все лише з думки створити!” І це заспокоїло хлопців.
„Добре, а де узялись потім люди, звірята, рослини”,
Тут уже й він своє слово додав, як навчав його батько:
„Душі створив Бог до Себе подібними, тож усі люди
Богоподібні, розумні. Потому дозволив Бог людям
Царство Його оглядати усюди по цілому світі.
Так ото люди усі на землі опинились,” промовив.
„Мабуть, що так, як ти кажеш!” Грицько промовляє: „Цікаво,
Звідки взялася вода?” Омелян йому каже розумно:
„Бог попроверчував всюди джерела (великі й маленькі),
А із джерел потекла, як звичайно, вода. От попробуй
Сам, то побачиш, що воду не важко з землі добувати!”
Потім додав: „Бо земля на воді, а вода на камінню,
Далі, уже під камінням, горить негасимеє пекло.”
„Пекла нема!” обзивається він, як повчав його батько.
„Може, й нема,” Омелян йому каже, вагаючись: „тільки
Чом мені мама говорять: „Ти — наче Марко той у пеклі!”
„Ну, то така собі казка”. Усі погодились: „Це казка!”
Сонце підслухує ширу розмову й ще дужче їм грає,
Ніби говорить: „Дивіться, яке я веселе й щасливе,
Бо я сотворене з Божої думки і з Божого світла.”
„Я аж тепер уже знаю, чого то матуся на сонце
Хрестяться й кажуть: „Хвала тобі, личенько Божеє, ясне!”

Каже Михайлик: „Хвала тобі, земле святая, родюча!”
Бач, а її сотворив Бог з думок, а вона Його думка!”
Чують, біжить ізза лісу машина, женеться, гукає.
В лісі луна відбивається, лячно ховаючись в зелень.
„Як воно їде без коней?” питає Грицько упівголос.
„Хто його зна”, Омелян поясняє: „Говорять, що пару
Люди туди запрягають, вона і біжить, і не видно.”
Думают хлопці: „А справді, буває, що пари не видно.”
„Хто мені скаже”, питає вже Федір: „чого так у лісі,
Як хтось під лісом кричить або поїзд свистить, проїжджає, —
Гучно? Чого так луна відбивається там полохлива?”
„Кажуть”, Грицько поясняє: „що це лісовик і русалки
Так з переляку гукають. Вони у воді десь чи в листі
Бавляться. Та коли хтось закричить або поїзд засвище,
То, утікаючи, всі вони так і свистять і голосять,
Наче людина чи поїзд, щоб тяжче було їх ловити.”
Дивляться хлопці на ліс. Але ліс не говорить: спокійно
Мріє про щось, заховавши своє тонковіття у сутінь..
Вже тії хлопці згадали і вітер, що ангели роблять
Крилами, й гори, що з моря ростуть аж до неба — усяке.
От Омелян і питається тихо, приглушеним шепотом:
„Хлопці, чи знаєте, що то сьогодні за диво у полі?
Тільки тихенько кажіть, щоби нас і трава не почула,
Бо як почує нас поле, то диво усе перестане.”
Хлопці шепочуть: „Не знаємо!” Сонце хотіло підслухать.
Стихло. Закрившись хмаркою, шепіт їх тихо ловило.
Та, надаремно. Нічого не чуло. Отож воно далі
Грало ще краще, іще веселіше, буйніше, тепліше.
Каже до хлопців тоді Омелян: „А сьогодні у полі
Хлопці, весілля.Того то і сонце так весело грає,
Річка сміється й хатки чорнобриві у селах танцюють.
Кожного року беруться у полі пшениця і жито.
Жито бува молодий, а пшениця його наречена.
Десь перед Петром їх шлюб відбувається. Цілії жнива
Грає їм сонце, буйний їх музика, а все, що навколо,
Буйно танцює, сміється, отих молодих велечає.”
„Он воно як!” промовляють здивовані хлопці. І справді:
Жито в очах мерехтить доброзичливо, мрійно, спокійно,
Наче отой молодий, що свій молодій присягає

Щиро любити, до смерті їй бути зичливим і добрим.
Жовта пшениця всміхається так соромливорум'яно,
Наче ота молода, що обіцяє вірність до смерті...
А Омелян шепітливо продовжує: „Гляньте, як поле
Дзвонить, співає і як усі села сміються, мов п'яні!
То відбувається тут голосне і багате весілля.”
Хтось сумнівається з хлопців: „Хіба ж то можливо насправді,
Щоб неживе щось женилося чи щоб виходило заміж?”
А Тимофій поучає: „І коні, й корови, і вівці, —
Все віддається і жениться, все між собою говорить,
Тільки, що люди звичайнії не розуміють нічого.
От чарівник! Той усе розуміє, і бачить, і знає.
Татко казали, що й в небі буває щоночі весілля.”
„Певно буває!” навчає усіх Омелян, між усіми
Віком найстарший, до того ж і вдачею найвразливіший.
От він сідає зручніше й говорить про тее весілля.
„Мої дідуньо казали, що так те весілля буває:
Сонце лягає за гори далекі і там спочиває.
Саме в ту мить вибігають з-за обрїю поодинокі
Зорі і скрізь заглядають, чи люди заснули, чи хитрий
Місяць, бува, не сховався за близьким верхів'ям, щоб їхню
Щиру весільну забаву вночі своєвільно підглянуть.
Дивляться мовчки вони, обережно, а потім на землю
Ніч, чарівницю солодку, спускають, щоб всьому живому
Очі склепила й чарівнії, грайливі сні розсівала.
Вже як послуло усе, починається зоряна радість.
Тільки закохані люди ту радість побачити можуть!
Ледь-ледь надворі стемніє, виходять вже інші зорі
Й з краю до краю серпанки розстелюють білі, прозорі,
Там, де проходить широкая смуга Чумацького шляху.
Потім зірниця вечірня бере свою дудку промінну
Й грає весільні пісні про кохання й про вірність подружню.
Чують пісні ці усміхнені зорі і з цілого світу
Жваво біжать та уквітчують радісно синее небо.
Іде Вечірня Зоря на Великому Возі й дарунки,
Самі найкращі везе молодій та її молодому.
Квочка свої привела золотії курчата, щоб дати
Їх молодій соромливій на щастя та розплід багатий.
Ось вже виходять на синее небо найкращії зорі.

Ідуть по смузі злотистій Чумацького шляху на саму
Аж середину високого неба й стають там обидві
Радісно. Та, що найвищя, то молодий. Коло неї
Трішечки менша — його молода, найясніша, найкраща.
Вийдуть ті зорі найкращі, уклоняться гостям промінним,
Дивляться й сяють закоханим сйвом спокійно й велично.
Потім підійдуть до себе, обіймуться й ледве помітно
Враз поцілуються, так непомітно, щоб мало-хто й бачив:
Соромно їм цілуватись при всіх отих гостях цікавих.
Гості ж, як тільки побачать отой поцілунок їх щирий,
Враз заспівають, заплещуть усі в золотії долоні
І, засвітивши ліхтарики срібні, біжать через небо
На молодих подивитися зблизька, на зорі найкращі.
А молода й молодий, уклонившись гостям іще раз,
Просять весілля їх радісне в ясному небі почати.
Чутно, вже грають музики: вечірня зірниця на дудку,
Ясна північна зоря на тонесеньку скрипку. Курчатка
Б'ють золотими ніжками усі по цимбалах. Косарик
Грає пісні на сопілку улюблену. Грають музики
Голосно так, що й найдальшії зорі на небі їх чують.
От молодий обіймає свою молоду соромливо
Й легко іде танцювати по синьоіскристому небі.
Далі, за ними, обнявшись, ідуть танцювати вже інші
Зорі, і менші і більші. Танцюють від краю до краю,
Аж золота підіймається курява, аж увесь простір
Густо вкривають рухливі, білявоєсні порошокинки,
Що і літають, і крутяться жваво, і світяться ясно,
І аж на землю далеку росюю ясною спадають.
(„От де роса тут з'являється!“ мовчки всі думають хлопці.)
Зорі танцюють, зірниця ж і грає, і дивиться всюди,
Чи не виходить вже сонце з-за гір та далекого моря
Й чи не встають уже люди, до всього, що в небі, цікаві.
Все аж над ранком побачить зірниця (буває, що й інша
Ясна зоря обережна) чи соняшний промінь далекий,
Чи на землі ясночолу людину і скаже всім гостям
Швидко ховатись, щоб сонце, їх батько, не бачило танців,
Жвавих, веселих, у білую днину й щоб завкридні люди
Не перейняли забав їх, безжурних, живих і промінних.
Швидко розходяться зорі: одні утікають по ясній

Смузі Чумацького шляху, ті другі в глибінь поринають
Синього неба, а треті ховаються ген аж за обрій.
І не оглянешся — вже усі зорі втекли, поховались,
Тільки ізрідка, лиш деякі, ще залишилися і світять
Блідо, байдуже, немов уночі й не було тут нічого.
Курява враз уляглася, і смуга Чумацького Шляху
Звільна також порожніє: лежить і спокійно дрімає.
Сонце іде. Замітає все небо своєю мітлою
Чисто і ясно і тішиться, що його діти промінні
Спали спокійно й здоров'я у сні набували міцного,
(Того й не знає, яке уночі отут диво творилось!)
Так мені дідо казали про зоряне в небі весілля,
Мовить, повчає усіх Омелян, між усіма найбільший,
Віком найстарший, до того ж і вдачею найвразливіший:
„Але з людей лиш закохані можуть весілля це бачить!”
Хлопці лежать і, зажмуривши очі дотемна, тихенько
Слухають. Кожний гадає, що він в цю хвилину все бачить,
Все оце чує, все знає: і зорі, й музики, й весілля.
Згодом розплющують очі: „Ах, Боже!” гадають: „Сьогодні ж
В полі весілля!” Тепер вони вірять усьому, що чули.
Лагідно жито хвилює. Шепоче пшениця вродлива.
Сонце над ними підскочисті танці на своїй сопілці
Грає й вина наливає міцного, іскристого повно.
Випили хлопці й забули, що треба тихенько балакати.
Весело, жваво сміються, висвистують танці бадьорі,
Всі торбинки витягають багаті, виймають всю їжу,
Що на полудень лишили. Їдять, забавляються, наче
Їхні батьки й матері забавляються десь на весіллі:
Гучно співають, жартують, танцюють і плещуть в долоні,
Щоб уся радість була ще жвавіша, сильніша й щиріша.
Поле вже їх не боїться і котить весільнії хвилі
Тепло до самого вечора: грайливі, ясні і ніжні.
Хлопці забули про все і лиш ігри видумують жваві:
Довгої грають лози, у коня, у царя, у жмурочі,
В піжмурки, в схованку. Грають і щиро, мов рідним, сміються
Сонцю, далеким полям, і лісам, і воді, і блакиті,
Що все від краю до краю прикрила по-рідному, тепло.
Як свої коні вони напували у річці, — купались,
Плавали швидко в прозорій воді і до дна поринали,

Щоб аж на дні вередливі камінчики в руки ловити,
Щоби здоров'ям натішитись, виявить радість весільну.
Хто б з них повірив тоді, що на білому світі існують
Речі якісь неживі, нерозумні! Жило тоді все тут!
Все тут жило, мов людина, а може іще веселіше!
Ввечері сонце сховало свою золотую сопілку
Й десь аж за синіми горами, десь аж за морем заснуло.
Стихло і поле. Скінчилось весілля підскочисте. Хлопці
Сіли на коні і звільна поїхали з поля додому.
Після вечері хотілося кожному з хлопців побачить
Зоряне в небі весілля. Лягали з батьками надворі,
Пильно дивились на небо. „Зірниця вже грає на дудку”,
Думали: „Скоро почнеться.” Та тут чарівниця солодка,
Ніч, закривала їм очі, чарівнії сні навівала,
Щоб вони спали спокійно, щоб того весілля не ждали,
Бо із людей лиш закохані можуть весілля те бачить.
„Ви ж”, говорила їм нічка: „маленькі ще, рідні, ще діти!”

ЩАСЛИВЕ КОХАННЯ

Грає у грудях, цвіте дорога українська стихія.
Б'ють недалеко десь золотокрилі бджоли в лункі
Струни й закохано грають свої композиції, зручно,
Легібно в гами нові модулюючи й ставлячи знаки
Скрізь на барвистих квітках: золотії бемолі й діези.
Іскряться скрізь золотії картини. Вдивляється й бачить:
Липень. Неділя. Вродливий, безжурно-веселий та пишний
День розгулявся... Стоїть на городі коло перелазу
Парубок, в білій сорочці, що квітами вишита рясно
Різнобарвистими. Обшивку, пазуху, чохла дівчата
Вишили пишновродливі. Мати просила й за працю
Щедро платила їм. Кожна у ті вишивки зашивала
Мрії приманливі: бути у хаті його білостінній,
Вкритій сніпками з найдовшого жита з торішнього року,
Бути йому господинею, бути йому за дружину,
Батькові й матері бути за добру невістку, у церкві ж
Стати уже молодницею поміж усіма жінками.
Парубок жде, у сусідній садок через пліт заглядає.

Там тая стежечка в'ється, по котрій шовечора й ранку
Дівчина воду холодную носить з дзвінкої криниці.
Вчора казала, що вийде, щоб ждав її тут у полудень.
Парубок жде, на город поглядає він, син господарський.
Густо під ровом ростуть зеленасто-жовтяві коноплі.
Може, за день чи за два, уже братимуть плоскінь, що спілі,
З жовтою кашкою, вверх головки підіймає високо,
Й матірку темнозеленою пилом густим посипає.
Далі ростуть бараболі: буяє зелена гичка,
Що віддвіла у Петрівку вже цвітом і білим і синім.
Денеде в'ється густе гарбузиння, в якому сховались
В листю зеленому літні сплюхи-гарбузи жовтобокі.
З другого боку городу лежать, свої груди відкривши,
Рівні грядки: із цибулею, з морквою, із огірками,
Із часником, із петрушкою, з бобом, з квасолею й з хрінном,
Що господині завжди потребують для їжі смачної.
Кріп розгорнув золоту парасолю і дивиться пильно:
І на грядки, й на коноплі, й на того вродливого хлопця,
Що, попід боки узявшись руками, стоїть гордовито.
Хлопець оглянувся знову в садок. Не помітив нікого.
„Мабуть, не вийде”, подумав: „а вчора сама обіцяла.”
Десь на сусідній будові лелека клекоче. Самиця, піднявши
Правую ногу, стоїть на одній лиш нозі і червоним
Дзьобом м'якее, дощами сполокане, скубає пір'я.
Іноді дивиться в поле, де сплять вітряки чорнокрилі,
Де золота, медопінная повінь хвилює, буяє.
Дивиться хлопець на білі лелеки і дівчину любу
Кличе очима іскристими й клекотом серця палкого.
Глянув — мигнула у сутіні саду, в густім тонковіті
Буйнозелених кущів і дерев її ясна сорочка:
Квіти (червоні, жовті, зелені) в широких уставках
Білих її рукавів і сміються, й горять, і співають,
Дзвонять у серці його пелюстками чудово-дзвінкими.
„Вийшла! Іде!” Задзвонило у серці. „Іде!” заспівало.
Бачить її: оксамити очей, усміхливих, глибоких,
Стеляться м'яко, вбираючи золото сонця
Й срібло ховаючи зір, ясновійних, вечірніх, промінних.
Бачить її: мерехтливострунка, в яснобілій сорочці,
В синій слідниці, малюється постать рвучка, полохлива.

Бачить її: над чолом повиваються коси, в дрібушки
Дбайливорівні заплетені й рівно на дві половини
Проділем мило розділені. Зліва і справа співають
Гордій красуні у самії вуха червоні троянди.
Бачить її: над очима дві райдуги-брови тріпочуть,
Легко підносять у леті високім мармур її чола.
Хлопець не йде: через пліт перескочив і швидко назустріч
Дівчині любій біжить і здалека, кохану, вітає.
Хлопець підбіг під крилатую яблуню, де вже стояла
Дівчина й ждала його, мов жартуючи, наче поважно, —
Хлопця, вродливого, вдачею доброго й буйно-прудкого.
„Я вже гадав, що сьогодні не вийдеш, Марійко!” промовив.
„Може, й не вийшла була б, якби так не просив був учора!”
Дівчина каже і грається листям густим, соковитим.
Очі зустрілися, наче шаблі гостролезі, іскристі,
Гордопалючі, гартовані майстром у кузні чарівній,
Де полум’їстогогарячий вогонь не вгасає ніколи.
Дзвонять шаблі в чоловічках промінні, вдаряють об скелю,
Що дорогу, найріднішу душу сховала, закрила.
„Може би, я й не просив, якби знав, що не вийдеш”, говорить
Парубок і безтурботно сміється в дівочії очі.
„Вийшла-не вийшла! Хотіла в Неправди про Правду спитати,”
Дівчина вчас відсікає: „хотіла побачити, як то
В лютій зимі, замість льоду, на водах лілеї розквітли.”
Дивиться хлопець: не знає вже, що йому їй відповісти,
Чи жартівливодошкульним чи лагідновтішливим словом.
„Ой, моя дівчино любя”, вже наче співає той хлопець:
„Я б і не кликав тебе на пораду, на ширее слово,
Якби я знав був, що ти лише розуму в мене питаєш,
Що узими ти лілеї на льоді побачити хочеш,
Що у Неправди про Правду збираєшся лиш розпитати.”
„Ой, не робися, козаче, тепер над добрішого добрим,”
Піснею хлопцеві відповідає красуня: „Як скажеш
Щирую правду, то шириую правду від мене почувеш.
Може, і справді у мене на льоді лілеї розквітли,
Може, я й справді в Неправди почула про шириую Правду.”
Дивиться дівчина й сипле на хлопця всіхливі зорі,
Сонцем в очах розливається, радісним, теплим, ласкавим.

„Слухай, Марійко”, поважно вже хлопець говорить: „чи
[скажеш

Щирую правду мені, коли я тебе щось запитаю?”

Б'ється у дівчини серце щасливо і радіснотужно.

Бачить високою постать, широкії груди й, мов пісню,
Ясні, ріднопривітні й чеснорозумні очі, —

Бачить і жде найвірнішого слова, палкого признання.

„Я тебе, люба, давно вже кохаю,” говорить їй хлопець:

„Любиш мене чи не любиш? Оце мое щире питання.”

Дивиться дівчина й бачить: Неправда вже Правдою стала,
Лід на воді розтопився, і білі лілеї розквітли.

Дивиться дівчина й бачить: усе зацвіло у садочку;

Яблуні, груші, черешні, сливки пелюстками укрились.

Чує: у серці дзвінкий соловейко весняно затьохкав.

Сонце той сад посипає промінням. І ще вона бачить:

Стигнуть на яблунях яблука, груші на грушах; звисають

Сливи на сливах; черешні та вишні уже червоніють,

Мов найдорожчі намиста. Схилилася та, що над нею,

Яблуня, гладить їй голову любо й питає нечутно:

„Любиш, еге ж!” Соромливая дівчина рада б сказати

Правду солодку, та якось уста ворохнутись не можуть.

Хлопець підходить до дівчини, дивиться в очі й питає:

„Любиш чи ні?” Похилила та дівчина голову й каже:

„Люблю!” Узяв її хлопець за руку й питається знову:

„Вийдеш за мене?” Нічого йому не говорить, киває

Рідно йому головою й притакує мовчки, без слова.

Сад розростається раптом в зеленоусміхнений килим,

Голосно, лунко клекочуть на клуні десь білі лелеки,

Соняшник дзвонить ритмічно у дзвін свій веселий, співучий,

З поля гінкі ластівки від ромашок привіти несуть їм,

А усевладнее сонце, густе тонковіття розкривши,

Щирого хлопця і вірною дівчину палко цілує.

Сіли обое під яблуню. Чують: пливуть десь над ними,

Голосно б'ючись об світлії обрії, дзвоннії ріки...

Гінко пливуть, заливаючи небо глибоке і землю,

Топлячи їх у піснях, у ласкавопідібраних звуках

Десь у просторах, найдальших від них і найглибших, де

[вічність

Родиться, щоб не вмирати, вмирає, щоб знову родитись;

Де втихомирений час зупиняється й лет починає,
В серці родившись гарячим, усепереможним коханням.
Хлопець несміливо гладить дівочую руку і каже:
„Слухай, Марічко! А що твої татко і ненька? . . . Дозволять?“
Дівчина вже веселіше говорить: „Спитайся, козаче!
Може, боїшся? Пішли когось старшого віком від себе,
Вдачею спритного, розумом бистрого, хай запитає!“
Каже, сама ж уже знає, що батько і мати їм скажуть:
„Люди, та що ж це ви так напосілись на нашу дитину?
Що вона вдіяла вам, учинила? Вона ж і росла в нас,
В нас і пила вона й їла, у нас хороше й одягалась. . .
Що ж це тепер за причина, що ви у нас хочете взяти
Нашу дитину із нашої хати? Спитаємось краще
Дівчину, хай нам розкаже, і хто ви і що ви за люди.“
Ніби то сердяться! Кличуть її вже. „Чи знаєш ти, доню,“
Батько питає: „Отих ось людей, що напали на нашу
Хату спокійну?“ Вона не говорить ні слова. Тут мати
Слово своє промовляє: „Ой, я ж тебе, доню, учила
Рано вставати, а пізно лягати, щоб праці якоїсь
Не занедбати, учила людей шанувати й святого
Бога хвалити. Тепер собі, доню, порадь якнайкраще! “
Староста, перший і другий, вклоняється батькові низько,
Батько й говорить: ”Коли ж не говориш нічого нам, доню,
Певно, ти в змові з ними. Иди ж, принеси їм найкращі
Шитії й прані свої подарунки, що в мамі придбала”.
От узяла рушники, старостам отим перев'язала
Руки й, вклонившись, у кутик затишний від них заховалась.
Входить тоді її любий. Вона йому хустку шовкову,
Як найдорожчий дарунок, дає, свою долю дарує.
„Га, коли так”, обзивається батько: „бери її, сину,
Вчи її. Може, вона ще чогось не навчилася вдома,
Щиро люби її, може, ми вдома не вміли любити,
Може, твій батько і мати їй будуть миліші й рідніші!”
Каже це хлопцеві й мовчки зичливо його розглядає.
„Хай же вас Бог найласкавіший”, каже вже батько поважно:
„Благословить, мої діти, здоров'ям, любов'ю і щастям!”
Низько схиляються перед батьками вони обидва.
Дякують, благословення приймають, святе, невмируще.
Парубок мрії солодкії перебиває словами:

„Я восени прийду сватать тебе. Чи ти підеш за мене?“
Дівчина тихо співає: „Піду!“ — „А не зрадиш?“ питає.
„Ні“, уже з притиском дівчина каже: „не зраджу, не бійся!“
Парубок, рвучко схилившись, дівчину, ширу, найкращу,
Враз обіймає й обличчя дівоче, сп'янілий від сонця
Й буйного щастя, цілує, кохання-любов присягає.
Серце наповнилось всепереможною силою, міццю,
Гордістю, наче весь світ переміг у шаліннім двобої
За оту дівчину, милу, йому над життя дорогую
Дівчина тулиться ніжно і серцем зростається з хлопцем.
Соромно їй і довірливо-радісно. Вже не боронить
Хлопцеві очі й уста цілувати. У серці колише
Щирі його поцілунки, кохання, і силу, і розум,
Що їй вішують щасливу долю у ширім подружжі,
Спокій у радісній хаті, багатство на власному полі,
Божее благословення у праці й дитячій усмішці.
Чує палкі його стиски, в коханії дивиться очі
І його мужні уста боязливо, нечутно цілує.
Тепло вкриває їх яблуня листям, густим тонковіттям,
Сад іще нижче спускає свою позолочену сутінь,
Соняшник над борозною гучніше до обрїю дзвонить,
Білі лелеки клекочуть у білії далі далекі,
Кажуть широким полям і широкому світові всьому
Найщасливішу новину, що парубок дівчину любить,
Що соромливая дівчина парубка ніжно цілує.
Все у садку оживає, цвіте. Найніжніші барви
(Сині, зелені, імлісто-жовтяві, гарячо-червоні)
Сад заливають, тремтять у промінні нечутно впірнають,
Блиснувши іноді полум'ям ясним, у тихії тіні.
Парубок дівчину любу голубить, і мріє, і бачить:
Осінь на голову пестру намітку взяла, одягнулась
В теплу свитку й від хати до хати затишної ходить,
Найцікавішу новину розкаже людям цікавим,
Що соромливая дівчина заміж виходить, що хлопець
Жениться й світ завойовує, мрійний, веселий, щасливий.
Ой, у неділю не вітер летить, повіває, то грають
Скрипка рззрадлива, мідная трубка, цимбали і бубен.
Скрізь по селі, по далеких кутках, до кождіської хати
Радісно, гулко летить попід вікнами пісня весільна.

Люди питають: „Чиє то весілля?“ — „Івана Ткаченка“,
Інші говорять: „отого щасливого, що за дружину
Взяв собі дівчину, тую найкращу, з усіх наймилішу.“
Грають музики його на подвір'ї. Дівчата співають.
Батько і мати стоять коло хати: врочисті, веселі.
Тиснуться люди навколо. Жартуючи, хлопці сміються.
Діти весь пліт обліпили, мов рій там багатий осівся,
Високо лізуть на дерево, дивляться й дзвінко гукають,
Що молодий з молодою додому вже їдуть із церкви.
Грають музики його на подвір'ї. Дівчата співають.
Він на широкому возі, застеленим, добре прикритім
Плахами та килимами барвистими, їде додому.
Бистрії коні біжать, розвівають буйну свою гриву;
Шиї дугасто зігнувши, об землю копитами дзвонять.
Він свою любу дружину везе до батьків своїх милих.
В'їхали вже на подвір'я. Зіскакує зручно він з воза.
Люди дивуються — не надивуються дивом: такої
Милої й ніжновродливої жінки їще й не видали.
Грають музики. Дівчата співають. А батько і мати
Сина і милу невістку, похилених, благословляють,
Щоб і здорові були, і веселі, й спокійні, й щасливі,
Щоб їм послав Бог із молоду силу на радісну працю,
Щоби їм Бог найщедріший в спокої поміг дочекатись
Добрих і чесних дітей, відпочинку й подяки на старість;
Щоб їм родилося жито, пшениця й усяка пашниця,
Щоб їм худібка плодилася, бджоли роїлись, щоб завжди
Їм в господарстві велося і добре, й спокійно, й зичливо.
Низько схиляються перед батьками, цілують їм руки
Й дякують їм за ласкавеє слово, за всі їх турботи,
За їх любов найщирішу і батьківське благословення.
Грають музики. Співають дівчата. Обідають гості,
Буйно танцюють, його молоду вихваляють: хорошу,
Гарну, як квітка, привітну, як сонце, найкращу у світі!
Мріє закоханий парубок, мріє і дівчина ніжна,
Долю собі пророкуючи, ясну, як день цей липневий.
Мріють, щасливі, обое й на світ золотий поглядають.
Сонце ж, господар всевладний, всміхливі свої привітання
З серця гарячого всім посилає та усміхи стелить
Скрізь по квітчастих долинах, по горах таємновеличних.

В келих прозорблакитний вина наливає міцного,
Дивноіскристого, владного, що повертає усьому
Віру веселу, і щастя, і юнь соромливоневинну,
Що в тужнорадісних грудях хвилює солодким коханням.

СЕМЕН І ПАНЬКО

Грає у грудях, цвіте дорога українська стихія.
Б'ють недалеко десь золотокрилії бджоли в лункіі
Струни й закохано грають свої композиції, зручно,
Легідно в гами нові модулюючи й ставлячи знаки
Скрізь на барвистих квітках: золотії бемолі й діези.
Іскряться скрізь золотії картини. Вдивляється й бачить:
Липень. Неділя. Вродливий, безжурновеселий та лишний
День розгулявся. У хаті Семена Прикмети гостина.
З міста приїхав його наймиліший товариш: Зозулька —
Прізвище мав, а на ймення Панько. У московському війську
Перебули вони вкупі обидва війну цю велику.
Жінка Семенова бігає звинно по прибраній хаті,
Носить, ще вранці ізварені, страви, обідать ладнає.
Пахне підбитий сметаною борщ, з буряків молоденьких
Зварений і молодою петрушкою й кропом зеленим
Смачно закришений. Плаває жирна свинина, неначе
Людське здоров'я, у чистих, добірно-накраяних згустках.
Добрую чарку Семен наливає і гостеві каже:
„Дай же нам, Боже, щоб лихо старе не верталося більше,
Щоби і ми, щоби діти, унуки і правнуки наші
В рідній землі — Україні жили і спокійно й щасливо”.
„Дай же нам, Боже!” Панько, усміхаючись, каже до друга.
„Дай же нам, Боженьку, всім!” повторяє собі молодиця.
Свіжі вареники в мисці поливяній швидко несучи.
Стіл дерев'яний, ногами угрузши у землю, приймає
Хліб з найбільшого борошна, з власного поля пшениці,
Всяку городину, що господиня до чарки нарвала,
Щоби привітному гостеві смак було чим закусити
Після сильної, гостинно, до краю наливої чарчи.
Скатерка біла широку поверхню стола прикриває,
Весело їй, що її господиня і гарна й охайна,

Що їй хата на всяке добро та на страви багата.
Хвалиться чемний господар: „Життя усміхнулося, брате!
Хату поставив, у хаті, як бачиш, і хліб і до хліба.
Люба дружина над всім порядкує, а хлопець до школи
Ходить. Подумай лише: до гімназії ходить, пестун мій!
От що то значить своя Україна, без холопа й пана!”
Гість усміхається й, білий вареник ковтнувши, говорить:
„Ще й не абияк воно усміхнулося! Вам тут, у селах,
Нам у містах! Через те ми й говоримо: „Воля настала!”
„Воля!” говорить Семен, витираючи чоло спітніле:
„Воля рукам робітничим і людському духові воля”,
Як то мій хлопець у школі співати розумно навчився.
„Ти лиш подумай”, говорить він, блиснувши згорда очима:
„Майже з колиски, прийшлося мені заробляти у наймах.
Пас велечезні отари, а вдома не мав і телятка.
Поле орав від світання до пізньої ночі, а вдома
Іноді хліба куска не було, бо усе було панське.
Ну, а прийшла Україна, і все, як у казці, змінилось.
„На тобі”, каже: „Семене, родючее, власнее поле,
Власну садибу, корови, і коні, і хліб, і до хліба!
Ти вже не наймит! Живи! Ти вже вільний, щасливий господар”.
Гість додає: „А звичайно як вільна уже Україна,
То і селяни всі й робітники усі вільними стали.
Вам от, селянам, дісталось поле у руки, а в місті
Робітники собі волю здобули. Усяке багатство
Чи на землі, чи в землі, чи на водах (усюди) забрали
Ми, українці. Отож і говориться: „Воля настала!”
Кожний тепер вже не наймит, а вільний, щасливий господар.”
Жінка підходить до столу й припрошує гостя до їжі:
„Їжте ж, живіться! Іще хоч вареничок!” просить зичливо.
Гість повертається й каже до неї, жартуючи: „Рада б
Грішна до раю душа, та великі гріхи не пускають.
Я вже наївся, що, хоч би й цареві, не сором. Спасибі!”
Каже Панько, витирає уста й устає ізза столу.
Вставши, говорить тоді господині спокійно й поважно:
„Дякую добрим рукам, що уміли обід ізварити,
Дякую добрим очам, що уміли доглянути вчасно,
Дякую доброму серцю, що вміло зичливо просити,
Дякую ще й господині ласкавій, що вміла ті страви

Вчасно подати й про гостя гостинно, ласкаво подбати!"
Жінка неначе соромиться. „Де там!" мовляв: „І зварила
Якось несмачно та ще й подавати не вмiла. Аж сором!"
Дивиться й лагідно перепрошає ласкавого гостя:
„Може, не так щось зварила, не так подала щось, сказала,
Вибачте, з ласки великої вашої, гостю наш милий!"
Гордий господар боронить свою господиню поважно:
„Жінко, отак би нам важко до смерти каратися в Бога!"
Поглядом мов додає ще: „От бачиш, яка то у мене
Жінка: і добра, й розумна, й зичлива, й завжди господарна!"
Гiсть уклоняється знов господині й сiдає на лавку.
Через відчинені вікна у хату вливається чисте,
Свіже повітря й розстелює пахощі над образами,
Над подушками в тонких пошивках на високому ліжку,
З гарним густим рябчаком, із найтоншої збитого вовни.
Під образами портрети Шевченка й Франка поглядають
Ясно, спокійно на повную радість людей, що здобули
Волю ласкаву, яку вони так шанували й любили.
Рядом Михайло Грушевський і Симон Петлюра. Поважно
Дивляться й тішаться, чуючи мову оту українську.
Гiсть з піджака витягає тютюн і закурює, густо
Дим випускаючи грайливий, що підлітає під стелю.
Хоче господаря гiсть угостити, та тільки господар
Каже йому сміючись: „Мій сільський: і міцний і пахучий.
Краще свого закурю. . . Захочай своє зілля татарське!"
Курить Панько, затягається міцно, приємно-глибоко,
Дим випускає і дивиться, як він літає по хаті,
В'ється кружечками й через вікно на подвір'я тікає.
„Так воно, так", обзивається гiсть: „а чи згадуєш часом,
Як ти волік мене з ями до наших окопів? Ніколи
Я не забуду цієї події. З ворожих окопів
Кулі летять попід саміі вуха, дзижчать, доганяють.
Ти ж мене взяв, мов дитину, на руки й щосили в окопи
Наші біжиш, від нещастя мене і від смерти рятуєш.
Добре, що це було вліті, а то узимі й не доніс би."
Згадує ще і Семен. Пам'ятаєш, пішли на розвідку.
Надвечір десь вже. Дізнались про все й до своїх повертались.
Тут якось ворог помітив їх і навздогін їм щосили
Кулі рясні посилав, і одна з них Панька положила.

Здорово він тоді змучився, поки діставсь до окопів.
Згадують все це обидва й сміються: „Ідять його мухи,
Здорово”, кажуть: „загрілися, поки дійшли. Аж упріли!
Ну, а за кого приходилось пріти? За кого вмирати?
За свого ворога лютого, злидні свої і неволю!”
От і Семен свій тютюн із кишені бере, папіросу
Скручує і, закуривши, вдивляється, як попід стелю
Дим до вікна утікає на світле, широке подвір'я.
Згадують, як вони полк український створили, потому —
Як до Центральної Ради усі приєднались, що людям
Волю дала: по містах і по селах — усім українцям.
Звільна Семен промовляє: „Грушевський та Симон Петлюра
Військо зібрали і волю усій Україні вернули.
Я ось дістав собі поле. Як глянеш, аж серце радіє:
Рівне, широке, прихильне й ласкаве, як рідная мати.
Може, подивимось? Зараз отут за городом у мене”.
Вийшли обидва на поле і дивляться в простір далекий.
„Там-он, ліворуч”, говорить Семен: „панував Пйонтиковський.
Там, у Церківцях, праворуч, Зелінська вельможна сиділа.
А в П'ятигорах Шевцов панував на широких просторах.
Просто, кажу, не було де й ногою ступити: усюди
Або москаль, або здавна поляк тут сидів і останню
Силу жорстоко тягнув з українського поля і серця.
Як пролунало ж, товаришу любий, могутне, чарівне
Слово про вільную волю по всій золотій Україні, —
Люди лобачили кривду, неправду й за правду повстали,
Ріднее поле забрали й по-братньому все поділили:
Кожній людині дали, щоби більш не було у нас бідних.
Ну, а тепер уже поле те наше. Усякому каже:
„Ти вже не наймит! Живи! Ти вже вільний, щасливий
[господар!”

Стали вони обидва коло поля й радіють, мов діти.
Сонце золотить Семенову білу сорочку й обличчя,
З бронзи твердої, освітлює повно, виразно, промінно.
Чорнії вуса звисають додолу, уста прикривають
Шовком густим. Над очима чорніються брови. Волосся,
Рівно управо зачесане, в'ється й до сонця сміється.
Вся його постать кремезна чорніється й світиться в полі,
Наче саме оте поле: і чорнее, і золотее.

Слухає мрійний Семен: шелестить сонцезорее збіжжя,
Радісно хвилі несе йому ген-ген з далекого краю.
Згадує: скільки було тут щасливої праці у полі!
Довгими днями орав його, дрібно скородив, а потім
В землю пухку оту з правої жмені розсіював зерна . . .
Поле зерно це сховало в родючі, в палкі свої груди,
Чистії роси весняними ранками пити давало,
Соками буйногінкими стебло наливало, колосся ж
Вщерть наповняло живим, дорогим, мрійнорадісним хлібом.
Чує: шепоче широкая нива: „Господарю любий!
Ти ж мене гладив, пестив, засівав і зерном і коханням,
Як же мені не співати тобі, не шуміть, не радіти,
Як же мені не стелитися перед тобою низенько?!”
Ти ж мій щасливий, від віку мені найрідніший господар!”
Чує щасливий Семен: гомонить золота Україна:
„Ти вже не наймит! Живи! Ти вже вільний, щасливий
[господар!”

Біля Семена задумавсь Панько: восени позбирають
Люди хліба й завезуть, змолотивши, у місто. У місті
Змелють і біломучнистого хліба спечуть у пекарнях
Дітям на втіху, а старшим на радісну працю і силу.
Йдуть в опроміненій сонцем гарячим картини:
Фабрики гулко гудуть до просторів, вітають те поле,
Що посилає робітникам хліба щоденного щедро.
Бігають паси й женуть безнастанно ритмічні колеса,
Цупко вгризаються триби міцними зубами, січуться
Острі ножі, різакі, цокотять молотки над залізом,
Б'ють електричні молоти твердогартовану крицю —
І випускають заводи довжезвії валки. Усе тут:
Трактори, коси, плуги, швидкобіжні льокомотиви,
Аеропляни, вагони, трамваї — усе, що потрібно
Людам у їх боротьбі із природою й в праці щоденній,
Що помагає усякому жити зручніше і краще:
В світлі, в безпеці і бути господарем власної праці.
Чує щасливий Панько — гомонить золота Україна:
„Ти вже не наймит! Живи! Ти вже вільний, щасливий
[господар!”

Сипле на нього липневее сонце іскристе проміння,
Сталю твердою наповнені очі золотить і міцно

Стиснені, наче у бої, уста; поринає у груди.
Й слухає радісні дзвони у серці, сталеві, ритмічні.
Чують обидва ті дзвони й висловлюють ширюю радість.
„Було”, говорить Семен: „чи до церкви ти підеш, чи в уряд,
Чи посилаєш дитину до школи, чи в поїзді їдеш,
Чи якесь горе у суд зажене тебе — всюди сміються:
Мова мужицька, холопська. Усі по-московськи й по-польськи
Цвенькають, всюди глузують, неначе з німої скотини.”
„Годі!” Панько обізвався: „Тепер глузувати не будуть!
Хто тут господар, то того і мова, і сила, і право!”
„Ще й не аби яке!” каже Семен: „Чи заглянеш до церкви,
Чи посилаєш дитину до школи, чи в поїзді їдеш,
Чи в якийсь уряд із справою підеш, — усюди говорять
Нашою, рідною мовою: гарно, поважно, неначе
Кажуть: „Тепер ви не наймит, а вільний, щасливий господар!”
„Ще б пак,” Панько додає: „не казати, як всюди, де глянеш,
Наші, свої, українські скрізь люди! За тими чужими
Зайдами аж загуло!” — „Загуло!” і Семен промовляє:
„Ось подивися: мій син у гімназії вчиться. У пана
Гарний будинок взяли й помістили гімназію нашу.
Ось тут і бачиш найкраще усю українську волю.
Де перед тим міркували чужинці-пани над питанням,
Як би людей закувати в кайдани та як би їх силу
Висмоктать, як би страшну темноту над людьми задержати, —
Там, у будинку тім, наших дітей навчають сьогодні,
Як би ту волю здобути нам втримати, як подолати
Всіх ворогів України і як би таке учинити,
Щоб оті люди на своєму завжди, на себе й для себе
Всі працювали, щоб кожна краплиночка праці і сили
Тут залишалася: дітям, унукам і правнукам нашим.
От і розноситься з того будинку наука та світло.
Вже той будинок не хмуриться, вже він сміється й говорить:
„Рідний народе мій! Рідний робітнику та селянину!
Ти вже не наймит! Живи! Ти вже вільний, щасливий господар”.
„В місті”, Панько промовляє: „не тільки гімназії! Є ще
Вищі школи: університет, політехнікум. . . всякі. . .
Наша вже воля, і сила, і право по всій Україні!”
Йдуть по широкій дорозі обидва. Дорога їм всюди
Стелиться м'яко і пухко під ноги, мов килим коштовний.

В'ється під ноги в'язкий подорожник. Тонка павутиця
Переплітає полин і ромашки на межах зелених.
Ніжно синіють волошки. Дрібна конюшина усюди
І червоніє й біліє барвисто. А джміль клопітливий
Пильно працює, гуде й до людей отих радісно каже:
„Здрастуйте, люди, Семене і Паньку! Вітайте, вітайте!
Правда, що краще господарем бути, ніж наймитом? Правда?
От ви й сами вже побачили, що то таке Україна!
Добре?” питає. „Отак воно, братця! Живіте здорові!”
Джміль полетів, клопітливий, а друзі спокійно додому
Идуть і балакають, волю свою дорогу вихваляють.
„В нашій гімназії,” каже Семен: „виставляли недавно
Штуку: „Наталка-Полтавка”. Її написав Котляревський.
„Знаю”, говорить Панько: „Котляревський — великий
[письменник.

Він написав іще п'єсу „Москаль-Чарівник” і поему,
Дуже цікаву і довгу. Читав? „Енеїдою” зветься.
„Ні, не читав, але чув від малого, що ходить до школи.
Але „Наталку-Полтавку” я бачив на власні очі.
От тобі, брате, кумедія. Наче і справді було це.
Возний — неначе той пан наш недавній, брехливий, хабарник,
Шкуру із рідного брата злупив би! І бреше ж, скотина!
Як уже дуже забрешеться, то „тее то, як його” каже,
Щоб відпочити й нову якусь штучку брехливу придумать.
Дивишся — наче то й добрий, оглянешся — панський підлиза.
Виборний — той тобі, брате, немов доглядач той продажний:
Правдою крутить сюди і туди, продає і купує
Рідного батька і матір, дивитись було неприємно.
Бідна вдова Терпелиха — неначе б то добра й сердечна,
Тільки ж мені не подобалось, що свою рідну дитину
Занапастити, віддати за пана старого хотіла.
Та і Петро той ні до чого! Щось ні сухе ані мокре!
Але Наталка-Полтавка — оце тобі дівчина, брате!
Щира, правдива, розумна і чесна! Нікого не скривдить,
Але й своє боронити уміє завзято й хоробро.
Я собі думав, що той Котляревський живий ще і пише
Все про бувальщину нашу. Хабарник — то Возний,
Кожний підлиза, крутидуша — Виборний. Це ж оті люди,
Що панували колись в Україні над нашим народом.

Та Терпелиха — то ніби нещасна колись Україна.
Мила, та завжди така безпорадна: лиш скаржитесь їй плаче!
Але Наталка між ними найкраща й мені наймиліша.
„Ні, не піду я за пана, бо я не люблю його,” каже.
„Я собі”, каже: „візьму мужика та бурлаку-нетягу.
Той мені любий і милий, а пана не хочу я й знати!”
„Себ то”, Панько обзивається: „пан селянинові каже:
„Я тобі, тее то, як його, не відступлю свого поля”.
А Україна й землячка до пана: „А засі, неробо!
Знати тебе ми не хочемо! Підемо вже до Семена.
Він і пастух і бурлака, та ми лиш його покохали!”
„Або,” жартує Семен: „фабриканти до фабрики кажуть:
„Ми тебе, тее то, як його, не віддамо волоцюгам”.
А Україна і фабрика кажуть: „А засі, нероби!
Ми вас і знати не хочемо. Ми вже Панька покохали!”
Щиро сміються і гордо на поле буйне поглядають.
„Я собі думав”, говорить Семен переконано, певно:
„Що та Наталка — телер Україна. Пішла з мужиками.
Хоч намовляли пани, та дарма! Усю землю селянам,
Фабрики робітникам віддала, діточкам нашим — школи,
Заговорила усюди по-своєму, по-українськи.
Всякому раду дає, підбадьорує, наче говорить:
„Паньку, Семене, та й інші люди! Живіте, працюйте!
Рідний народе мій! Любий робітнику та селянине!
Ти вже не наймит! Живи! Ти вже вільний, щасливий господар!
Любі, живіте у згоді, любітесь!” Повчає присутніх.
Потім співають щасливі люди: „Де згода в семействі,
Там тишина, доброзичливий спокій та мир усміхливий,
Люди там добрі, щасливі, уся сторона там блаженна.
Благословляє їх Бог справедливий, добро посилає
Й перебуває із ними, як з рідними, вічні віки!”
От повертаються знову обидва поволі до хати.
Поле буває до синього обрію золотом, сріблом,
Легко гойдається в синім просторі прозорого неба,
Наче дитина у рідної матері в тихій колісці.
Кидає сонце, запліснувши очі, на землю проміння,
Тепле, гарячодзвінке, що у грудях робочого люду
Дзвонами дзвонить пшеничного й житнього колосу; грає
На сопілках голосних у садах та левадах зелених.

„Дивно”, говорить Семен: „як працюєш на власному полі, — Сонце таке лоскотливе, і тепле, й приємне, і рідне! А як, бувало, на панському мусів косити чи жати, То пригрівало, палило, немов нагаєм дошкуляло, Що у прикажчика панського вранці собі позичало. Спину, бувало, згинаєш, а сонце періщить щосили. „Гей, до роботи, не стійте, працюйте!” було, підганяє. „Звісно”, Панько промовляє: „тепер ти на власному полі. Тут тобі, брате мій, воля! Не панська, а вільная праця! Все, що на полі, твоє: і пшениця, і жито, і сонце!” „Тото”, говорить Семен: „оте сонце так світить ласкаво, Наче говорить: „Семене, візьми мене більше! Як хочеш, Можеш шматок укроїти й сховати у хаті на зиму, Можеш у серці сховати, віддати дружині й дитині, — Що собі схочеш, те зробиш!” Немов гомонить золотее: „Ти вже не наймит! Живи! Ти вже вільний, щасливий [господар!”

Жінка Семенова їх зустрічає уже на городі. „Де це були ви так довго? Таж ви вже голодні”, говорить. Сріблиться біла сорочка в повітрі на фоні зеленім. Ясне обличчя сміється до гостя і світиться ніжно. Де була зморшка, в якій заховалася давня турбота, — Там тепер сонце поклато цілющую позолоть. Зморшка Ніжно розгладилась, мов борозна на широкому полі, Як чорногрудую землю вкриває співучеє збіжжя. Дивиться жінка здалека, й здається, що чорнії брови Крилами гнуться й збираються в позолоть ясну летіти, Щоб у притихлії очі налляти іскристого сонця, В голову, денедє інеем срібним посилану ясним, Ніжних думок і пісень назбирати з квіток ніжнобарвних; В груди насипати золота й срібла із теплого сонця, Що таке щедре тепер на цілу золоту Україну. „Жінко, нема ще Миколи?” питає Семен підійшовши: „Де це він так забарився?” — „Казав, у футбол будуть грати”, Жінка говорить: „А, може, купається, може, у лісі. Хай погуляє! Нехай із дитинства вже знає, яка то Воля солодка і радісна!” — „Хай погуляє на волі”, Каже Семен, усміхаючись: „Він же не панський, не наймит! Хай набирається сили! Як виросте, вивчиться, — люди

Будуть із хлопця!" — „А будуть!" Панько додає урочисто:
„Будуть людьми вже і діти, і внуки, і правнуки наші!"
Сили вони на подвір'ї під липою, що споконвіку,
Може із п'ятого ще покоління, росла тут. Сховались
У лоскотливу сутінь і ждали, коли господиня
Їм принесе білобоких вареників, миску глибоку
З пінногустою сметаною й глечичок з маслом пахучим,
Щоб підкріпити здоров'я і сили живої набратись.
Винесла жінка вареники, масло, сметану, до того ж
Чарку горілки поставила й лагідно їсти просила:
„Їжте, живіться!" говорить: „На те ж і неділя сьогодні".
Кожний бере собі з миски вареників білих і маслом
Зверху мастить, поливає сметаною й їсть обережно,
Щоб і наїстися всмак і натішитись щастям селянським.
Добрую чарку Семен наливає і гостеві каже:
„Дай же нам, Боже, щоб лихо старе не верталось більше,
Щоби і ми, щоби діти, унуки і правнуки наші
В рідній землі — в Україні жили і спокійно й щасливо!"
„Дай же нам, Боже!" Панько, усміхаючись, каже до друга.
„Дай же нам, Боженьку, всім!" повторяє й собі молодиця.
П'ють вони чарку й закусують смачно вареником білим,
Маслом, сметаною густо поллятим, і вільною волю,
Радісну, пишну, для всіх справедливу, свою, величають.
Сонце, господар всевладний, усміхливі свої привітання
З серця гарячого всім посилає та усміхи стелить
Скрізь по квітчастих долинах, по горах таємновеличних,
В келих прозороблакитний вина наливає міцного,
Дивноіскристого, владного, що повернути усьому
Може й веселість, і щастя, і юнь соромливо невинну;
Що промовляє отим, що під липою, людям щасливим
Голосом радісним про золоту Україну і волю.
„Люди! Семене і Паньку!" говорить: „Любіть Україну!
Кожний тепер вже не наймит, а вільний, щасливий господар!"
Після полудня заснули під липою. Мирно, спокійно
Спали до вечора. Ввечері, після вечері, від'їхав
Знову до міста Панько. А Семен, відпровадивши друга,
Лагодив гострі серли, готувався на завтра до праці
На усміхливому власному полі. Господар щасливий!
Згадував свого товариша з міста, Центральную Раду,

Що повернула усій Україні й усім українцям
Волю і людям усяке добро роздала та багатство.
Згадував сина, гімназію, сонце, що тепле проміння
Лде із глибокого неба на поле й на долю селянську; —
Згадував і, втихомирений, працю скінчивши, спокійно,
В клуні зробивши на сіні пахучім м'яку собі постіль, —
Йшов спочивати, щоб сили, незломної міці набратись,
Щоби здійснити свої господарські мрії солодкі.

ГОСТІ У ДІДА ОНИСЬКА

Чує полковник Петро Гордієнко, із міста несеться
Свист насторожений льокомотиви, що шпарко прогналась
Попід будинки притихлої станції й там зупинилась.
Впріла, женучись по рейках гарячих, засапалась, воду
П'є із криниці глибокої, пчихає, порох із носа,
Чорний, брудний, вичищає, збираючись в дальшу дорогу.
От відпочивши, напившись, знову погналась по рейках
Із пересердя гукаючи іноді на перехожих,
Що переходять дорогу їй десь в небезпечному місці.
Вдерлись раптово у мізок думки із вчорашньої днини,
Боляче, рвучко завихрились і упірнали в спокійнім,
В ясному озері образів любих із рідного краю.
Зручно на бік обернувшись, поклав своє вухо на землю
Й слухав знайомі пісні, що плили із глибин її рідних,
З-під золотих берегів дорогої йому України.
Пахне у нідрах вогких, розливається прохолодь ніжна,
Лється у груди і там розливається радісним сміхом,
Рідною мовою та чарівними піснями-думками.
Грає у грудях його дорога українська стихія.
Б'ють недалеко десь золотокрилі бджоли в лункі
Струни й закохано грають свої композиції, зручно,
Лагідно в гами нові модулюючи й ставлячи знаки
Скрізь на барвистих квітках: золотії бемолі й діези.
Іскряться скрізь золотії картини. Вдивляється й бачить:
Липень. Неділя. Вродливий, безжурновеселий та пишний
День розгулявся та слухає, як у селі Сороківці
Мудрії біловолосі діди в товариській балачці

Правду і Бога шукають, єдиного, вічного Бога,
Що і малому й великому розум дає свій всетворчий,
В цілому світі свою розливає всевладную силу
Й всьому живому дає свою мудрість і щедрю ласку,
Щоби хвалити ім'я Його, друзям, коханим і любим,
Щастя та радість приносити працею кожної днини.
Гарне, привітне село Сороківка у соняшнім світлі.
Різьбленострунко прорізують небо високі тополі,
В грайливу купку зібравшись геть на краю за хатами.
З півдня пливе повновода ріка, розливаючись тихо
Між берегами квітчастими. Вздовж над водою дримають
Верби похилогіллясті, трілочучи листям дрібненьким.
Любо дивитись на море садків, шумнохвилик, зелених,
М'яко розкиданих ген попід обрій прозороіскристий.
Хата за хатою в тінях садків тих ховається. Вікна
Кожному шлють привітання, спокійне, затишне і щире.
Ген за селом рівнина золота і пахуча. Спокійно
В'ються шовковосріблясті вівси й медопінна пшениця,
Десь в далені невідомій зливаючись з обрієм ясним.
Серед села стоїть хата старезного діда Ониська,
Мохом укрита зеленим, оточена вишнями й бузом.
Зараз за хатою, тином міцним огорожена, гучно
Грає-гуде рясно-бджолая пасіка. Чисті й охайні
Вулики всюди рядками розставлено дбайливо, рівно.
Гарно тут: липа густа, мов цимбали весільнії, дзвонить,
Пахощі скрізь розливає, солодкі, липневі, медові.
Далі шепочуться яблуні й груші. А берест кристатий
У далечинь сонцедзвонну вдивляється важно, спокійно.
Струнко тополі верхіття свої підіймають у небо,
Бджіл із далекого поля, з квітчастих долин виглядають.
Там за тополями золотом, ніжнохвилястим, блискучим,
Буйно лани розстеляються. Зліва ліси зеленіють.
Ген, аж на обрії, рівнострільчасті й мережливомрійні
Вежі малюються й білі будови далекого міста.
Дідова пасіка дзвінко у соняшні дзвоники дзвоинть.
Дзвони ті лунко розносяться аж попід обрій просторий,
Кличучи все, що живе лиш на світі, до праці й молитви.
Ось щось бринить понад вухом: гаряче, прудке, одчайдушне.
Кожен пізнає, що так одчайушно літають молодші.

Візьме тягар понад силу й розпучливо в улик женеться,
Сили свої до останку напружує, щоб не упасти.
Старші ж робітниці рівно літають. Ніколи не чути
Втоми й одчаю в їх леті: завжди вони мудро-спокійні.
Пасіка славна була на усі дооколишні села,
Кожна дитина маленька ту пасіку знала й любила.
Дід був високий, привітливий. Сріблились лагідно й ніжно
Біле волосся й прорідлії брови, в яких заховались
Очі, глибокі, задумливі, добрі і мудроспокійні.
Зморшки, рясні і вразливі, покрили обличчя. На чолі ж
Були найглибші. Здавалось, роки, немов друзі сердечні,
Тут залишали свої товариські, буйні поцілунки.
Бороду дід не любив. Лише вуса, підстрижені рівно,
Стиснені міцно уста й нерухомі куточки вкривали.
В діда сьогодні зійшлося побалакати ціле товариство.
Демчик Іван — недалекий сусід. Сухорлявий на вигляд,
Сильний та жилавий був. Не одному в пригоді був добрий.
Він і розсердиться, свариться довго, бувало, буркоче, —
Та за хвилину вже гнів забувався, і тиха розмова
Легко плила, немов вітер квітки запашні ворошив.
Вмів бо дідусь посваритися, вмів і веселе сказати.
Зліва стояв Паланійчик Микола — сумирний та тихий,
Трохи задумливий. Щось мов забув, мов хотів пригадати
Слово таємне, яке помагає в нещасті великім,
Що, якби тільки згадати, усіх би людей звеселило.
Далі стояв Паляничка Микита — старий та рухливий.
„Що ж, що літа!” мовляв: „Вік не дитина, не варто й балакати.
В світі ж, крім горя й нещастя, існує ще й люлька-бурулька!”
Тож, як йому не всміхалася доля, приходив до діда,
Люльку витягував і, мов нічого не сталося, мовив:
„Дайте бо, куме Ониську, свого тютюню закурити!”
Курять, мовчать, і на люльку спокійно поглядає кожний.
Босий Тимко — багатир на всю губу. На вигляд, здається,
Камінь мовчазний. Іде, то земля під ним гнеться та стогне.
Руки порепані, мов тут плуги дволемішні орали.
Серце ж у нього м'яке й на біду та на горе чутливе.
Люди дивуються. Дивний та й годі! Мовчазний, сердитий,
Доброго слова не скаже! А прийде нещастя, то й хліба,
Грошей чи коней пришло, не питається, як там та що там.

Прийдуть до нього з подякою, він і промовить похмуро:
„Звідки ти взяв, чоловіче, що гроші чи коні від мене?
Може, їх вкрали у мене, небоже? Іди та не гайся!”
Дивний був. . . Правда, не всі багаті такі дивні в пригоді!
З правого боку сидів на зеленій траві, протягнувши
Ноги вигідно, найстарший між ними, Омелько Покутник.
Трасся старий, сидячи тут улюбім йому товаристві.
Идучи дорогою, довго нераз оглядався навколо,
Сил не було вже. Бувало, як ще був молодшим, то й радо,
Хоч би й з яким силачем, повнорослим, вдважним, змагався.
Візьме навпоперек ворога, спершу попробує сили,
Потім руками його обпереже, немов ланцюгами,
Здавить шосили, аж дихати важко від буйного схвату.
Кості, здається, розм'якли і гнуться в гарячих обіймах.
Сиплються іскри колючі з безодні незнаної в очі.
Деся аж під серцем якісь невідомі нитки, мов вогнисті,
Боляче рвуться, кривавляться й з болем страшним
[завмирають, —

І, обезсилений, ворог, безвладно розкинувши руки,
Падає важко на землю від буйного бою й напруги.
Змолоду дід був мистець і на звіра, й на рибу, й на птаха.
Знав усі хитрощі звіра, умів і людей лікувати,
Люди його за усе оте чарівником називали.
Шість їх на пасіці, голубобілих, поважних, зійшлося
Друзів, сусідів-товаришів, вірних у щасті й нещасті.
В кожного біла сорочка й штани, стародавнім звичаєм,
Як то годиться дідам, сивоусим, поважним, — пошиті:
Обшивка вузьковиложиста, чиста. З боків і на плечах
Рясно складки позакладано. Пазуха — вільна, широка.
Під бородою у кожного застіжка чорна. Широкі
Тонкополотні штани закладались в збористі халяви
М'якоремінних чобіт, від найкращого куплених майстра.
Добрий на плечах каптан, полотняний, легенький, з смушками.
Голову, сиву та мудру, вкривав капелюх тонкоплітний.
В руки діди з найтвердішого дерева палиці брали,
Щоб старе тіло, натомлене, в ході тяжкому підперти.
Тихо діди розмовляли про давні й сучасні пригоди.

ДІД ОНИСЬКО

Сонце, мов підліток, наче юнак, лустотливий, веселий,
Повними жменями кидало в очі дідам сивоусим
Пінного сміху, — бадьорого, щирого, теплого сяйва.
„Люди гадають,” казав дід Онисько: „ніби то в тварини
Розуму зовсім нема, що розумна одна лиш людина.
Так і не так! Подивіться лиш добре на рій шумнобджолий:
Бджоли та бджоли, музики-вусатики золотокрилі.
Тож і не тисяча, може, й не десять, працюють укупі!
Там їх, як маку дрібного! Проте ще не чувано в світі,
Щоб поміж ними незгода чи темний непослух чи зрада
Трапились. Всі вони матці, своїй господині, послужні!
Вранці, як сонце зза тихих лісів та дібров смуглосиніх
Гляне на землю привітноусміхненим, приятним оком,
Срібнії роси наляє безжурною радістю й сміхом,
Пишні троянди, пахучії трави й лани золотії
Шепотом дивним, іскристим з нічної задуми розбудить, —
Вдарять тоді прудкокрилі бджоли в невидимі струни,
Гучно задзвонять усі, заворушаться жваво й охайно
Й вилетять з вулика, мов верхівці перед боем відважним,
Щоб привітатися з сонцем, величним, привітним та теплим,
Щоб полетіти з вітрами на полі широкому вільно,
З днем світлооким на медопахучих просторах зустрітись,
З буйносп'янілою радістю з квітки на квітку сідати
Й медом солодким, прозорим, як щастям палким, упиватись.
Мудро розділено працю щоденну: одні десь по воду,
Другі за медом, а треті за воском летять аж під обрій.
Інші лишаються вдома, щоб чисто господа замести
Й вулик від диких напасників, зайдів та ос боронити.
Слухайте добре, як з поля летять ті робітниці пильні.
Кожна бренить, мов огонь розіллявся в гарячій повітрі.
Квапно у вічко сідає. Стуливши прозорії крила,
Швидко зникає у ньому і мед, поназбираний в полі,
Пахощі з квітів привабних, немов дорогі привітання,
В білії соти, в охайні, м'які щільники виливає.
Тож цілий світ у тім вулику мудро живе і працює,
Хвалячи Бога за працю, щасливу й усім пожиточну.
Світ — мов той вулик, в якому ховається все сотворіння.

Видно, одна у тім світі панує всевладная сила,
Скрізь розливаючи розум всетворчий. Мале і велике
Має однаково ласку ту мудру від щедрого Бога,
Щоби хвалити ім'я Його й друзям, коханим та любим,
Щастя та радість приносити працею кожної днини”.

ПРИГОДИ ТИМКА БОСОГО

Слухають діда Ониська ті давнії й вірнії друзі.
Падає глибоко кожнеє слово у добреє серце.
Наче той камінь тяжкий, що, упавши у тихую воду,
Хвилі важкі аж з глибокого дна навкруги підіймає, —
Так тее слово забуті події, думки та пригоди
Десь із найглибших куточків уяви і серця виносить.
„Я, як дивлюся на пасіку”, Босий Тимко обізвався:
„Згадую сина. Мій син, хай Господь йому царство небесне
Дасть на тім світі, лежав у лічниці. Приїхав із фронту.
Рану тяжку мав у грудях. Так от я й поїхав до нього.
Півтора року пройшло, як війна світова почалася.
Що було вбитих і ранених, то й не злічити нікому!
Вже й невямки мені добре, коли я приїхав у місто,
Як я найшов ту лічницю і як я крізь двері дістався.
Я мов осліп там, коли наближався до хорого сина,
Що, мов з хреста, був, як кажуть, ізнятий. Обличчя пожовкле.
Дихає важко, раптово. В очах безнадійне тремтіння.
Пов'язі білі на грудях біліють, мов віщі страхіття.
Господи Боже! Мій син, одинока надія й опора,
Більше додому не вернеться! Згине! Мене сиротою,
Матір і жінку-небогу чайками тужливими лишить.
Мов у хребті в мене трісло! Зломився, схилився, на землю
Зсунувсь безтямно й лежав без думок, без дихання, безвладно.
Вже як отямивсь, побачив людей. Лікарі й жалібниці
Щиро метушилися і помагали мені підійнятись.
Бідні! Чимало також уже бачили людського горя!
Люди мені помогли й відійшли. Залишилися ми з сином
Вдвох... Мовчимо... Не відважусь я й слова сказати,
[потішить.

Тихо поглянув на мене й промовив: „Нелегко вмирати,

Жити ж було б іще важче й на смерть щохвилини чекати.
Спогади, чорні, похмурі, кривавії, завжди ятрили б
Серце, наповнене болем, одчайнотруйливим смутком.
Страшно пригадувать те, що в останніх боях мені сталось.
Раз цілий день безнастанно гриміли гармати. Від грому
Вуха тріщали і мізок горів. Над очима провалля
Висмоктав, вигриз пекельний вогонь блискавиць буревійних,
Що прилітав із-за хмар, ненажерливий, грізний, отруйний.
Ввечорі гострий наказ ми дістали: прорвати ворожі
Лави. Пішли ми в атаку. Зустрінулись з ворогом. Груді
Вдарили в груди. Багнет задзвонив об багнет. І прокляття
В горлі мішались з кривавою піною, в грудях кипіли.
Я налетів на одного, що цілився на мене багнетом.
Вдарив у груди, напруживши руки щосили, докраю.
Хилячись боком на землю, вхопившись за ранені груди,
Очі розкрив до нестями і крикнув мені невідомий
Голосом, повним розпуки, страждання й смертельного жалю:
„Брате, на кого покину я жінку і діти дрібненькі?
Шестеро їх покидаю, нещасних сиріт-чаєняток!”
Я скаменів і нічого уже і не чув і не бачив:
Ріднее слово вколело у серце страшніше від сталі.
Хтів підійти, допомгти, подивитись. Не міг уже, тату!
Куля гаряча впилася у груди й звалила на землю
Вмить на незнанеє тіло, липке від залеклої крові.
Що було далі, не знаю. Прокинувся я у лічниці.
Довго не міг я згадати нічого, аж потім вернулась
Пам'ять, і я пригадав цю криваву подію-нещастя.
Доля була невблаганна. Оглянувся навколо й побачив
З правого боку тужливі, безрадісні очі. Дивились
Пильно, тривожно на мене, немов свою смерть пізнавали.
О, я пізнав тії очі й обличчя смуглясте. Іще раз
Стрінув я ворога-брата незнаного. Бідний! Хотілось
Плакать мені на його розшматованих, ранених грудях,
Впасти навколішки, руки і ноги його цілувати!
Він подивився на мене схвильовано-ніжно, і погляд
Білим метеликом в душу мою перелетів, ласкавий.
„Хто ви і звідки?” спитав я його принагідно в балачці.
„Я, як і ви, з України”, промовив по-братньому, тепло:
„Інші, загарбавши наші простори, широкі й багаті,

Брата на брата у бій посилають, вбивають, калічать. . .
Вже не побачу я рідних Карпат, м'якохвилив, зелених,
Гордих смерек, оповитих прозорим, пахучим серпанком,
Вод, срібнопінних, легеньких, прудких, жартівливовеселих.
Вже не побачу я рідної хати, у котрій покинув
Щастя своє невимовне, надії свої дорогії.

Довго кохана дружина у вікна заглядувать буде
Й, сльози ковтаючи, дітям казатиме ввечорі й вранці:
„Дітоньки, татко приїде додому живий і здоровий,
Матимем знов, як колись, у нас спокій, достаток і щастя” . . .

Всі, що родилися, мусять умерти раніш чи пізніше,
Мушу і я свої очі замкнути, в незнане вернутись
Вічне буття, що пливе понад змінними днями й роками
Десь до нових берегів таємничого, вічного моря.

От я й молюсь, щоби Бог, милосердний, ласкавий, величний,
Взяв мою смерть і страждання, як свідомощиру від мене
Жертву за наших батьків, і дітей, і дідів, і унуків,
Котрі несвідомо й свідсмо Його ім'я зневажали, ✕
Край свій, свою Україну, добро її й честь забували,
Задля багатства і слави людей зневажали й ганьбили.

От я й молюсь, щоб ім'я величалося Боже вік-вічно
Всіми, що прийдуть за нами, яким наша праця щоденна
Й смерть наша прізна повернуть і щастя і чисте сумління.

Ще помолімося спільно, щоб Бог не карав нас за наше
✕ Братоубивство насильне. Не з нашої волі . . . Та наша
Ненависть серце втопила в безодні відчаю й наруги,
Що споконвіку були у думках, почуваннях і вчинках,
Злих, безпричинноворожих, без краю гірких та похмурих”.

Ще перед самою смертю удвох ми молилися, тату,
Бога хвалили і людям просили спокою і щастя,
Щоб на землі не було братовбивства, зневаги й страждання,
Щоб наші діти на вільній землі були вільні й веселі.
Вмер він і тихо лежав, мов дитина маленька в колиці.

Я йому очі стулив і, схрестивши на ранених грудях
Руки поклав. І заплакав я гірко. Не міг того жалю
Знести, важкого і непереможноболючого смутку . . .
Сльози той камінь холодний у грудях, в душі розтопили.
Я втихомиривсь і ще раз за душу його помолився.

Тричі вклонившись йому до землі, на поранені груди

Голову я нахилив і знеможену рук побожно
Поцілував я, прощаючись з мертвим навіки, востаннє.
Люди казали, що він був учений, бувалий у світі,
Хай його ласкою Бог на тім світі своєю огріє" . . .
Слухають знову діди оповідання щире і просте,
Очі сховавши під брови густії, у тїнь темносрібну,
Тїсно стуливши уста, мов тонесеньку нитку шовкову.
„Раз я прийшов до лічниці”, озвався ізнов до них Босий:
„Син мене ждав. Ворушливо-нервово поглянув на мене
Поглядом пильним, що в душу глибоко, на дно заглядає.
„Тату”, промовив: „не плачте! І маму просить . . . і дружину . . .
Рідную землю, що змалку мене годувала й пестила,
Ви поцілуйте за мене побожно, нехай вона й далі
Буде ласкава до всіх наших чесних і добрих нащадків.
Дякую мамі за все: за любов, повсякчасні турботи,
Що не жалїли для мене ні ласки, ні праці тяжкої.
Дякую своїй дружині за щире і вірне кохання.
Донечці й синові благословення моє передайте.
Дякую й вам, мій татуню, за розум, за мудрозичливе
Слово, яке було завжди найкращою радою в світі.
Тату, простїть мені вперше, простїть мені вдруге і втретє,
Дайте мені вже останнє батьківське благословення!”
„Хай тобі Бог милосердний простить”, відказав я: „мій сину!
Хай Його ласка тепер і на суді останньому буде!”
Дав я йому своє батьківське благословення, і згодом
Щира душа його тіло лишила й до Бога знялася,
Щоб, з Його щедрої ласки, пізнати життя безконечне.
Я, мов камінний, стояв коло мертвого неповоружно.
Серце котилось, з кривавих ниток обірвавшись ралтово,
В прїрву по скелях, зубчастих, нерівних, все глибше і глибше,
Дзвонячи глухорозлучливим дзвоном у темних глибинах,
Мов з обгорїлої платви надтрїснутий дзвін при пожарі.
Вихор вогненний зірвався, шалено крутився й пустошив
Все, що у грудях, у мізку лишилось: думки й почування.
Котячи валом широким пекучих, гарячих вуглинок, —
Очі наповнював їддю, густою їмлою, туманом,
Спалював сльози рясні, залишаючи рани болючі.
Думав я, наче ходжу я по власному серці в глибинах.
Враз воно стало великим, широким: без краю! І пекло

Я, всередину ввійшовши, побачив розпучливогрізне.
Тут у терпіннях, у муках нестерпнострашних, умирали
Віра моя боговладна, любов всеродюча й надії.
Хтось їм, мов свердлом тонким, попроверчував рани глибокі,
Й капала кров з них по одній краплинці, болючій, смертельній.
Ненависть, дике зневір'я з вогненної прірви знялися,
Мов страшнокрилі гади, свавільнобуйні, переможні.
„Бога нема”, реготали: „нема ні надії, ні віри,
І не було Його. Смерть лиш була і всевладна руїна,
Що переможно все нищили й гнали на вбивства-прокляття,
Гнали людей ізнеможених до небуття й порожнечі”.
Крикнути хотілось мені вже з останньої сили, з розпуки!
Зайві зусилля були: переможні зневір'я й руїна
Вбили мій голос і свідомість, руки і ноги скували,
Вуха студили. Нестерпногарячим окропом заляляли
Горло. І був я, немов той листочок на водах бурхливих:
Де понесе його хвиля, туди й попливе він, безвладний.
Так я його й поховав, мого сина, німий та безвладний.
Зовсім у мить цю мене залишила Господня воля.
Все це було навесні... Я нічого й нікого не бачив.
Іхав додому глухий, і німий, і сліпий, наче мертвий.
Вдома питалися й жінка й невістка, схвильовані, зблідлі,
Що там та як. Не дивився в той бік, не промовив ні слова.
Перед Великоднем я сповідався і заприцащався,
Але полекші у серці від пекла-зневіри не чув я.
От на Великдень пішов я до церкви, сумний, занімілий.
Люди зійшлися й, шепочучи тихо молитви, чекали
Першого дзвону, який починав великодню відправу.
От загуло у повітрі, й відправа свята почалася.
Ніжно лунали молитви, розносились радісні співи.
Блимали ясновсміхливі свічки, заганяючи тіні,
Присмерки повзломохнаті глибоко, в найдальші куточки.
Я нерухомо дивився на образ Христа і молився.
Молячись, бачу, що постать Христа ожила, і на мене
Глянули очі, знайомі, ласкаві — синові очі.
Рани криваві на білих руках і ногах засвітилися
Ясним промінням, і кутики уст, помарнілих, затислих,
В грайливу райдугу радісно враз, ніжноцвітну, сховались.
Моляться люди велично, врочисто, надійновеселі.

Хлюпають хвилі іскристого щастя з очей світлозорих
Всіх, що до церкви прийшли Воскресінню-Життю помолитись.
Я вже нічого не бачив, лиш очі коханого сина.
Вийшов священник, поблагословив всю громаду й промовив
Щиро: „Христос воскрес!“ Пролунало і вдруге і втретє.
Відповіли всі: „Воістину“, враз: „воскресе!“ На обличчях
Всі сподівання щасливі воскресли, сміялися, квітди.
Мертві з могил повиходили й радіснокрійно хвалили
Бога за віру всевладну, за вічне Життя-Воскресіння.
Образ Христа мов наблизивсь до мене, і син мій промовив:
„Тату, Христос воскрес!“ І зарідав я з глибокого серця:
„Сину! Воскрес і живий Бог воістину в світі і в людях!“
Дивиться син мій на мене, усміхнений, радісний, чистий,
Руки живі простягає, з очей моїх батьківські сльози
Одну по одній збирає й ховає у ранені груди,
Вічному Богові жертву мою найдорожчу й найкращу.
Вдома, ввійшовши до хати, дружину й небогу-невістку
Й любих, коханих сиріток, мою найдорожчу надію,
З святом великим усіх привітав, з воскресінням Христовим.
Вперше почули мій голос, як з міста від сина вернувся.
„Таточку рідний! Воскрес Бог і нам дарував воскресіння,
Ласку свою дарував на життя та на чисте сумління“.
Плакали ми, але сльози були ті з джерел, що родились
З чистої віри й любови; — з криниці, з якої
Довгі століття пили, утомившись від довгого ходу,
Подорожуючи мовчки по ясній блакитній дорозі
До берегів невідомих, де часу нема, де, щасливі,
Матимуть довгий, спокійний від бою-пригод відпочинок.
Сіли до столу ми. Перехристилися. Сина згадали.
З любим ім'ям на устах Великоднії свята справляли.
Дзвони дзвонили, великі й маленькі, немов вимовляли
Радість, що люті морози минули, що сонечко тепле
Гріє, маленьку травичку ласкає і жить закликає.
Квіти пахучії голубозорить. Пташки легкокрилі
Золотострунними дзвонять цимбалами дзвінко в повітрі,
Світ веселять і життя переможно нове вихваляють.
Люди воскресли, устали: минулося грішнее лихо,
Грішні думки, почування, зневір'я бездонноруїнне,
Зникли, втопилися в повені щастя, кохання і віри;

З снігом брудним, почорнілим, розтаялим, схлипно умерли.
Свята минулися, в серці ж лишилися радісні дзвони
І молитви, що несли непорочне, воскресле сумління
Понад щоденними зливами й громом в блакитную прозор,
Де порожнеча пліснява зникає, іще не родившись,
Де усезнаючий Бог розсіває думки, мов троянди.
Вийшов по святах на поле. На полі працюють бадоро
Скрізь, де не глянеш, невтомні, охайні, всміхливії люди.
Орють, скородять і в землю пухку життєдайнії зерна
Кидають повними жменями втішно, надійно, любовно.
Вродяться з того зерна, золотого, добірного, вліті
Щастя й багатства. У хаті селянській вогонь запалає.
Хліб, дорогий, довгожданий, пахучий, спече господиня,
Щоб не було у родині ніколи смутних і голодних.
Люди, мов бджоли, і бджоли, мов люди, працюють невпинно,
Щоб ненависні щоденні турботи й розпучливий голод
Зникли з землі й не лякали живого створіння відчаєм.
До вічновладного щастя-буття, до великого Бога.
Ласка усьому живому і благословення людині.
Люди, працюючи, перемагають і голод і холод,
Муки, каліцтва, хороби, незгоди й сварки між собою.
Праця вирівнює людям широкі, просторі дороги,
Добрих і чесних єднає, до волі невільників кличе.
Працею ми небуття — порожнечу бездонноглибоку,
Що під розпучливим серцем гніздиться й до цілого світу
Грізно пашеку свою розкриває, щоб вічність ковтнути, —
Повно, докраю закидуєм, мов найтвердішим камінням,
І, де провалля зміїсті були й гостроверхії скелі,
Дикі, страшні, неприступнозрадливії, — там ми будуєм
Рівну дорогу, уквітчану вздовж запашними квітками,
До вічновладного щастя-буття, до великого Бога.
Я в ту хвилину відчув, що і син мій у серці моему,
Рану криваву цілюючи, тихо до мене промовив:
„Є Бог, і був споконвіку, і буде довіку, татуню,
Хай Його воля свята величається, вічно панує,
Світові буде добром, перемогою, вірою, щастям”.
Я помолився й вернувся додому, обіцянку давши,
Богові вірити, край і людей дорогих шанувати.
Правду ви кажете, друже мій, щиру, єдину і вічну:

В світі одна панувала й панує всевладная сила,
Скрізь розливаючи розум всетворчий. Мале і велике
Має однаково ласку ту мудру від щедрого Бога,
Щоби хвалити ім'я Його й друзям, коханим та любим,
Щастя та радість приносити працею кожної двини”.

ГОСТИНА НА ПАСЦІ

Мов білокрилий лелека, що, рану діставши смертельну,
Голову в пір'я, під крила ховає, мовчить, не клекоче, —
Так закінчив перед друзями сповідь зажурений батько.
Слово останнє, мов ластівка, вдаривши в ясне повітря,
Сіло на зморщені чола і гладило зморшки глибокі,
Щоб не покраялись глибше від дружнього жалю.
Мовчки сидять побратими-діди, не говорячи й слова.
Знають, що кожне слово, сумне і потішновеселе,
Мужньому серцю було би чужим, неласкавим дарунком.
Ніби нічого не чули й не знають! Сидять нерухомо,
Дивляться, як золоті верхівці поспішають у вулик,
Слухають радісний лет їх у чистім, пахучім повітрі.
Хоч і не може сказати, а думає кожний про себе:
„Витерпів, вистраждав, бідний, по смерті єдиного сина.
Люди гадають, що має бозна яку душу похмуру.
Справді ж зичливий. Поможє й подяки не жде ні від кого:
Добрії вчинки, мовляв, не годиться і гріх рахувати!
Дивиться пильно Онисько, господар, гостинний, уважний,
Кожному в тіль по під брови, в уста, у куточки протяглі,
Чує мовчазну розмову, в якій і слова непотрібні,
Знає, що добрих думок не годиться полахать, лякати.
Глянув навколо, немов ненароком, а потім привітно
Каже до друзів, мов радячись з ними: „Пора б закусити!
Що б ви сказали, коли б принесли нам вареничків теплих?
Сонце, я бачу, вже котиться вниз із найвищого пругу”.
Довго не ждав. Обернувшись до хати, промовив: „Марічко!
Винеси, доню, вареничків теплих надвір нам із хати”.
Вийшла із хати, всміхаючись, дівчина гордопривітна,
Миску несе у руках, скатертиною вкриту охайно.
Світяться очі привабливотеплим, осяйним промінням,

Б'ють таємничоказкові, незбагненорідні джерела
Мрійного світла з її чоловічків, глибоких, вогнистих.
Коси, розчесані в проділі ніжнім на дві половини
Й рівно заплетені вздовж мармурового, ясного чола, —
Грають веселкою кольорів літнього листя і квітів.
Вишита тонкополотна сорочка на рівному стані
Хвилями ніжном'якими хвилюється, грайливо в'ється
Аж до країв соромливопритислої плахти-запаски.
Кожна весна (а було їх, щасливих, уже дев'ятнадцять)
Щось залишила красуні із своїх незлічених скарбів:
Грайливе сонце в очах невимовноглибоких і ясних;
Блиск ластовиний на чорнохвилястім, пахучім волоссі,
Пишнії, юнорозквітлі троянди на грудях боязних;
Арфу дзвінку соловія у серці живім, соромливім;
Флейту-сопілку у звуках співучих, зозульонадійних;
Житопшеничного колосу хвилі, м'які, вітрохвилі,
В рухах дитиннодовірливих, в ніжних словах-привітаннях.
Дякують дівчині сиві діди за привіт і ласкавість.
„Дай тобі, Боже, вродлива доню, найдовшого віку,
Щастя, здоров'я і вірної долі!” промовив найстарший.
Інші мовчать, вислуховують тихо промову поважну,
Вроді дивуються пишній, веснянотужливій та мрійній.
Мов між лілеями повнорозцвілими лебеді білі,
З м'якорозчесаним пір'ям на водах глибокопрозорих,
Плавають тихо і тужать за летом до синьої далі, —
Так яснокрилі думки і жалі поплили полохливі
З кожного серця, старого, зів'ялого, в тихі куточки,
З вербами схилогіллястими, з шовком'якою травою,
Де тихохвилії, соннозадумані хлюпали води,
Давніше щастя та радість безжурну в душі колисали.
Там залишилися усміхи уст соромливопривітних,
Сяйво глибоких очей, що з душі розливалось щиро,
Як заклопотаний місяць у срібнее плесо дивився,
По позолоченій стежці мандруючи на залицання.
Молодість гостра була, наче блискавка палковогниста.
Очі дівочі цілуючи, вірили, снили: бажали
Бою відважного, непереможного щастя в коханні...
Швидко минали роки, кучеряві, веселі, надійні,
Старість прийшла, позбирала роки ті минулі й поклала

Всім на похилені плечі. Нелегко носити тягар той:
Треба на палицю міцnodубову щораз опиратись.
Ще раз вклонилася дівчина й тихо вернулась до хати.
Щирий господар гостей найдорожчих припрошує їсти,
Знає, що страва - найкраща розрада у кожному смутку.
Та повертає недужим здоров'я й зажуреним спокій.
Їли діди й вихваляли дорібок господаря: добрий,
З діда та прадіда в кожній родині селянській бажаний.
Сонце нагнулось над пасіку, листя густе розгорнуло
Яблуні тіннокрислатої, тлянуло в сутінь зелену
Липи пахучої й промені-зайчики хитрорухливі
З теплої жмені погратися на медотрави пустило.
Грайливо скочили враз пустуни на зелені стебла,
Переганялися, у лоскотливі ховалися тіні,
Гойдалися на тонковіттю й, цікаві, дивилися жартом
Під повнотінне гілля на спокійних дідів срібновійних.
Граючись, скочив один, а за ним уже другий і третій
З гуц тонковіття на стіл, на дідів, на їх руки й обличчя,
Гладили срібло дідам на різчесанім довгім волоссі
Й темні зморшки на чолах нечутно старим цілували.

X ОПОВІДАННЯ ПАЛАНІЙЧИКА

Стеляться знову думки пелюстками у ясній уяві,
Лунко злітають, немов журавлі, голосні весногуди,
Що покидають чужу, непривітну, незнану країну,
Квапляться в теплу погоду дістатись до рідного краю.
Знов почалася між ними розрадлива, шира розмова,
Повна поважного дотепу, щирих завваг та спокою.
X „Я, коли був молодий”, обізвався Паланійчик Микола,
В очі несміливо дивлячись любим своїм побратимам:
„Чув оповідання, довге й цікаве про Україну.
Кожного року бував я, як знаєте, на заробітках:
На залізниці, у фабриці, у господарстві чужому.
Всього прийшлося зазнати в чужині мені: й доброго й злого.
Згадую, раз довелось працювати з одним чоловіком.
Росту маленького сам, сухорлявий на вроду, обличчя ж
Ніби світилось, таке було миле, цікаве й приємне!

Ми працювали обидва в однім господарстві великім.
З нами іще були робітники, незнайомі все люди,
З різних країв України, з далеких і з близьких, — всілякі.
Ввечорі зійдемося завжди, було, після праці важкої,
Й кожний розкажує, як то жилося йому, хто він та що він.
Мало, звичайно, веселого чули ми, більше сумного.
Той нарікав на родинні незгоди, на брата, сусіда,
Що не були справедливі, в біді милосердя не мали.
Інший на долю свою нарікав, на своє безталання:
Жив, мов билина при битій дорозі, яка ні від кого
Захисту в грізну негоду від диких вітрів не зазнала.
Всього зазнали ті люди: і панської ласки-насилля,
Голоду, холоду, нужди, біди, збиткування й наруги.
Слухали ми оповідання широжурливі й питали,
Де є та правда та як її, добру, зичливу, шукати?
Що б то зробити, щоби не було вже ні смутку ні горя,
Щоб на землі й найбідніші щастя та долі зазнали?
Часто розказував той незнайомий, на вид сухорлявий..
Він був великий мистець на казки: і цікаві і довгі.
Чули від нього про мачуху злую, про правду та кривду,
Про нещасливого брата й про злидні, про дудку-сопілку,
Що про нещасну сестру вигравала й словами казала.
Слухали ми нерухомо казки ті, й здавалось, що, справді,
Радісний, гарний, щасливо-усміхнений світ народився,
Де у садах виростають щоранку пахучі троянди,
Яблуні яблука з щирого золота родять щороку,
Вміють словами з людьми, немов люди живі, говорити;
Де у лісах срібнолистих осяйні жар-птиці літають
Й вовчики-братчики білі овечки пасуть, доглядають;
Де сироту безталанну могутній царевич кохає,
Й сватає дивновродливу царівну зажурений наймит.
Ніч оксамити стелила на землю нечутнолегенькі,
М'якозатишні. Вкривала, мов шовком, прижмурені очі,
Втомлене працею денною тіло тихцем колисала.
Сонних нас потім водила дивитись, як граються зорі,
Що, мов курчата малі на Великдень, стрибали по небі,
Просо дрібненьке збираючи по рівносьхилій блакиті.
Місяць, немов той мовчазний чумак серед рівного степу,
Міряв посипані пилом простори Чумацького шляху,

Міряв вузенькі стежки коло нього й знайомі дороги,
Щоб надокучливу подорож скоро скінчити й вернутись
В хату, між вишні чепурнозелені на відпочинок.
Ми ж, надивившись на місяць, на вквітчане зорями небо,
Дивного дива наслухавшись про надзвичайні пригоди, —
Спали, — безпечні, мов діти маленькі, й щасливі, забувши
Людське горе, журбу, безталання й щоденну працю.
Надвечір раз у неділю приходить мистець наш і каже:
„Братця, кому є охота послухати книжку цікаву?”
Ми позбігалися, кожний хотів щось цікаве почути.
Я, як сьогодні, все бачу, що діялось. Витяг він книжку,
Сів на низенький стілець і почав потихенько читати.
Довго читав про нещасну дівчину, що покохала
Щиро, всім серцем своїм москаля, свою душу, і тіло,
Й честь віддала, через нього покриткою стала, нещасна,
Батька і матір кохану покинула, з сином маленьким
Довго шукала його, свого милого, й з горя втопилась,
Як він відкріся від неї та ще й насміявся, зухвалий,
Сина лишивши на сміх між чужими людьми, на поталу,
Далі про наймичку бідну читав, що каралась за сина
В наймах і синові аж перед самою смертю призналась,
Що вона мати, не наймичка, — мати його безталанна.
Лагідний голос то плакав, то падав на землю, мов вітер,
Що у негоду осінню, пожовклеє листя зірвавши,
Скаржиться, плаче, ховаючись поза затишні оселі, —
То розливавсь молитвою широю, радісним співом,
Всепереможно здіймаючись вгору під ясні зорі.
Ось вороги розривають високі могили, руйнують
Край наш веселий, нещасних людей запрягають у ярма,
Тяжко в кайдани заковують, голодом, холодом морять...
Ось перед нами завзяте козацтво у бій виступає,
Ворога б'є і безжурно вертається в рідну країну.
Золотострунна бандура сміється, співає, могутньо
Дзвонить, цілуючи віщі пальці улюбленця свого.
Ось над Дніпром, сивоусим, бурхливим, вдова-Україна
Ходить, ридаючи гірко, дітей закликає боротись,
Битись за волю, за правду та силу, за власне щастя.
Ми то ридали, мов сироти-діти, що матір ховають,
То усміхались щасливо, немов молодий на весіллю,

Як йому пісню веселу співають про жінку-красуню;
Мов на Великдень закоханий хлопець, який коло церкви
Чує коханої голос у співах весняних дівочих,
Радісно злитих з весняними дзвонами в яснім повітрі.
„Хто то”, питаюся я: „написав оту книжку, де кожне
Слово з глибокого серця, мов власне, мое, вилітає?”
„Книжку”, промовив читач: „написав, ще за панщини-лиха,
Славний на всю Україну широку письменник Шевченко”.
Інші питалися: „Хто він такий та якого він роду?”
Знову повчав нас улюбленець, тихозадуманий, мрійний:
„Славний письменник Шевченко родився в кріпацькій родині.
Ріс у великій біді, діточок було шестеро в хаті.
Змалечку щастя не мав. Бідолашному мати померла.
Батько удруге женився. А мачуха зла була, люта.
Згодом і батько помер, і маленький хлопчина покинув
Рідную хату й деінде пішов собі щастя шукати.
Виріши, мусів слугою у пана ледачого бути,
Їздив із паном по світі широкім, в чужу-чуженицю.
Тяжко бідуючи, терплячи панську сваволю й знущання,
Хлопець учивсь малювати і рвався до світла, до волі.
Добрії люди найшлись в чужині, із тяжкого кріпацтва
Викупили й на науку до школи дали після того
Вчитись. Здавалося, доля ласкава йому усміхнулась.
Думав, що більше не знатиме гніту, неволі й наруги,
Тішився, мріяв та згадував любов свою Україну.
От і почав він у вільні хвилини писати про неї,
Як про живу, найдорожчу істоту. Писав він багато.
Так появилсь „Кобзар”, найдорожча, найкращая книжка.
Тішились люди по всій Україні та ждали, що прийде
Йї воля, і правда, і сила до рідної, любої хати.
Злі ж москалі і пани загребуші чекали нагоди,
Щоб оте віще, пророчонадхненнее слово зганьбити,
Щоб і борця дивномовного, вольонадхненного вбити.
Зрадно його узяли, закували в кайдани, жорстокі,
З рідного краю у край непривітний, далекий заслали,
Мучили там серед пуші-пісків, муштрували, знущались,
Мстиві, й пустили на волю, коли вже його не боялись.
Не довелось й на волі йому, довгожданій та милій,
Жити спокійно: уже не було ні здоров'я, ні сили.

Ще простраждав у чужині далекий три довгі роки,
Й стружене серце, до долі чужої прихильне, затихло.
Смерть неблаганна закрила навіки надхненні очі.
Тіло його на Чернечій горі над Дніпром поховали,
Де і сьогодні, у рідній, коханій землі, спочиває.
Слово ж його, голосне, правдолюбне й ласкаве, лишилось
Жити, людей у нещасті, у темній недолі втішати
Й про ясномрійне, всміхливопривабне майбутнє співати”.
„Ох, неблаганна була його доля”, усі ми сказали:
„Мало йому усміхалася, мало пестила, карала ж
Кожного дня, не давала спочити й малую хвилину,
Держачи в лютій неволі, в далеких краях аж до смерти.
Хто йому долю таку неблаганну призначив і за що?”
„Я і про це розкажу вам, як ласка й охота послухать”,
Нам відповів красномовний, у світі бувалий товариш:
„Кажуть, колись, як жили ще діди або й прадіди наші,
Може, бува, і раніше, була Україна держава
В світі найкраща, була найбагатша і наймогутніша.
Землі стелились на схід і на захід, на північ і південь
Пишноуквітчанам килимом, довгим, широким, барвистим.
Крутоберегії, широкоплесії ріки котили
Грайливі, м'якорухливі хвилі у Чорнеє море,
Що, постеливши спокійні шляхи кораблям білошоглим,
Слухало, як тії ріки в лісах виграють на сопілку,
Між стрімковерхими горами на гомінкїї цимбали,
Між берегами розлогими на чародійную скрипку:
То коломиїку підскочисту, то „Чумака” й „Запорожця”,
То гопака одчайдушношпаркого, мов звихрений вітер.
В полі родилося жито, пшениця й усе, що потрібно
Кожній людині, щоб жити щасливо, весело, в достатках.
Люди, мов рідні браття, що діляться й хліба кусочком,
Добре, щасливо жили, не було ні багатих, ні бідних,
Всі були рівні, усі працювали, усім було добре,
Завжди безпечно. Отож і не диво, що в щасті й пошані
Всі доживали глибокої старости, тішились щиро
Щастям дітей та унуків, здорових, привітних і чесних.
Може б ще й досі усе залишилося так, як було то
В ті старосвітські, спокійнобезжурні часи, коли б люди
В згоді жили, у любові, по-братньому, в ширім довір'ї.

Та, на нещастя, вони почали і сваритись і битись.
Кожний хотів якнайбільше набрати усього багатства:
Поля, лісів, берегів густотравних, степів та ласовиськ,
Кожний хотів панувати, щоденної праці цурались,
В золото, в срібло, у шовки вдягались, пили і гуляли.
От і розбилися всі на багатих, на тих, що панують,
Бога забули, батьків, матерів та людей зневажають, —
І на невільників, що працювали, в біді умирали.
Сонця не бачили й Богу не мали коли помолитись.
От за неробство, пияцтво, розпусту, свавілля й захланність
Прадідів наших Господь покарав Україну нещастям.
Дикії люди зі сходу напали на селе веселі,
Все попалили, старих повбивали, малих немовляток
Десь у степи позавозили, решта ж (жінки й чоловіки)
Мусіли вдень і вночі на наїзників злих працювати.
Згодом ті дикії люди пішли з України і зникли
Десь у безводних степах, у лісах, в болотах непролазних,
Пам'ять жорстокою, злу залишивши на вічній віки.
Лихо минуло, та знов між людьми почалася незгода:
Хто найбагатший і родом найстарший, а хто найславніший,
Хто має право землею, водою й людьми володіти,
Жити свавільно, в неробстві, в розкошах, забувши про щастя
Рідного краю, про Бога, про Божі закони і правду.
Мов полохливожорстокі вітри, що в уїдливу осінь
Б'ють у лісі почорнілі, по полю дощі розливають, —
Так нападали нові вороги безнастанно на нашу
Рідну землю: спочатку прийшли поляки, а потому
Дикожорстокі прийшли москалі. Панували, знущались,
А боронитися знов не зібралися прадіди наші,
Що, у засліпленім гніві, на рідного батька і брата
Часто тяжких ворогів закликали, на поміч просили,
Рідну країну на сором, безчестя й ганьбу віддавали.
Все обернулось в руїну, поля обернулись у цвинтар,
Де безпросвітні невільники, волю свою поховавши,
Панщину вдень і вночі, обливаючись потом гарячим,
Зайдам-чужинцям у свято й в неділю святу відробляли.
Гірко дивитись було на оті безнастанні знуцання!
От і пішла Україна, немов сирота беззахисна,
Правди у Бога просити та захисту в Нього шукати.

Кажуть, прийшла Україна до Божого ясного трону,
Бога побачивши, стала навколішки й скарги-молитви
Щиро, мов батькові рідному, доброму, стала казати:
„Господи, Батеньку!” каже: „Згрішила я, гріх мій великий.
Діти мої нетямущі щораз Тебе гнівають важко.
Ти осудив справедливо усі наші вчинки-провини,
Волю забравши і честь на наругу чужинцям віддавши.
Та не карай нас докраю, наш Батеньку милий та рідний,
Знову верни нам і волю, і щастя, і спокій бажаний,
Щоб ми могли працювати в погіднобадьорії будні,
В свято ж Тебе, Твою ласку і правду Твою величати.
Я буду вдень і вночі за дітьми доглядати, дивитись,
Щоби жили вони, як заповіти Твої навчають:
Край свій любили, людей шанували й завжди величали
Вічну Твою справедливість, наш Батеньку милий та рідний!”
От змилосердився Бог і хотів її втішити словом
Батьківським, добрим, ласкавим. Та тут несподівано сталось
Лихо, якого ніхто ще з людей і не чув і не бачив.
Мов стоголові змії, з'явились ворожії духи,
Люті-прелюті, і стали таке перед Богом казати:
„Боже, ми знаєм, що ласка і правда Твоя непорушні,
Тільки ж не вір Україні, не вір її дітям непевним,
Ті вже давно відреклися від неї, давно відцурались
Мови і звичаїв батьківських, віри і рідної хати,
Служать давно нам душею і тілом сумлінно і вірно,
Про Україну ж нічого не знають і знати не хочуть.
В цілій країні не знайдеш людини, яка б Україну
Щиро любила, за матір свою найдорожчу вважала,
Щоб не вагалась за волю її і страждати й умерти.
Знайде вона ту людину, нехай буде вільна й щаслива!”
„Господи, Батеньку”, Богові каже тоді Україна:
„Правда Твоя споконвіку панує у світі святая,
Хай і тепер Твоя воля у всьому, як завжди, здійсниться.
Ти лиш дозволь мені краєм пройти, на людей подивитись,
Може, знайду я людину, що всім своїм серцем, душею
Любить мене, свою матір, і в час небезпеки-нещастя
Не побоїться за долю мою і страждати й умерти”.
Кажуть ворожії духи: „Такого нема і не буде!”
Бог подивився й промовив, мов батько ласкавий, зичливий:

„Хай, удовице-небого, по-твоєму станеться. Знайдеш
Добру людину, дарую тобі твою волю і щастя.
Якщо ж не знайдеш ти, будеш в неволі свій вік доживати”.

От і пішла Україна ту добру людину шукати.
Думає: „Я до отих найбагатших піду, бо багаті
В світі бували, багато читали, багато учились,
Ті мене знають і люблять, у горі й біді оборонять”.

Ходить по тих найбагатших. Та горе! Ніхто не признався,
Що за добро її й щастя готов і страждати і вмерти.
„Ми тебе любимо”, кажуть одні: „та признатись не можем,
В нас би забрали усе, що ми маємо: коні, корови,
Гроші, поля, і ліси, і пасовиська, й води, й палаци.
Ми б жебраками лишились. Нехай тебе Бог оборонить”.

„Ми тебе любимо”, другі казали: „та мусим мовчати.
Нам довіряють. В державі ми перші люди: міністри,
Радники та генерали. Не можем до тебе признатись,
Ми б жебраками лишились. Нехай тебе Бог оборонить”

„Ми тебе знати не знаємо”, треті зухвало казали:
„Маємо іншую матір, багату, вродливу, могутню,
Хто б тебе, бідну, нещасну, любив та вмирав би за тебе?!
Ми тебе й знати не хочемо! Хай тебе Бог оборонить!”

Гірко тоді Україна заплакала, потім сказала:
„Ще я піду до єпископів та до священників, тії
Моляться Богу, письмо святе знають, людей навчають,
Як треба жити й молитись, щоб ласку від Бога дістати,
Може, із них мене хто у біді захистить, оборонить!”

Довго ходила, просила. Та горе! Ніхто не признався,
Що за добро її й щастя готов і страждати й умерти.
„Ми тебе любимо”, кажуть одні: „але мусим молитись
Так, як наказує влада, бо кожная влада від Бога.
Мусимо бути слухняні. Нехай тебе Бог оборонить”.

„Ми тебе любимо”, другі казали: „та змоги не маєм
Доброго слова про тебе сказати, бо нас покарали б,
Всього позбавили б, ми б жебраками у світі лишились.
Ми боронити не можемо, хай тебе Бог оборонить”.

„Ми тебе й знати не хочемо”, треті зухвало казали:
„Іншу шануємо матір і будем її боронити,
Ти ж боронися сама, або хай тебе Бог оборонить”.

Знову заплакала гірко, лишившись сама, Україна.
„Мабуть, і правду казали тоді вороги перед Богом,

Що не найдеться людина, яка б мене широко любила,
Щоб не вагалась за волю мою і страждати й умерти”.

Довго ходила отак Україна. Усі відмовлялись.
Ті мали уряд важкий, а у других торгівля, крамниці
Час відбирали. Одні ремесло доглядали, а інші
Землю свою обробляли — усякий мав працю, турботи,
Всі відмовлялися, кажучи: „Хай тебе Бог оборонить!”

От після того пішла Україна до тих найбідніших.
Бідні — як бідні: працюють від ранку до темної ночі.
Хліба нема коли в рот положити, не то відпочити.
Панщина — жарг для панів, а невільника — сльози
[й знуцання,
„Буде — не буде”, сказала: „та вже подивлюся усюди”.

Довго ходила по тих найбідніших, а ті їй казали:
„Матінко, сили не маємо, хай тебе Бог оборонить!”

Раз, переходячи через дорогу, побачила хлопця:
Чорний, обдертий, немитий, лиш очі світилися, мов зорі.
„Звідки ти, хлопчику, йдеш?” запитала. — „Під тином ховався,
Мачуха б’є мене, їсти мені не дає, а сорочки
Чистої з місяць не бачу. Ні батька, ні неньки не маю”.

„За що ж вона тебе б’є?” запиталася знову в хлопчини.
„Дід мій розказує завжди про всякі дива та події,
Гарно казав він про давні, минулі часи України:
Воля була і братерство, якого іще не бувало.
Я Україну над все полюбив і любитиму завжди,
А за добро її й щастя готов і страждати й умерти.
Що ж, коли щастя не маю, а мачуха завжди недобра,
Їсти мені не дає і, де може, ганьбить і соромить”.

„Щастя велике — багатство та слава, найбільше ж довір’я,
Вірити й знати, що світ не порожній, не завжди зрадливий”.

Тихо сказала собі Україна й до Божого трону
Знову пішла, щоб за ласку подякувати Богу й щоб волі
Щастя, спокою та згоди на довгі роки попросити.
Глянув Господь, мов ласкавий, зажурений батько, й спитався:
„Як же ходилось тобі? Чи знайшла ти добрячу людину?”

„Батеньку”, каже Йому Україна: „знайшла я там хлопця:
Бідний, зі всіх найбідніший, та добрий, привітний і щирий.
Той мене любить, за волю мою не боїться й умерти”.

Тут підлетіли ворожії душі до Бога й сказали:

„Він її любить тепер, не боїться й умерти, бо бідний,
В світі не знав він ні щастя, ні слави. Отож і не диво,
Що не боїться й умерти: не має чого шкодувати.
Дай йому славу, багатство, пусти до широкого світу,
Буде, що й той, як ті інші, від неї тоді відречеться”.

„Хай буде так, як сказали ви”, Бог до тих духів промовив.
З Божої ласки, той хлопець пішов до широкого світу,
Дивні дива там побачив: міста, мармурові палати,
Пишні церкви, світознанії школи, моря, океани,
Став незабаром учитися, волю дістав золотую, —
Все йому йшло, мов у казці, — а щастя, спокою не знав він:
Серце боліло безмірно, як згадував він Україну.

„Краю мій милий, за віщо тебе сплюндрували? Моя Україно,
Ти моє щастя, моя найдорожчая воля! Для тебе
Житиму, буду за волю твою та за щастя боротись”.

Скоро минали роки, а з незнаного, бідного хлопця
Став найславніший мистець і кобзар на цілу Україну.
Стали до нього казати чужинці: „О, любий співаче!
Ми ще ніколи не чули такого принадного співу,
Шкода, що ти без потреби талант свій змарнуеш,
Людам співаючи про Україну, нещасну, забуту.
Краще співай, вихваляючи нашу могутність та велич.
Ми тобі золота не пошкодуємо й слави придбаєм,
Все, чого хочеш, дамо тобі, як Україну забудеш!”

„Цього ніколи не буде!” сказав їм співець: „Не забуду
Я України до смерти. Від вас я нічого не хочу!”

Знову пішла Україна до Бога й сказала Святому:
„Він мені вірний до смерти, багатства та слави відрікся,
Любить мене над усе і ніколи мене не забуде!”

Гнівно ворожії духи до Бога прийшли і сказали:
„Він її любить, бо має велику славу у світі.
От забери в нього все, що він має, й побачиш напевно,
Що відречеться від неї, не стерпить ганьби та зневаги”.

„Хай буде так, як сказали ви”, Бог до тих духів промовив.
В хвилию, як Бог це промовив, прийшли вороги і забрали
В темну в'язницю співця, а тоді відвезли десь далеко
В край непривітний і там у неволі жорсткій держали,
Там його мучили, як їм хотілось, ганьбили, морили
Голодом, холодом та вимагали зректись, забути

Раз назавжди Україну, за волю її не боротись.
„Ми тебе пустим на волю”, казали: „як будеш про нашу
Силу й величність співати, як будеш ганьбити Україну.
Як не послушаєш, то в чужині мусиш згинуть, нещасний”.
„Краще умру”, відповів їм співець: „а не зраджу ніколи
Волі-життя України, любить її не перестану”.
Знову пішла Україна до Господа Бога й сказала:
„Він переніс і в'язницю, й знущання, й неволю, й хоробу,
А не покинув любити мене й мою честь боронити”.
Духи ворожії мову її перебили й сказали:
„Любить, гадає, що згодом повернеться знову додому,
Слави зазнає й умре у пошані у рідному краї.
Ти відбери йому всяку надію в майбутнім на волю,
Щастя і спокій, тоді він забуде її, от побачиш”.
„Хай буде так, як ви кажете”, каже їм Бог справедливий.
Кажуть лукаві чужинці співцеві: „Даремні надії,
Вічно отак з Україною буде! Бо хто їй бажає
Щастя й ласкавої долі, той мусить страждати й терпіти
Тут, на землі, а по смерті на вічні муки віддати
Душу свою й відректися на вічні віки від спасіння”.
Каже співець: „Україну я так полюбив, що на вічні
Муки віддам свою душу і тіло, зрікаюся ласки
Божої та милосердя, зрікаюся надій на спасіння,
Тільки як зглянеться Бог на мою дорогу Україну,
Дась їй коханую волю і добрую славу у світі”.
Тихо стояла перед Найсвятішим в ту мить Україна,
Щиро молилась, Господне ім'я величала, хвалила.
Духи ворожі замовкли у гніві й німім здивуванні:
Марні були сподівання їх, марні турботи й зусилля.
Бог, немов батько, ласкавий, зичливий та добрий, промовив:
„Будь, Україно, ласкавою доню, щаслива і вільна!
Йди і пишайся у світі добром, супокоем, порядком,
Працею, хистом добірним та розумом творчим, великим,
Хай твої діти ростуть, справедливі, вродливі й розумні,
Батьківщині своїй вірні, зичливі людині і ласці
Духа всетворчого мого таємновеликого любі.
Хай твої села, сади, береги та поля буйнохвилі
Пахнуть, цвітуть, молоком наливаються й медом солодким,
Хай яснолицеє сонце завжди усміхається й світить,

Хай його світло нагадує завжди тобі мою ласку!
Вірному ж синові, що не боявся за тебе страждати,
Вічну славу й безсмертя дарую, щоб в цілому світі
‘Знали його й шанували за добрее серце та вірність’.
От що я знаю про долю-страждання велике Шевченка.
Все це казав нам про нього у світі бувалий товариш.
Вмерла велика людина, та Божая воля безсмертна.
Та ж прирекла Україні щасливу долю і волю,
Працю веселу, а людям красу, справедливість і єдність.
Правду ви кажете, вірнії друзі, єдину і вічну:
В світі одна панувала й панує всевладная сила,
Скрізь розливаючи розум всетворчий. Мале і велике
Має однаково ласку ту мудру від щедрого Бога,
Щоби хвалити ім’я Його й друзям, коханим та любим,
Щастя та радість приносити працею кожної днини”.

ПОКУТНИК ОЗВАВСЯ

Дід замовчав. Замовчали й поважні, задумані друзі.
Лиш, ненароком неначе, обітре котрийсь своє чоло,
Глядячи ніжнее срібло над оком спокійним та мудрим.
Кожний шукає куточка затишного, де б свою думку
Вільно пустив одпочити й набратися сили нової.
Лине розміряна думка на поле, — й пшениця та жито
Хиляться ніжно, немов над колискою мати всіміхлива,
Що немовляткові радісно стелить солодку перинку.
Лине в сади, — і в садах розцвітають пахучі троянди,
Дивляться білі ромашки і кличуть до ясного сонця:
Сонце погріє, погладить, найтяжчу рана загоїть.
Лине та думка в хатки чорнобриві, — і кожная хатка
Весело каже, привітно, мов з радости, плаче й сміється:
„Скільки то щастя дав людям той бідний, той добрий
[Шевченко!
Краще ніде не спочинеш, як в людському серці щасливім”.
„Слово — то вітер, сказав би молодик”, озвався Покутник:
„Скажеш, почувеш — не зловиш, за хвилюку немов не було вже.
Хто б то на слово вважав, коли сили для чину є досить?
От той молодик підожде, розглянеться в світі й побачить,

Що ті слова легкокрилі — не вітер. Як згорблена старість
Прийде під хатне вікно і застукає, мов подорожній,
Прозячи їсти та пити й куточка на вічний спочинок, —
Зразу слова, немов діти налякані, в серці збіжаться,
Плачуть і просять, щоб їх заховати від ока чужого.
Кожне щось в собі ховає: зневагу на Господа Бога,
Кривду людині, гірке збиткування над бідним, безсилим,
Над сиротою й вдовою, що ревно рятунку просили,
Прикрість, недбальство, непослух отцеві та неньці ласкавій,
Зраду, байдужість до горя чужого, а іноді й злочин,
Вбивство чи крадіж чи підпал чужої кривавиці - праці, —
Все ті слова пригадають, благаючи в тебе рятунку.
Чуеш, як ссуть вони кров з наболілого серця, як хмарять
Сяйво очей, посипають снігами волосся, — і хочеш
Щось їм сказати, допомогти, втихомирить, тихенько приспати, —
Та . . . всі зусилля даремні: не рушається з місця, мов камінь.
Дивишся — б'ються в безодні, послухаєш — гірко ридають,
Хочеш їх взяти із серця — усі приросли, немов вічність.
Так їх носиш у серці, аж поки не ляжеш навіки.
От яке слово важке, коли людям нещастя приносить.
Ласки великої в Бога Шевченкове слово зазнало,
Бо воно людям приносило щастя, надії та віру,
Бо і вело і веде їх до волі, до правди, до Бога.
Кожна істота живая відчує те теплеє слово,
Бо ж тая правда є, вірнії друзі, єдина і вічна:
В світі одна панувала й панує всевладная сила,
Скрізь розливаючи розум всетворчий. Мале і велике
Має однаково ласку ту мудру від щедрого Бога,
Щоби хвалити ім'я Його й друзям, коханим та любим,
Щастя приносити кожної днини і словом маленьким”.

ДЕМЧИК НЕСМІЛИВО КАЖЕ . . .

„Все, що не скажеш, не зробиш, повернеться знову до тебе”,
Демчик несміливо каже: „удвоє, найкраще й найгірше.
Ось розкажу я вам зараз одну коротеньку пригоду.
Сталась вона із братами. Лишилися вдвох після смерті
Матері й батька. Жили, і росли, й працювали укупі,

Згодом сказали: „Поділилось!” От поділилися чесно,
Там поженились вони, і жили собі кожний для себе,
Кожний, як міг, працював, крізь щоденне життя пробивався.
Старший подумає щось, і вже здійсниться все, що він хоче.
Легко живе, не працює, а в хаті — багатство, достаток.
Гордий зробився: такий, що й балакать з біднішим не хоче.
Менший працює від рання до темної ночі — нічого:
Як та вода на лотоках, зникає важка його праця.
Сяк вже і так він мудрує — несила з бідною боротись.
Хата — як пуста зажурена. Діти щодня нарікають.
Хліба й кусочка немає, з розпуки вже й жить не хотілось.
Так і жили вони кожний для себе. Та сталась пригода,
Що показала людині, яке її щастя мінливе.
Раз, як надходили свята різдвянії, бідний промовив:
„Підемо, жінко, до брата, вечерю святу понесемо”.
От надійшов святий вечір. Всі люди веселі, щасливі,
Пахне у кожній хатині зеленее сіно. В куточку
Сніг усміхається. Чистого золота в стебла набравши,
Людам шепоче про поле, про сонце й про радісну працю.
Моляться люди, вечеряють, щедрі дарунки природи
Хвалять, бажаючи довгого віку, спокою й достатків.
Бідний не мав ні снопа, ні пахучого сіна у хаті.
Хліб та кулеша — оце й була бідного щедра вечеря.
Після вечері сказав він до жінки: „Готуй но, дружино,
Швидко вечерю, і підем до брата!” — „Та з чим же іти нам?”
Жінка спитала: „Крім хліба, нічого немає у хаті!”
„Брат не розсердиться, прийме і хліба святого кусочок”.
Жінка поклала, що мала, і бідний поніс ту вечерю.
Входить до брата до хати, вклонився присутнім і каже:
„Брате, прийми, якщо ласка, від мене святую вечерю!
Просимо я, і дружина, і всі мої діти дрібненькі”.
Брат і не дивиться, гордо йому відмовляє крізь зуби:
„Що ж то за славна вечеря у тебе? Ти Богові, друже,
Краще вечерю неси! Не турбуйся, подякує щедро.”
Кажучи те, засміявся і випхав убогого з хати.
Бідний іде по дорозі і гірко ридає, що долі
Йи щастя не має, що всі відцурались від нього на світі.
Дивиться, йде чоловік насупроти, старенький, похилий.
„Звідки ти йдеш, чоловіче?” питає убогого щиро.

„Так ось і так мені сталося”, убогий дідусеві каже.
„Ну, не журися, неси ту вечерю деінде. У полі Хатку самітну побачиш. Іди ти до хати. Зустрінеш Сивого там чоловіка, йому й віддаси ту вечерю. Тільки дивись, по вечері не лакомсь на золото й срібло, Скажеш, щоб той чоловік тобі дав поганеньке ягнятко”.

Йде той убогий. Минає село і приходиться на поле. Біло скрізь, біло, сніги безконечні. Розсерджений вітер Хижо по полю літає, гуде, нарікає, голосить.

Бідний боїться, та . . . йде. Коли дивиться — хатка маленька. „Дякувать Богові”, думає. Входить до хати. А в хаті, Бачить, сидить чоловік. Привітався і просить старого Щедру вечерю від нього прийняти. Старий йому й каже: „Дякую, любий, за хліб, за ласкавее й щирее слово”.

От посадив він убогого, довго балакав, а потім Каже поважно: „Якого дарунку ти хочеш від мене? Золота, срібла, одежі? Проби, чого хочеш, дістанеш!”

От він показує вбогому братові в другій кімнаті Золото, срібло, одежу й усяке — усяке багатство. Бідний хотів би і золота, й срібла, й одежі набрати, Та не відважиться вимовить. Врешті він каже старому: „Дайте мені поганеньке ягнятко, багатства не хочу”.

„Воля твоя, чоловіче, бери та й іди собі з Богом”.

Взяв той убогий ягнятко і йде помаленько додому. Згадував золото, срібло, а потім промовив до себе: „В хаті й ягнятко придасться, хоч щось буду мати надворі.”

Вдома пустив до комори ягнятко, а сам пішов спати.

Вранці журилась убогого жінка: „Великее свято, В хаті ж немає і хліба кусочка. Іще залишилось Борозна трохи в коморі, зварю я із нього”, гадала: „Щось діточкам, хоч завітись”. Устала й пішла до комори. „Що це за диво?” подумала, як до комори вступила: Дорогоцінне каміння, і золото, й срібло, й одежа — Всього в коморі до стелі. Злякалась убогая жінка, Швидко прибігла до хати й збудила свого чоловіка. „Де ти, нещасний, украв те багатство?” питає. — „Багатство?” Вбогий шепоче: „Яке там багатство? Маленьке ягнятко!”

Мусів убогий іти до комори. Прийшов, подивився — Мов скам’янів, як побачив усі ті незлічені скарби.

От розказав той убогий усе, що було з ним учора.
Зразу вони догадалися, що не звичайну людину,
А що він Господа Бога зустрів по дорозі, вечерю
Щедрому Богові в поле носив і дістав подарунок,
З ласки Його, за терпіння на щастя і жінці і дітям.
От одягнувся убогий в найкращу одягу, потому
Взяв діточок і, щасливий, пішов помолитись до церкви.
В церкві побачив його багатир і спитався сердито:
„Де це ти, брате, дістав таку одягу коштовну та гарну?
Глянь, як зглядаються люди, такого йще не видали!”
Бідний усе розказав, не втаїв ні єдиного слова.
От багатир прибігає додому і каже до жінки:
„Жінко, увечері йду я з святою вечерю. Дай там
Щонайдорожчі наїдки й напитки. Дістану напевно
Всього багато: і золота, й срібла, й одягу. Убогий
Хліб мав, а стільки дістав! За своє ми дістанемо більше!”
Ще й не стемніло, як слід, а багач поспішає у поле,
Знову сніги. Над снігами вбивається вітер. Нарешті
Хатка, а в хатці дідусь. Привітався багатир, як звичай
Каже із прадіда-діда чинити, й поставив вечерю.
Дякує сивий дідусь за вечерю й за слово привітне!
Довго балакали, потім питає багатого сивий:
„Що тобі дати, чи золота й срібла, чи інших дарунків?
Можеш набрати усього, чого твое серце бажає.”
Глянув багатир на золото й срібло й давай набирати
Всюди: в кишені, за пазуху, в чоботи, в миску, у шапку.
Де лише міг, нагорнув! Попрощався і вийшов із хати.
Вийшов і, йдучи дорогою, думав, яке то багатство
Матиме, що собі купить і як буде жити щасливо.
Вдома сховав у соломі багатство й пішов спочивати.
Ще й не заснув, як побачив, що все засвітилось надворі.
Вибіг, оглянувся: все господарство горіло, мов пекло.
Золото стало вугіллям, немов з деревини сухої.
Вранці з усього хазяйства лишилися пеньки обгорілі.
Щастя, що сам не згорів, врятувалися жінка та діти.
Рад чи не рад, а пішов багатир до убогого брата,
Каявся гірко й просив помощи у великім нещасті.
Кажуть, що бідний заплакав, як все це почув і побачив,
Жаль йому брата зробилось, отож він і каже до нього:

„Брате, зроби мені ласку, візьми половину усього
Мого добра, і нехай тобі Бог помагає щасливо
Жити, ввесь вік працювати, людей шанувати й любити.”
Так ті брати аж до смерти були і щасливі і добрі.
Правду ви кажете, вірнії друзі, єдину і вічну:
В світі одна панувала й панує всевладная сила,
Скрізь розливаючи розум всетворчий. Мале і велике
Має однаково ласку ту мудру від щедрого Бога,
Щоби хвалити ім'я Його й друзям, коханим та любим,
Щастя та радість приносити працею кожної днини.”

ВЕЧІР

Довга розмова скінчилась. У серці вітри уляглися,
Чисто замівши розбурхане плесо й розгладивши хвилі,
Що клекотали у грудях, у мізку варились.
Хилиться сонце на захід. На поле, на гори, на води
Стеляться ніжнотужливі тіні, солодкопахучі,
Мов поцілунок коханої, стиск її рук надобраніч.
Промінь, спокійний, ласкавий, упав на дідів, усміхнувся.
Мабуть, згадав, кучерявий, рухливі минулі століття,
Землі чужії, зелені садки і людей світлочоліх,
Що, як і ці ось поважні діди, безнастанно шукали
Стежки до Бога, до людського щастя, до правди та волі.
Бачив багато той промінь очей, що світилися, палали
Ясним вогнем аж до смерти, немов ота днина спокійна,
Кличучи всіх до любови й молитви, до широкій праці,
Що помирила людину з людиною й небо з землею.
„Вже б то й пора нам додому, гадаю” озвався Паланійчик:
„Слухав би я золоту ту розмову, слова правдолюбні
Вдень і вночі, потішаючи втомлене серце і розум.
Завтра пробудиться день, мов молодик, і знову покличе
Кості старі на поля й береги, золоті та квітчасті.
Праця почнеться, а згадка, немов та пестлива долоня,
Піт із обличчя обітре й розгладить глибокі зморшки,
Буде щаслива душа, й не болітимуть руки старії,
Бо ж не забуду я слів, що казали ви, милії друзі:
В світі одна панувала й панує всевладная сила,

Скрізь розливаючи розум всетворчий. Мале і велике
Має однаково ласку ту мудру від щедрого Бога,
Щоби хвалити ім'я Його й друзям, коханим та любим,
Щастя та радість приносити працею кожної днини".
От відійшло товариство. Онисько, господар привітний,
Чує, як друзі на вулиці ще розмовляють, бажають
Щастя й здоров'я, а потім розходяться. Кожний додому
Йде боковими стежками, не кваплячись, кожну людину
Щиро здоровлячи поглядом, словом привітним, зичливим.
Шість голубів срібнокрилих, які з-за широкого моря
Квапляться швидше, втомившись од лету, додому дістатись,
Щоб під затишною стріхою сили нової набратись, —
П'ють вже повітря левад та садків густолистих, —
Шість сивоусих дідів після довгої літної днини
Тішаться щиро на вечір погідливий та відпочинок.
День, нагулявшись, напившись досхочу вогнистого трунку,
Дзвонів веселих наслухавшись, гомону, співів щасливих, —
Ліг на зеленій траві під обрієм яснорожевим
І, закриваючи очі всміхливі, збирався заснути.
Сонце спустилось ще нижче, дивилось на кучері темні,
Гладило поглядом теплим кохане, вродливе обличчя
І, надивившись востаннє навколо, сховалось за обрій.
Щось шепотять ще всміхливі верхіття стрункої тополі,
П'янкосолодка вогкість розлялась на тихій села,
Стеляться срібні серпанки на тиховколисаній воді, —
Тихо, спокійно з таємного сходу наблизився вечір.

У БАБИ ГОРПИНИ

Пан Гордієнко підвівся і сів. Почував, що у серці
Сумніви й бурі вляглися. Блакитне погіднее небо
Скрізь постелило шатро своє мрійне, на обрій поклавши
Білу смугу — безсмертну надію на щастя і волю.
Чути, як їде у місті візник. Ворушкії колеса
По камінцях обручами залізними дзвонят. Стрибають
І твердогрудую вулицю будять сколошканим шумом.
Крутяться спиці: спочатку помалу, потому скоріше,
Згодом зливаються в коло і ніби стоять нерухомо,

Наче показують людям наочно, що зміна — омана,
Рух — суб'єктивна абстракція нашого змислу та думки,
Справне ж буття не міняється, не повстає і не гине.
Він спочивав і фізично й душевно по всіх тих турботах,
Що пережив, перед своїм від'їздом, у польських таборі,
В потязі під час дороги в пекучотісному вагоні.
Знову овій френч постелив у густіше затінене місце,
Груди широко розкрив, розстібнувши сорочку, і знову
Ліг, простягаючи ноги; вдоволено, солодко-свіжо
Дихав, втягаючи в груди пахуче повітря і сонце.
Чує: майнув, прилетів ось і ліг на межі коло нього
Свіжий, пашкий, опромінений сонцем, замріяний вітер.
Глянув рухливо й почав лоскотати розхристані груди,
Щоб іще більшу радість у серці його розбудити,
Розвеселити чуття і кохані думки з України.
Знову зажмурює очі і слухає радісно, повно.
Грає у грудях його дорога, українська стихія.
Б'ють недалеко десь золотокрилі бджоли в лункії
Струни й закохано грають свої композиції, зручно,
Лагідно в гами нові модулюючи й ставлячи знаки
Скрізь на барвистих квітках: золотії бемолі й діези.
Іскряться скрізь золотії картини. Вдивляється й бачить:
Липень. Неділя. Вродливий, безжурновеселий та пишний
День розгулявся. У баби Горпини Семенихи гості:
Він із дружиною любою й хлопчиком вранці приїхав.
От коло столу сидить і розказує бабі Горпині:
„Я ото вчора, бабусю, й кажу до дружини: „от візьмемо
Хлопця й поїдемо в ліс до бабусі Горпини. Побачиш
Милу бабусю, подихаєш свіжим повітрям у лісі,
Хлопець натішиться сонцем, водою, полями і лісом.
Хоч у неділю не будемо дихати порохом міста!”
Дивиться добра бабуся на гостей і каже привітно:
„В нас щонеділі й щосвята бувають тут гості із міста.
Хто ж у неділю у місті лишається? Кожному мило
Десь у веселий куток подивитися, де ще людина
Сонця, повітря й води не купує. Приїде, нап'ється
Божого того добра й повертається знову додому,
Кращим душею і серцем свіжішим, немов народився
Вдруге на світ цей, веселий, багатий на Божую ласку.”

Потім бабуся розкажує: „Син десь поїхав із кіньми,
Діти розбіглися після обіду, неначе пташата:
В ліс, до води. А невістка пішла на город подивитись...
Дівчинку ще із собою взяла, а я в хаті лишилась,
Тихий, спокійній. Сиджу та й ласкавому Богу молюся,
Що допоміг мені віку старого дожити, діждатись
Добрих дітей та унуків. Старого уже поховала,
Й жду, коли Пан-Біг покличе й мене вже в далеку дорогу”.
Згадував. Був уже тут він минулого року з знайомим,
Що до бабусі нераз приїжджав науково, як кажуть:
Кожного разу привозив додому чи пісню, чи казку,
Чи якесь вдале прислів'я, переказ, колядку, молитву.
Люба бабуся співала, з охотою оповідала,
Наче робила поважну та пожиточну працю.
От і пішла між людьми про бабуся та добрая слава,
Як про людину розумну, поважну, богобоязну,
Що в своїй пам'яті носить незлічені скарби-багатства
Творчости нашої, щиронародньої, з прадіда-діда.
„А козакові”, питає бабуся: „вже сьомий чи восьмий?”
„Де там, бабуся! Лиш місяць на шостий!” дружина говорить.
„Ото нівроку!” говорить бабуся: „Нехай же із Богом
Добрий козак виростає на щастя собі та здоров'я!”
Каже бабуся і просить потому: „Не гнівайтесь, любі,
Я на хвилиночку вийду, покину самих вас у хаті.”
Вийшла. У хату ввійшов умить спокій, русявий, веселий,
І постелився по тихозадуманих стінах, по стелі,
Тихо встелився на рушник над Пречистою Дівою й падав,
Наче роїсті метелики, крильми б'ючи непомітно,
Низько під стіл, під стільці, на ласкаводрімливу землю.
Чути, як муха бринить за вікном і порушує тишу,
Сховану в сутінках хати і десь по кутках, на полиці.
Ось незабаром вернулась бабуся й говорить: „Стара вже,
Людоньки добрі, зовсім я стара уже стала. Не можу
Рухатись!” Каже і ставить на стіл коло гостей гостину:
Мед золотистий, пахучий, іще запечатаний срібним
Слоем прозорого воску в майстернозбудованих сотах.
Кожному ніж і тарілку дала і пшеничного хліба
Й широко припрошує: „Їжте! Попробуйте Божого дару,
Що із пахучих квіток назбирали співучії бджоли!”

Каже до нього й дружини, дитині ж сама укроїла
Хліба, у мисочку меду поклала й голубливо просить:
„Іж, не соромся! То сонечко з ясного неба сьогодні
Вранці упало, а я із бджілками набрала тихенько
Сонечка того, щоб добрих людей погостити, щоб знали,
Скільки то Бог посилає на землю багатства і щастя!”
Бавиться мила бабуся з дитиною та і дружину
Щиро припрошує їсти поважним поклоном і словом:
„Іжте! Живіться! Бо скільки до Бога, то стільки й від Бога
Добрії люди дістали у Божому раї земному!”
Дякував він тій ласкавій, тій щирогостинній бабусі:
„Дякую, мила бабусю, за вашу солодку гостину!”
Витер уста і говорить: „Учора казав я дружині:
„От налюбуюешся завтра спокоєм, природою, лісом,
Але найбільше натішишся тими людьми золотими,
Котрі навчилися поважно щодня працювати і мудро
Труднощі перемагати, найтяжчі зносити болі.
А у неділю та свято, веселії, радісні, чисті,
Тішаться всі незаплямленою своїм відпочинком,
Спокій знаходять у дружніх забавах та щирих молитвах.”
„Треба молитися!” каже бабуся: „Людина в молитвах
Вже за життя переноситься в Богу, в безсмертну вічність.
Що то за людське життя? Як коротка хвилина! А, може,
Ще й за хвилину коротше! Неначе той сон, переходить.
Встане потому людина і згадує, що воно снилось.
Так про життя буде згадувать, мабуть, побачивши вічність.
Там уже зміни не буде, бо там уже справжня дійсність”
„От ви, бабусю, говорите так, а як молитесь, завжди
Молите Бога за все, що прийшлося пережити”, говорить
Він до бабусі: „І ті молитви всі щасливі, сердечні
Й радісні. В кожній ні одної хмарки, усі такі гарні!”
„Як же людині не тішитись?” щиро бабуся питає:
„Бог дав людині й життя, і здоров'я, і серце, і розум,
Щедро обсилав красою, теплом і земними дарами.
Тільки радіти, дари споживати та Бога хвалити!
Навіть як сон, то не кожному сон цей ласкавий присниться”.
Сіла вона на стілець із тонкої соснини, поклала
Руки в подолок, сховала тверді кулаки в фартушкові
Й пильно, поважно вдивляється, наче щось хоче згадати, —

Щось, що у мислі кружляє й на яснеє проситься сонц.
Коло очей позбігалися зморшки з цілого обличчя,
Наче річки й потічки, що течуть у глибоке море
Й води багаті несуть із далеких, широких просторів.
Збіглись глибокі зморшки й впірнули в спокійному плесі
Мудрих очей, розливаючи спомини, радість і смуток,
Що розцвітали колись на вродливих, осяяних щоках.
Б'ються ще зморшки, немов ластовинії крила, на чолі
Й тихо ховаються в ясному сріблі рідкого волосся.
Сріблиться біла сорочка на схудлому тілі, лиш чорна
Застіжка під бородою, стягнувши вузькі петельки,
Падає вниз, на спокійні, життям втихомирені, груди
І закриває глибокі могили в старечому серці.
„Мої татуньо”, говорить бабуся: „отак мене вчили
Завжди молитись. Татуньо були неписьменні. Можливо,
Що й помилялися, що молитви (ті, що в книгах) миліші
Богові, але мені молитви ті були найрідніші.
Кажуть, бувало, татуньо: „Отак завжди, доню, молися:
„Боже мій! Будь милосердний до мене! Без міри згрішила
Перед Тобою, прости мені, Боже, прости і помилуй!
Боже, хвала Тобі! Боже, хвала Тобі нині і вовіки!
О, Сотворителю, Творче святий, Утішителю, Духу
Істини, що Ти усуди еси, що Ти все наповняеш,
Скарбе добра, Життедавче Ти щедрий! Прийди і вселися
В мене, очисти мене від усього нечистого, злого
І мою душу спаси, Милосердний, Ласкавий і Вічний!
Боже, святий еси, кріпкий еси і безсмертний, помилуй!
Творче, помилуй мене Ти, очисти гріхи й беззаконня,
О, завітай, мою неміч зціли ради ймення Твогого.
Отче, що всюди еси, у цілому великому світі!
Хай Твоє ймення святиться, велике, правдиве, безсмертне,
Хай величається царство Твоє, що існує сьогодні,
Що існувало від віку і буде повік існувати!
Хай буде воля Твоя і у мені і в цілому світі.
Хліб мій щоденний пошли мені, Боже ласкавий і щедрий!
Боже, прости всі провини мені, і не вводь у спокусу,
Але від всього лукавого визволь мене й неспокою!
Дай мені жити з Тобою, творити, до Тебе зближатись,
Бачити завжди Тебе і Тебе повсякчас величати!

Ти єси радість, добро, Ти краса й невмирущая правда!"
Він непомітно записує швидко слова, а дружина
Щиро питає: „Чому ви в молитві, бабусю, казали:
„Хай величається царство Твоє, що існує сьогодні,
Що існувало від віку і буде повік існувати?"
А не говорите: „Хай прийде царство Твоє", як у книжці?"
„Та воно, бачите", каже бабуся: „мене так навчили
Мої татуньо (небіжчик, нехай їм Бог царство дарує
Своє небесне!). До того ж воно мені краще здається...
Як говорити: „Хай прийде", то значить, його ще немає...
Божее ж царство прийшло уже, бо воно вже й існувало,
Тільки душею сліпі та глухі того царства не знали;
Ті того царства не бачать, не бачили і не побачать!
Хто ж має очі, щоб бачити, й вуха, щоб чути, той всюди
Бачить і чує те царство. Погляне на бджілку, ромашку
Біловродливу візьме, подивиться вранці на сонце,
Ввечорі — на усміхливі зорі, послухає співи
В полі пташок, привітає щасливу людину у праці, —
Завжди почує й побачить, що царство вже тут, перед нами,
Що його Бог милосердний поклав у кождіське серце,
Щоб пам'ятала людина про Божую славу й безсмертя".
„Гарно!" говорить надхненно дружина і знову питає:
„Чом ви не молитесь: „як відпускаємо винникам нашим?"
„Бог лише може прощати", говорить бабуся: „людина ж
Може молитись лише, щоби Бог остеріг від спокуси.
Гріх і подумать на другу людину якуюсь неправду!"

КАЗКА ПРО УКРАЇНУ

Дружня розмова якось припинилась. Здавалось, у мить цю
Кожнеє слово співало про царство великеє Боже.
Хлопчик сидить коло матері й тихо говорить до неї:
„Хай мені казочку про Україну бабуся розкажуть!"
„Цить! Не вирушуй бабусю!" говорить до хлопця дружина.
Але бабуся почула вже: „Казочку хочеш?" питає.
Ближче присунулась, хлопця за руку взяла і говорить:
„Ну, підожди, як якусь пригадаю, скажу тобі, добре?"
Сонце промінним жмутком освітило їй голову, вкриту

Чорною хусткою з білими кінцями та по широкім
Полі із білим, дрібненьким та густо розсипаним маком.
Витерла баба Горпина уста й почала говорити:
„Десь за високими горами, десь аж за морем далеким
Було велике царство. А царством тим правив хоробрий,
Славний по цілому світі король, що усього мав досить:
Золота, срібла, родючого поля, лісів найдорожчих,
Коней, корів, — усьогісінько, що лиш подумати можна.
Військо таке мав хоробре, завзяте й чисельне, що інші
Всі королі і боялись і слухались завжди й у всьому.
Жінка ж у нього була і найкраща і найрозумніша.
Все вона знала: про що між собою звірята говорять,
Що то пташки голоснії співають увечорі й вранці,
Що між собою балакає риба у водах прозорих,
Звідки то сонечко сходить і де воно, ясне, заходить,
Де воно довгими ночами відпочиває; уміла
Зорі усі полічити на небі і зачарувати
Місяця, що їй розказував все, що на небі ставалось, —
Все королева та вміла, усе, що хотіла, зробила.
Мали король той і та королева єдиного сина,
Свого наслідника, мали, крім того, ще й дочки-красуні.
Котрих любили за розум та гарну вдачу, і кожній
Всякого дива-багатства давали, як вже віддавали.
Але найбільше з усіх королева любила найстаршу,
Що Україною звалася. Гарні й розумні ті другі,
Та Україна найкраща і найрозумніша між ними
Завжди була та й з людьми була найласкавіша завжди.
От королева спиталася раз королівну: „Чого б ти,
Доню, хотіла найбільше: чи слави, чи, може, багатства,
Чи чогось іншого? Все я тобі причарую!” Говорить
Та королівна до матері: „Хочу я, матінко, жити
У найбагатшому краї, де небо блакитне найкраще,
Де опромінено світять й сонце, і місяць, і зорі,
Де найродючіше поле, і де найбуйніші ріки,
Де найбагатші ліси і найм'ягшії трави на луках,
Де найдобріші і найласкавішії, матінко, люди!
Хочу я, матінко, жити із тими людьми й не вмирати:
Бути повік молодою і завжди найкращою в світі”.
Каже їй мати: „Нелегка це доля! Та вже, коли хочеш,

Будеш у тому найкращому краї свій вік проживати!
Доки тебе будуть люди любити, то й житимеш доти.
Як перестануть любити, умреш, моя доню. Та знову
Як тебе люди кохатимуть, так будеш, донечко, жити”.

От королева дала тоді тій королівні тризілля
Випити: рано — раненько, іще як не сходило сонце.
Першеє зілля — на край той найкращий у цілому світі,
Друге — на люди, оті найдобріші і найласкавіші,
Третє — на вічне життя із людьми у тім краї чудовім.

От через деякий час одружилась одна королівна
Й швидко від’їхала в царство-князівство свого чоловіка.
От віддалася і друга й від’їхала. А Україна
Заміж не вийшла, все ждала. А сватались самі найкращі.
Хвалиться кожний багатством, що має. — „Мое королівство”,
Каже один: „ні кінця, ні початку не має. Чи будеш
Ти, королівно, любити мене і чи вийдеш за мене?”
„Ох, короленку”, йому королівна вродлива каже:
„Хоч ти багатий і гарний, та серце тебе не кохає!
Іншої долі шукай собі, я ж не піду іще заміж!”

Так було з другим і з третім, з четвертим — усіх відправляла.
Раз от приїхав князенко. Поглянеш — що сокіл проворний,
Ходить — літає, говорить — співаю, подивиться — сяє.
Чує ота королівна, а серце їй б’ється, мов пташка:
Кращого ще не видала, як той невідомий князенко.
От той князенко і каже: „Багато я чув, королівно,
Про твою вроду, та ти ж іще краща, ніж люди говорять.
Будь мені”, каже: „за любов дружини, за любов й найкращу!”
От королівна й питається: „Хто ти й з якого ти краю?
Що там за люди в тім царстві, звідкіль ти, князенку, приїхав?”
От короленко і каже: „Мій край найбагатший, найкращий,
Люди ж в краю отім всі найдобріші і найласкавіші.
Небо, як око твоє, королівно, блакитне. А місяць,
Сонце і зорі не світять — цвітуть і щодня і щоночі,
Наче обличчя твоє золоте, королівно вродлива.
Поле — що килим, чарівними тканями витканий, з шовку
Того найтоншого, найприємнішого в цілому світі.
Ріки у моему краї такі, що й промовити дивно:
Вийдеш уранці — почувеш: музики весільнії грають.
Вийдеш удень — засмієшся: військові сурми лунають.

Вийдеш увечорі — вклонися: мати дитинці співає.
Дін синьоводий, Дніпро сивоусий, Дністер рясохвилий —
Грають з малими посестрами своїми повно й могутньо.
В моєму царстві ліси, королівно, з усіх найбагатші,
А у лісах тих ще й досі ховається дивная птиця,
Вкрита уся золотим, опроміненим пір'ям. До того ж
Вміє та птиця співати й балакати, наче людина.
Трави у царстві моєму — буйні оксамити: барвисті,
М'якохвилясті, пахучі, звірині й скотині поживні.
Люди у моєму царстві усі працюваті і чесні,
Мова їх — пісня, їх серце — троянда, а розум їх — сонце,
Щирі й поважні у праці, в бою супокійні і горді.
Будь, королівно, мені за дружину, а людям тим добрим
Будь за ласкаву сестричку, за добру, за рідную матір!"
Слухала та королівна отого князенка, а потім
Каже: „Мені понад всіх ти, князенку, і любий і рідний,
Отже, поїдемо, любий, до твого веселого дому!"
От обнялися вони і довірливо поцілувались,
Батькові й неньці вклонилися, батька та неньку просили
Благословити на щире кохання, на вірне подружжя.
Благословили їх батько та ненька і гучно весілля
Справили. Грали музики. Пили усі люди і їли,
Всі танцювали й раділи всі, що віддалась королівна.
Може за тиждень відїхала та королівна до свого
Дому нового, до свого найкращого в світі князенка.
От як приїхала та королівна до свого нового
Дому, як глянула, то не могла ані слова сказати:
Так захопила її та краса, що побачила всюди!
Сонце розквітло над нею й упало їй квіткою в серце.
Зорі вночі засвітилися ясно, промінно, квітчасто.
Місяць зібрав насинішую прозор і хлюпав із неба
На оті зорі, щоби не всихали, щоб квітли й пишались.
Поле, ліси, береги зеленіли, шуміли, співали.
Золотоперая птиця вітала її, мов людина.
А дивоглядні ріки таке їй заграли щось гарне,
Що вона з радості впала на землю й, мов рідную матір,
Землю оту цілувала і любее слово сказала:
„Я тебе, землянько, буду любити, як рідную матір,
Краю над всіма краями, моя дорога ти країно!"

Люди ж, зустрівши любу княгиню, їй широкі сказали:
„Ми ж тебе будемо, люба княгине, любити до смерті!”
От та княгиня пізнала, що в тому найкращому краї
Люди усі найдобріші і найласкавіші. Отже,
Була щаслива, бо знала, що люди її покохали,
Що вона буде між ними довіку так жити і з ними
Буде повік молодою і завжди найкращою в світі.
Князь свою любу княгиню у своєму краї вітає,
Щастя їй зичить ласкавого, сили, краси та здоров'я:
„Щоб ти, княгине, як край мій, була і щаслива й весела!
Щоб твоє щастя було його долею й щоб його слава
Завжди твоєю була найпалкійшою гордістю, люба!
Хай же, княгине моя, від сьогодні чарівна земля ця
Зветься, як ти: УКРАЇНА, як край над усіма краями,
Гарний, щасливий, багатий на славу й на добрі люди,
От привітались вони і пішли до своєї палати.
Там вони справили пишну гостину багатим і бідним,
Всіх привітали, мов рідних, і словом і усміхом гарним.
От після того і князь, і княгиня, і всі оті люди
Любо, щасливо жили і добра наживали та слави.

II.

Тільки ж немиле було те життя для недобрих сусідів.
Між королями найбільш не любив їх король царгородський.
„Дай мені любу княгиню! Як ні, то війною візьму я!”
Каже король царгородський: „Віддай, якщо лиха не хочеш!”
Князь український говорить, а з князем і люди укупі:
„Не віддамо ми княгині, а будемо її боронити,
Хоч би прийшлося умерти за неї усім до одного”.
Скликав король царгородський велике-велике військо,
Пішее, кіннеє — всяке, й пішов чимскоріше війною
На Україну. Людей убивав, забирав у неволю,
Всяке багатство вивозив, палив, руйнував все дощенту.
Князь тоді довго не думав, зібрав своє військо хоробре
Й вирушив швидко у похід. А з ним поспішали могутні
Багатирі: Святогор, Селяненко, Добриня та інші.
Вийшли вони на широке поле. Аж бачать, мов хмара,

Йде царгородське військо. От князь і говорить до нього:
„Хочете битися чи помиритися?” — „Битися!” кажуть
Всі царгородці. Тоді й почалося. Усі царгородці
Кінно і пішо ідуть, наступають на княжее військо.
Князь як побачив, як крикнув до війська: „Ануге до бою!
Або здобудемо, або удома не будемо, браття!”
Кинувся перший на ворога й гнався, мов вихор вогнистий.
Де лише він появився, то там і дорога була вже.
А вже за ним, як за маткою бджоли, усі поспішали.
Билися так, що аж силались іскри з їх гострої зброї.
Багатирі і собі приступили до бою. Аж страшно!
Візьме свою багатир булаву (величезну й довжезну,
Кожна з них важила пудів зо двісті, а, може, ще й більше!).
Кинеться на царгородське військо і косить, мов гречку.
Вдарить — і сто вояків царгородських упало, ще й більше!
І підступити не можна, не то, щоб відважитись вдарить.
Бились до вечора. Ввечорі зникли усі царгородці.
Всі полягли, лиш король якось спасся: чи втік чи сховався.
От і почав той король українського князя просити:
„Змилуйся, пане, візьми собі викуп, усяке багатство,
Тільки життя не бери. Заплачу тобі все, що захочеш!”
Князь йому й каже: „Не хочу твого я багатства ні грошей!
Краще пришли мені тих наймудріших людей, що уміють
Богу молитись, читати й писати. Нехай вони, мудрі,
Нам всі дива ці покажуть і мудрість свою нам відкриють,
Щоби була молодою й веселою завжди княгиня.
Хоче — не хоче король, але мусить на це погодитись.
Скликав король царгородський людей наймудріших і каже:
„Гей, мої мудрі, мої наймудріші! Усі виїжджайте
Ген в українське царство, у славне у те государство,
Де найдобріші люди і де найзавзятіше військо,
Де Україна весела, привітна і завжди щаслива!
Ви там навчіте людей, щоб повірили в Бога й навчились
Книги писати й читати, відкрийте їм всю вашу мудрість,
Щоби була молодою і гарною завжди княгиня!”
Ті мудреці вже і так, вже і сяк відмовлялись — несила!
Мусіли їхати й мудрість свою усім людям відкрити.
От приїжджає той князь-переможець додому і чує,
Як усі люди сумують: захоріла люба княгиня.

Що з нею сталося, не знали і, як допомогти їй, не вміли.
Йде тоді князь до княгині і бачить: неначе не тая.
Зблідла, ослабла, що й рухатись, бідна, сама вже не може.
Він і питається: „Що тобі сталося, люба княгине?
Чи тобі сумно за батьком та ненькою стало? Чи, може,
Їсти та пити не маєш? Чи, може, тебе хтось образив?
Слово промов, і зроблю тобі все я, чого забажаєш!”
Каже княгиня: „Володарю — князю мій любий та вірний!
Ох, не в'ялих мене туга за рідними ненькою й батьком,
Є що і їсти, і пити, і в що хороше одягнутись,
Прикрого слова мені не сказали зичливі люди, —
Тільки ж здавалось мені, що мене вже любить перестали,
Що мене люди кохати перестали. Оце ж моя неміч!”
Став от розказувати князь своїй любій княгині, як люди
Волю її боронили, усіх ворогів перебили,
Гордо за щастя її умирали на полі широкім.
Князь розказав це, і люба княгиня піддужала зразу,
Порожевіла, засяяла, повеселішала, людям
Дякує, рідними та найдорожчими їх називає.
Втішився князь, що княгиня піддужала, й каже до неї:
„Я тобі, люба княгине, дарунок привіз з Царгороду:
Славних людей, мудреців наймудріших у світі, що вірять
В Бога, єдиного, усемогутнього, вічного; в Бога,
Що сотворив нашу землю, і місяць, і зорі, і сонце, —
Все сотворив! От почувеш, як придуть ті люди до тебе!”
Слухає хлопець ласкаву бабусю й очей не спускає
З уст, що слова вимовляють. Слова — мов на крилах легеньких.
Вилетить слово, задзвонить у вухах і падає потім
Легко на землю, чарівно міняється в яснім повітрі
В дивні картини, в яких оживають краї невідомі,
Люди, звірята, дерева казкові — дива усілякі.
Він, пам'ятає, схилився над столом і записував мовчки
Кожне бабусею сказане слово, що вміє до хати
Ясні принести дива і в дитячій уяві заграти.
Люба бабуся поклала на хлопчика схудлу руку
И дивиться ніжно в дитячі очі. В одчинені вікна
Б'ють золотії джерела промінноскристого світла,
Падають тепло на землю, на стіл, на мальовану скриню,
На ворухливого хлопчика, що підійшов іще ближче

Й мовчки дививсь на ласкаву бабусю, на тихе обличчя,
Де усі зморшки, залляті трітливою повинню світла, —
Відпочивали і дивнії спогоди, десь аж з дитинства,
В тихих своїх берегах колисали, до ясного плеса
Добрих, зчливопривітних очей у промінні несли тім.
Тихо. Бабуся мовчить, а хлопчина несміливо каже:
„Далі нема вже, бабусю?” — „Ще є, синочку”, сміється
Щиро бабуся: „Та тільки, чи ти ще не змучивсь?” питає.
„Ні, ще не змучивсь”, говорить дружина й сміється до сина,
Радісно чуючи хвилі у серці, що йшли із далеких,
Ясних просторів крізь серце бабусі й дитини й творили
Море живе українського буйного щастя й надхнення.
„Так ото”, каже бабуся: „приїхали люди ті мудрі,
Всіх в Україні навчили єдиного Бога хвалити,
Що сотворив нашу землю, і місяць, і зорі, і сонце,
Що сотворив боголюбну людину і дав їй на щастя
Дивнобагатеє поле, ліси, береги густотравні,
Води прозорі, усю звірину і пташинее царство.
Люди писати й читати навчилися Божії книги,
Люди жили, як казали святі заповіти у книгах,
От і не диво, що стала тоді Україна у світі
Царством найбільшим і наймогутнішим, синочку мій милий!
Там тобі гори високі, де золотопера жар-птиця
Кожної ночі з лісів кучерявозелених літала
Спати й купатися в водах цілющих у теплих джерелах!
Там тобі ріки найдовші і грали й співали, мов люди!
Там і поля, і ліси, й береги, і усяка худібка . . .
Сказано: край над краями у цілому світі широкім,
Рай — Україна, улюблена Богом, святим, милосердним.
Люба княгиня щаслива була, що їй доля післала
Щире подружжя, найкращую землю у світі, багатства
Й добрих людей, що кохали її у нещасті й у щасті.
Так у спокої та щасті минали роки за роками.
Але княгиня не старілась, гарною та молодою
Так залишалася, як прирікла їй кохана нянька.

III.

Діти-сини підросли, поженились. Усе було добре.
Жити б та Бога хвалити. Аж тут несподівано сталося
Лихо. Захорів улюбленець-князь її вірний і швидко
Богові душу віддав. Перед смертю закликав синів він,
Царство своє розділив справедливо між ними й промовив:
„Дітонки! Бога любіте і матір кохану шануйте,
Будете непереможні й щасливі. Найстаршого брата
Слухайтеся. Старший умре, керуватиме вами молодший.
Завжди державою правити буде між вами найстарший.
Будете слухатись, — буде і матінка ваша щаслива,
Край буде вільний, і люди там будуть і вільні й веселі.
Як роз'єднається, — станеться горе нечуванолюте!
Люди чужі поневолять ваш край, оганьблять вашу матір,
Вас закують у кайдани й людей всіх пороблять рабами.
Слухайтеся, діти,єднайтеся, братайтеся, любітеся, — тоді ви
Будете Богові милі і віддані матері рідній,
Рідному краєві вірні і людям, мов браття, прихильні!”

От поховала княгиня зичливого князя і тяжко
Вдень і вночі побивалась за ним, горювала, тужила.
Тільки й потіхи було їй, що люди були їй всі вірні,
В згоді жили, діточок доглядали і край свій любили.
Може, ще й досі жили б так всі люди спокійно і чесно,
Якби не сталася поміж братами-князями незгода.
Враз перестали всі слухатись старшого. „Він не годиться”,
Кожний з братів нарікав: „на начальника в нашій державі!
Я був би кращий, дотепніший, справедливіший від нього.
Ще й мені сталася кривда: князівство мое і маленьке
І небагатее. Хочу засісти на батьківськiм місці!”

От пачалися сварки і непослух між всіми князями.
Вже почали вони й битися. Горенько люте та й годі!
Просить, благає їх мати — не слухають: б'ються ще гірше.
Просять їх люди. Куди там! „Яке ваше діло?” говорять.
Б'ються князі, і бояри до них уже поприставали.
Скрізь почалась завирюха, що й Божого світу не видно!
Бідна княгиня журилася, та не було в неї сили
Царство своє і себе врятувати від злої недолі.
Тут ще й нове почалося нещастя. Якiсь невідомі

Люди із темних лісів та безводних пустель показалися.
Хмарою йшли, бо князі посварилися й не боронилися.
Вдерлись вони в Україну. Міста попалили і села,
Ниви-поля спустошили. Все зруйнували дощенту.
Старших людей повбивали, молодших забрали в неволю,
А діточок-немовляток то їли живими, невірні!
Матір-княгиню зловили, зв'язали їй руки і ноги,
Випекли очі гарячим залізом і в темну темницю
Кинули. „Гинь!” сміючись говорили жорстокі ті люди.
Що б воно сталося, Бог милосердний це відає-знає,
Якби ті люди були в Україні лишилися назавжди.
Вже не було б України, хоч Бог, милосердний, ласкавий,
Завжди любив її й благословляв добробутом та щастям.
Мабуть, із Божої волі повіяло щось на невірів,
І вони зникли кудись. І прийшли й відійшли, наче хмара.
Сумно було в Україні: руїни, пустеля і поліл.
Люди, які ще живі залишилися, блукали, мов тіні.
Бідна ж княгиня, осліпла, збідована важко, сиділа
В темній в'язниці, від холоду й голоду там умирала.
Люди згадали про неї, пішли до в'язниці й нещасну
Матір свою врятували від лютої смерті-наруги.
Радились, в гурт товариський зібравшись, що б то зробити,
Щоб повернулась краса і здоров'я їх любій княгині,
Щоб на землі українській руїн не було та нещастя.
„Дітоньки”, каже княгиня: „єднайтеся! Бог допоможе,
Знову повернуться в рідну землю достаток і спокій.
Тож через те й усе сталося, що не було у нас згоди!”
Може б і сталося так, як княгиня казала, та тільки
Інша біда несподівано, люта, зрадлива, з'явилась.
Раз до княгині навідалась (з заходу, дуже здалека)
Рідна сестра й почала їй улесливо-ніжно казати:
„Люба сестричко, приїдь, дорогенька, до мене! У мене
Матимеш все, що захочеш: і волю, і їсти, і пити.
Швидко піддужаєш, рідна, й повернешся знову додому!”
Думає бідна княгиня: „Поїду, в сестри — як удома!
Там мені лихо не станеться, то ж моя рідна сестриця!”
Сіли й поїхали. Десь через місяць, а може, й пізніше,
Вранці, як сходило сонце, були вже у сестринім домі.

Злазять вони, а княгиня себе й розважає: „Піддужаю
Й знову додому вернуся, до рідних людей, в Україну”.
Ще й не подумала, чує, кричить її рідна сестриця:
„Гей, мої слуги, мої найвірніші! Візьміте осліплу,
Киньте її у в'язницю, закуйте в залізні кайдани,
Їсти і пить не давайте! Замучте її у в'язниці!
Хоч і сестра вона, іншому молитися Богові й царство
Має багатее. Всю Україну тепер заберемо,
Щоб наша Річ Посполита тягнулась від моря до моря.
Люд кріпаками зробімо. Пануймо і тішмось досхочу!”
Кинулись слуги на бідну княгиню, у темну в'язницю
Враз посадили, в кайдани залізні її закували,
Їсти і пить не давали, знущалися та катували.
Всю Україну забрали і царство від моря до моря
Оголосили, людей кріпаками, рабами зробили.
Горе було по усій Україні. Найшлись такі люди,
Що відрікалися віри своєї й народу. „Несила,
Мусимо власне життя і дітей рятувати”, казали.
Бідна княгиня сидить у в'язниці і гірко ридає.
Жаль, що сестра узяла її зрадою, але ще більший
Жаль, що її забували вже власнії люди в недолі.
Думала, бідна, що вже не побачить ніколи-ніколи
Божого світу, що так вже й умре у неволі, в темниці,
Що перестали любити її і багатії й бідні.
Люди ж, і ті найбідніші, по всій Україні тужили.
Думали, як би то любу княгиню з тяжкої неволі
Визволить. Радились, радились та й в один голос рішили:
Йти на співучий Дніпро, на цілючєє Чорнеє Море,
Там зачерпнути води, що й умерлим життя повертає.
Десь коло моря кують ковалі чародійную зброю.
Треба ту зброю найти і звільнити княгиню з неволі.
От і пішли оті люди до моря. Дніпро їм співає,
Дін їх здалека вітає, й Дністер виграє на сопілку.
Тішаються люди. До них пристають все нові та новії.
Стільки нашло їх, що вже й зрахувати незмога нікому.
Йдуть вони, йдуть і приходять до моря. Води зачерпнули
Й швидко вертались. Шукали отих ковалів чародійних,
Щоби набрати у них і шабель, і списів, і мушкетів,
Щоби, озброївшись, рідну княгиню їти визволяти.

Чують, на острові Хортиці дзвінко кують свою зброю
Дивні оті ковалі. Сивоусий Дніпро їм гартує,
Сонце вогню додає, а пташки, злотоперії, леза
Гострять, щоби не щербилися, щоби і залізо рубали.
Люди набрали чарівної зброї й пішли воювати.
Лицар найшовся між ними, що вів усе військо до бою.
Люди його, того лицаря, всі називали Богданом:
Бог його дав Україні у прикру, в нещасну хвилину.
Вийшли на поле. На полі численне ворожее військо.
Крикнув Богдан той до свого хороброго війська: „Ануге,
Хлопці, до бою за волю, за щастя й життя України!”
Кинувся перший на ворога, інші за ним поспішають.
Б'ються, аж сиплються іскри із гострої зброї. Підвечір
Всіх ворогів перебили або у неволю забрали.
От підійшли до в'язниці, де мила була їх княгиня.
Мури розбили й княгиню взяли на веселую волю.
Винесли, рідну, на Божеє світло й до рідного краю
Йдуть через гори та ріки, ідуть у свою Україну.
Дивляться люди на любу княгиню і гірко сумують:
Ясні очі її вже не світяться сонцем: осліпла!
Усміх не грає на любім обличчі: залялося кров'ю!
Тіло у ранах глибоких: кайдани до кости прогризли!
Люди цілющую воду із моря взяли і водою
Очі осліплії й рани кривавії ніжно полляли.
Як лиш полляли, княгиня умить поздоровшала. Очі
Враз засвітились, обличчя всміхнулось, кривавії рани
Всі загоїлись. Княгиня устала, оглянулась, потім
Тихо промовила: „Боже мій, світе мій ясний та рідний!
Раю мій, краю мій рідний! Яка я весела, що бачу,
Чую; що я не ношу у темниці кайданів залізних!”
Люди радіють! „Хвала Тобі, Господи”, моляться всюди:
„Що повернулась княгиня до рідного краю та хати.
Ми її, рідну, любитимем завжди, до смерти своєї,
І діточкам своїм скажемо: „Дітоньки! Де нема згоди,
Там нема радості й щастя. Єднайтесь! Свою Україну
Щиро любіте! Бо хто забуває коханую матір,
Того і Бог покарає вогнем і чужим пануванням!”
Слухала люба княгиня й, неначе дитина, раділа:
„Люди мене не покинуть, то й Бог не покине ласкавий”.

Тільки ж сестра іще більше роззлостилась: „Ні, не піддамся!
Доки собі не візьму Україну, не буду щаслива!”
Скликала військо велике і рушила знову до бою.
Люди, великі й малі, позбігалися. Йшли Україну
Всі, як один, боронити. „Борозимо волю!” казали:
„Рай — Україну боронимо, матір свою найдорожчу!”
Знову кривава війна почалася з лихою сестрою.
Б'ються... Аж тут в Україну приїхала друга сестриця. /
„Сестро!” казала вона: „Однієї ми віри з тобою,
Допоможу я тобі воювати, як хочеш, і спільно
Будемо волю твою боронити. А я присягаю,
Богом тобі поклянуся, що кривди тобі не зроблю я!”
Думає тихо княгиня: „Не зрадить, бо ж Богом клянеться!”
От вони спільно вже волю від злої сестри боронили.
Після війни приїжджає та друга сестра в Україну,
Просить княгиню: „Навідайсь до мене, сестричко! Навідайсь!
Я ж вже подруге у тебе гостюю!” Так ніжно просила!
„Добре, навідаюсь!” каже княгиня: „Поїду до тебе...
Ти ж присягала, що кривди та зради ніколи не вчиниш!”
От і поїхала. Друга сестра та жила — проживала
Десь аж на півночі. Далі землі не було вже, лиш море.
Іхали довго, із рік, може й більше, й приїхали врешті.
Тількищо злізли, сестра як не крикне щосили до слугів:
„Гей, мої слуги, мої найвірніші! Візьміть Україну,
Киньте її у в'язницю, закуйте її у кайдани,
Їсти і пити не давайте. Замучте її у в'язниці!
Ми її царство від краю до краю собі заберемо,
Зробим велике царство: єдине та неподільне.
Зробимо люд кріпаками. Пануймо і тішмось досхочу!”
Кинулись слуги на бідну княгиню, у темну в'язницю
Враз посадили, в кайдани залізні її закували,
Їсти і пити не давали, знущалися та катували.
Землі забрали і царство, єдине та неподільне,
Оголосили, людей кріпаками зробили, рабами.
Горе страшне почалось в Україні. Найшлись такі люди,
Що відрікалися віри своєї й народу. — „Несила,
Мусимо власне життя і дітей рятувати!” казали.
Люта була ота друга сестра, ще лютіша за першу!
Кожного дня вона люто кричала: „Чи ще не сконала?”

„Ні”, говорили їй слуги: „живе ще, несила убити!”
Бідна княгиня сидить у в'язниці і гірко ридає:
Жаль, що сетра узяла її підступом, але ще більший
Жаль, що її забували вже власні люди в неволі.
Вже відійшли найбагатші, лишилися ті найбідніші.
От оті бідні зібралися раз на нараду й сумують:
Що його в світі робити та як Україну з неволі
Визволить? Думали, думали . . . „Сили нема!” говорили.
Раз балачки оті щирі почув невеличкий хлопчина,
Був у селі найбідніший: ні батька, ні матері в нього.
„Людоньки”, каже: „а може би я врятував Україну?”
„Де там, Тарасе,” говорять до нього: „маленький ти, сину!”
— „Хоч і маленький, та силу я маю за двох або й більше!”
Каже хлопчина. „Та там тобі прийдеться, сину, загинуть!”
Люди говорять: „Далеко, далеко, в найтяжчій неволі!”
— „Що мені, люди, неволя, аби Україна устала!”
Каже: „Умру у неволі за волю й життя України!”
Люди ж говорять: „Та кажуть, що треба віддати і душу
Власну на вічні муки, щоб вільна була Україна!”
— „Все”, каже хлопець: „віддам, але визволю я Україну!”
От і пішов отой хлопець на північ у ту в'язницю,
Де, як чував од людей він, була Україна в неволі.
Тільки прийшов, а жорстокії люди питаються: „Хто ти?
Хто ти й чого ти шукаєш у нашій країні?” Говорить:
„Я Україну прийшов визволяти з тяжкої неволі”.
Кинулись слуги на нього, зв'язали й в тюрму посадили.
Мучать його, але хлопець не кається: „Вбийте мене,
Я ж таки буду за волю й життя України боротись!”
От узяли вороги й відвезли його ген на край світу.
Там не було нічогісько, лиш море, піски та каміння.
„Як не покаєшся, тут і загинеш голодною смертю!”
Кажуть до нього. А хлопець їм каже: „Умру, а не здамся!
Визволю я Україну з тяжкої неволі — в'язниці!
Визволю край над краями, мій рай на землі і на небі!”
Ще й не скінчив говорити, а вже вороги коло нього.
„Ми тебе”, кажуть: „живцем закопаємо в землю, в могилу!”
Швидко його закопали живого в могилу й сказали:
„Нічого вже нам боятись, тепер уже можна й додому!”
Сіли й поїхали. Хлопець лежить у могилі і щиро

Молиться: „Дай мені, Боже, могилу оцю розвалити,
Встати й спасти боголюбную матір мою Україну!”
От він напружився (силу за двох мав, а, може, ще й більшу)
І розвалив ту могилу, як Бог призначив йому любий.
Швидко побіг до тієї в'язниці, в якій умирала
Люба його Україна. Розбив він залізні ґрати,
Взяв Україну на руки й верувся до рідного краю.
Тут він, щасливий, співав, вихваляв дорогу Україну.
А вороги тоді спали, уже не боялись. Гадали,
Що вже ніколи той хлопець з сирої могили не встане.
Як пробудились, усі почали лютувати: „Зловімо
Ми Україну й убиймо! Убиймо!” Кричали і гнались.
Тільки ж в них сил не було, щоб убити, бо Бог був сильніший.
Збіглися люди і вже ворогів не пустили. Той хлопець
Вже був старий і умер у великій пошані і славі.
Люба ж княгиня, як знову побачила рідную землю,
Щиро промовила: „Боже мій, світе мій ясний та рідний!
Раю мій, краю мій рідний! Яка я весела й щаслива,
Що вже почула й побачила Божу хвалу над тобою!”
Люди радіють: „Хвала Тобі, Господи”, моляться всюди:
„Що повернулась княгиня до рідного краю та хати.
Ми її, рідну, любитимем завжди, до смерти своєї,
І діточкам своїм скажемо: „Дітоньки, край свій любіте,
Рідну свою Україну кохайте, як рідную матір,
Щиро любіте, бо хто забуває коханую матір,
Того і Бог покарає вогнем та чужим пануванням!”
Моляться люди, любить присягають, щасливі, веселі.
Люба княгиня та стала ще краща, іще ласкавіша:
Як її люди любили, то так її Бог оласкавив
Щастям, здоров'ям, красою, якої ніде не було ще.
Щира княгиня людей своїх так відтоді полюбила,
Що почала поміж ними вже й жити. Отож бо так важко
Вже ту княгиню й пізнати, бо іноді ходить по місті,
Іноді ходить вона по селі у селянській одежі,
Іноді зайде у панські палати, по-панському вбрана —
Скрізь її можна пабачити, де лише люди є щирі.
Тішаться люди: „Одну ми вже маємо душу”, говорять:
„Серце одно, і думки, й почування, мов браття і сестри.
Дякуймо Богові й край свій, свій рай — Україну любімо!”

Сонце цвіте і трояндою падае в кожнае серце.
Зорі вночі усміхаюцца, наче шчаслівыя вочы.
Місяць збірае голубліву прозор і хлюпае з неба
На оті зорі, щоб зорі ты ясно цвілі і пішалісь.
Рікі, співаючы, котяць прозорыя воды у море.
Выйдеш уранці, почувеш: вайсковыя сурмы лунаюць.
Выйдеш увечоры, вклоницца: мати дитынці співае
Про Украіну, про край над краямі в шырокім свеці.
Тут і лісы найбуынныя, в якіх на Івана Купала
Папороты-квітка цвіте і дубы размовляюць про волю.
Тут берагі з найгустышымі травамі: кожна стэблінка
Той травы найсмачныша пожива усякій худыбцы:
Коням, коровам, вонным овечкам у добрым хазяйстве.
Тут мрынообрыне поле співае пшеницею й жытом,
Срэбнакорыннымі, златоколысымі, людям шчаслівым.
Тут шовесны і шоліта на квіты цілющее сонце
З неба меді разлівае бджылкам і людзіні на радыець.
Тут узімі прылітае з далёкага краю жар-птацыя,
На Святыі Вечір крылом чародійным хаты замітае,
Пір'я скубе золотое над пшеничным снопом у куточку,
Світыцца сонцам у людських вачах, як дівчата і хлопцы
Людям співаюць пад вікнамі скрэзь колядкі по вечеры.
Дітям маленькім та птыця чарівна шепоче про літо
Й теплее сонце, разказуе дывныя казкі і співае
Любыя пісні про той край дарогіі, про той рай — Украіну,
Де выявляе від віку любов свою Бог усетворчыі.
Кожнаго дня веселіць усіх золотоперая пташка.
Дай же ты, Боже, щоб тышылісь людзі, велікі й маліі.
Дай же ты, Боженьку, шастыя й спокою усій Украіні!"

ХЛОПЧЫК І ДІВЧЫНКА

Баба Горпына скінчыла і дывіцца в вочы дытынці,
Наче жартуючы й наче поважно. А хлопчык пытае:
„А чы тепер тая пташечка золотопера існуе?“
— „Завжды існуе“, сміецца і лагідна каже бабуся:
„Тылькы ж зловыты іі чы побачыты людзі не могуць!“
Хлопец шось думае й каже несміліва: „От бы побачыць!“

Виросту і пошукаю!" Сміються бабуся й дружина
Й хлопцеві широко притакують. „Виростеш — підеш, Івасю!
Зловиш і нам тую пташку покажеш!" говорить дружина.
„Таткові, мамці, — усім покажу я ту пташку чарівну".
Тішитися хлопець і вже коло матері дзвінко сміється.
„Я вас зовсім заморила", говорить їм баба Горпина:
„Слово за словом — і добра година минула. Ідіте ж
Краще надвір. Постелю вам під берестом чисту ряднину.
Ви собі там і полежите та й одпочинете вволю".
Баба взяла рясноквітний рябчак, постелила і просить
В тінь лоскотливу сховатись під берестом густогіллястим.
Люба дружина лягла і замріяно дивиться в простір,
Де у гарячотремтячому світлі мінливій хвилі
Котяться, стеляться м'яко, неначе їх гладить хтось ніжно,
Тихо пливуть і зливаються з синню на обрії мрійнім.
Барви горять, мерехтливою повинню іскряться, ллються,
В ясному квітнуть промінні, в якому оркестра таємна
Грає величну симфонію десь коло сонця палкого.
Він на дружину дивився, на поле, на грайливу річку,
Слухав мелодії в небі, надійні дзвони в блакиті,
Очі наповнював хвилями барв кучерявого лісу,
Теплою сутінню листя, верхіть, тонковіття, — і в серці
Чув тоді ніжнонадхненний широкого всесвіту живчик,
Буйнопринадний, як воля, голубливий, наче кохання,
Гостровиразний, мов думка, яка у минуле й майбутнє
Глянула, перелетіла світи і спинилася тихо
Там, де кінець і початок творіння, обнявшись, ритмічно
Буйне життя колисали диханням великого Бога.
Любий синочок, напочіпки сівши, уважно слідкує,
Як срібнокрилий метелик кружляє, збираючись сісти
На конюшину, що в темнозеленій траві червоніла.
Вже той метелик слускається низько, вже стулює крила...
Нетерпеливий Івасик рухнувсь, простягнув свою руку:
Думав, що вже його має у легкозатисненій жмені.
Та ворушливий метелик той звинно пурхнув і за хвилю
Був од хлопчини далеко і радісно линув назустріч
Ясному, теплому, мрійновсміхливому, ніжному сонцю.
„Що, не зловив?" обзивається хтось за плечима. Оглянувсь
Через плече і побачив, що там молодиця стояла.

Це молода господиня верталась з городу до хати.
Хустка, сорочка, спідниця, коралі — усе була в неї
Дбайливе, радісне, наче веселе, привітне здоров'я.
Очі по-рідному приязно та жартівливо всміхались.
Легкорозкриті уста загинались до щік ямочками
І розсипали в пахуче повітря посріблені трелі.
От підійшла й привіталася дзвінко: „Добридень!” Дружина
їй відповіла: „Дай, Боже, здоров'я!” Струнка молодиця,
Ближче йде підійшовши, говорить: „Дивлюся оце я,
Як то ваш лицар коня білогривого ловить. Напевно
Десь за моря-океани поїде жар - птицю ловити
Та й королівну найкращу з неволі-біди рятувати!”
Люба дружина сміється: „Поїде, як Пан-Біг pomoже!”
З-за молодиці несміливо дивиться дівчина. Тісно
Тулить до матері праве плече, а мізинчик лівиці
В ротик поклала: соромиться, хоч і поглянуть цікаво!
„Чи не оцю королівну мій лицар колись урятує?”
Весело каже дружина й на дівчину дивиться ніжно.
Гладить русяву голівку щасливая матір і сипле
Зорі з очей, найясніші, з усіх найтепліші й найкращі,
Наче говорить: „Моя королівно!” А потім вже каже:
„Я на городі була, узяла і дитину з собою.
Треба було на вечерю нарвати квасолі. Нарвала,
Тільки ж іще молоденька. І рвала і ще оглядалась!
Хай поросте іще трішки. Городиня в кожному хазяйстві
Рада й розрада: у будень — на силу, у свято — на спокій”.
Хлопчик піходить до дівчинки й дивиться мовчки, зігнувши
Голову вбік і заклавши несміливо руку за руку.
Дівчина швидше за матір сховалась і з другого боку
Лиш одним оком дивилась на хлопця, що з міста приїхав.
Люба картина! Сміялась дружина, безжурна, щаслива.
Радісно пестила та молодиця лякливе дівчатко,
Теплу руку поклавши на голову ясенорусяву.
„Треба вже йти,” обзивається потім: „бувайте здорові!”
„Йдіте здорові!” говорить дружина цій матері милій.
Хлопчик підбіг і щебече вже: „Правда, що сонце жар-птиця?”
„Правда, Івасику, правда”, говорить дружина. — „А правда”,
Знову питається хлопчик: „що є такі коні, неначе
Білий метелик, як той, що його я хотів ізловити:

Мають широкії крила, хочать, то біжать і літають?"
„Правда, синочку!" говорить дружина, сміючись, і широко
Голову тулить до серця, шовкове волосся цілує.
„Я", відбігаючи, хлопчик щепече: „як буду великий,
Коника, мов той метелик, куплю і поїду усюди,
Всю Україну побачу, жар-птицю зловлю ясноперу
І подарую усім вам". Відбіг і здалека вже дзвонить.
Він подививсь на дружину, яка слідувала очима
Ніжно за сином - пестунчиком, і мов молився, щасливий:
„Боже! Який Ти величний, який Ти ласкавий і щедрий!"
Сонце ж, господар всевладний, всміхливі свої привітання
З серця гарячого всім посилає та усміхи стелить
Скрізь по квітчастих долинах, по горах таємновеличних.
В келих прозороблакитний вина наливає міцного,
Дивноіскристого, владного, що повертає усьому
Спокій, безжурнее щастя і юнь соромливоневинну;
Що і старим і малим наливає бадьорости, сили
Повнії груди і радісну тугу на обрії стелить.
Вже як збирались додому, прийшла ще бабуся Горпина, —
Йвася на руку взяла, його голову гладила ніжно
Й доброзичливо питалась: „Набігавсь, синочку, набавивсь?"
Ну, заховай собі сонечко тепле і ясне у серці,
Щоб у сутінному місті було чим нагрітись у тижні".
Ще подивилась на хлопця, а потім по-рідному, широко
Тричі в чоло його поцілувала і перехрестила,
Наче на довге життя його благословляла побожно.
„Ідь та рости та учися, синочку", промовила потім:
„Татові й мамі на радість, а всій Україні на славу!"
Ввечорі хлопчик заснув, а розміряна люба дружина
Грала липневопроміннії імпровізації, в котрих
Сонце світило, поля золотились, ліси усміхались,
Сріблилились ріки, пташки легкокрилі співали й бабуся
Сина-улюбленця благословляла на щастя й здоров'я.
Він, як і завжди у хвилю надхенноврочисту, Шевченка
Тихо читав, передумував кожне речення й слово.
Вперше збагнув він пророчую правду „Великого Льюху".
Творча народня стихія заграла у радіснім серці
Вірою, сміхом, піснями, казками, молитвами, сумом,
Щирим коханням — усім, що ласкаві й замріяні люди

Вічно творили у соняшно рідній землі — в Україні.
Грала у грудях його дорога українська стихія.

ВІДПОЧИНОК

Пан Гордієнко відчув, що зболілеє серце забилося
Рівно, спокійно; що рвучко-нервово тремтіння затихло.
В грудях ритмічно котилися свіжосолодкі хвилі,
В ясній уяві промінно світилися образи любі,
Сміх золотий розливали й на хвилях м'яких колисались.
Він розумів, що, хоробу страшну переживши в таборі,
Може, занадто болючо-чутливо сприймав всі події,
Важко усе передумував, переживав усе важко . . .
„Та на чужім роздоріжжі це все — мов величя сповідь,
Що і провини-гріхи і шляхи для спасіння покаже.
Та невмирущо-жива українська стихія для нього
І джерело його щастя й надхнення, й суддя непомильний
Всіх його вчинків, думок, почувань, надій і змагання.
З нею нема в нього сумнівів на роздоріжжі ніколи,
З нею він вільний, незломний, і завжди й у всьому суцільний.
Вся його рідна традицій — Бог — Україна — людина —
Злялися з образом любим дружини і втілилась мрійно,
Наче безсмертна віра й надія, в дитяче обличчя
Любого хлопчика, мрію його дорогу, незабутню.
Пан Гордієнко відчув, що у серці мов море хлюпоче,
Гордомовчазне й привабно-спокійне. Минулася буря.
Зникла ворожоосліпла, їдка, каламутная мряка...
Над рівниною спокійною світиться сонце й золотить
Шлях до найкращої в світі землі — України, у котрій
Люба дружина і хлопчик-синочок його виглядають.
Думав: „Сміялися б люди, коли б так довідались, як він
Згадував, мріяв. І кожний своє говорив би. Казали б,
Що лише згадає й мріє, до чину ж нездатний. Не вміє
„Справи за роги узяти”, змагатися, бути активним!
„Може, й не вмію”, всміхнувшись, промовив і ліг ще зручніше,
Солодко плечі розправив, в траві обернувшись наознак,
Ноги простяг непримушено, вільно досхочу, вигідно
Й відпочивав після довгих турбот у тісному вагоні.

Тішивсь, що сам, що нема коло нього чужого обличчя,
Що не в'їдаються в серце тверді, швидкогінні колеса,
Що ні свистки не лякають його на швидких поворотах,
Ні безконечні чужі балачки подорожніх не сердять.
Серце ще тихше забилося, а потім помалу зникали
Сонце, блакить, срібностеблей овес, і трава, і рослини . . .
Хтось колисав його, й він непомітно заснув, мов дитина.
Ось, відпочивши, аж надвечір десь він прокинувся, як сонце,
Золотосяйне, іскристе проміння в полях постеливши,
Тихо хилилось на захід, до гір сизосиніх, імлістих,
Що на далекому обрії з небом зливалися ясним
І посилали широким долинам всіміхливі привіти.
Біля вівся розливалася свіжопахучая вогкість,
П'янокобуйна, лоскотлива. Вкривала оголені груди
Й ніздрі дразнила здоров'ям та ясноіскристим простором.
Встав, одягнувся, поглянув іще раз на м'якостеблисті
Трави, на срібную піну вівса, шепітливогодливу,
Глянув на білорясні пелюстки граціозних ромашок,
На конюшину червону й полин зеленастожовтявий,
Що на межі вже стелив свою тінь полохливорухливу, —
Глянув і тихо пішов до готелю прибратись на вечір,
Котрий, можливо, йому принесе подарунок найкращий,
Вістку про любу дружину й коханого хлопчика-сина,
Що в його серці живуть, як ота найдорожча стихія,
Буйножива, буйнотворчо-свята українська стихія!
Ввечорі пан підполковник Гаєнко зустрів його, тепло
Руку стискаючи й кажучи дружньо: „А ми вже ждемо вас!“
Дав йому в дверях дорогу, і пан Гордієнко, ввійшовши,
Стрінув дружину коханого друга, яка боязливо,
Наче дитина, несміливо в очі дивилася й широко
В хаті своїй, немов рідного брата, гостинно вітала.
Біля стола ще побачив старшин українських, що струнко,
Як то звичаєм було у військових, стояли і ждали,
Щоби зичливий господар із гостем новим познайомив.
Три їх було: підполковник Демиденко, сотник Горбенко,
Й сотник Подвійник. Були в уніформи одягнені рідних,
Славних полків Української Армії, рідного війська,
Що було виявом сили, відваги, героїства і волі.
От, познайомившись, всі посідали. У хаті відчулось,

Наче вони не у гості прийшли випадково до друга,
Щоб, обеззброєні та осоромлені, скаржитись гірко
На непривітну долю, що крила орлам поламала,
Що непіддаєних борців на невільничі ринки погнала
Й глумилась над ідеалами мужності, гордості й чести, —
Ні! Відчувалось, що тут ізійшлися усі на нараду,
Щоб над ворожим зухвальством здійснити свою перемогу!
Так, немов зброя панівна була ще у кожного: зброя,
Що усевладно стоїть на сторожі свободи і чести
Кожного, хто не привик і не хоче рабом існувати,
Хто на землі визнає лиш одно найсвятішеє право —
Право незломної волі й могутнього, гордого чину.
Пан підполковник Гаєнко відразу почав говорити:
„Отже, скажу вам, мій друже, приємну новину. Сьогодні
Довго розлигував я між своїми і врешті довідався,
Що цього року прийшов з України знайомий старшина,
Сотник Іванчик. Ходив в Україну, щоб дещо розвідать.
Виконав все і вернувсь. По дорозі прийшлось завітати
В тее село, у якому шановная ваша дружина
В школі працює, виховує сина і вас виглядає.
Тільки ж, на жаль, той старшина від'їхав начас із Гарнова.
Вернеться знову за три дні, і прийдеться, воля — неволя,
Друже, уже підождати. Приїде — усе вам розкаже.
Сотник Іванчик — солідна людина. Як треба, й pomoже.
Вірю, мій друже коханий, що ви на щасливій дорозі
Й швидко лобачите пані-добродійку, милу дружину,
Й любого хлопчика, вашу надію на щастя майбутнє!”
Пан Гордієнко відчув, що душа ожила, стреленулась . . .
Наче та ластівка, б'є вже крильми і летить в Україну,
Де усміхливеє сонце чудові симфонії грає,
Тиховелично пливе по шовководугастій блакиті
Кожного дня над полями, над селами, понад містами,
Кличучи всіх до ритмічної праці, неначе до танцю;
Де у лісах міцногруді дуби стережуть віківічні
Тайни, легенькі, мов казка, й важкі, мов селянські долоні;
Де із бездонних глибин пробиваються творчі джерела
І розливаються срібними ріками плавко-музично;
Де материнка, ховаючись в травах зеленохвилястих,
Пахне голубливо, наче коханої тепле волосся;

Де понад всім і у всьому коханії очі дружини
Світяться, ніжнопромінно тремтять, усміхаються й тужно
В серці цвітуть, наче всевіт, озоряний, ясний, врочистий;
Де його любий синочок щодня виглядає журливо
Й ніжно питає: „Мамусю, коли вже повернеться татко?“
Пан Гордієнко вслухається, як його серце тріпоче,
Але, назовні спокійно всміхається й потім говорить:
„Дякую, друже, за ваші турботи. Тепер уже й ждати
Легше, як знаю, що рідні мої ще живі і що, може,
Швидко побачу їх знову, моїх дорогих, незабутніх”.
Інші мовчать. Відчувають усю ту побожну врочистість,
Та не висловлюють своїх думок, бо можливо, що слово
Щастя б сполохало й добру людину украй засмутило б.
Тут увійшла господиня й промовила дзвінко-привітно:
„Гостоньки любі, не гнівайтесь, що я цікаву розмову
Перебиваю невчасно. Дозвольте подати вам чаю!
Та й закусити б пора, бо вже сонце давно спочиває,
Добра людина уже після денних турбот зголодніла”.
Гості їдять, що на стіл принесла господиня ласкава.
Чай, ясновинний, рум'янозабарвлений, п'ють і впівголос
Дружню балачку заводять, новини розказують жваві.

НОВІ ПИТАННЯ

Пан підполковник Демиденко каже: „Сьогодні в Тарнові
Між українцями тільки й балачки, що ви повернулись,
Пане полковнику! Кожний пригадує давні події,
Й згадують вас, наче діти чарівного велетня в казці:
Бився, мовляв, із Кощеєм безсмертним, упав у двобій,
Але Кощея убив і людей врятував од нещастя.
Кожний вас хоче побачити, й кожний хотів би почути
Щирее слово від вас про сучасне життя українське”.
Пан Гордієнко помалу відказує: „Що ж я сказав би?
Те, що й вони! Боротьба починається, а не скінчилась!”
Сотник Горбенко несміливо власну висловлює думку:
„Бачите, пане полковнику, дехто говорить, що треба
Їхати додому і там працювати, а дехто гадає,
Що це ганебная зрада, що краще лишитись в чужині

І набиратися сили нової до дальшого бою.

Польща ж готова зробити усе, щоби нас розігнати,

Щоби позбутися якось недавніх союзників, котрі

Кров проливали й тепер дочекалися зради та глуму.

От і шукають усі порятунку, а де він, не знають!"

Пан Гордієнко мовчить. Підполковник Гаєнко промовив:

„Кожний для себе, мій брате, і поміч, і рада, й рятунок.

Хто вже шукає рятунку, то той безнадійний каліка:

Вже не борець, уже здався на ласку й неласку, шукає

Інших борців, а змагатися сам і не може й не хоче.

Справжній борець не рятунку шукає, а поля для бою”.

Сотник Подвійник собі приєднався до балачки й спокійно,

З притиском каже: „Звичайно, хто слабший, до бою нездатний,

Той і відійде, бо він побоїться піти в невідоме,

Де небезпека зрадлива на кожному місці чекає.

Лиш найсильніші залишаться й підуть до бою нового.

Хоч би яка була буря, — не зваляться, не піддадуться”.

Пан підполковник Демиденко лагідно дивиться й потім

Друзям говорить: „Лише не впадуть найсильніші . . . Це

[правда . . .

Раз ми стояли в господаря. День був спокійний, приймний.

Але господар журився, накликавав вітер. „От горе”,

Бідкався він: „до млина треба б везти пшеницю, а вітру,

Хоч би й малого, нема і нема! А пшеницю ще треба

Віяти. Не повезу ж я з половиною! Ніби назбитки!”

От, переспали ми ніч, а на ранок і вітер повіяв.

Наш пан-господар зрадів. Постелив серед току ряднину,

Взяв решето і почав намолочене віяти збіжжя.

Пустить пшеницю на вітер, і вітер далеко відносить

Легку половику і легке зерно, а добірна пшениця

Падає рясно на білу ряднину, неначе й немає

Буйного вітру, неначе тоді була днина спокійна.

Працю скінчивши, зібрав той господар пшеницю, а потім

Коні запряг і відвіз до млина, щоби мельник зичливий

Мілко змолов, щоб з муки іспекла його любя дружина

Хліб пожиточний на щастя й здоров'я щасливій родині.

Мабуть отак і з людьми. Як подує уїдливі вітер,

Слабші, неначе полова, відскакують, геть відлітають,

Ті ж, що до бою родилися й битися звикли, — уперто,

Груди широкі розправивши й твердо ногами упершись,
Хвилі шаленорвучкі перестоюють, перемагають.
А після бурі вже борошно буде з пшениці та жита,
Матимуть добрії люди й уся Україна широка
Хліб: усміхливий, як сонце, й веселий, як власне здоров'я.
Тільки оті найсильніші вітрів не бояться й змагання!"
Слово за словом, і тиха балачка плила поміж ними,
Наче ті води глибокі у річці у літнюю днину,
В котрих багато і сутінків темних і ясного сонця.

РІДНА ЗЕМЛЯ

З-під абажура блакитно-білявого сиплються іскри,
Падають легко на стіл і зникають у скатерті білій,
Наче б хтось вщерть наливав оту білу поверхню промінням,
Лагідним та м'якомінливим, що раз відбивається синню,
Вдруге вже сріблом та золотом квітне, а втретє літає
Перед очима барвистою поміссю ліній та іскор
І непомітно зникає в розбурханомрійній уяві.
Пан Гордієнко розказує власну пригоду сьогодні,
Як з ним земля говорила з далекого рідного краю.
„Бідна людина”, говорить він далі: „пропаша навіки,
Мертва без смерти, як голос землі в її серці затихне!
Все зникає: і тони, і барви, і пахощі любі,
Що розливаються з ясного неба на землю розлогу.
Потім зникає сумління: нема вже ні батька, ні брата,
Вже не згадає ні рідної неньки, ні рідного Бога,
Що в однину усетворчу зливає і землю й людину.
Краще б людині такій не родитись, ніж зайвою жити:
Хто свою землю забув, її голос забув урочистий, —
Той уже зайвий на світі, умер без фізичної смерти.
Хто ж свою землю кохає і голос її пам'ятає,
Хто її голос той слухає, любий, величний, врочистий, —
Той і усюди і завжди надійний і впевнений буде,
Той буде всюди живий, непіддаєний, бальорий і творчий,
В серці ховаючи ясне проміння знад рідного поля,
Усміхи степу широкого, — рідні, мов милої очі!
Люди, щоб в світі широкому десь не згубитись, з собою

Землю беруть. На схильовані груди ховають мовчазну
Грудку, яка у чужині пробудить замерле сумління,
Материн голос у різних пригодах - слюкусах згадає,
Голос землі у замерлому серці пробудить, в нещасті
Радісним дзвоном задзвонить, немов навесні, на Великдень.
А якщо трапиться смерть, то та грудка із рідного краю
Нижнім пером під зболілеє тіло впаде й, як дитину,
Там, у чужині далекій, навіки приспить, заколише.
Голос землі — то життя і краса, невмируще стремління
До ідеалу, до правди, до щастя, до вічного Бога.
Голос той в'яже людей, як казав наш безсмертний Шевченко,
Мертвих, живих, ненароджених, всіх українців і всюди.
Наше село за найбільшу провину і зраду вважало,
Як забував хтось той голос землі, відрікався від неї.
Всі відрікалися зрадника: мати, дружина і діти.
Батько волить свого сина убити, ніж зраду терпіти.
От пригадайте лише, як убив Тарас Бульба Андрія,
Або як Гонта убив своїх любих синів в „Гайдамаках”!
Тут і в одного і в другого батька сумління казало:
„Хто свою землю забув, той вже жити на світі не вартий!”
Слухає мову ту щире ціле товариство, ні слова
Не пропускає ніхто, настороживши вуха чуткії.
Хлюпає світло нечутними хвилями з-під абажура.
До потемнілих шибок у вікні ізнадвору схилився
Вечір і слухає мовчки, про що у кімнаті говорять
Люди: чи радяться, як побороти нещастя важкее,
Чи пророкують собі на майбутнє щасливу долю?
Дивиться ясно, спокійно Шевченко з затишного місця,
Із шелітливого сутінку, що над стіною розплився,
Й наче говорить їм: „Люди! Хто матір свою забуває,
Того і Бог покарає. Усі відцураються. В хату
Ріднії діти не пустять, немає вже злону отому
На усетворчій землі безконечній веселого дому!”
Симон Петлюра й собі приглядається з сутінків легких,
Наче пригадує: де він їх бачив? У Києві, може,
Як переможнії дзвони дзвонили й усі присягали
Край дорогий боронити, республіку щиро-народню?
Може, у Вінниці, як умирили без зброї та ліків
Горді герої від тифу, забутії світом жорстоким?

Може, під Любаром, де завирюха зчинилась, що снігом
Вкрила усю Україну, стежки замела і дороги,
Густо присипала свіжі могили усіх, що померли,
Душу і тіло своє віддали за свій край Україну?
Всіх пізнає: це все ті, що були вони в Києві, потім
Тиф, завирюху й походи страшні пережить їм прийшлося...
Всіх пізнає: це вони, що присяги своєї не зломлять,
Хоч би й умерти прийшлося, прийняти найтяжчії муки!
Десь ізнадвору в цю мить до кімнати ввійшла положливо
Тиша й нечутно вляглася на стінах, по сонних куточках,
Впала на стіл і сховалася у мисочках під склянками,
У ниточках яснобілої скатерти — всюди ховалась
І придивлялась до ясних очей товариства, а потім
Линула тихо у кожній груді і слухала дзвони
В серці співучому: радісний голос землі дорогої!

ОПОВІДАННЯ ПОДВІЙНИКА

Далі Подвійник продовжує спільну спокійну розмову:
„Ось що раз трапилось у дев'ятнадцятім році уліті.
Вся Україна була у повстаннях від краю до краю!
Ангел, Зелений, Волинець, Чупринка, Дубчак, Заболотний —
Сотні і тисячі менше відомих з наїздником бились,
Батьківську землю, життя своє, волю й добро боронили.
Дзвони дзвонили по селах, скликали до бою охочих,
Небо тряслось, гомоніло від дзвонів. Здавалось, варилось.
Гнались отари розбурханих хмар восени понад полем,
Де здичавілі вітри скавуліли нестримно, болюче.
Кидали люди хати і виходили в поле. У полі
Скрізь розсипались у довгії лави й невпинно стріляли
Із меткобійних рушниць, з кулеметів, — бувало, й з гарматів,
Землю свою боронили, ласкаву, зичливу матір.
Мав я тоді небезпечне доручення: всю Україну
Швидко об'їхати і вказівки передати повстанцям.
Довго прийшлося поблукати по наших широких просторах!
Де переїхав, а де перейшов, і вдалося зробити
Все, що мені наказали у нашому штабі військовим.
Як повертався, прийшлося мені зупинитись в Попівці

Біля Таращі. Попівка — село, як і скрізь в Україні:
Чисті хатки, доброзичливі люди і соняшне небо.
Це було в травні. Сади відцвіли вже. Збирались косити
Люди траву. На полях зеленіла пшениця, а жито
Вже в колоски почало вибиватись. Зеленеє море
З краю до краю гуляло, шуміло під лагідним сяйвом.
Вийде, бувало, господар і каже сусідові: „Вчені
Кажуть, немов то земля нежива й нерозумна. Нехай би
Тії розумні прийшли й подивилися — інше сказали б!
Ось лиш послухайте, як оте поле співає про сонце,
Про хліборобську працю та волю, про щастя й надії!
Вліті те поле збирає веселії шуми, а потім
Шуми ці в людських серцях розливає: у казці, у пісні,
В звичаях рідних, у radoшах свят, у молитвах гарячих.
Он подивіться: наструнчилися жито й пшениця. Стебельця
Вище і вище здіймаються, граються з соняшним сяйвом.
Тихо колише земля ті стебельця, як мати, й шепоче:
„Буйно ростить, набирайтеся сили й здоров'я, кохані!”
Слухайте добре: говорить земля по полях і по селах.
Хто тої мови не чує, то той вже і жити не вартий”.
Жив у Попівці отій селянин, Міцногрудий Омелько.
Добрий, розумний господар, на ціле село роботящий.
Ніч його з хати вигонила, ніч і пригонила в хату:
Не обійшовся без праці він ні однієї хвилини.
Мужне обличчя його, бородою густою обросле,
Завжди спокійне було: не здригнулося, не ворухнулось
Ні від напруження, ні від утомного болю при праці.
Лиш міцножилаві руки уперто робили роботу,
Що на черзі була: в хаті, надворі, в городі й у полі.
Дав йому Бог, що кохана дружина синів породила,
Двох: Опанаса й Миколу. Раділи батьки, пильнували
Любих синів, доглядали, пестили. На кожному кроці
Розуму їх научали, щоб старших людей поважали,
Вірили в Бога, батьків шанували і край свій любили.
Виросли хлопці. Гадали батьки вже весілля справляти —
Аж несподівано вдарило громом: війна почалася.
Всі воювали. Отож, узяли Опанаса й Миколу
Десь на далеку північ у військо. Недовго держали
Іх у запіллю й на фронт відвезли воювати, вбивати...

Потім прийшла революція, й хлопці обидва вернулись
З війська додому. Вернулись... тільки були уже інші:
З дому ішли богобійні, слухняні та людяні, — з війська ж
Вже повернулись похмурі. Казав Опанас, повернувшись:
„Люди, не вірте, що воля настане! Беріте рушниці,
Геть виганяйте непрошених зайдів-чужинців. Століття
Всю Україну вони руйнували. Усе забирали,
Грабили села, міста, а людей у далеку неволю
Гнали. Усіх заставляли вмирати та кров проливати
В путах-кайданах, нещасну свою проклинаючи долю!
Годі! Беріте рушниці й воюйте за власну державу,
За Українську Народню Республіку, де вже не буде
Холопа й пана, багатого й бідного. Всім Україна
Рідною матір'ю стане. До зброї! До бою! За волю!”
Менший, Микола, також промовляв до людей безнастанно:
„Люди! Не вірте, що воля настане! Беріте рушниці,
Бийте панів-глитаїв, що нічого ніколи не роблять,
Тільки їдять, бенкетують та сплять. Запалімо всю землю!
Хай дармоїди згорять до єдиного! Биймо неробів!”
Слухав зажурений батько обох, Опанаса й Миколу,
І намагався пізнати, у котрого сина у серці
Рідна земля промовляє — ласкава і любляча матір...
А незабаром завихрилась вся Україна. Червоне
Небо палало і вдень і вночі від кривавих пожарів.
Глухо земля застогнала від ходу та бігу важкого
Злобних людей, під конитами дикосполоханих коней.
З півночі йшли москалі, руйнували, вбивали, палили.
„Ми вам”, кричали: „збудуємо вільну, радянську державу,
Ми пролетарську збудуємо, комуністичну Вкраїну”.
Вдерлись вони в Україну. Хоробро змагалася наша
Армія. Вів її Симон Петлюра-Отаман наш рідний.
Бились усі героїчно, уперто, завзято. Не сотня
Впала, не тисяча за Україну, за волю упало.
Та ворогів було більше. Чужина їм зброю давала,
Гроші, усякі припаси і ліки — усе, що потрібно!
А українці вмирили без зброї, без ліків. Не мали,
Хоч би малої, поради та помочі. Тож і не диво,
Що вороги розійшлися по всій Україні широкій,
Села палили, людей убивали безтямно, свавільно.

Тут ото й сталась пригода із рідними тими братами. Старший пішов в Українську Армію. Ранений важко, Згодом вернувся додому і сумно дивився, як ворог Нищить усе і плюндрує, безчестить усю Україну. Менший, Микола, пристав до чужих, як прийшли в Україну. Батько довідався й грізно заляв свого сина: „Бодай же Першая куля тебе не минула, як ти свою землю Зрадив і батьківську хату забув, з ворогами з'єднався!” А необачний Микола казав: „За нову Україну Биймось усі, за радянську, за пролетарську, червону. Геть із буржуями! Геть з Україною панською й Богом!! Вибиймо всіх глитаїв доноги і по цілому світі Правду здійснімо: нову, пролетарську, комуністичну! Не пожалію, казав, я ні батька, ні мами, ні брата!” Села немов повмирали. Попівка була немов цвинтар. Враз почалися повстання. Повстала за волю й Попівка. Всі йшли до бою: старі, молоді, і жінки, й чоловіки, Й хлопці, й дівчата — усі проти ворога лютого вийшли. Вийшов Омелько із сином своїм Опанасом. Повстанці Зараз зібрались до одної лави, і бій розпочався. Швидко ідуть на Тарашу, де скупчились сили ворожі. Ідуть. По дорозі до них пристають і сусідні села. Скоро пристали до них і старшини, а ті незабаром Цілі полки та дивізії з мас тих селянських створили. Саме тоді ото перебував я в Попівці. Відразу Взяв я частину, і ми підійшли із повстанцями швидко Аж до Тараші. У мене в загоні були Міцногруді — Батько і син. Підійшли до Тараші. Розбіглись у лаву. Ми наступаєм по полю. Вже видно садки таращанські. Глянув: з садків отих вийшла ворожа піхота і, швидко В лаву розсипавшись, бігла по полю. Оба Міцногруді Ворога мовчки чекали. Вже кулі літають фоями. справа і зліва уже цокотять кулемети. Вже чути Крики ворожії. Враз Міцногруді спинилися. „Тату!” Крикнув до батька Панас: „Подивіться, Микола із ними!” Дивиться батько. „Микола”, промовив: „Микола!” А лави Вже наближаються. Батько не витримав. „Зникни, проклятий!” Крикнув щосили. Микола почув і до них обернувся. Саме тоді Опанас підійнявся і крикнув до нього:

„Брате, Миколо! Вертайся до нас!” Не успів закінчити.
Хижо поглянув Микола, рушницю підняв і прицілився.
Вдарило, і Опанас повалився на землю. Попала
Куля у груди. Підбіг Міцногрудий — уже і не дихав...
„Брат його... рідний убив його брат!” шепотів Міцногрудий.
Так коло сина й лишився, схилившись на груди криваві.
Бій закінчився щасливо, і ми повертались додому.
Тіло Панаса несли урочисто, як тіло героя.
Люди стрічались, здиьмали шапки і молились. Усюди
Плакали й сумно дивились на горем прибитого батька.
Батько ж ішов і мовчав. Не промовив ні одного слова.
Мати, як сина побачила мертвого, заголосила
Сумно, розпучливо. Впала потому на нього й ридала,
Наче в очах її море широкее, темне розлялось.
Вмили убитого, в кращу одержу його одягнули
І положили на лавці під образ Пречистої Діви.
Батько загляне, було, і стоїть нерухомо. Здавалось,
Віри не йняв, що це правда, що син його мертвий... не
[встане...]

Люди ішли до Попівки з цілого повіту. Багато
Оповідали про вдачу та долю Панаса. Про брата ж
Вголос ніхто не промовив ні слова, не жив уже наче.
Коло полудня, на другий вже день, на подвір'ї з'явився
Вбивця. Немов божевільний, дивився на рідне подвір'я.
Йшов він без шапки, одягнений був у військову шинелю.
Висіла якомсь байдуже йому за плечима рушниця.
Не оглядався ні вліво, ні вправо. Стурбовані люди
Мовчки йому розступились, давали простору дорогу.
Батька у хаті тоді не було, відійшла десь і мати.
Люди шепочуть щось лячно, не знають, що діять-чинити.
Той же, до хати ввійшовши, схилився коло брата безвладно
Й гірко ридав, трясучись цілим тілом. Потому піднявся,
Голову взяв Опанасову в руки й просив його ніжно:
„Братіку, встань! Подивися на мене. Устань, Опанасе!”
Не ворохнувсь Опанас. Золотистее сяйво від свічки
Падало на мармурове чоло, на уста занімілі
І розливалось, мов ореол, над мовчазним обличчям.
„За Україну”, шепоче знеможено: „за Україну!”...
Раптом до хати ввійшов Міцногрудий. Побачивши сина,

Зблід і стояв скам'янілий. Лиш широко очі відкрились,
Мов свою власну загибель побачили --- смерть неблаганну.
Люди затихли. Здавалось, що кожний боявсь і дихнути.
Лиш похолولة серце боліло і билося гостро.
Батько дивився уперто, та син не оглянувся ні разу,
Хоч відчував його близькість і знав, що вже батько у хаті.
Став перед братом навколішки й тихо молився. Потому,
Після молитви, піднявся, схилився над братом, побожно
Перехрестивсь, підійшов, Опанасові руки і ноги
Поцілував і промовив: „Прости мені, брате мій рідний!
Рідна земля нас пестила, вона і тепер нас пригорне!”
Вмер ти, але ж Україна живе! Україна кохана!”
І, обернувшись, побачив мовчазного батька. Раптово
Батькові вноги упав і просив, мов дитина: „Татуню,
Таточку рідний, простіте! Убийте, лише не кленіте!”
— „Бог милосердний простить!” відповів Міцногрудий до сина:
„Ми ослабі Його волю святу до кінця зрозуміти.
Хай нас розсудить усіх за діла наші Він, Милосердний.
Вийди надвір!” Розступилися люди, дали їм дорогу.
Батько ішов попереду, Микола за ним протискався.
Люди за ними не йшли, бо гадали, що батько із сином
Сам побалакати хоче, що хоче про щось розпитати,
Може, якомсь покарати. То батьківське право і сила!
Вийшли обидва із хати, і батько промовив до сина:
„Дай мені свою рушницю!” Микола не гаявся. Послушно
Зняв свою зброю й віддав. „А тепер помолися востанне!”
Синові каже: „Збезчестив ти рідную землю! За гріх той
Мушиш тепер відпокутувать кров'ю своєю. Молися!”
Син помолився й промовив до батька: „Простіть мені, тату!”
„Бог милосердний розсудить нас, сину!” Промовив. Раптово
Зброю підняв і, прицілившись, вистрілив. Вдарило громом.
Батько хвилину стояв і не рухався. Син повалився,
Наче стебло, попід корінь підтяте, — розпластивши руки.
Вибігли люди, та пізно. А батько промовив ще людям:
„Хто свою зраджує землю, то той уже жити не вартий!”
Потім, схилившись, перехрестив свого сина й заплакав.
„Сину, кривавице рідна, молися за гріх наш великий!”
Люди стоять, перелякані вчинком болючотрагічним.
Батько ж просив: „Поховайте їх, людоньки добрі, укупі.

За Україну вони молодеє житте положили!"
Мати ізвідкись прибігла. Побачила мертвого сина.
Несамовито-розпучливо скрикнула і похилилась:
Вже не могла й ворухнутися, вже не промовила й слова.
Це було горе, якого не можна ні одній людині
Ні зрозуміть, ні відчути. Це горе — над людській сили!
Люди братів поховали, як звичай велів стародавній.
Хлопці їх труни на плечах несли до самої могили.
Очі китайками вкриті були. І несли попереду
Короваї, мов весілля братам отим рідним справляли.
Мати не плакала, не голосила. Дивилася сумно:
Не розуміла, куди вона йде і чию вона долю
Рідній землі віддає. Ізгнулася та почорніла.
На обезкровлених щоках чорнілась розпучлива хмара,
Що прилетіла з далекого краю на крилах кривавих.
Батько мовчав. Напереді співали пісні похоронні,
Що розливалися в чистім повітрі, мов крилами біла
Ластівка чорна, яка в похолоді дні, вже по серпні,
Десь від свого товариства відбилась, лишилась самітна,
Марно чекаючи дня, коли вирій засяє сліпучий.
От поховали братів. Підкінець уже батько промовив:
„Спіть, мої рідні, нехай дасть вам спокій земля наша рідна!"
Два дерев'яні хрести тоді люди поставили хлопцям,
А на хрестах дощечки дерев'яні поприбивали,
Де написали імення їх і додали ще від себе,
Як безталанний їм батько нагадував: „За Україну
Душу свою положили, за волю її й її славу!"
Всі розійшлися. Лишились на цвинтарі батько та мати.
Мовчки стояли вони на колінах і, плачучи гірко,
Широ молились, з синами, знесилені горем, прощались.
Я незабаром покинув Попівку. Вже згодом довідався,
Що Міцногрудий, вернувшись додому, промовив до жінки:
„Плачмо, небого, та Бога украй не гнівимо. Візьмімо
Інших, чужих нам дітей до своєї порожньої хати.
Будемо їх доглядати і правді й добру научати".
Так і зробили. Взяли вони двох собі хлопчиків потім,
Розпочали нову працю у хаті й на прадіднім полі.
В прикрі хвилини казав Міцногрудий до себе уголос:
„Хто свою землю забув, її голосу більше не чує,

Той уже й жити не вартий, бо стратив він Богу вже ласку!"
Знову орав він ту землю і сів пшеницю та жито.
Ніч його з хати вигонила, ніч і пригонила в хату!
Не обійшовся без праці він ні однієї хвилини.
Жилаві руки уперто робили важку роботу,
Що на черзі була: в хаті, надворі, в городі, у полі.
Згадував любих синів у молитвах, гарячих і щирих,
А на родючому полі майбутнє пестив України".
Сотник Подвійник замовк, і ціле товариство мовчало:
Слухало голос землі дорогої, болючий, величний!

ТІ, ЩО РІДНУ ЗЕМЛЮ ЛЮБИЛИ

Ясно лилося на схилені голови світло. Прозоро
З-під темнозморщених брів, із очей, наче вічність, глибоких
Чисті струмки розливались, плили по змарнілих обличчях
Нижче і нижче. Дощем розсипалися враз дрібнокраплим
На розхвильовані груди. Мовчать. А в кімнаті неначе
Сходились всі, що безмірно любили свій край - Україну,
Голос землі до могили своєї в серцях відчували.
Чутно, Шевченко говорить: „На світі нема України,
Другого в світі немає Дніпра!" А потому благає:
„Не забувайте ніколи святої землі - - України!
О, полюбіте всім серцем гарячим велику руїну!
Браття! Любіте, любіте над все Україну-небогу
І повсякчасно моліться за неї ласкавому Богу!"
Тихо говорить Франко . . Не повчає, а скаржитья наче:
„О, моя земле, не тям ти цього богохульного слова:
Я тебе дужче люблю і певніш, ніж сам Бог наш Єгова!"
Сходяться рідні філософи, рідні музики, поети,
Чутно їх радісну мову, що всі їх думки й почування —
Голос землі, що земля це поклала у серце їм рідна.
Далі ідуть невідомі й відомі герої. Ось чути,
Як Святослав-Завойовник своїх вояків закликає
Битись, лягти головою за рідною землею, бо мертвим
Сорому вже ні від кого не буде ніде і ніколи.
Рідна земля гомонить: Сагайдачний, Хмельницький,

[Виговський,

Гетьман Мазепа і тисячі інших борців і героїв,
Що свою землю любили і душу за неї поклали.
Чутно, як б'ються герої під Крутами, як урочисті
Дзвони у Києві дзвонять: у Лаврі, в Софії — усюди.
Це заспівала широка земля українська. Несеться
Радісний клич: „Україна — земля самостійна, соборна!”
Сходяться всі ті величні, що впали за рідную землю,
Голос її дорогий боронили в широкому світі.
Ті йдуть з-під Києва, ті йдуть з-під Львова, а ті з-під Базару.
Наче у дзвони посріблені, дзвонить Щербак героїчний:
„Ми, вояки української армії, горду присягу,
Лицарську, вільну, безсмертну, — давали: життя не жаліти,
Битись за славу, за волю, за честь, за добро України.
Ось цю присягу здійснили ми, вмерли за рідную правду.
Правда, ідея свята українська воскресне. Цю правду
Втілять на рідній землі, заловітові нашому вірні,
Горді борці, що до бою безстрашно смертельного підуть,
Волю здобудуть, і славу, і честь золотій Україні!”
„Господи!” пані Гаєнкова щиро промовила. Руки
Склала, немов на молитву, крізь сльози рясні шепотіла:
„Земленько рідна! яка ти солодка, болючо-принадна!
Як же ж тебе не любити й життя не віддати за тебе!”
Всім у цю хвилю здавалось, що в хаті тепер Святий Вечір:
Пахне зеленее сіно, золотиться сніп на покутті,
Свічка горить і у кожному серці засвічує сонце.
Чути — бринять колядки: то співає земля — Україна.
Мить — і здається, що в хаті величний Великдень. Вже дзвони
Дзвонять у церкві, а сонце дугасто пливе по блакиті,
Дивиться й тішиться: он забриніли широкії ріки,
Поле пахучее зазеленіло, і люди зраділи.
Тепло земля усміхається, дзвінко веснянку співає.
Як покохалися дівчина й хлопець, весною розквітли...
Рідна земля пробудилася: тепла, надійна, могутня.

ОТАМАН ПЕТЛЮРА

Враз вони всі стрепенулися. Хтось ворохнувся і ногою
Стіл захитав. На столі ворухнулася лампа, і світло
Плавко загойдалось, тіні ловило на стінах лякливі.

Тіні ховалися швидко у у кутики та розпливалися
Напівпрозорими смугами десь по підлозі, по стелі,
Що притаїлися мовчки і слухали гомони теплі.
Світло сильніше якось освітило те місце, з якого
Симон Петлюра дивився із рямців золоченоясних.
Всі повернулись до нього, усі, не чекаючи, встали:
Струнко, неначе колись, у рядах переможних, відважних.
Мовчки дивилися, як його лагідні очі світилися,
Як доброзичливі уста усміхалися гордо.
Струнко постояли й, слова не кажучи, знов посідали.
Всі відчували, що він, Головний їх, їх рідний Отаман,
З ними тепер за столом розмовляє про рідную землю,
Кличе орлів до визвольного бою за рідную правду.
„Я і забув вам сказати”, порушив загальную тишу
Пан підполковник Гаєнко, звертаючись до Гордієнка:
„Що вас до себе запрошує завтра Отаман Петлюра”.
Не хочачи якось, вирівнявсь пан Гордієнко, почувши
Слово магічне, яке пролунало по всій Україні,
Гострую зброю навчило любити в боях переможних.
Пан Гордієнко розпитує, де його можна побачить,
Пана Отамана, в котрій годині піти найзручніше.
Звісно, колись шанував він особу його героїчну
Та легендарновеличну, — колись, як гриміла ще зброя,
Як його кожнеє слово було похвалою й законом, —
Ще болючішу й щирішу тепер відчував він пошану
До Головного Отамана, що, крім турбот і страждання,
Більше нічого не може уже воякам обіцяти,
Що ті турботи й страждання так мужньо і сам переносить.

БОЙОВІ СПОГАДИ

„Ех, і які там турботи?!” Подвійник настирливо каже:
„Я, як згадаю той час, коли зброю тримав гостролезу
В своїх руках, коли з ворогом бивсь, не лякаючись смерти,
В полі відкритому, —ще і тепер відчуваю, як ймення
Пана Отамана владно у серці моїм панувало.
Йдемо, бувало, до бою: чи то навесні, чи уліті,
Чи восени, чи взимі — відчували усі ми і завжди,

Що коло нас недалеко, а може й між нами, Отаман Симон Петлюра іде. Не говорить ні одного слова . . . Бій розпочався. Рушниці, прудкі кулемети, гармати, Аеропляни, броньовані авта — усе одчайдушно Заговорило смертельною мовою. Крики, прокльони Чутно навколо. Когось уже вбито . . . вже ранено . . . Ллється Кров чи з убитих чи з ранених. Іноді сил не ставало Битись. Ось-ось уже, думалось, ворог бійців переможе. Тут в найприкрішому місці в найтяжчу хвилину з'являвся Симон Петлюра і голосом широколетним, мов сурма, Кликав: „До бою! За волю коханого краю!” І перший Кидався на ворога. Кулі свистять та дзижчать, а Петлюра, Взявши козацьку рушницю, по полю біжить і козацтво Кличе до впертого, до переможного бою. Козацтво Все забувало — і кров, і каліцтво, і смерть — і летіло За своїм любим Отаманом. Кілька хвилин — і розбитий Ворог тікав і лишав переможцям широкеє поле. Вже після бою усі козаки і старшини безмежно, Широ раділи. І згадував кожний Отамана, як він Кинувсь найлерший до бою у самую гущу ворожу. „Наче герой — характерник із давньої казки!” говорять. Пана ж Отамана вже тут нема. Відійшов непомітно Й далі пішов підбадьорювать тих, що в бою захитались! Пан Гордієнко розказує, що він почув од дідуся Після події під містом Базаром: „Не вірили люди, Що під Базаром побили чужинці борців українських. „Де там!” казали: „Не вспіли чужинці оглянутись, — звідкись, Мов з-під землі, появился Петлюра. Устав перед ними, Голосно щось їм промовив, і всі вояки ожили мов. Всі, як один, вони (триста і п'ятдесят дев'ять) велично Гімн почали український співати. І люди співали. Злобні чужинці стріляють, та де там: не падають кулі! Враз козаки усі зникли, немов їх зовсім не було тут. Дивляться люди, турбуються: „Де вони? Де вони ділись?” Глянули в поле, а всі козаки уже в полі . . . Далеко . . . Швидко біжать вороні, золотими підковами дзвонять. Лицарі їдуть за волю і честь України змагатись. Перед усіми на білим коні їх Отаман Петлюра Іде і голосно каже: „За славу і честь України!”

„Де там! Не вмерли ті люди”, дідусь запевняв: „бо я бачив, Як врятував їх від смерти Отаман Петлюра. Отакто!”

„Іноді”, далі казав Гордієнко: „здавалось, що навіть Ліс, коло хати хитаючись, радісно ніс у простори:

„Чуєш? Отаман Петлюра нечутно іде по верхів'ях,
Шуми збирає й розносить потому по всій Україні”.

Поле прозорого ранку сміялося й людям співало:

„Люди, Отаман Петлюра зібрав золотее колосся,
В села поніс, по хатах розсипає, щоб більше ніколи
Сліз та журби не було, щоб раділа уся Україна!”

Люди ішли по хатах, заглядали у вікна і, справді,
Бачили всюди Петлюру, добродія тихого свого.
Села співали, земля гомоніла: „Отаман Петлюра,
Вождь Української Армії, мрійний герой України!”

Це є і казка і дійсність — ім'я Отамана Петлюри,
Що гомонить по усій Україні, мов воля солодка.
Там переконані всі, що Отаман Петлюра із військом
Б'ється по всій Україні і волю народню спасає.
Думи співають, говорять казки про улюбленця свого,
Що заховав в своїм серці любов до землі невмирущу,
Мрії про долю і волю щасливу коханого краю”.

Все товариство якось веселіше дивилося. Спільно
З Паном Отаманом переживали бої героїчні,
Радість лалких перемог і болючість стражданнів кривавих —
Пережили все, послушні ідеї святого змагання
За українську, за людську волю, за щастя людини.
Десь ізнадвору долетіли звуки, приглушені в вікнах
Ніжною мережжю білих фіранок, а в серці співає
Любее ім'я Отамана Військ Українських Петлюри —
Ім'я вождя в боротьбі непіддайнїй, зичливого батька
У небезпеках якихсь особистих, коханого друга
В долі й недолі, яка їх зустріла отут, на чужині.
Дивиться тихо Отаман Петлюра і наче питає:
„Чи пам'ятаєте, любі, як бились ми під арсеналом
В золотоверхому Києві? Це починалася воля!
Потім боролись уже безупинно. Чи, може, забули?”
Наче почув запитання те пан підполковник Гаєнко,
Каже, задумавшись: „Так, гаряче було під арсеналом!

Тільки ж не встояла чорна московська згряя й ганебно, Київ покинувши, десь аж на Дін відійшла рятуватись. Ворог немов відчував, що Петлюра борець найстрашніший. Рясно стріляв із рушниць, з кулеметів якраз у те місце, Де непохитно Петлюра змагався. На щастя, летіли Осторонь кулі, одна лише вдарила в груди Петлюри. Дивно: пробила шинелю й спинилась. Чи серце геройське, Горде затримало кулю, чи вже ота куля не мала Сили, щоб далі летіти, — не знати, а сталося чудо: Симон Петлюра лишився живий, щоб здійснить перемогу Волі і щастя у всій, дорогій над усе, Україні”.

„Я”, додає своє слово Демиденко: „бачив Петлюру Під Чорно-Островом. З півночі більшовики наближались. Там і мадари, й жиди, й лотиші, й москалі, і китайці — — З цілого світу зібрала Москва вояків, щоби край наш Знищити та поневолити. Преться орда ота хижа, Оскаженіло стріляє, руйнує, безчестить та палить Села, міста та людей. Українська Армія вперто Держиться супроти ворога, та відчувалось, що сили Вже покидають хоробрих борців. Катастрофа, здавалось, Вже неминуча. Аж тут під’їжджає Отаман Петлюра: В синій чемерці, низенький, такий дивовижно спокійний, Наче у гості приїхав до свого найближчого друга. Кулі дзижчать, розсікають повітря, а він до окопів Сам підійшов і спокійно спитався: „Чи ще натискають?” Каже й на ворога дивиться. — „Ох, натискають, прокляті!” Кажуть йому козаки: „Не підходьте, бо тут небезпечно!” „Ну, вибачайте, товаришу!” каже Петлюра спокійно: „Я ж задля того й прийшов до окопів, що тут небезпечно!” Скрізь переноситься чутка: „Петлюра, Отаман в окопах!” Скрізь підіймаються люди, якомсь бадьоріше стріляють, Дехто жартує, а дехто щосили орду чужу лає, — Всі заворушилися, наче хтось іскрами груди посипав. А вороги наближаються ближче і ближче, мов хмара. Взяв якусь зайву рушницю Отаман Петлюра у руки І козакам підбадьореним голосом крикнув: „За мною! Ми поб’ємо їх, брати мої, всіх отих хижих чужинців!” „Пане Отамане!” вже голоси роздаються: „Веди нас

За Україну вмирати! Веди! Ми готові! Веди нас!"
Перехрестився Отаман Петлюра і каже: „До бою!"
Кинувсь до бою Петлюра, за ним вже старшина хоробра,
Роєм летять козаки уже . . . Ех! І розказувать важко!"
Пан підполковник Демиденко очі спустив на хвилину
І замовчав, а потому продовжувава тихо: „Мов крила
Поприростали! Летять через поле на хижих чужинців.
Скільки їх, злобних, непростених? Тим воякам і байдуже!
Любий Отаман із ними, то вже й умирати нестрашно!
Ви не повірите, що з козаками робилося! Кулі
Прудко, якось особливо посвистують, гінко дірвлять
Одна за одною простір навколо, а горде козацтво
Перебігає бурхливо нестримними лавами поле
І з неймовірною силою б'є ворогів онімілих . . .
Глянеш, бувало, й не дихаєш! Бій — наче блискавка! Блисне,
Вдарить розбурханий грім, і гудуть його луни далекі.
Сила у кожного вдсятирилася, вдвадцятирилась:
Сам на кількох нападає і перемагає, хоробрий!
Дива творилися там, де Отаман Петлюра з'являвся.
Так би розказував, мапу узявши, і згадував давне . . .
Билися люди надхненно, терпіли найтяжчі страждання,
Вірили завжди, бо знали, що вождь їх готовий із ними
Душу і тіло покласти за долю — життя України!"
Знов коротенькая мовчанка. „Вже після бою, бувало,
Хтось із штабових старшин нам розказував, як це ставалось.
Інколи вже покидали надії, а Симон Петлюра
Гордо казав: „Переможемо!" Знав найприкрішее місце,
Йшов, поривав козаків за собою й спасав од розгрому
Відтинок. важний для цілої армії. Дива творились!
Тільки надхненням отим ми держалися довго супроти
Добре озброєних армій ворожих, що йшли Україну
Нашу безчестить, палить, поневолювать та грабувати.
Дехто з старшин нарікає, бувало: „Не можна Петлюрі,
Як головному вождеві, йти у передні окопи!
Він керівник, його місце у штабі!" Петлюра сміявся,
Як нарікання оті переслухував: „Кажуть — не можна . . .
Кажуть — у штабі . . . Та тільки, панове, одними штабами
Бою ніхто ще не виграв, ніхто і не виграє. Правда?
Треба у штабі — у штабі! В окопі — в окопі!" І знову

Не говорив, а дививсь на присутніх, веселий, ласкавий.
„Так”, промовляє Гаєнко, не кваплячись: „Сотні вже років
Кров проливали за своїх гнобителів мовчки, послухно.
Після ж війни повертались додому, орали, косили
Поле чуже і катам своїм кланялись, хиялячись низько.
Ну, а тепер уже бились не з примусу. Вирівнявсь кожний,
Зброю співучу у руки вхопив і змагався як вільний,
Пан свого щастя і долі, свободи своєї і праці.
Перший ту зброю вхопив Пан Отаман Петлюра, надхненно
Здійснював заклик Шевченка: „Борітесь — поборете!” Просять
Тільки раби — малодушні, безсильні. Герої не гнутья!
Перемагають або умирають за волю й ідею.
Вже і не раз і не два голоси проривались: „Петлюра
Вже свою ролю скінчив. Відійшов на спочинок”. Спочинок?
Інші покинули легко табори і стомлене військо,
А Пан Отаман говорить: „Змагались разом за волю,
Будемо разом терпіти! Я мушу усіх боронити,
З котрими я пережив найсвятіші бої та змагання.
Хай і загину! Колись таки прийдеться кожному вмерти!
Я не шкодую: ми бились, були ми безмірно щасливі,
Як лише можуть щасливими бути звичайні люди!”

НАРОДНІЙ ГЕРОЙ

Пані Гаєнкова слухала мовчки цікаву балачку,
Потім якось боязливо й собі почала говорити:
„Я, як була жалібницею, чула цікаві розмови
Про Головного Отамана Військ Українських Петлюру.
Раз, пам'ятаю, уліті зійшлись козаки побалакать.
Вже вечоріло. На небі ще ніжно рожевіли хмари,
А по землі вже стелилася в сутінках прохолодь, м'яко
Оповиваючи тіло, що наче було вже варене.
Вже по вечері було. Жартували усі і сміялись.
І почалися розмови... „Жилось би, жилось би всім добре,
Якби щасливо усіх ворогів України здолати!”
Каже один сухорлявий козак: „Не було би чужинців,
Все було б наше: і поле, і води, в землі й над землею.
Вже хоч би дітям покращало жити на білому світі!”

Другий козак запевняє: „Ще й ми усі будемо жити! Думаєш, зайво із нами страждає Отаман Петлюра? За що, гадаєш, він б'ється? Для себе, чи, може, за себе?” Дивно: як тільки згадав він Отамана, всі замовчали. Чутно, як десь зацвірінкала пташка. Далеко у полі Хтось переїхав, не кваплячись, возом. І знову затихло . . . „Правда. Петлюра”, озвався вже третій козак: „переборє Всіх ворогів! А цікаво б почути, звідкіль він приїхав, Наш Пан Отаман? Говорять, що десь заграницями вчився. Кажуть, що батько такий багатир, що такого й не знайдеш!” Тут про Петлюру почав говорити один підстаршина, Ще молодий, але видко, освічений, інтелігентний. „Симон Петлюра, товаришу, з бідного роду, з Полтави. Батько — візник. Бідував, як усі українські люди. Вчив свого сина. На це витрачав він останню копійку. Не доїдав . . . А бувало, що й зовсім не мали що їсти. Всяке бувало. Учив в семінарії сина. Надіявся, Що на священика вивчить . . . Та доля судилася інша Синові. Із семінарії за українство звільнили. От після того прийшлося йому побувати усюди: В Києві, у Петербурзі, в Москві. А яка була праця? Перебирать не приходилось . . . Брав, що у руки давалось: То у редакції, то в канцелярії, то в видавництві, Раз у Москві був бухгалтером. Всяке бувало. Усяко Перебивався. Писав до газет, до журналів, багато Перекладав. Усі ж мрії свої віддавав Україні. Ждав лише хвилі, щоб боем здобути їй волю і долю. Як рознелася лиш чутка, що вже почалася в Росії Скрізь революція, — зараз Петлюра почав формувати Військо, як перший секретар військовий у Раді Центральній. Від того часу, почавши так, аж до сьогодні Петлюра Зброї не кидає, щоб дорогу Україну з неволі Визволить, з польсько-московських кайданів її врятувати. Є про Петлюру багато книжок. Як захочете, можна Спільно колись прочитати. Цікава людина. Герой наш!” Слухають мовчки оце оповідання всі про Петлюру, І на обличчях рожевії усмішки перелітають, Мов пролітають хмарки, позолочені тихим промінням,

Що десь з-за синього обрію лється, пливе, рожевіє.
„Ось хто Петлюра!” говорять потому присутні, зрадівши,
Що вже довілалась правду про свого вождя дорогого:
„То-то такий він ласкавий, такий доброзичливий, милий!
Ось через що він так б'ється за волю та долю бідноти!
Ось через що він так широко змагається за Україну.
Він і товариш, і батько, Отаман наш непереможний!”
Сутінь гущішає. Обрій затих уже. Хмари зникають.
Денеде зірка з'явилась. На небі вчистая тиша.
Всі розмовляють тепер напівголосно, наче бояться
Спокій вчистий сполохати. Не заглядають вже в очі.
Хилять додолу обличчя і слухають шепоти серця,
Дивні, чарівні, вчисті, як тиша в глибокому небі.
Хтось це підтверджує: „Непереможний! Щирісенька правда!”

ЗАЧАРОВАНИЙ

Блискають у папіросах заховані вогники. Тихе
Сяйво злєгенька освічує людські обличчя, й потому
Знову у темну глибінь десь ховаються постаті людські.
Видно лиш контури, рухи неясні, і чутно дихання,
Стримане, грудноглибоке, спокійноритмічне і вільне.
„Люди по селах,” говорить хтось аж під стіною: „багато
Люблять розказувать про Отамана Петлюру усюди.
Раз у селі залєвняли мене, що Петлюра в дитинстві
Був зачарований. „Так воно сталось”, жінки говорили:
„Мати його понесла раз (а він тоді був ще маленький)
До чарівниці-ворожки. „Скажіте, бабусю”, просила:
„Що мого сина чекає, яка його доля зустрине?”
Руку ворожка маленьку взяла й почала говорити,
Наче читала: і тее, і тее, і друге, і третє, —
Все угадала. „Як виросте”, каже: „то буде завзято
Від ворогів Україну і людське добро захищати.
Щоб йому лихо не сталось, зваріте йому оце зілля:
М'ята — на добрее серце, кривавник — на розум великий,
А материнка — на вдачу козацьку. Зваріте й раненько
Дайте дитині це випити. Вип'є це зілля поперше —
В серці кохання почує. Подруге — усе зрозуміє.

Вип'є утрете — почує у собі нечувану силу.
Виросте, мов багатир! Коло нього збереться козацтво,
Він поведе те козацтво до бою за рідную землю.
Що б вороги не робили, а сили його не зламають”.
Мати зробила усе, як казала ворожка, й Петлюра
Виріс, набрався великого розуму й сили, набрався
Непереможної міці і військо веде українське
Битися за Україну, змагатись за людськеє щастя”.

ПАПОРОТЬ-ЗІЛЛЯ

„В другім селі говорили інакше”, озвався вже ближче
Голос, здивований, повний і дива і чарів надлюдських.
Кажуть: „Петлюра побачить усе і пізнає й згадає.
Він таку силу тоді ще дістав, як у лісі одному
Папороть-квітку зірвав. А зірвав він отак тую квітку.
Був він тоді іще підліток. Раз на Івана-Купайла
Батько казав йому їхати наніч із кіньми. Поїхав.
От як приїхав на берег, ізліз, помаленько попутав
Коні, мішок постелив і заснув, загорнувшись у гуньку.
Десь коло півночі він пробудивсь. Але що це за диво?
Коней нема... І сюди і туди оглядається. Пусто.
Диво... „Піду, пошукаю!” подумав. Устав, одягнувся,
Взяв свій батіг і пішов. От іде, спотикається, слуха...
„Може”, гадає: „почую, як коні пасуться”. Не чути...
Далі і далі іде — нічогісінько. „Може, у лісі?”
Думає. Йде він у ліс, що чорнівся за берегом. Тихо.
Ходить та й ходить... Нема... „Нешчаслива година!” подумав:
„Я вже й не знаю, в якому я місці! Це, певно, по лісі
Водить нечистая сила. І що його діять?” Боїться...
Потім зайшов у таку він гушавину, темну-претемну,
Що ні сюди, ні туди ворухнутись не можна. Спинився.
Враз перед ним як засвітить, як блисне щось в очі! Навколо,
Наче удень, стало видно. Аж дивиться — квітка палає.
Посередині, мов сонце, горить, по краях рожевіють
Різноманітні вогні-пелюстки: все ясніше й ясніше!
Він, як побачив, швиденько до квітки! Біжить... Коли чує:
Крики, погрози... Ударило громом... Земля затряслася.

Щось скавультить, наче вовк, а щось бреше, неначе собака...
Щось заревло. Голосіння почулось, немов по мерцеві...
Сила нечиста лякала! Злякався хлопчина і — ходу...
Кинувсь, якось зашпорхнувся, упав коло квітки і стратив
Пам'ять. Лежав він отак із годину, а, може, і більше...
Згодом прийшов він до себе і згадує, що це з ним сталося...
Думав, що снилось. Аж дивиться: дивне стебло, а на ньому
Квітки немає. „Украла нечистая сила!“ подумав.
От він підвівся й хотів уже далі йти, коні шукати.
Тільки ж він чує: усе таке дивне навколо. Береза
Каже до дуба: „Той хлопець у чоботі папороть-квітку
Має!“ — „У лівому чоботі!“ дуб до берези шепоче.
Чорна ворона летить через ліс понад дерева й криче:
„Папороть-квітку украли!“ — „Украли!“ ворони всі кричуть.
Он соловейко до ластівки тьохкає дзвінко: „Сусідко,
Чули? Вдалося хлоп'яткові папороть-квітку зірвати!“
Ластівка скубає пір'я й сміється: „Щасливий той хлопець!“
Заговорило у лісі усе: і звірята, і птахи, й рослини.
Хлопець усе зрозумів. „Подивлюся у чобіт!“ подумав.
Тільки роззувсь, а із лівого чобота випала квітка.
Вже не горіла, а ніжно біліла, неначе троянда.
Випала квітка, і хлопець не чув уже див тих у лісі.
Він пригадав оповідання батькове, як на Купайла
Папороть-квітка цвіте. „А хто квітку ту, сину, дістане,
Той буде знати усе, усе чути і бачити!“ Добре...
Хлопець узяв оту квітку й за пазуху всунув глибоко.
Знову усе розуміє і бачить. Балакають птахи,
Трави, дерева, рослини. В землі самоцвіти палають,
Золото, срібло мовчазно дримає у горах камінних, —
Бачить усе й не дивується, тішиться квіткою хлопець.
„Де ж мої коні?“ подумав. І бачить: за лісом пасуться.
Хтось їх туди перегнав, бо були ж вони спутані міцно.
От з того часу почав помагати він людям. До нього
Йшли із цілої околиці: хорі хотіли піддужать,
Бідні хотіли багатими стати, нещасні хотіли
Бути щасливими, — кожне приходило з своїм проханням.
Хлопець усім помагав, через те й рознеслася про нього
Слава по всій Україні. Отож і не диво, що потім
Став він, як виріс, отаманом війська на всю Україну.

От і тепер він все бачить, все знає, все чує, бо дивну Папороть-квітку на грудях ховає. Чарівною квітку!" Пані Гаєнкова тут зупинилась. Прижмуривши очі, Довго дивилась туди на стіну, де портрет був Петлюри. Все товариство мовчало. Хотілося всім, щоби пані Знову про це говорила, й вона почала тиходумно: „Я у куточку сиділа і слухала всі ці розмови. Тихо спускалася ніч, прикривала розмріяні очі, Ляла у груди солодкії трунки, а в небі світились Тисячі-тисячі зір, мерехтіли, неначе квітки на Купайла. Всі козаки повертали до зір свої голови. Кожний Квітку-зорю вибирав і ховав під схвильоване серце. А прикінці уже інтелігентний козак про Петлюру Ще кілька слів (коротенько) промовив: „Про папороть-квітку Чув я також оповідання. Це у Козятині сталося. Після жорстокого бою зійшлись козаки і старшини На відпочинок. Сміялись, балакали, і непомітно Хтось про Петлюру почав говорити, про папороть-квітку. Тут, як на те, на наш відтинок вранці навідавсь Петлюра. Хтось з козаків і спитавсь Головного Отамана щиро: „Пане Отамане, правда, що ви коло серця сховали Папороть-квітку?" Петлюра на нас подивився й промовив: „Не коло серця, а в самому серці, товаришу любий! Тільки ж цю квітку і ви в своїх грудях ховаєте, любі! Квітка ця — наша любов до народу і рідного краю". Боже! Який він був милий тоді, головний наш Отаман!" Всі замовчали. Поглянули ще раз на зорі і тихо Всі розійшлися по своїх кімнатах, — надхненні, мов діти, Зорі-квітки заховавши в серцях героїчних і образ Свого вождя дорогого, улюбленця свого Петлюри". Пані Гаєнкова враз соромливо замовкла й спустила Голову низько на груди. Вона вже й сама дивувалась, Як це так статись могло, що й вона у розмову поважну Встрянуть осмілилась. Очі сховались під чорнії брови, Важко було угадати, які на журливому плесі Хвилі мінливо котилися: радісно-горді чи, може, Ніжнотрімтливі, як легкий серпанок у раннюю осінь. Гості дивились на пані з захопленням. Їм видавалось, Мов перед ними засяяла папороть-квітка, із сонцем

І пелюстками рожевими: так, як тамта, що у лісі...
А в електричному світлі по цілій кімнаті літали
Образи любії з рідного краю: спокійнії села,
Люди й земля гомінка, що так з серцем щасливо зрослася.

БАГАТИР-ПЕРЕМОЖЕЦЬ

Пан Гордієнко побачив, що світло тремтить на обличчях,
Барви міняє: то ясні, то ніжносутінні, півтінні.
Він і собі пригадав оповідання про Отамана.
Хоч і було уже під одинадцятьу, втоми не чулось.
Так було тепло, затишно в кімнаті тим людям щасливим,
Що і до ранку сиділи б і слухали б щиру розмову.
Пан Гордієнко відчув отой настрій зичливий присутніх
І, не чекаючи довго, почав говорити спокійно:
„Трапилось це, як були ми у Першім Зимовім Поході.
Як цей похід відбувався, ви знаєте. Тож я не буду
Всього докладно розказувать, те лиш скажу, що до речі.
Ви пам'ятаєте, як українські полки здобували
Золотоверхий наш Київ: здійснили соборність, здійснили
Давнії мрії солодкі: державу свою будували.
Тут були всі: наддніпрянці, були наддністрянці, кубанці,
Були з-над Сяну, з-над Тиси — Соборна була Україна.
Врізались клинами між хижаків — москалів і поляків —
Врізались поміж червоними й чорними й Київ здобули.
„Київ здобули! Здобудемо волю усій Україні!”
Радісно військо співало — полки українські хоробрі.
Тільки ж недоля... Хороба страшна лютувала! П'ятнистий
Тиф положив половину хоробрих.. Страшна була пошесть!
Хижа чужина дивилася мовчки на наші страждання.
Ліків у нас не було.. Умирили без помочі наші...
Чорна денікінська згряя зухвало на нас наступала...
Ми відступали, не мали вже зброї, все далі і далі,
Аж опинилися в смертному кутику: Любар — Миропіль.
Це вже був цвинтар: збідовані, ранені, хорі-тифозні, —
Все тут лежало в розбитих возах без опіки й поради.
Польське, денікінське і більшовицьке військо раділо,
Що Україну вже в гріб положило, засипало яму,

Щоб не лишилося й сліду по нашому щасті й свободі.
Справді, був цвинтар усюди, каліцтво і смерть-безнадія.
Але, гукнув Пан Отаман Петлюра — і мертві воскресли!
Десять аж тисяч на голос його відгукнулись, щоб далі
Битися з ворогом за свою волю, за честь України.
Омелянович-Павленко призначений був командармом.
Що вже, здавалось, було неможливе, те дійсністю стало.
Наше хоробрее військо пішло у запілля вороже,
Било денікінців, більшовиків — усю зграю московську,
Що Україну прийшла руйнувати і нищити волю.
Ми аж півроку так ворога били, себе врятували,
Волю святу підійняли ми знову з могили і прапор
Жовтоблакитний високо тримали, як власне сумління.
Тисячі верств перейшли в завір'юсі, в болоті, в морозі,
Щоб Українську Народню Республіку установасти.
Скольки то міст перейшли, починаючи з Любару! Липовець,
Жашків, Хрестинівка, Умань, зійшли до Дніпра у Черкаси,
Єлисаветгород, Бобринець, Гайсин, Ольгопіль, Ананів —
Сотні і менших і більших і міст і містечок, ще сотні
Сіл перейшли, без утоми із ворогом б'ючись лукавим.
Люди, як ми переходили, всюди казали: „Петлюра
Визволив нас з-під Денікіна, волю вернув нам і долю”.
Вірили всі, що Петлюра усіх ворогів переможе.
„Тільки”, казали: „нехай уже сонечко ясне пригріє!”
От у одному селі коло Умані, у Доброводах,
Ми зупинилися на відпочинок. Дістав я квартиру
У молодого іще селянина, що дуже охоче
Нам про село своє оповідав та про всякі події,
Що у селі відбулися тоді чи іще відбувались.
Ввечорі він запитався: „Чи міг би я бачить Петлюру?”
„Пана Отамана з нами немає”, кажу: „а як треба,
То до Павленка або до Тютюнника вранці зверніться”.
„Ні”, відповів він: „я справи не маю, я так лиш питаю.
Дуже цікаво побачить Петлюру, чи справді такий він,
Як усі люди про нього розказують: дужий, великий?”
„Ні”, відповів я: „Отаман середнього росту, а силу
Має таку, як і кожна людина, подібна до нього.
Але від інших різниться він розумом, серцем гарячим,
Вірою широю в найщасливіше життя України”.

„Так воно-так, але люди щось інше про нього говорять”,
Каже господар: „таке все й страшне, і цікаве, і дивне” . . .
„Що ж вони кажуть?” спитався і я вже господаря мого.
„Я б розказав, та боюся, щоб ви не сміялися!” каже.
„Ні, мені дуже цікаво послухать”, кажу йому: „справді!”
От і почав він казати: „Недавно додому приїхав
З Києва наш чоловік, на ім'я Денисенко Микола.
Ми й причепились усі: „Розкажи нам новини. Чи скоро
Мир в Україні настане? А хто генералів московських
Вижене з наших земель? А червоних хто вижене?” Різно
Люди питаються. Той Денисенко й говорить: „Вже скоро!
Симон Петлюра усіх ворогів переб'є, Україну
Визволить, людям поверне украдену волю і працю.
„Добре було б, та чи має він силу, той Симон Петлюра?”
Ми до Миколи говоримо. Він же на те розказав нам
Те, що я вам оце хочу тепер розказати. — „Петлюра
Всіх переможе, бо він багатир, із прадавнього роду,
Ще з тих часів, як звірі говорили і люди жили всі
Двісті, а іноді й триста й чотириста років. Ці люди
Наче ті гори були, а що сила була — й не сказати!
Сказано: багатирі! Булава у руках у сто пудів,
Меч коло боку ще тяжчий, а гострий, як бритва тоненька.
Били вони ворогів, немов бавились. Наша держава
В цілому світі була найсильніша. Отож і не диво,
Що тоді наші князі Переможцями й Мудрими звались,
Бо Україну могутні багатирі захищали.
А найславніші були: Ілія Багатир, Селяненко,
Добрий Микита, Олекса Попович і наймогутніший
Та і найвищий з усіх — Святогор Багатир. Святогора
Важко й земля вже держала. І жив багатир той на горах.
Раз Святогор той відчув ще нечувану силу у собі
Й гордо промовив: „Коли б так опертись на Божее небо,
Можна б і земельку-матір з-під споду наверх обернути”.
Ще й не успів це сказати, аж бачить, підходить до нього
Дід і несе домовину в руках. Святогор засміявся.
„Що це ти”, каже: „за іграшку маєш в руках, чоловіче?”
„Іграшка, бачиш, а ляжеш до неї, не встанеш!” говорить
Дід Святогорові: „і побратими би не врятували!”

„Спробуймо”, каже він дідові: „от і побачиш, що встану!
Але чекай, я закличу своїх побратимів до себе”.

Свиснув поперше — ліси зашуміли, річки затремтіли. .

Свиснув подруге — завихрились хмари, мов листя осіннє,
Як надокучливий вітер по полю, посохле, розносить.

Свиснув потрете — аж небо зігнулось і сонце хитнулось.

Свиснув і жде Святогор побратимів могутніх до себе.

Ще й обернутись не вспів — побратими вже всі коло нього.

„З ким ти нам битись накажеш?” питають вони Святогора:

„Ти лише, батьку, нам слово скажи, і ми станем до бою”.

От Святогор їм розказує свою пригоду із дідом.

Багатирі аж за боки беруться, так з діда сміються:

„Ну і дідусь! Отаке ото видумать!” кажуть, сміючись.

Дід хоч би слово. Мовчить, лише дивиться на домовину.

Ліг Святогор в домовину. „Маленька!” говорить до діда.

„Вмістишся! Ще й побратими могли б коло тебе вміститись!”

А побратими сміються. „Полпробувать можна”, говорять.

Вліз в домовину один, уже другий, вже третій, четвертий —

Всі в домовину повлазили, тільки один залишився,

Той, що із дідових слів не сміявся. Промовив до нього

Дід доброзичливо: „Ти залишися й прикрив побратимів!”

Той багатир і прикрив побратимів. А віко прозоре

В тій домовині було, і усе через віко те видно.

Ось Святогор ворохнувся. . . І що то за диво? Не може

Рук підійняти, щоб віко розбити в отій домовині.

Інші собі ворохнулись. . . Немов скам’яніли їх руки!

От і лежать вони. . . Вже й ворухнутись не можуть. . .

[несила. . .

Злякано всі закричали до того, що був коло діда:

„Бий домовину! Скоріше! Не маємо чим вже й дихнути!”

Витягнув меч побратим і щосили ударив по віці.

Б’є він мечем тим подруге. . . потрете. . . Аж бачить. . . Ох,

[лихо!

Де лише вдарив, то там і обруч появился залізний:

Перший, он другий, он третій, четвертий. . . Ціла домовина

В міцнозалізних отих обручах перед дідом стояла.

Дід подивився й промовив: „Хотів обернути всю землю,

Тож і лежи тепер тут супокійно, в оцій домовині. . .

Знай, що земля оця Богом улюблена здавна-прадавна.

Силу надлюдську ти мав, щоб ту землю святу боронити,
Не обертати її та, родючої, не зневажати!”
Так говорив отой дід, обертаючись до Святогора:
„Будеш тепер ти лежати в оцій домовині довіку,
Поки не будеш ти знову покірний землі своїй рідній.
Силу землі віддаси ти і будеш, як кожна людина,
Жити, любити ту землю й до смерти її захищати.
А із тобою твої побратими лежатимуть, доки
Гріх не замолять великий, що з правди отут кепкували”.
Як лиш промовив слова оці до побратимів могутніх
Дід незнайомий, усі побратими умиць замовчали,
Очі закрили і навіть не дихали, зовсім мов мертві.
Потім той дід обернувся до того живого й промовив:
„Візьмеш оту домовину й на Київські гори поставиш.
Там вони будуть лежати до Судного Божого часу.
Двічі на рік вони встануть і підуть людей навістити,
Славити землю й хвалити дари її, всім пожиточні.
Раз це їм станеться на Святий Вечір, як людській душі,
Мертві і ще ненароджені, Божую тайну пізнавши, —
Йдуть до живих, величати із ними народження Бога.
Вдруге устануть вони на Великдень, коли усі душі,
Вільні від смерти, летять до людей воскресінню молитись.
Ти ж”, до живого промовив дідусь: „в Україні ти будеш
Жити, її боронити: — її, її волю і долю.
Віритимеш — переможеш, як віру загубиш — загинеш”.
Дід після того немов провалився крізь землю. Нічого
Більш не було, лише та домовина і в ній побратими.
Все багатир той зробив, як почув він від діда, й побачив,
Що, хоч і силу він мав багатирську, був людського росту.
От він відніс домовину на Київські гори й лишився
Там у печерах замолювать гріх побратимів могутніх.
А в Україні тимчасом татари були вже, а згодом
Турки прийшли, Україну палили, людей убивали
Та у полон забирали: на рабство, важке, безпросвітне.
От вже і Польща розлізлася по Україні, настала
Панщина, рабство, огидне, болюче, украй ненависне.
А багатир той на Київських горах молився й молився.
Раз донеслося й до нього про все те нещастя і горе,
Що завелось в Україні від турків, татар та поляків.

Кров багатирська заграла у жилах. Озброївсь і вийшов
Битись із ворогом, що руйнував українську землю.
Силу-силенну зібрав він козацтва на Хортиці й звідти
Бив ворогів всіх на північ, на південь, на схід і на захід.
Славна була ота Січ Запорізька по цілому світі.
Бився отой багатир з ворогами, і люди назвали
Славним іменням, Богданом Хмельницьким. Богданом, бо Бог
[дав, —
А що Хмельницький, бо був буйносилий, як хміль той
[у трунках.

Все було б добре, та він необачно з Москвою з'єднався.
Думав: однакова віра, то й справа однакова буде!
Тільки з'єднався з Москвою, — побачив, що вдіяв помилку.
Царство московське, так само, як польське, усю Україну
Стало гнобити, людей катувало, малих і великих.
Битись хотів із Москвою, та ба . . . не було уже сили!
Він зрозумів, що згрішив перед своїм улюбленим краєм.
Всякий прощається гріх, та гріха супроти України,
Проти землі дорогої, — Господь не прощає нікому!
Він пригадав собі діда, своїх побратимів і гріх їх,
Як вони землю, улюблену Богом, зганьбили, і знову
Згодом подався на Київські гори молитися щиро,
Щоби простив йому Бог важкий гріх і звільнив Україну
Від ворогів-москалів... Москалі ж усе більше і більше
Край наш гнобили, ділилися краєм з поляками, згодом
Січ зруйнували, кріпацтво гидке завели, убивали . . .
„Господи милий!” моливсь багатир і шодня і щоночі
В темній печері на Київських горах: „Спаси Україну!
Все відбери Ти від мене — і щастя, й життя, і спасіння, —
Тільки спаси Україну, о, Боже великий і щедрий!
Землю, улюблену й благословенну Тобою від віку,
Визволь з великого лиха, з ганьби та неволі, о, Боже!”
Раз він так молиться й чує: в печері його, за стіною,
Дзвонить хтось. Дивно . . . Ніколи не чув він тих дзвонів.

[Ніколи!

Він захотів подивитися, звідки той дзвін долітає,
І підійшов до стіни. У стіні він поперше побачив
Темний хідник . . . Зацікавився . . . „Що це за диво? Ніколи
Тут хідника не бувало. „Піду но я далі”, подумав.

От він іде, та іде, та іде, але дзвони далекі
Не затихають. Отак він ішов та ішов хідником цим
(Півроку, рік — не вгадати), нарешті побачив вже світло.
Думав, що вже десь на другому світі він враз олинився.
Вийшов на світло, оглянувся, а хідника вже немає.
Дивиться: він у великій і ясноосвіченій церкві.
„Де це я?” думає. Думає так довго, а потім додумавсь.
Він уже чув (ще у Києві), що під землею з печери
Є величезний хідник. Хідником отим можна дістатись
В Єрусалим, у те місто, де церква, у котрій величний
Гріб Ісуса Христа, між ляпладами та між свічками,
Ясний знаходиться. Звідти до Києва чутно, як дзвони
Дзвонять. Із гробу Господнього в землю, улюблену Богом,
Вістку приносять ті дзвони про Божую славу і ласку.
Дивиться: свічі, ляплади горять. На стіні мармуровій
Образ Ісуса Христа, а під образом гріб Ісусів.
Той багатир в ту хвилину безмежно зрадів. На коліна
Став перед гробом Господнім і тихо, сумирно молився.
Знав, що він з Божої ласки в тій церкві святій опинився.
Дякував Богові й за Україну моливсь перед гробом:
„Господи! Ти, що розп'яття терпів за гріхи, Неповинний,
Згляньсь, Милосердний, на любу мою, дорогу Україну!
Волю верни її дітям, верни їм любов, повсякденну
Радісну згоду, вложи у їх голови розум, у груди
Молодість чисту, у руки дай міць до невтомної праці,
Щоби наш край дорогий зашумів золотими ланами,
Щоби на ньому пишались, росли роботящі люди,
Щоб Твоя ласка, о Господи, благословення святее
Перебували там вічно, як Сам призначив Ти, Безсмертний!”
Довго моливсь перед гробом. Минали роки за роками.
Так йому Бог дав, що він і не їв, і не спав, а молився
Безперестану. Поглянув він раз на Христів святий образ —
Аж у Христових очах появилися сльози. „Надійся”,
Каже Ісус: „Не умре, то й не житиме. Через страждання
Дійде твій край до великого щастя, до волі і слави.
Йди ж ти тепер в Україну й змагайся з її ворогами,
Йди й пам'ятай, що борониш ти землю, улюблену Богом!”
Перехристивсь багатир, обернувся і пішов в Україну
Знову широким отим хідником, по якому дістався

В Єрусалим, до великої церкви, до Божого гробу.
А в Україні якраз у ту мить Московщина проклята
Люто все нищила, люд український у тюрмах гноїла.
Перехристивсь багатир, а потому, що сили мав, крикнув
До поневолених: „Гей, уставайте до бою за волю!”
Перший за зброю вхопився і кинувсь на ворога палко.
Люди й собі ухопились за зброю і з ворогом битись
За Україну, за волю свою почали й за безсмертя.
Б'ючись казали: „Від смерти, з петлі врятував нас, спасибі!
Тую ж петлю ворогам натягає на шиї невірні”.
От через те і назвали Отамана: Симон Петлюра.
Бив уже більшовиків, розіб'є і денікінців скоро.
Вже утікають, аж п'яти їм блискають! Сила нечиста!
От мені б дуже хотілося бачити того Петлюру.
Що не кажіть, а я вірю, що він багатирського роду!”

РАДІСТЬ ВИЗВОЛЕННЯ

Пан Гордієнко поглянув навкола й побачив, що очі
Всі засвітилися ясно, немов там блискачя зброя
Гордо палала, освітлена полум'ям ясним, гарячим.
Билося серце минулими ритмами славних походів,
Гордих, палких перемог і пісень про геройські змагання.
Пан Гордієнко якимсь непомітно і сам перейнявся
Радісним настроєм волі, змагання й продовжував далі:
„Я в отой вечір ще довго балакав з господарем, котрий
Слухав уважно й розказував сам про сучасні події.
Я відчував, що на Київських горах устав з домовини
Наш багатир Святогор і пішов по полях і по селах
Волю святу, Українську Народню Республіку палко
Від ворогів боронити. І згинули рабство й неволя!
В кожному серці родилась його багатирська сила.
Той сухорлявий господар та інші, мені невідомі,
Івани, Миколи, Панаси, Прокопи, Феді, Тимофії
(Тисячі тисяч, мільйони!) ураз захотіли панами
Бути своєї землі, почувань і щоденної праці,
Вільними бути людьми, що не знають вже іншого права,
Тільки биття свого серця і вічні Божі закони.

Перелетіти і творчим надхненням скувати сузір'я,
Стать осередком всесвіту і богоподібними бути.
То не зневага на Бога, лиш здійснення Божої волі:
Жити, змагатися, перемагати і час і простори
І наближатися так до незмінного, до Абсолюту.
Я у той вечір не слав, і було так приємно відчути,
Що Українська Армія те найсвятіше зробила:
Знищила в душах зневір'я, покору, байдужість, безправ'я,
Що вони завжди людину штовхають у смертні обійми;
Знищила в грудях пасивність, що сковує руки і ноги,
Не дозволяє родитись у чині всетворчій людині;
Знищила все, що віками казало, що світ — то неправда,
То небуття, то безодня без барв і без тонів, без Бога;
Що усміхливе життя — то омана, дорога страждання:
Скінчиться все, і даремно було намагатися жити,
Краще умерти, бо смерть — то єдина правда у світі, —
Знищила все, що і правду, і Бога, й життя негувало!
А, замість того, родила святе переконання в душах,
Що усесвіт — то додатність, у котрій людина й народи
Вище і вище ростуть у змаганнях своїх безнастанних
До ідеалів добра, справедливості, волі і Бога.
Жити, боротись, здійснити у собі й в широкому світі
Творчий принцип Абсолюту, що є, був і буде незмінно!
Так! Багатир народився, щоби із плодючого ґрунту
Перерости тимчасовість, щоб злятися з тим, що не має
Ні початку, ні кінця, що існує як творчість і правда.
Я передумував, мріяв і в іншому світлі побачив
Рани, каліцтва, і голод, і холод, і тиф. Ці страждання
Були єдиною стежкою до абсолютної правди.
Правда ота гомонить вже по всій Україні. Так! Жити,
Битися, перемагати, творити і правду здійснити!
В центрі думок у той вечір була Отаманова постать,
Що у народнім сумлінні засяяла волею й сонцем.
Ах, і часи ж були! Іноді прикро, а згадувать любо!"
Пан Гордієнко скінчив говорити. „А правда, що любо?"
Ніби жартуючи, він запитався присутніх. „Ох, правда!"
Соник Горбенко промовив: „Бо це ж в Україні епоха!
Триста вже літ не ревіли гармати, а сльози лилися.
Триста вже літ!... А тепер вже мільйони повстали за волю!

Прийдеться, може, й загинуть, та все ж таки гордее серце
Битися буде жвавіше, що ми були вільні, що боем
Землю святу боронили, творили історію волі!"
Повеселішали всі, усміхалися очі, обличчя.
Всі зрозуміли, що, що б не дзвонили ворожії дзвони,
Вже не заглушать веселих пісень української волі!
Пан Гордієнко згадав, що пора вже й додому. „Посидьте!”
Просить Гаєнкова пані: „На серці так радісно, легко!”
Дивиться. Бачать присутні: в очах її ніжна черемха
Враз забіліла, й дрібні пелюсточки купаються в сонці.
Каже і чують присутні: у ніжнім пахучім тім сріблі
Дзвонить тьохкий соловейко в золочені соняшні струни ...
Пані промовила: „Ще лиш по скляночці чаю, і йдіте!”
Мов пробудились усі після сну ... Посідали вільніше,
Заговорили ... Вже й дотепи легші почувлись. Кімната
Слухала дотепи, сміх, балачки і собі засміялась.
Хлюпнула світлом на стелю, на стіл, по кутках, по обличчях
І тьохкодзвоннії луни збирала на спогади довгі,
Гості балакали, чай ніжнобарвний пили і раділи,
Що їм зичливая доля судила так жити щасливо.
Пан підполковник Гаєнко, уже як прощались, промовив
До Гордієнка: „До завтра! А вранці я вас повідомлю,
В котрій годині іти вам до Пана Отамана, друже!”
От, попрощавшись, гості на вулицю вийшли, а потім
Кожний пішов, оглядаючись довго, по рівній дорозі,
Б'ючи твердою ногою шорстке, дрібнозвучне каміння.
Ніч була тепла . . Акації, що по боках, край дороги, —
Тихо стояли і кидали легко рясні узорі
Від фонарів електричних, що світло плавке розливали.
Пан Гордієнко прийшов до готелю, зайшов у кімнату,
Там роздягнувся і ліг. Відчував, що всміхнулось до нього
Щастя, що скоро кохану дружину і хлопчика-сина
Там, в Україні, побачить, до своїх грудей їх пригорне.
Як засипав, то, здавалось, дружина його цілувала,
Хлопчик над ним нахилився й обоє йому говорили:
„Любий, ждемо тебе! Ох, виглядаємо, сонечко наше!”

У МІНІСТЕРСТВІ

Вранці прийшов з міністерства козак і приніс від Гаєнка, Доброго друга, записку. Гаєнко писав, що Петлюра Просить навідатись завтра о другій годині. І далі Повідомляв, що Іванчик повернеться десь після завтра. А прикінці його тепло просив пообідати в нього, Що і дружина просила зробіть їй цю ласку та радість. Він написав до Гаєнка листок і подякував щиро Другові лютому за його добрі та радісні вісті. Щиро вітав він дружину Гаєнка й просив передати, Що на обід він до них, дорогих, неодмінно загляне! Так під полудень він вийшов з готелю й пішов до „Бристолю“, До міністерства військового. Йшов, розглядався, придивлявся. В серці дзвеніли акорди із слів — коротеньких, та милих: „Скоро, вже скоро побачу!“ В уяві з'явилися рідні, Любі обличчя, росли, наближалися ближче до чола, Мовчки спиналися у найяснішому місці, а потім Десь віддалялися і в далені розпливались, зникали. „Скоро, вже скоро побачу“, шептало щось палко у вуха І розкидало по тілі вогнистопекучії іскри. „А до Отамана завтра!“ ускочила інша вже думка, Падала з мізку, спускалася в серце і серце стискала Передчуттям чогось гарного, наче улюблену лісню Хтось йому тихо, інтимно співав у затишній кімнаті. Пан підполковник Гаєнко зустрів його і здалека Вже говорив: „Генерал Юнаків вас хотів би побачить!“ „Себто, військовий міністр“, перебив Гордієнко Гаєнка. „Так“, відповів: „І зрадіє ж, зрадіє, як я повідомлю, Друже мій любий, що ви вже прийшли! Подождіте хвилинку!“ Тільки закрилися двері, і зараз почулось з кімнати: „Прошу!“ І потім почулись неясні, поспішні кроки. От відчинилися двері, і пан генерал появився Сам на порозі. „Заходьте, полковнику любий, заходьте!“ Швидко просив Гордієнка, по-дружньому тиснучи руку. Пан Гордієнко радіє, що бачить знайому постать Пана міністра, з яким у минулому спільно проходив Рідні простори, повиті гойдливим серпанком, за котрим Люба їх воля цвіла і палала палка перемога, —

Та і стискається серце, як бачить, що вже коло боку
Зброї — панівної, гордої, — свідка змагань не було героїчних.
Інша зовсім вже людина: неначе орел вольолюбець,
Котрому ворог жорстокий обтяв буйнолетні крила.
То, було, пан був усього: думок, почуваннів і чину,
Ну, а тепер вже нема найсвятішого права: здійснити
Волю свою абсолютну! Лишилися думки й почування,
Котрі нераз вже й ховатися мусять від ока чужого:
Зброї нема — то й думки вже — мов сироти ті беззахисні.
Довго розпитував пан генерал про Базар, про події,
В котрих прийшлося Гордіянківі бути учасником-свідком.
А прикінці обіцяв йому поміч на дальшу дорогу.
„Вам, дорогий мій полковнику, треба б цивільну одержу
Справити та й, на нещасну хвилину, не шкодило б мати
Лишню копійчину. Правда?” Казав і сміявся жартівливо.
„Ну, а коли б ви хотіли в дорогу пуститись?” питався.
Пан Гордієнко докладно усе розказав. „Через тиждень
Буду, гадаю, в дорозі!” Промовив уже наостанку.
„Та не забудьте, що завтра вас жде Пан Отаман Петлюра!”
Пан генерал Юнаків доброзичливо каже: „Сьогодні ж,
Друже, візьміть, що вам треба, на ваші потреби. Негайно
Я розпорядження дам, щоб усе вам зробили завчасно!”
Пан Гордієнко подякував і попрощався. Виходив
Від генерала бадьорий і певний. Веселу дорогу
Перед очима вже бачив, — туди, в дорогу Україну,
Щоб і дружину й дитину до ширих грудей притулити.

БАТЬКИ

Швидко йому полагоджено справи, і в першій годині
Вийшов з Гаєнком з „Бристолю”. Не кваплячись, щирії друзі
Знову прийшли до кімнати, де пані Гаєнкова ждала
Милого гостя з пахучим, по-рідному скромним обідом.
„Я вже вас ждала”, промовила пані й, весела, дивилась
В очі, неначе в ту мить сподівалась, що хтось її ніжно
За оці милі слова і за працю зичливо погладить.
В тиху кімнату, крізь білі фіранки, проміннії пасма
Лагідно падали і розливались по чистій підлозі

Тепложивими джерелами, повними барв і тремтіння.
Щиро йому усміхались Шевченко й Петлюра. Герої ж,
Що під Базаром за честь і свободу змагалися гордо, —
Щиро дивилися й тішилися, що вони знову зустрілись
Із побратимами, — любими, вірними в долі й недолі.
Щось ворохнулось у грудях... Чи жаль? Чи надія? Чи спогад?
„Це українська моральна фортеця в чужині!” промовив,
Дивлячись на Гордієнка, Гаєнко: „На вулицю вийдеш —
Скрізь уже холод чужини. І навіть військовії, котрі,
Так ще недавно, змагалися вкупі із нами та спільно
Честь і життя захищали, — сьогодні — байдужі чужинці
(Це як на краще узяти!) або (що частіше буває)
Ті ж чванькуваті, невдячні, задириліви завжди поляки,
Що, як Заглоба, хоробрі бувають уже після бою!”
Пані Гаєнкова просить до столу і знову, як вчора,
Любого гостя вгощає пахучими стравами щиро:
Борщ — з бурячків молоденьких, закришений кропом... На
[друге

Дбайливі руки вареників з сиром зварили і маслом,
Ясномедової барви, полляли, щоб гість веселіше
Їв пожиточную страву — її тиходумную гордість.
Слів Гордієнко не має, щоби нахвалить господиню,
Що не жаліла ні часу, ні праці: пекла і варила,
Щоб і своє пригадати й людей дорогих погостити,
„Так ото матінка рідна варила, як був я маленький!”
Каже: „Бувало, в неділю віддзвонять вже дзвони до церкви...
Батько і мати приходять із церкви й сідають обідать.
„Петрику!” мати говорить: „Іди вже обідать, синочку!”
„Тільки ж бери собі ложку велику, малою не вступиш!”
Батько сміється і жде вже, коли я найду оту ложку.
Мати приносить, не кваплячись, борщ і печенее м'ясо,
Білі вареники, кашу, чи іншую їжу, що вранці,
Ще перед тим, як веселії дзвони до церкви дзвонили, —
В чистій воді із дзвінкої криниці, щаслива, варила.
Батько, бувало, розказував, що він у церкві побачив...
Мати ж мовчала, приносила їжу і тішилась щиро,
Що її мила родина була і весела й спокійна.
Батько і мати ішли по обіді в садок чи між люди,
Я ж вже чи коні гнав пасти у поле, чи десь у сусідів

Бавивсь із хлопцями, щирий, дотепний, безжурний, бадьорий.”
„Так було й в нас”, обзивається пан підполковник Гаєнко:
„Вже спочивають мої незабутні батько і мати,
Сплять у землі обидвоє, яку понад все покохали.
Тільки лишилося ясне світло з дитинства й юнацтва,
Наче якась невловима мрія, що сяє, сміється,
Кличе тужливе серце до щастя, до волі й кохання!”
„Ах, і були ж вони, наші батьки”, обзивавсь Гордієнко:
„Мудрі, спокійнорозважні, зичливі і ніжні, мов діти.
Я собі іноді думав давніше, що батько і мати
Лиш у ту хвилюк щасливі, як щось коло поля працюють,
Низько згинаються й дихають безперестану землею.
Каже, бувало, мій батько: „Земля і солодка й м'якенька!
Як із'іси, наберешся здоров'я й могутчої сили.
Ляжеш на землю — спочинеш, неначе на пір'ю полежав”.
„А чи живі ж іще ваші батьки?” запиталася пані.
„Ні, вже давно спочивають на тихому цвинтарі”, каже
Пан Гордієнко: „жили і умерли спокійно обоє.
Батько мені говорив, ще як підлітком був я: „Петрусю,
Як ми із матір'ю времо, зроби нам останню прислугу:
Де б не умерли ми, хай нас у нашій селі поховають!
Рідна земля нас пестила, нехай вона нас і пригорне,
Наче дітей своїх любих, на вічний спокійний спочинок.
Каже Господь милосердний: „Земля еси, в землю й відійдеш!”
Ну, а на наших могилах постав нам хрести дерев'яні.
Як над могилами ангел затрубить до Страшного Суду,
Легко підіймемось ми із землі і полинем до Бога,
Щоб приласкав нас у ясній раю, Милосердний, Ласкавий.
І пам'ятай, щоб не ставив камінних хрестів на могилах:
Камінь і груди придавить і стежку до Бога закрие.
Краще посадиш нам вишні й черешні із нашого саду:
Що ми любили, нехай виростає те з нашого серця”.
Мудро жили, але ще спокійніше й мудріше умерли.
Люди не знали, від чого вони повмирали. „Від смерти!”
Філософічно старі говорили: „На те й народились,
Щоби умерти. Раніш чи пізніше, а будемо всі там!”
Перший умер несподівано батько, розважний і добрий.
Я вже закінчував сьому клясу гімназії. Іхав
Сумно додому і плакав нестримно ціліську дорогу.

В хаті була урочистая тиша. Восковії свічі
Ясно навколо помершого сяjali, й сяjво спокійно,
Мружко стелилося на похололе, мовчазне обличчя.
Вмер несподівано, навіть не хорів, небіжчик, поважно.
Вдягнений був, мов до церкви ішов помолитись в неділю.
Біла сорочка виднілася з-під покривала. Волосся
Густо спадало до правого вуха, на скроні. Все тіло
Білим покрите було полотном. Не хотілося вірять,
Що вже не вимовить слова . . . Ніколи й не гляне вже більше . .
Схрещені руки на грудях навіки спочили від праці.
Поцілував я і руки і ноги і, плачучи гірко,
Став на коліна й молився. Прощався на вічнії віки.
Плакала хата, подвір'я. Ридали черешні і вишні
В тихім садку, похиливши додолу густе тонковіття,
І не раділи, не тішились повнороздзвоненим травнем.
Ввечорі йшли з череди полохливі корови і писки
Жалісно так повертали, немов відчували сирітство.
Коні везли домовину на цвинтар і сумно, повірте,
Плакали . . . Я тоді вперше побачив, як плачуть звірята . . .
Легко господаря свого везли по просторій дорозі,
Наче боялися, щоби не стукнути возом об грудку,
Щоби коханого тіла тим стуком якомсь не вразити.
Мати не плакала, не голосила. Дивилася мовчки,
Наче саму вже себе вона в темну могилу ховала.
Аж коло цвинтаря вже стрепенулась вона, наче чайка,
Заголосила, сердешна, вдовину журбу виливала:
„Мій же ти любий господарю, ти ж і надія й розрада!
Ох, у яку ж ти доріженьку темну зібрався? Не скажеш
Любого слова! Уже й не посваришся, вже й не потішиш!
Хто ж мені віку pomoже дожити? Пішла б я до сина —
Син ще дитина, і сам потребує ще помочи-ради.
Якби я донечку мала, то та мене ввечорі й вранці
І приласкала би і потішала би . . . Горе гіркеє:
Донечка — в Бозі надія, а я удова беззахисна.
Встань, мій господарю, та подивися на хату біленьку,
Ще й на садочок зелений та ще на родючії ниви.
Все за тобою дивитися буде, та вже не побачить.
Коники бідні везуть домовину та й плачуть, як діти.
Ти й не почув, як корівка ревіла. Не чув, не дивився . . .

Ти ж, було, вранці й увечорі свою худібку обходив,
Ти ж, було, вдень і садочок і поле любив доглядати...
Я ж господиня була, а тепер удова безпритульна".
Руки поклала на віз, а змарніле обличчя схилила,
Бідна, і плакала потім уже аж до самої ями...
Вже зупинились... Уже поховали... Вернулись додому.
Плакали з матір'ю вдвох у сумній, заклопотаній хаті.
Тиждень побув коло матері й знову вернувся до школи.
Думав, що скоро приїду додому на літо й поможу
Горе забути і все в господарстві зробити завчасно.
Не довелося, бо скоро і мати померла. Безмежно
Серце страждало, боліло... Могили і матері й батька
Були одна коло одної, — так, як колись говорилось.
Два дерев'яні хрести на могилах постаєєв, а потім
Вишні й черешні іще посадив у розкопану землю.
Люди молились за душі батьків моїх, я ж залишився
Сам на широкому світі думки їх та правду здійснити:
Жити, змагатися, вірити, світ та життя пізнавати.
Осінь прийшла, й я відїхав до школи. Усе господарство
Дядечко мій перебрав, помагав мені школу скінчити,
Дбав, немов батько, щоб вийшов я в чеснії, добрії люди!"
Пан Гордієнко мовчав уже й щось передумував тихо.
„Я сиротою лишилася, ще як була я маленька,
Батько умер, як було мені щось на дев'ятий", говорить
Пані Гаєнкова: „Мати мене вже сама після того
І годувала, і вчила, й на радощі благословляла"
Всі на хвилинку замовкли. У кожній уяві з'явилося
Рідне обличчя, поглянули добрі, ласкаві очі.
Постаті рідні плили у імлистих серпанках і широко
Щось говорили, неначе вітали їх тут, на чужині.
Із-за вікна прилітали з гарячої вулиці звуки,
Стукали всім коло вух у сталльні дощечки, розривали
Простір твердий, що до вух не пускає, і потому зникали
Вже безборонно у вухах, дробились на тисячі тонів,
Бились об стіни і знову зливалися в образ суцільний
Міста, людей, миготливої вулиці й темних будинків.
„Бачу, що й вам довелося зазнати гіркового сирітства!"
Пані промовила. „Як же ви звикли потому?" спитала.
Пан Гордієнко помовчав і знову почав говорити:

„Я й до сьогодні не звик іще, любая пані, до свого,
Як ви сказали, сирітства. Буває, що іноді сняться
Батько і мати, Турбуються моїм здоров'ям і щастям.
Я десь балакаю з ними, і так мені любо, безпечно,
Наче б ніде не було і немає ніякого горя.
Світ такий теплий здається, затишний, неначе колиска,
В котрій мене колисала маленького матінка рідна.
Що б там не діялось, я не боюся, нічим не турбуюсь.
Іноді сниться мені чи пустеля чи гори. Не видно
Людських осель. Навкруги зачарована тиша. Де глянеш,
Скрізь непривітно чорніються скелі або безконечна
Та рівнина постелилась: мовчазна, глибока й далека,
В котрій людина — зовсім непомітна, немов не існує.
Крикнути хоче — не може, бо горло порожнє. Сказати
Слова не може: язик не ворухиться більше. Дихнути
Сили нема: рівнина проковтнула її, або скелі
Міцно її до землі придавили й лежать нерухомо.
Сниться, бувало, мені, що я , довго змагаючись, встану
Й рівної стежки додому шукаю. А стежки немає.
Врешті по довгих блуканнях приходжу додому. Матуся
Радісно дивиться й каже: „А я вже тебе виглядаю!“
Зморшки дрібненькі у неї на чолі розходяться, й очі
Сяйво розстелюють, гріють утомлену душу і ніжні,
Щиродитинні надії пробуджують в серці живому.
Я в ту хвилину молився і вірив, що й ті найстрашніші,
Ті найприкріші в житті небезпеки зникають, як вкриє
Матірних добрих очей опромінене сяйво дитину.
Було, прокинуся й слухаю довго, ковтаючи тишу,
Вкриту мохнатою, темною ніччю, чи десь не почую
Легіdnих маминих рухів у другій кімнаті, притихлих
Слів чи молитви чи тихої з батьком балачки про всякі
Денні турботи: що поле якомсь не вродило; що пізно
Батько засіяв пшеницю та жито; що щось на городі
Не повелось, в садку десь; що з кіньми, здається, щось
[сталось;
Щось із коровами й вівцями діється. Радяться широко,
Не забувають і того найменшого: в клуні недавно
Ластівка вивела ластівочки; голуби вуркотіли,
Ходячи пишно по тоці широкім, а потім літали

В яснім повітрі і срібними крилами ніжно дзвонили
В соняшні дзвони, що десь аж у Божому серці співали,
Радість розносили скрізь по широкому, вільному світі.
Я прислухавсь у дитинстві до тих балачок, і у серці
Чув голубинії дзвони, стелилося синее небо
І позолоченим сяйвом вкривало мене надобраніч.
Мати казала, було: „Подивлюся, чи спить вже дитина”.
Йшла потихенько, немов у руках моє серце дитяче,
Рідна, несла і боялася, щоби, святе, не розбити.
Ось зупинилась і гладить мене по волоссі. Трудящі
Руки, порепані та мозолями покриті, так ніжно
Голову всю покривають, немов пелюстки черешневі
М'якошовково спадають, як теплого ранку, у квітні,
Хтось розсипає їх з неба із срібнопрозорої жмені.
Згадую любих батьків і, неначе колись, у дитинстві,
Знов засипаю спокійно. І вірте, що завжди приємно
Любе дитинство своє пережити. Людина до смерти
В батька та матері тільки маленька дитина. Траплялось
Вже і з дідами старими балакати. Кажуть: „Вже власні
Виросли діти, уже й подружились, а мамину руку
З тою ж побожною радістю на голові почуваш, —
Як у дитинстві: вона найтепліша і найласкавіша!

ДОДОМУ

Згадує пан підполковник Гаєнко й Гаєнкова пані
Свої дитячі роки, й почувалось, що голос мінявся:
Тембр ставав лагідний, м'якодовірливий, широдитинний,
Як у ті давні часи, коли мати в неділю раненько
Хлопцеві білу сорочку давала й до церкви вдягала,
Дівчині коси густі розплітала, вкривала биндами
І розливалася сонцем в очах соромливих, дитячих.
„Ваша дружина й не бачила ваших батьків?” запитала
Пані Гаєнкова: „Плакала, мабуть, небога, тужила?”
„Ні”, відповів Гордієнко й схилив свою голову низько, —
Так, що зажурені очі сховались глибоко під брови:
„Ні, не прийшлося їй побачити моїх батьків найдорожчих!
Я одружився, коли мої рідні уже спочивали . .

Скоро й мій хлопчик родився, надія моя найдорожча.
Першу весну ми були у знайомих, а потім, на другу,
Каже мені моя люба дружина: „Поїдьмо додому!”
Вже й передтим вона дуже хотіла побачить
Рідне село мое й рідную хату, про котру я часто
Йй говорив з незатаєним щастям-любов'ю і котру
Йй малював, як живу ю істоту, що з матір'ю й батьком
Щиро любила, пестила мене, віддала на прощання
Душу свою і просила, ніде і ніколи у світі
Не забувати її, її пестоцців, щастя й кохання.
Люба дружина вмовляла мене, мов дитина, просила.
Я відмовлявся... Не міг я собі уявити, що вдома
Вже не побачу ласкавої матері йй доброго батька...
Пустку боявся побачити, смуток, сирітство, самотність.
Потім дружина якось мені так говорила тужливо
І про батьків, і про рідную хату, й чарівне дитинство,
Що невимовная туга з'явилась у серці іще раз
Край дорогий свій побачити, хату свою привітати.
Швидко зібралися ми у дорогу веселу: дружина,
Я, доброзичлива теща і нянька дитини моєї —
Хлопчика — любого Йвася, що вже намагався ходити
І, рученята малі простягаючи, „тату” казати.
Київ покинули ввечорі. Всім нам хотілось уранці
Рідну країну побачити й сходяче сонце зустріти.
В нашій купе ми самі лиш були. Розмістились вигідно,
Зручно й поїхали. Тішилися, що побачимо скоро
Радісноясні простори, село мальовниче і сонце,
Ясне, живе, палкогрійне, на синьопрозорому небі.
Хлопчик заснув. Задрімала вже й дівчина. Теща в куточку
Йхала мовчки: чи спала, чи, очі закривши, спокійно
В тихій уяві роки пережиті будила, із ними
Щиро балакала йй на рясноцвітній веселці стелила
Любії образи, давні події — усе незабутнє!
Ми із дружиною тихо балакали. Поїзд ритмічно
Стукав по дзвінкаструнених рейках і поніч полохав,
Що по землі розстеляла мохнатії руки, ловила
Верткорухливі колеса, у вікна дивилась мовчазно,
Сутінь стелила по стінах купе й по поблідлих обличчях.
„Завтра побачимо рідне село і розміряний ранок”,

Каже дружина: „Які були ранки, як ти був маленький?”
Я прислухався до стуку ритмічних коліс і тихенько
Оповідав про чарівнії ранки з мого дитинства..

ЛІТНІЙ РАНОК

„Ранок уліті, немов запобігливий, жвавий молодик,
Має чимало усякої праці й обов'язків квапних.
Ось, мов жартуючи, йде у село він до кожної хати
(Там ще ховається тиша та втома минулої ночі),
З вікон нечутно стягає мохнате, вогке павутиння
Й, витерши вікна чепурно, отак господині гукає:
„Тітко, здається, вже час уставати вам, праця чекає..
Треба завчасу зварити обідати милій родині,
Видоїть чисто корівку і вигнати пастись у поле;
Треба з глибокодзвінкої криниці води наносити, —
Чистої, свіжої, що повертає у літню спеку
Людам здоров'я і радість, підсилює в праці щоденній;
Треба поквалитись, щоб не спізнилися в поле на працю,
Щоб не сміялися люди, що ви устаєте так пізно.”
Слухає довго під вікнами ранок — смуглявий молодик,
Як господиня встає, послішається, будить родину,
Кожному працю посильну дає: і малим і великим.
Чує, як серце забилося, очі засяли бадьоро,
Й квапиться далі, щоб радісну вістку успіти сказати
Всьому живому, що всюди, де глянеш, на всьому просторі
День розгуляється, пишний, у праці надійний, потужний.
Ось він біжить по садках, а в садках уже груші, черешні,
Яблуні вмилися, коси шовковом'які розчесали
Й слухають дивнії дзвони маленьких пір'ястих музиків.
Швидко у ліс перейшов, розбудив шумнохвилі верхіття,
Де позлітались вітри спочивати від довгого лету.
Вибіг на берег, дзвінки потічки розбудив і до річки
Тиходрімливої всіх позганяв, мов веселі хлоп'ята.
Пахне серпанкова вогкість над плесом, спокійним, прозорим,
Ніжно лоскоче солодкопрозорими хвилями, в серце
Синьої прозорі вкрай наливає весело-буїної.
Дивиться ранок-молодик на синьо-серпанкове поле.
Жито, пшениця, овес і ячмінь повкривалися тепло

Її слухають, що їм розкаже ясновесела зірниця,
Кужіль рожевий, осяйно-іскристий тихенько прядучи.
Тихо на небі. Зникають сузір'я з Чумацького шляху.
Срібномолочна курява, що круторогі чумацькі
Збили вночі, починає поволі влягатись, спадати
Чистопрозорими перлами на м'якогрудую землю.
Радісний ранок летить під пахучий, усміхнений обрій.
Там, зачепившись за вигнутий край коло неба, за небом
Пильно почав розглядатись, які то там творяться дива.
Ось із-за гір, таємничих, немов зачарованих, темних, —
Їдуть стрункі верхівці по блакитній небесній дорозі.
Легкі, осяйнії труби до уст притуливши вродливих,
Грають веселі пісні і до всього всміхаються світу.
Мить ще й, мов дівчина, руку поклавши над яснее чоло,
Глянуло сонце з-за гір, дивнорадісне, тепле й ласкаве.
Світ затремтів, заспівав з невимовного щастя й надхнення.
Ранок, нагнувшись над обрій, рожевого світла напився
Її сонце живе цілував, мов дитина коханую матір,
Що повернулась з гостини й несе подаруночки дітям.
Сіропір'ясті музики заграли, ліси зашуміли,
Поле, всміхнувшись, лягло вигідніше на теплій постелі
Її груди, пахучі, вродливі, ласкавим теплом вигрівало.
Глянуло сонце на села й хатам привітання послало.
Хата до хати всміхнулася. Комини скрізь закурились,
Мов господарні, меткії робітники, що, відпочивши,
Знову взялись до веселої праці, міцні, жартівливі.
Сонце ж, покинувши гори, ускочило в море блакитне,
Швидко пливе на саму середину широкого плеса,
Хлюпає м'якопрозорими хвилями сині-блакиті,
Мов немовля безтурботно-щасливе у купелі теплій.
Скрізь заглядає з високого, теплого й ясного неба.
В хату заглянуло. В хаті бабуся стара спочиває.
От воно й каже бабусі: „Втомились, бабусю, на старість?
Руки порепались, жили скорнатіли, зморщилось чоло,
Спина зігнулась від праці важкої. Тож дайте, бабусю,
Я вас загірю у тихому затишку: руки і спину
Її чоло, пооране долею, м'яко розглажу, розправляю.
Те вам допоможе, немов материнка й рум'янок пахучий”.
Тішиться, гріючи руки і спину, старенька бабуся

Й зморшене чоло до теплого сонця щораз повертає.
Кожного сонце, купаючись в ясній блакиті, потішить.
Дівчині очі цілує й шепоче про ніжне кохання,
Хлопцям розказує про перемоги в далеких країнах,
Де, зачарована змієм, у горах прекрасна царівна
Жде, виглядає щодня юнака — визволителя свого.
Матері каже, яка то щаслива доля чекає
Діток її на широкому вільнощасливому світі.
Батькові каже, що син його виріс розумний і чесний,
Милу невістку привозить до рідної хати, у полі
Сіє пшеницю та жито на щастя та радісну долю.
Всім усміхається ранок, веселий, як мрійная доля”.
Люба дружина довірливо голову хилить на груди,
Слухає й, наче дитина, дримає. І я на хвилину
Теж затихаю і чую: затьохкало серце у грудях.
Тихо дружину цілую і цілим еством відчуваю,
Що мое сонце ніколи не згасне, що мрійливий ранок
Житиме в серці, в думках, у святому й у щирім коханні.

У РІДНОМУ СЕЛІ

Рейки ритмічно колишуть вагони, і я засипаю.
Поїзд летить через станції, через ліси і рівнини,
Квалиться в час привезти нас до того веселого місця,
Звідки вже видно село й білостінну хату, у котрій
Я народився, побачив і ранки бадьоровеселі
І вечори колисковозатишні; у котрій побачив
Тихії ночі і дні говірки — незабутнє дитинство”.
„Ах, незабутнє дитинство!” Гаєнко впівголос говорить:
„Тепле, затишнее, повнее сяйва, тепла і довір'я.
Виростеш — бачиш життя у принадливих контурах-формах.
Безліч тих форм: у поетів, музиків, філософів. Кожний
Бачить по-своєму світ. Малярі його різно малюють.
Все, мов у грайливім калейдоскопі, міняється швидко,
Вабить людину побачити те абсолютно-правдиве,
Що не міняється вже у нічому, ніде і ніколи.
Ясно людина іде по дорозі всезнання і правди,
Чесно за правду змагається, вільна, щаслива, могутня, —

Та у дитинстві, здається, та правда завжди найповніша:
Глянеш у мамині очі — і всю святу правду відчуєш,
Рідна матуся погладить — і всю святу правду відчуєш,
Слово ласкаве промовить — і правду святу зрозумієш!"
„Мабуть, людина, як рай малювала у своїй уяві,
Щастя незмінне й всетворчого Бога відчувши, —
Бачила своє дитинство, безжурне, спокійне і чисте".
Пані Гаєнкова каже і знову питається гостя:
„Що було з вами, коли ви додому приїхали вранці?"
Пан Гордієнко всміхнувся і весело далі говорить:
„Ах, я ніколи не думав, що стільки зазнаю там щастя,
В тому куточку землі дорогої, у батьківській хаті.
Може, тепер уже й зміг би ту мить передати словами,
Але тоді я нічого не бачив, не чув і не думав,
Серце одно лиш надхненно співало й побожно молилось:
Рідна земля обіймала мене, цілувала, пестила
І говорила до мене знайомою мовою всюди.
Небо, широкее поле, село, доброзичливі люди, —
Все з невимовною радістю рідного сина вітало.
Люба дружина відчула мое невимовнее щастя,
Тихо ішла коло мене і вже коло хати сказала:
„Будь мені другою матір'ю, хато моя найдорожча,
Я ж тобі вірною завжди лишуся, до самої смерті!"
Ніжно дивилася і додала ще: „У щасті й нещасті!"
Сина на руки взяла, й увійшли ми на чисте подвір'я,
Чуючи радісне благословіння землі дорогої,
Мову батьків дорогих, привітання зичливої предків.
Дядько зустрів нас, як рідних. „Спасибі", сміявся: „не забули!"
Дядина плаче: „Мої найдорожчі, мої найрідніші!"
Ми розмістились вигідно у хаті (в одній половині),
Дядько з дружиною жив через сіни. Для тещі і няньки
Дядина вчас приготувала ще дві маленькі кімнати.
І почалося життя наше, радісне і безтурботне.

НА ЦВИНТАРІ

Ще того ж дня ми ходили на цвинтар. Було по полудню.
Сонце, купаючись в легкій блакиті, сміялось іскристо.
Теплопромінні усміхи скрізь по землі розсипало.

Ми із дружиною йшли, переповнені щастям і сьйвом.
Любого хлопчика ніс я на плечах (у селах так звикли
Люди носити дітей: і вигідно, й дитині утішно).
От ми й на цвинтарі, Тихо. Нікого не видно й не чути.
Слухаю. Чую биття свого серця й дихання дружини.
Більше нічого. Горобчик цвірінькнув і зник десь, злякавшись.
Сплять могилки, до землі притулившись, мовчазні, врочисті.
Скрізь розрослася висока трава, і зелена повинь
Все заливає: могили, стежки і хрести на могилах.
Майже на кожній могилі росте якийсь дерево: берест,
Вишня, черешня, береза. На рові бузок зеленіє.
В кутику кущ бузини відділився й росте самотою.
Може, той кущ посадила рука милосердна в тім місці,
Де самагубця поховано. В церкві його не святити,
Піп із дяком не співали. Лише помолитися добрі
Люди і кущ бузини на могилі його пасадити.
Мовчки стоять на могилах хрести дерев'яні. Не видно
Плит та хрестів мармурово-камінних. В селі не вмирають,
Лиш засипають до Божого суду. А мертво каміння
Груди тиснуло б. З-під нього й на сонце поглянути важко,
Важко було б і вставати з-під нього до Божої правди.
Дерево — радісна пам'ятка: виросте, зазеленіє
Й людям розкаже про душу багату покійника свого.
От підійшли ми до любих батьків. Зеленіють могили.
Вишні й черешні, що я посадив у розкопану землю,
Вкрилися листям густим, а між листям вже бачу зелені
Ягоди. Цвіт вже обсипавсь. Лишилися овочі перші
Ніжногіллястих дерев, — такі чисті, невинні, принадні,
Наче увесь отой тихий куток, у якому природа
Буйно росте, зеленіє, порожні місця заливає
Травами, квітами: смерть, небуття буйнорадісно перемагає!
Сплять втихомирені люди у своїх могилах, неначе
Діти в м'яких колисках, що кохана мати встелила
Пір'ям та сіном пахучим, щоб щось не давило у спинку
Любу дитинку, щоб сон був спокійний, вколисанотихий.
Мовчки моливсь я з дружиною перед хрестами і вірив,
Що мої рідні не вмерли, а сплять лише, відпочивають.
Ось-ось почую я голос чи батьків чи материн. Любі
Щось запитають мене, чи порадять, чи так щось розкажуть.

Линуть молитовнотихі думки й у барвистій уяві
Образи любі оживляють: образи матері й батька.
Я у ту хвилю забув, що існую фізично: здавалось,
Я якимсь слявом, молитвою став і зливався
Тут, у величній природі, з ествами батьків незабутніх.
Я вже їх бачив, вже чув їх у шелесті вишні й черешні.
„Добре, що ти вже навідався, сину!” говорить десь мати:
„Я вже гадала, що, може, забув нас чи щось тобі сталося!
Це коло тебе невісточка, правда? І гарна, і мила!”
Дивиться, гладить дружину й нечутно цілує, кохану.
„Добру і вірну дружину післав тобі Бог милосердний,
Наче сумління і щастя твоє, коло тебе сіяє!
Добре, що ти її взяв подивитись на рідную землю:
Та її благословить і добром, і спокоем, і щастям!”
Глянула потім на сина: „А це твій синочок коханий?
Хай же вас всіх покриває Пречистая Діва усюди,
Де лиш ногою своєю діткнетесь, любов'ю і щастям,
Дітоньки любі! Живіте у згоді, пошані, довір'ї,
Бог свою ласку пішле, невмирущее благасловення!”
Чутно у шелесті й батьків задуманолагідний голос:
„Так із тобою, як ти був маленький, ходив я молитись,
Сину, на цвинтар і згадував батька та матір. По тобі
Син твій помолиться. Так існуватиме рід наш, як тая
Щира молитва: нечутна для вуха, та близька до Бога!
Так існуватимуть рідні люди по всій Україні:
Мертві, живі й ненароджені — всі як однина безсмертна.
Хай тебе Бог святий благословить, і дружину, й дитину!
Вірний і добрий будь своїй дружині, а своїй дитині
Будь доброзичливим батьком. І сам будь землі своїй рідній
Сином послушним і добрим. Людині будь братом зичливим,
Богові, сину, дитиною будь, немовлятком безгрішним,
Що у душі ще не знає гріха, порожнечі й спокуси.
Бог любить добрих, бо й Сам Він, Святий, милосердний
[без краю!”

Довго були ми на цвинтарі. Ген почало уже сонце
Жмуритись і нахилитись над обрій, щоб десь за морями,
Лігши на постіль шовкову, заснути до ясного ранку.
Я розказав своїй любій дружині про батька і матір.
Хоч вона все це вже чула, проте прислухалася щиро:

Тут, серед того буяння життя, не було у природі
Мертвих. І вперше вона почувала в душі, що зрослася
З тими людьми, що жили, що живуть і що будуть тут жити.

ВЕЧІР У СЕЛІ

Вже десь аж надвечір ми були вдома. Із поля верталась,
Порох збиваючи скрізь, череда. Незабаром прибігли
Вівці і купкою білою швидко у хлів заховались.
Згодом вернулась корова. Прийшла аж до нас і спинилась.
Шию свою натягала і ніздрі вогкі наставляла.
Нюхала, голосно в ніздрі втягала повітря, очима ж
Мов говорила: „І добре, що ви вже приїхали, любі!
Я молочка принесла вам, густого, солодкого. Справді!
Бачите, я вже відразу пізнала свою господиню,
Свого господаря й хлопчика — їх дорогого синочка”.
Люба дружина десь хліба взяла і дає їй з долоні.
Брала корова кусочками хліб той в дружини, спокійно
Своїм шорстким язиком облизала ще й ширую руку,
Потім, не кваплячись, голову звівши, пішла на обору,
Де у затишнім куточку їй добра рука положила
Свіжої хопти й трави із межі з-поміж жита й пшениці.
Після вечері ми довго сиділи на присні. Вже зорі
З синього неба дивились на нас і сміялись привітно.
Я на ті зорі дивився й забув у ту мить, що наука
Все переміряла, розрахувала, пізнавши закони
Часу й простору. Дививсь на ті ясні світи, мов дитина, —
Так, як колись, коли зоряне мріяв побачить весілля.
Винесли хлопчика. Він умістивсь на колінах у мене.
Бавлю його і питаюся: „Де твоя зірка, синочку?”
„Он”, поглядаю на зорі й показую пальцем малому.
Дивиться хлопчик. „А світить та зірка, як очі матері,
Радісно й ясно!” кажу я. Дружина сміється, дитину
Гладить по теплім обличчі, цілує і каже поважно:
„Я аж тепер зрозуміла слова незабутні Шевченка:
„Бог над селом сам вітає!” І справді: вітає! Послухай!”
Я того вечора чув, що над нами, стежками всесвіту,
Бог переходив. Спинивсь коло нас і на голови наші

Сипав блискучії зорі: думки свої про Україну!
Люба дружина дитину на руки взяла і потому
Голову тихо на груди мені похилила й шепоче:
„Зорі співають. Чи чуєш, мій любий? На небі й у серці!”
Пан Гордієнко помовчав хвилинку. „Чарівна хвилинка!
Так прожили ціле літо ми: тихо й дитиннощасливо”.

ЧАРИ ДИТИНСТВА

„Гарно!” промовила пані Гаєнкова: „Слухала б мовчки
Вашу балачку, як казку в дитинстві. Можливо, що люди
З мене сміялися б, та . . . коли б люди жили ці в чужині,
Вірте, й вони б із надхненням, мов діти, ловили кождіське
Слово про рідную землю, про рідних людей незабутніх”.
Мріяла мов: „Україна . . . свята . . . над життя дорога!” . . .
„Справді”, промовив Гаєнко: „раніше я й сам дивувався б . . .
Падають люди в дитинство: одні балачки безпорадні!
Волі не мають боротися, розум приспали казками,
Чину нема, без мети вже блукають по світі широкім —
Словом: були колись люди — тепер лише людській тіні!
Так би раніш говорив . . . А тепер уже думка змінилась.
Це не безсилля, бо воля іще не ослабла, а розум
Ще могутніше свою (УКРАЇНСЬКУЮ!) правду боронить.
Є в нас і чин, і мета, і готові ми знову боротись
За Україну, готові за честь її й душу віддати . . .
Ті ж балачки — то молитва красі невмирущо-правдивій
Рідного краю, то щирая сповідь зболілого серця,
Щоб і гріхи замолити і сили нової набратись . . .
Так богомільний мандрівник іде у далеку святиню,
Щоб помолитись, щоб Божую правду і ласку пізнати.
Йде він по битій дорозі і місяць, і другий, і третій . . .
Літо надворі — гаряче, вогнистопекуче. Палає
Сонце й вогонь розливає на землю. Не видно ні хмарки.
Порох в’їдається в очі, залазить у ніс та у горло.
Важко вже й дихати. Піт заливає все тіло. Під ноги
Наче гаряче вугілля хтось кидає. Тіло палає.
Тільки ж мандрівник нічого не бачить, нічого не чує.
Думку одну лише має: з’єднатися з правдою й Богом.

Десь по дорозі зустріне криничку. Він радо нап'ється
Чистої, свіжодзвінкої води і посидить хвилину.
Радо зачерпне води, перетомлені руки і ноги
Й чорне обличчя уміє. Посидить, бува, й відпочине.
Тільки ж ніколи він тут не сидітиме довго. Спочивши,
Далі іде, переборює біль, невмолимую спеку,
Спрагу і голод — усе переборює, все . . . і нарешті
Здійснить святую мету: до святині величної прийде,
Широ помолиться, Бога і Божую правду побачить . . .
І, коли в серці відчує безсмертну Божую ласку, —
Тішиться ширій мандрівник. Помолиться він і за муки,
Що пережив у дорозі, помолиться він і за чисту
В полі широкім водичку, що стомлене, змучене тіло
Так втихомирила ніжно і сил додала йому й віри
Свою мету дорогую, як щастя найбільше, здійснити.
Так воно й нам на чужині: водицею чистою в полі
Дзвонять у серці згадки про дитинство, про рідні села
Й рідних людей, про прекрасні звичаї рідного краю, —
Дзвонять і всім помагають поборювать лихо, зневір'я,
Голод і холод, — усе помагають здолати! Я вірю,
Дійдемо ми до своєї святині і вічного Бога
Й Божую правду побачимо, рідному краєві щастя,
Волю і честь невмирущу здобудемо . . . Всій Україні!"
Десь за вікном на вежі задзвонило. Ударило й стихло.
Пан Гордієнко підвівся й промовив: „Пора вже додому!"
Пані Гаєнкова просить: „Посидьте, як ще не втомились!"
Просить і друг підполковник іще півгодини побуту
З ними у хаті гостинній. Обое щасливі і мрійні.
Каже, жартуючи, їм Гордієнок: „Боюсь надоїсти
Вам, дорогим моїм друзям, та й, правду сказавши, хотілось
Місто оглянути. Хочу зайти до музею, до школи,
Хочу зайти до костьолу, в якому, як кажуть, погруддя
Князя Острозького є. У Тарнові колись панували
Наші князівські роди. Тепер українці — вигнанці . . .
Ну, не співаймо сумної, нехай ворогам вона сниться!"
Пан Гордієнко прощається. Просять Гаєнки: увечір
Ще подивитись до них, повечеряти з ними укупі . . .
Дякує пан Гордієнко за дружню ласку й прихильність.
„Тільки хотілося б, любі, заснути скоріше, бо завтра

Мушу до Пана Отамана вранці", говорить їм щиро.
„Вспієте, друже!" вмовляє Гаєнко і щиро сміється.
Довго ходив Гордієнко по місті, усюди заглянув,
Ввечорі ще повечеряв з людьми дорогими й додому
Вчасно прийшов, щоб раніше лягти й відпочити, щоб завтра
Перед Отаманом любим стояти бадьоро і певно.

ДО ГОЛОВНОГО ОТАМАНА

Вранці прийшов з міністерства козак із листом від Гаєнка.
Друг написав, що Отаман сьогодні в десятій годині
Жде його в себе. Козак підждав і поважно промовив:
„Пане полковнику! Може, я міг би вам стати в пригоді
Й звідси дорогу до Пана Отамана вам показати?"
Струнко стоїть. Уся постать немов промовляє: „За тебе
Я не боявся б умерти, полковнику, любий герою!"
„Добре", говорить полковник: „прийдіть за годину, козаче!
Я тут ще маю полагодить дещо. Прийдіть за годину!"
Щирий козак усміхнувся: „Прийду за годину!" І вийшов.
Пан Гордієнко відчув якийсь дивнохвилюючий настрій,
Радісний, молодосилий, надійний, бадьоротрімтливий,
Мов після вдалого бою, коли на військовій параді
Грала оркестра ритмічновеселії марші й Отаман
Гордо їм честь віддавав і „спасибі" казав героїчне.
Враз дисонансом проскочило кілька думок невеселих.
Чув нарікання всілякі: „Програв нашу справу Петлюра!
Він Україну віддав ворогам, українське ж військо
Виморив голодом в таборах польських!" . . Усяке казали.
„Ах, нерозумні! Петлюра, мов лицар казковий, відважно
Змія-неволю, — страшну, довговічну, жорстокою, — нищив.
Скільки то років були у нас нашою зброєю тільки
Ціп на чужому подвір'ї й сокира у проданім лісі!
Де ті часи, коли люди не плакали, не нарікали,
А буйнохватно хапались за зброю і ворога били?!Двісті чи триста вже років пройшло, коли зброя панівна
Установляла по всій Україні і право і волю.
Потім лиш плакали і нарікали . . . А Симон Петлюра
Знову у руки вхопив остролезую зброю і кинувсь
З ворогом битися. Бивсь! Не боявсь ні погроз ані смерти!

Ні, не програв він, герой український, ні волі ні чести.
Він переможець. Мільйони невірників хорих почули
Гордее слово його, ухопились за зброю і бились
Твердо і мужньо за славу, за волю, за честь України.
Як не тепер, то колись переможуть! Раба вже не буде,
Будуть лиш лицарі, що понад все свою честь полюбили.
Більше ніхто добровільно носити ярма не бажає.
Що б вороги не казали, а він переможець над ними!
Дехто зневірився? Краще б умер він! Зневір'я — страшніше
Навіть од смерти: бо хто умирає, а вірить в ідею, —
Той переможець! Петлюра нову, переможну епоху
Гордо почав, української волі оспіваний лицар!"

Думає пан Гордієнко, вдягається й пильно слідкує,
Щоб і найменша дрібниця не кинулась в очі вождеві.
Очі заіскрилися іскрами леза дамаської шаблі,
Руки зробились пружкі й ворушкі, як тоді, коли зброю
Він меткобійну держав, з ворогами у спритності мірявсь.
Ноги наструнчились, наче ритмічно, під музику жваву
Певно на землю ступають у тисячних тактах та кроках.
Вирівнявсь стан, і у грудях затихли мулкі хвилювання:
Билося серце ритмічно й співало: „Петлюра! Петлюра!"
Ось незабаром вернувся козак. За хвилину обидва
Вийшли й бадьоро пішли до Петлюри-вождя дорогого.
„Дуже далеко іти нам?" питається пан Гордієнко.
„Ні, лиш перейдемо тут через місто, минемо ще кілька
Вуличок, там вже побачимо дім, у якому Отаман
Мешкає. Думаю, прийдеться десь з півгодини іти нам".
„Бачили ви", Гордієнко питає: „Отамана, друже?"
„Бачив! Іще б пак! І тут і раніш, в Україні!" говорить
Радісно щирий козак: „Під Вапняркою билися разом".
Легкая хвиля, якась така тепла й довірливорідна,
Ллється по тілі, мов милого друга зустрів чи брата,
З котрим прийшлося пережити і горе й безмежну радість.
Ах, це в душі озвалось бойове побратимство, — та віра,
Що і мільйони єднала у долі й недолі кривавій.
„Дуже змінився Пан Отаман?" питається пан Гордієнко.
„Як вам сказати", козак усміхаючись каже: „для мене
Він не змінився. Колись його в полі зустрів. Балакав
Приязно, наче б товариша свого побачив. Здається,

Що й виглядає бадьоро. От тільки вже сиве волосся
Видно над білою скронню й якась непомітна хмарка
Очі вкриває. Хоч він і сміється, а очі смутні!
Кажуть, неначе б то став мовчазніший... Лиш думає завжди...
Це і не диво було б. Але так не змінився Пан Отаман!"
От перейшли головне уже місто, минули вже кілька
Вуличок менших, а там той козак вже показує: „Онде
Дім, у якому живе Пан Отаман”. Високий будинок
Видно було недалеко. „Дивіться, на другім поверсі, —
Там де балькон, Отаманові вікна”, козак поучає:
„Майже щодня Пан Отаман виходить — з балькону поглянуть,
Що там на світі широкому діється. Тут його можна
Часто побачити... Іноді щось на бальконі читає”.
Слухає пан Гордієнко і швидко іде до будинку,
Де проживає герой український — Отаман Петлюра.
От вже й будинок. Ввійшли. Підійнялись по сходах. Ось двері.
Щирий козак повертається й каже: „Телер я вже зайвий...
Ви вже й самі тут потрапите!” — „Дякую, друже, за поміч”,
Каже полковник, стискаючи міцно козацькою рукою.
Ще подивився козак, усміхнувся і вийшов, — щасливий,
Що героїчну людину побачив — Петра Гордієнка.

У ПАНА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА

От задзвонив Гордієнко і жде. Відчиняються двері...
Дівчинка, що відчинила, щебече: „Ви певно до тата?
Зараз! Хвилинку посидьте, будь ласка!” і вийшла з кімнати.
„Леся, Отамана дівчинка. Виросла”... Думає й пильно
Дивиться пан Гордієнко: „Робоча кімната, як видно”...
Стіл під вікном, недалеко у кутику шафа з книжками,
Кілька звичайних стільців коло столу... І більше нічого...
Струнко стоїть і чекає. А серце так тьохкає, дзвонить:
Ось-ось відчиняться двері, і з'явиться воля кохана...
З ним, із Петлюрою, зв'язані горді визвольні змагання.
Він українське військо провадив до бою за волю,
За УКРАЇНСЬКУ НАРОДНЮ РЕСПУБЛІКУ, де б українці
Були панами свого життя, і багатства, і праці,
Де б панувала своя (Українська) і правда і воля.
Він увесь рух той очолював, був його речником гордим.

Він виявляв найсвятіші стремління народу. Усе це
Справді було вже: держава і вільні, й щасливі люди.
Хоч боротьба вже минула, проте, що було, те було вже.
Симон Петлюра в історії — приклад ідейности та героїзму”.
Враз відчинилися двері, й Петлюра ввійшов у кімнату.
Мов скам'янілий стояв Гордієнко, схвильованогордий,
І на Петлюру дививсь непорушно, сталево-бадьоро,
Наче колись перед своїм полком на врочистій параді.
Мріє: іде Пан Отаман. Гримлять переможній марші.
Хиляться перед Отаманом рідного війська знамена,
Перед панівним представником власної правди — держави.
Як і раніше, на комірі в Пана Отамана видно
Вишитий герб України: тризуб золотий та квітчастий.
Швидко іде Пан Отаман і радісно гостя вітає.
Пан Гордієнко хотів одповісти, як завжди у війську,
Але Петлюра раптово обняв його й широко промовив:
„Ах, незабутній полковнику, друже мій широкий, хоробрий!
Слова я найласкавішого вас не знайду привітати, —
Вас, що ніколи життя не жаліли за честь України!”
Пан Гордієнко мовчить. Та зненацька він чує, що в очі
Ллються з глибоких джерел його серця гарячі хвилі.
Все заливають. У горлі всі мускули враз затремтіли.
Він нахилився й поклав свою голову (так якось сталось)
На Отаманове ліве рамя і стояв непорушно.
Ах, він відчув усе горе безмежне, згальне і власне:
Бій з ворогами жорстокими, табори польські, знущання,
Дике зухвальство недавніх союзників, сором, безчестя
Тут, на чужині, й тяжкую неволю по всій Україні, —
Долю Отамана свого, свого вождя дорогого, —
Враз він відчув усе горе й не міг уже сліз зупинити,
Що із очей його лялялись, гарячі, важкі та болючі.
Потім підвів свою голову й глянув на очі Петлюри.
Боже, які тії очі сумні були! Тихо котилась
Чиста сльоза на обличчі — страждань непідкуплений свідок.
„Бачите, друже,” промовив Отаман: „аж де ми зустрілись!
Тут, на чужині! І плачемо, брате, мов діти маленькі!
Ми уже все один одному, все розказали. Не треба
Вже й говорити нічого. Усе зрозуміли без слова.
Люди, коли б наші сльози побачили, зажартували б.

„От, мовляв, лицарі! Серце м'яке, немов віскі!“ говорили б.
Тільки ж нам , друже, байдуже. Уміли ми битись! Відважно
Край дорогий боронили. Ніколи наш ворог не бачив
Жалю, розпуки та сліз, лише зброю вогнистую нашу.
Та й у майбутньому будемо ми з ворогами змагатись!
Ворог ніколи сльози не побачить у ясному оці.
Ну, а сльоза перед другом — не сором, лиш братне довір'я” . . .
Пан Гордієнко вже вирівнявся. Струнко стоїть і уважно
Слухає Пана Отамана. Думає: „Ні, не змінився . . .
От лише схуд. Появилось срібло в волоссі, і постать
Наче вперед похилилась. Можливо, що це лиш здається . . .
Але душа не змінилась . . . Борець непіддаєний, незломний!”

УКРАЇНСЬКА ПРАВДА

„Так то, мій друже!” говорить і просить полковника сісти.
Сів Гордієнко і жде вже нової розмови. Отаман
Вже зрівноваженим голосом каже: „Як ще не втомились,
Так розкажіте мені про останні бої в Україні!”
Пан Гордієнко розкажує щиро, докладно: табори,
Довга хвороба, приїзд Крижанівського, зустріч у Рівнім,
Перші бої з поляками і бій на кордоні, відважний
Похід між військом ворожим, дощі, завирюха, морози,
Коростень, Тетерів, Миньки, нещасні пригоди в дорозі,
Звіздадь і врешті страждання героїв і смерть під Базаром.
Довго розказував. Тихо. Петлюра, схиливши на руку
Голову, слухав. Здавалось, ловив оту мову й у серце
Кожне слово ховав, обливав його теплою кров'ю.
Тихі слова оживали: стелились трагічні події,
Люди молились, змагались за волю, вітри скаженіли,
Ляляли дощі, лютували морози. Незломні і горді
Триста і п'ятдесят дев'ять героїв життя положили
Там, під Базаром, за волю, за славу, за честь України.
Стих Гордієнко. Петлюра, помовчавши трохи, говорить:
„Це вже останні бої Української Армії. Знову
Зброя ворожа диктує свою переможную волю,
Право і силу по всій Україні — від краю до краю!
Тільки, я вірю, ніколи не знищать уже ідеалів,

Нами посіяних: бути людьми, що безмежне право
Мають на своїй землі й визнають лише тії закони,
Що непідкупне сумління диктує і Божая воля.
Вільними бути у праці, у всьому, що вільна людина
Творить, у що вона вірить і в чім вона волю здійснює:
Вільні люди на вільній землі — у святій Україні”.

Трохи помовчав і знову продовжував: „Крики ворожі
Нашої правди уже не заглушать нічим і ніколи”.

Слухає пан Гордієнко і чує, що серце вже знову
Б’ється ритмічно. У грудях десь чує могутні удари,
Що п’ятдесятимільйонная свідома нація творить,
Чує могутнії кроки, змагання за рідную правду!
Риси обличчя Петлюри змінилися враз: засвітилися
Очі, чоло мармурове розгладилось, ніби для того,
Щоб усезнаючий Бог написав там, немов на скрижалях,
Творчі свої заповіді. Дугасто розкинулись брови,
Наче всміхлива земля під чарівною синню уліті.
Знову почав говорити: „Я знаю, ви знаєте добре
Наш український народній світогляд. Чи ж є ще на світі
Щось величніше? Чи ж є десь на світі такий ще світогляд,
Як український: врочистий, надійний і радісночистий?
Справді, нема! Найповніша синтеза життя й ідеалів:
Бог, Рідний Край і людина. — Це наше життя й ідеали!
Та вороги споконвіку кричать нам: „Не маєте правди!
Бог? Ви правдивого Бога не знаєте! Ви — незнайбоги!”
Цілі століття нас нищила Польща. Так само! „Ви Бога”,
Нам говорили: „не маєте! Ви, щоб ви знали, не люди!”
Дико співаючи і сміючися, людей запрягали,
Наче німу звірину, у невідьничі ярма; травили
Псами; в кайдани кували; залізом розпеченим злісно
Тавра страшні випікали; живцем вибирали їм очі;
Груди жінкам відтинали; в огні непокірних палили.
Це історичная правда. „Не маєте Бога!” казали:
„Та й України нема, а усі ви безвірці, не люди!
Польща лиш Бога правдивого має і знає! І Польща
Їзде від моря до моря завжди панувать неподільно!”
Ви, я гадаю, здивуетесь, що говорю я про Польщу
Ці неприязні слова. Не дивуйтеся! Бо Польща від віку
Хижа була, а тепер вона ще раз себе показала.

Зрадила! Хижа сміється: „Не маєте Бога!” говорить...
Турки, сусідами ставши, кричали зухвало. „Немає
Бога, крім Бога! Єдиний пророк — Магомет!” Називали
Псами людей; продавали, неначе скотину, в неволю.
Сотнями тисяч, бувало, нещасних невірників гнали,
Били, падали, тримали на каторгах, нищили душі.
„Бога”, кричали: „не мають! Невірнії пси!” І віками
Кров українськую ляли, палили наш край, руйнували...
Море і сліз розлилось українських, і поту, і крові...
Знаєте, як наш народ оспівав цю трагічну епоху...
Згодом пршйшли москалі: „Православні ми, браття!” казали.
Мав би, здається, вже спокій настати, та тільки ж московський
Лад в Україні іще жорстокіший був, ніж попередні.
Ті, православні, кричали: „Невірні, не вірите в Бога!
Єретики! Ваша віра не Божая, не християнська!
Ви свої душі запродали чортові, душі невірні!
Бога нема, України нема, і людей там немає!
Мій правовірні, і ми лише маємо право від Бога
Вами, землею — усім володіти усюди і завжди”.
Вже „Малий Льох”, як Шевченко казав, розкопали. Лишилось
Ще розкопати „Великий Льох” — душу святу зруйнувати!
Все в нас забрали: багатства, історію, ім'я, культуру.
Тисячі гинули в тюрмах, у лютохолоднім Сибіру.
Знищили так і Шевченка, що вірив у рідного Бога, Х
Щиро любив Україну й змагався за людську волю.
Царство московське кричало: „Нема України й не буде!”
Польща, Туреччина, потім Московщина, — далі вже й інші,
Більші і менші, кричали усюди: „Нема України,
Люди там дикі, несвідомі, віри й ідеї не мають!”
Гордо колись відповіли Хмельницький, Виговський, Мазепа:
„Є Україна, є Бог милосердний, є добрії люди!”
Ми у сучасну добу ворогам відповіли численним:
„Бог, Україна, людина, безсмертні, святі ідеали,
Є, неподільно існують, як віра, як праця, як воля,
Національна свідомість наша, традиція й слава!
Ми (тільки ми!) Української Правди борці і пророки,
Ми її світові всьому сказали і своїм нащадкам,
Що після нас уже будуть боротись за честь України!”
Пан Гордієнко мовчить. Невимовная радість залляла

Груди. Усе його тіло зробилось легеньким. Здавалось,
Матеріальне буття у духовее перетворилось.
Змисли замовкли. І він відчув себе світлом, що ніби
Стратило свої фізичні властивості. Розум лиш діяв,
Що вже не знав ні простору, ні часу — принцип абсолютний,
Дар усетворчого Бога, єдиного, вічного Бога!
Батько і мати, дружина й дитина, природа і люди —
Все він відчув як безсмертну однину, що втілила в собі,
Тут, на землі, і красу, і добро усетворчого Бога.
Люба дружина стоїть коло нього з дитиною й каже:
„Та, абсолютная, правда — одна: Українська Правда:
Бог, Рідний Край і людина, — буття, ідеали і віра!
Бог — Абсолютний Принцип усесвіту. В просторі ж і часі,
Тут, на землі, Україна — Його усезнайне, всетворче
Втілення. Творча ж людина, велична, розумна і чиста, —
Щирий носій усетворчого Бога святих заповітів:
Наче батьки дорогі, мов коханий синочок — дитина,
Що у всесвіті здійснятиме творчі ідеї безсмертя”.

БОРЦІ І ПРОРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВДИ

Мріє і чує вже знову Отаманів голос: „Чужинці,
З заходу й сходу, із півночі й півдня, кричать безнастанно:
„Бога, ідей, ідеалів і правди в землі цій немає!
Чести, культури, краси і стремління там люди не знають!
Там порожнеча! Нема України! Нема України!”
Злобно навколо кричать, мов собаки, що в лісі густому
Серну струнку обступили: налялися кривлею очі,
Вкрилися піною зуби. Така ота правда ворожа!”
Пан Гордієнко захоплено думає: „Ми це все знали!
Ми боронили і будемо правду святу боронити,
Хоч би й життя положити прийшлося, Отамане любий!
Зробимо все, що велична присяга нам каже! Тоді лиш
Ми жалкувати не будемо, що ми жили, існували!”
Дивиться тихо Петлюра на стіл, усміхається й каже:
„Наша земля — перехрестя, де сходяться різні дороги,
Тут зустрічаються різні течії-впливи: культурні,
Літературні, філософічні і наукові”.

Тут релігійні системи зустрілись, змагаються вперто
Цілі століття, за Бога воюють, змагаючись з Богом. X
Тут зустрічаються всі політичні системи віддавна.
Інтернаціоналізм та націоналізм непіддаєний,
Демократизм і системи капіталістичні, святочний
Ідеалізм і марксизм; комунізм радикально-червоний
І ліберальнії течії. Повінь весняна! І все це
Йде в Україну в найкращій одежі, щоб потім, прийшовши,
Зброєю стати в кривавих руках чи Москви чи Варшави,
Щоб Україну й народ поневолити, щоб оправдати
Люте хижацтво, насилля, терор у цілій Україні.
Вже в давнині в Україні змагались усякі ідеї.
Нестор про це нам розкажує в „Повісті” гарно й правдиво.
Як наші предки хотіли прийняти християнство, — до князя
Володимира Святого приходили з цілого світу
Різні послі й говорили, що віра їх найправдивіша.
Слухав їх князь, а зробив, як самому хотілось. З чужини
Взяв лише те, що було Україні тоді наймиліше.
Ми ворогам нашим лютим також відповіли: „Брехнею
Всі ваші гасла підбиті! Ми маємо власну дорогу
До абсолютної правди, до Бога! Ми маємо власну
Волю, щоб мрії-ідеї про людське щастя здійснити.
Ми української волі святої борці і пророки!
Хай чужина скаженіє, вона не заглушить ніколи
Нашого голосу в цій боротьбі за життя України.
У завирюсі, у куряві гасел чужих голосніше
Будуть звучати для наших нащадків святі заповіді
Тих, що умерли за волю, за славу, за честь України,
Тих, що на рідній землі заповіді здійсняли величні
Божої волі: любови до рідного краю й людини,
Тих, що існують в ідейнім оформленні: Бог, Україна й людина!” X
Слухає пан Гордієнко Отамана, кожне слово
Білим метеликом падає в серце і спомини будить
Ніжнобарвисті, як ті пелюстки на квітках барвограйних.
Згадує Київ. За містом Дніпро — багатир непоборний —
Панцер на груди широкі узяв, поміж гори до моря
Котить глибокі води і волю кохану вітає.
Гордий Олег, Святослав, Володимир її здобували,
На Запоріжжі чубате братерство її боронило,

Канів за волю ту молитися. Там, на Чернечій горі,
Ліг спочивати пророк української волі — Шевченко.
В Києві радісно дзвонять і Лавра й Софія. Усюди
Люди, немов на Великдень, весняно говорять, четвертий
Універсал української волі читають врочисто:
„Рідний Народе! Твоєю і силою, й волею, й словом
Стала на нашій землі Українська Республіка, вільна, X
Самодержавна. Справдилася давня надія і мрія
Твоїх батьків, бо здійснилися вольність і право трудящих”.
Моляться люди. В Софії, в якій на стіні Нерушимій
Діва Пречистая благословляє усю Україну, —
Всі присягають: життя не жаліти за честь України!
Богopodobні люди, їх вчинки, слова і бажання!”

НОВА БОРОТЬБА

Думи летять трельодзвонно пасажами рідних рапсодій,
Вуха ж і далі слова Отаманові віщі ловлять.
Чує: „Минулись бої героїчні. Останніми впали
Горді борці Української Армії там, під Базаром,
Гордо упали і свій заловіт героїчний лишили:
Битись за волю, за славу, за честь, за добро України”.
Слухає й згадує лан Гордієнко військовій з'їзди.
Тисячі їхали з фронту у Київ і там присягали
Край дорогий боронить, українську правду і волю.
Так перед смертю Щербак присягав під Базаром. Так само
Гордо вмирили за волю під Крутами. Так умирили
Тисячі-тисячі інших героїв по всій Україні.
Сходились люди, здавалось, чужі, незнайомі, а віра
В серці одна. В козака, у старшини — у цілому війську
Спільна ідея жила, що її ось тепер у кімнаті
Висловив вождь Української Армії Симон Петлюра.
Глянув Петлюра довірливо, наче угадує все це, —
Думи-гадки Гордієнка, і знову почав говорити:
„Сотні вже літ Україна не бачила щастя такого,
Як у роки, коли наші гармати за волю гриміли . . .
Друже, тепер ті гармати затихли! Уся Україна
Знову в неволі. Вже знову кайдани, знущання і рабство.

Землі поділено між хижакками — святі наші землі!
Ну, а тепер розпочнеться нова боротьба: за живу
Душу людини. Помалу підходить спокусливий ворог.
Він розбиває спочатку невірних надвоє, потому
Ділить натрое, начетверо... на одиниці безсильні,
Що в боротьбі уже втрачають надію на волю і щастя.
Ворог почне руйнувати їх віру у себе й до себе,
Кращих людей обливатиме брудом, думки їх та вчинки.
„Правди у вас не було”, говоритимуть: „все була зрада!
Воли у вас не було, не було у вас чести й завзяття.
Щастя і воля тепер аж настане по всій Україні!”
Ті ж, поневолені, скажуть: „Пропала уся наша справа!
Хто завинив?” І почнуть винуватців шукати. А ворог
Їм допоможе: „Петлюра”, кричатиме: „занапастив вас!”
Я вже їх чую — ті крики: „Петлюра — найбільший ваш ворог!”
Що ж, боротьба не скінчилася. Там, на полях України,
Я, провідник, попереду ішов і до волі дорого
Вільну показував всім, що за мною в боях поспішали.
Ну, а тепер відійду я останній з кривавого поля,
Щоб захистити ще тих, що живими в боях залишились.
Слабші шукатимуть винних. Не скажуть: „Ми всі винуваті!”
Скажуть: „Один винуватий — Петлюра!” А я вже останній
Буду між тими, що все завинили, й прийматиму мовчки
Всі нарікання, щоб тільки тим слабшим моральну полегшу
Вляти у душу, непевну добу допомогти пережити.
Мусить хтось бути такий, щоб у добру годину пошану
Мав між усіма, щоб мав у боях необмежене право.
Мусить хтось бути й такий, щоб у прикру годину неславу
Мовчки усю перебрав, щоб усе найдорожче, найкраще
Другим віддав, не бажаючи ні нагород ні подяки.
В добру й лихую годину відречення, самопожертва
Є найсильніша зброя за волю й добро України.
Дай же нам, Боже, щоб в цю найстрашнішу годину з'явився
Чистий борець, що віддав би усе (і життя!), а для себе
В Бога нічого не хотів би. Ще б помоливсь перед смертю:
„Боже! Прости їм, не знають, що чинять!” Лиш сила моральна
Нам безпеку, неволю страшну пережити допоможе!
Лиш отака необмежена самопожертва допоможе
Віру у себе й до себе знайти й ворогів не боятись!

Це в небезпечну хвилину навчить, що найперша умова
Всякого бою кривавого є цілковите довір'я.
Зрадник не той лиш, що зраджує військо. Зрадник є кожний,
Хто перед ворогом ближнього свого безчестить, плямує.
Всі українці — моральне багатство, добро України.
Хто українця безчестить — безчестить святу Україну,
Бога безчестить, себе віддає ворогам на поталу.
Самопожертва навчить лише, що боронить Україну —
То боронити людину, добро її, честь і свободу,
То боронити моральне багатство свого народу,
Нації, мертвих, живих, ненароджених — всю Україну!
Хто не відчує цієї найглибшої правди, той легко
Правди зречеться і піде до ворога, щоби цю правду
Людам чужим продавати, показувать стежку зрадливу,
Що ворогам допоможе ввійти в українську святиню,
Бога знеславити, землю забрати й людей поневолять.
Віра до себе й у себе pomoже нам перебороти
Час лиховісний, святі ідеали свободи здійснити.
Ми переможемо: ми, що за правду святу українську
Душу і тіло готові віддати, прийняти найтяжчі
Муки, щоб тільки здобути всімхливеє щастя людині,
Волю святій Україні і Бога-Творця звеличати!"
„Дивно”, подумав собі Гордієнко: „Отаман зо мною
Довго балакає, я ж оту мову, продуману, щиру,
Слухав би безперестану. Правдивеє слово, ідея
Кожному вчинкові, кожній події, малій і великій,
Точкою є опертя: абсолютною, в котру опершись,
Зможе людина світи обертати, всесильною стати.
Віра у себе й до себе — оце заповіт на майбутнє.
Не нарікати на інших, а мовчки приймати на себе
Всі непривітні слова; віддавати й нічого не брати.
Ворог тоді малодушних не купить, слабих не зламає.
В кожному серці незломная віра повстане до себе
І до мільйонів людей, до думок їх, до вчинків — до всього!
Та збагатить Україну, здобуде їй славу і велич”.
Згадує він заповіді Христа, що так часто в минулім
Наші поети (Шевченко, Франко) повторяли повчально:
„Більше любови немає ніхто від тієї людини,
Що свою душу за друзів своїх положити готова . . .

Хто б говорив, що кохає він Бога, а брата не любить,
Каже неправду той" . . . Два заповіді Христові найбільші:
„Бога любіте всім серцем, всією душею своєю,
Ближнього, наче себе, полюбіте!” Безсмертна правда,
Що й у балачці Отамана так зазвучала велично:
Вірить, змагатись, життя не жаліти за Божую правду,
За невмирущую честь України, за волю людини!

ПРАВДА ОДНА

Враз у кімнаті почулася через відчинені вікна
Жвава балачка. Жінки розмовляли. Якась там весела
Сталась пригода між дітьми. Петлюра, всміхаючись, вікна
Позачиняв і вернувся до стола. „Утомив я вас, друже!
Чи пам'ятаєте наші розмови у Києві? Боже,
Як ми раділи тоді! Сперечались, надіялись . . . Вірте,
Наше життя було гарне, багате, бо ми були вільні”.
Тут Пан Отаман почав говорити про інше. „Учора
Чув я, що ви в Україну збираєтесь. Вже розпитали
Все про дружину й дитину? Коли від'їжджаєте, друже?”
Пан Гордієнко усе розказав. „Через тиждень, гадаю,
Виїду, Пане Отамане!” — „Добре”, Отаман говорить:
„Швидко вертайтесь! Роботи багато. Боротися будем
Далі. Москва і Варшава уже помирилися. Треба
Сили нові готувати, щоб наново бій розпочати!”
Далі почав жартома говорити: „Москва, православна,
Билась за віру, за всіх православних. Тепер православних
Мало їй, вже захотілося й не православних, братушкам.
От через й те комуністами стали. Усіх тепер можна
Їсти без соли: нема вже різниці, усі однакові.
Польща також уже гасла старі заховала в кишеню.
Вже не католицтво, вже європейська культура той коник,
Що повезе „правдолюба” Заглобу свободу здійснити.
Хоч невелика, та чесна компанія наші сусіди:
І демократи, й слов'яни, — усе, що найкраще у світі!”
Щиро сміялись обидва. Озвалася давня звичка:
Смерті, як кажуть, дивитись у вічі й сміятись безжурно.
„Вас здивувала, можливо, сьогоднішня наша балачка...

Душу хотілось відвести... Занадто багато прийшлося
Хвиль пережити важких, а ще більше думок передумать.
Тож і хотілося все передумане, все пережите
Вам розказати, як близькій людині у долі й недолі...
Це ж в українській історії ціла епоха минула!"
„Пане Отамане”, каже Петро Гордієнко: „сьогодні
Я пригадав, як балакав зо мною раз лікар. Було це
Після подій під Базаром. Шукав абсолютної правди.
Всю філософію він перебрав, і нарешті ту правду
Триста і п'ятдесят дев'ять героїв йому показали.
Він тоді так говорив: „Ці герої були всі, я вірю,
Справжні герої — філософи. Ці відповіді правдиво,
Ясно і просто на вічне питання про смерть і безсмертя.
Ці відповіді усякому: „Ми є життя і безсмертя!
Чин наш, і воля, і віра — кінець і початок усього.
Ми джерело, звідкіля розливаються ріки в майбутнє
Й де ті ріки еднаються знову, вернувшись з мандрівки
По таємничім минулім, щоб знову плисти й розливатись.
Творимо — то живемо! І у тому наш Бог і безсмертя!
Ніше й Сократ відгукаються в нашій істоті. Обидва
Втілились в нашій любові, у розумі, волі та чині”.
Ви у сьогоднішній нашій балачці мені іще більше
Нашу визвольну ідею (в минулім, сучаснім, в майбутнім),
Наші змагання оформили. Все у тих наших змаганнях
Ясно відбилось: природа, людина, уся Україна,
Всесвіт і людство й духові принципи буття-існування.
Це й філософія, що у суцільну систему збирає
Факти окремі, освітлює, зв'язує їх органічно,
Де абсолютная правда, в якій кінець і початок
Вічно чергуються, творячи вічнонезмінні закони, —
Це і практична діяльність, що творить ці факти і правду,
Те і найбільше й найменше, що потім у вічному колі
Творить кінець і початок усього, — ритмічну цілість.
Правда людини зливається з правдою рідного краю,
З правдою Божою, що для усього живого у світі
Скрізь виявляється як абсолютна, всетворча ідея
Волі, краси і добра, перемоги безсмертя над смертю, —
Мрій, що людині дають невимовну радість і щастя.
Ми лиш одного бажали і будем бажати, щоб воля,

Правда і сила своя панувала в усій Україні,
Щоб абсолютне здобути, щоб смертним безсмертя вернути.
Ми не за себе боролись. Себе, навпаки, віддали ми
Свідомо в жертву, щоб правда, свята, українська, здійснилась.
Ми були вільні і волі усій Україні бажали.
Всі вороги наші будуть кричати щосили до світу:
„Зрадники, рідную землю хотіли продати чужинцям!
Ми захистили ту землю! Тепер тут і щастя і спокій!”
Будуть кричати про щастя, щоб крики жалю заглишити
Наших батьків, матерів, і жінок, і дітей у неволі.
Будуть кричати про спокій, щоб крові ніхто не побачив,
Що розливають жорстокі кати по цілій Україні.
Будуть кричати про зраду, щоб дике насилля прикрити,
Голод, безправ'я прикрити, прикрити розбій і убивства.
Ми були лицарі волі, вмирили за щастя народне.
Правда одна українська у світі. Тепер тую правду
Ми відчуваєм однаково: й ті, що по світі блукають,
Вийшовши з рідного краю, — і ті, що лишилися вдома,
Рідні руїни рятуючи мовчки, уперто, незломно.
Прийде ще час, і зусилля усіх українців зіллються
В гордо-розпалений змаг, у якому бринітиме голос
Мертвих, живих, ненароджених, суших у всій Україні
І поза нею. І наш тоді голос воскресне! І наші
Муки й зусилля найдуть своє втілення свідоме й горде”.

Слухав його Пан Отаман. Схилив свою голову вправо,
Злегка втягнув свою шию іззаду й дивився у простір,
Наче щось бачив. Можливо, що бачив Павла Полуботка,
Гетьмана, що боронив українську правду до смерті.
Може, стояв перед ним Кальнишевський, осліплий, замерзлий,
Що десь на півночі згинув, нещасний, за рідную волю?
Може, дивився на Орлика, що від московського ката
Ціле життя боронив Україну і честь її горду?
Може, далеко ішли козаки на невільничу працю
Під Петербургом? Можливо, що бачив отих невмирущих,
Котрі, як лицарі волі, загинули після Полтави,
Власним народом оспівані й славним чужинцем Вольтером?
Може, дививсь на героїв безсмертних Базару та Крутів?
Кат катував їх і хижо кричав: „Продали Україну!
Зрадники! Христопродавці!” Століття минають, і правда

Перемагає: в історії кат залишається катом,
Лицарі ж волі стають для народу сумлінням і світлом,
Що у майбутнє показує шлях до свободи і чести.
Враз Пан Отаман поглянув якось веселіше й промовив:
„Прийде доба, й оживе наша сила, і воля, і слава!
Тисячі-тисяч, мільйони зіллються в могутню однину,
Що життєвее надхнення здійснятиме в праці й ідеї,
Що своє горде ество буде втілювати в творчих законах,
В ту урочисто-величну спіраль існування, де вічна
Сила народня ритмічно пливе чарівною рікою
Від одиниці до гордих мільйонів і знов від мільйонів
Ллється до гордих отих одиниць, що у творчому серці
Чують уже абсолютную правду, і право, і силу,
Що переможно показують стежку людині до Бога.
Творча однина — напруженочинні мільйони в майбутнім,
То буде наша могутня, велична, свята Україна.
Інтелігент, селянин, робітник у тім ритмі зіллються.
Пишно родитиме поле, гудітимуть фабрики гулко,
Школи, театри, музеї, величні храми щоденно
Правду оспівувать будуть, її величати, ту правду,
Близьку у праці, у вірі, у гордому знанні й у мріях,
Будуть молитись, здійснюючи творчої нації силу,
Втілену в нашому „Вірую”: Бог, Україна, людина.
Будуть хати величатися хлібом, спокоем, достатком,
Гінко летітимуть полем швидкі поїзди, а над ними
Аеропляни гудітимуть, ріжучи чисте повітря
Острим пропелером вище і вище до теплого сонця;
Авта на битих дорогах, в'юнкі пароплави на водах, —
Все виявлятиме творчю волю ритмічних мільйонів
Гордих людей, що здійснюють своє найсвятіше право:
Жити, творити, рости, працювати й в ритмічнім надхненні
Щастя своє відчувати, знаходити ціль абсолютну:
Знання і віру, любов і змагання, людину і Бога!
Вірте, колись таки здійсняться наша улюблена правда,
Й ми у тій правді воскреснемо, — ми, що здоров'я і силу,
Щастя, кохання, щоденную працю, надії і знання,
Віру, змагання, важку боротьбу, і терпіння, і радість, —
Все, як величне надхнення, красі віддали отій рідній:
Творчій, величній, могутній і вільній своїй Україні!”

Радісні хвилі котилися з серця до серця, і дивно:
Ті, переможені (як вороги безнастанно кричали!),
Люди і знали і цілим незломним еством відчували,
Що переможці — вони, переможені ж — ті... „переможці”,
Що запопадливо так про свою перемогу кричали,
Правду брехнею бажаючи, чисту, святу, прикрити.
Бій не скінчився, лише починався, і в тому змаганні
Правда колись переможе, єдина, свята, українська!
Благословенная мить ота сяйвом їх теплим вкривала
Високо, десь аж під сонцем, далеко поміж берегами
Ясного обрію, що розстелився в широке безмежжя.
Пан Гордієнко віддчув, що в цю мить і пісні і молитви
Дзвонять у грудях, і все: Україна, дружина, дитина,
Любий Отаман, живі і поляглі його побратими,
Рідні люди, — усе у піснях, молитвах тих надхненних
Ясним вогнем засвітилось, життям усетворчим заграло.

ОБІД У ПАНА ОТАМАНА

Тихо сиділи, віпрнувши у злякану тишу кімнати.
„Я вас”, промовив Отаман: „сьогодні замучу. Пора би
Вже про „щоденне” подумати. Я вже неначе голодний!”
Пан Гордієнко тепер аж згадав, що давно вже він мусів
Вийти від Пана Отамана. „От і засидівсь”, подумав.
Встав непомітно і вирівнявсь. Треба було вже прощатись.
Тішивсь, що ще раз побачив Отамана любого свого,
Ще раз балакав про край дорогий, про бої героїчні,
Про невмирущі ідеї й майбутні змагання за волю...
Та й сумував... Невідомо, чи стрінеться ще десь ізнову.
Все може статись: і з ним, і з Отаманом, хоч і не чути
Сурм бойових, остротонних і зброя дзвонить перестала.
„Ні, ще посидьте полковнику-друже”, промовив Отаман:
„З вами й дружина хотіла б побачитись, Зараз надійде.
Донечка Леся питала: „Татусю, це той, з-під Базару?”
Дуже хотіла почути, про що ми балакаєм з вами.
Ми пообідаєм вкупі. Повірте, я радо, мов брата,
Бачу вас, чую й балакаю з вами. Посидите? Згода?”
„Дякую, Пане Отамане, вам і за честь, і за ласку!”

Радіснорідно стривожений відповідав він Петлюрі:
„Радо ще з вами посиджу і ваших найближчих побачу!”
Вийшов Отаман. За кілька хвилин повернувся у кімнату.
З ним, усміхаючись щиро, ввійшли його пані й дитина.
„Друже, скажіть, що лишається. Перелякались обидві,
Що покидаєте нас уже!” щиро сміявся Пан Отаман.
„Ми вже знайомі, ще з Києва!” пані промовила: „Правда?”
Він уклонився їй: на знак, що зичливаю мову шанує
Й дякує щиро за спогад солодкий про рідну землю.
Поцілував її руку і ввічливо глянув в обличчя.
Дивно: немов не змінилась, проте . . . вже й пізнати не можна.
Щось під поверхнею тихою ока сховалось. Втопилось
Аж у безодні у грудях, неначе гора провалилась
В тихе озеро. Ллється вода через гостре каміння,
Та ворухнути отого каміння не може. Клеочуть
Вири навколо, голодно в'їдаються в темні глибини,
Глибоко смокчуть живу рідину із живої тканини, —
Марно все . . . Тихнуть безсило. Скоріше летять над камінням,
Переливаються й знову пливуть в далечінь похололу.
Пані дивилась на гостя й спокійно промовила: „Ось як
Стрінутись знову прийшлося: в чужині, сумній, непривітній!
Ви ще посидите, пане полковнику! Я вже готова
З нашим обідом. Іще півгодинки, а може і менше!”
Так говорила і просто, і щиро, і тепло, неначе
Він вже давно був, мов брат, дорогим її гостем у хаті.
Дівчинка мовчки спочатку стояла, потому всміхнулась
І, підійшовши до матері, щось їй тихенько сказала.
Мати й собі усміхнулась. „Залишиться, доню!” сказала,
Ніжно обнявши свою одиначку-пестунку кохану.
Вийшла потому з кімнати, і донечка з нею побігла.
Довго дивився у слід, і туга повила його серце.
Бачив в очах її щось невимовно-трагічне. У кожному
Слові її відчував голосіння притихлого нотки.
Ось-ось, здавалось, почне над померлими гірко ридати:
„Діти мої, соколята мої, ви й орли-сизокрильці!
Скільки вас, рідних, упало у бої в широкому полі!
Скільки вас, бідних, замучило горе і неміч зв'ялила!
Скільки вас тут, у чужині, в широкому світі, упало!
Аві хреста на могилі вам, рідні, ніхто не поставить

Та й не заплаче, та й ворон над вашим хрестом не закриче!
Діти — орли мої, багатирі мої горді і чесні!
Я усе поле широке зилляю рясною сльозою,
Щоб ви родились на полі думками поміж колосками,
Щоб ви зерном в колосках отих зазолотилися, рідні,
Та й пригадали всім людям про рідний свій край — Україну.
Я жалібницею-чайкою буду скигати усюди,
Щоб усі люди дізнались про неміч, несплакано горе.
Я ще хмаркою чорною перелечу, мої ясні,
Та й упаду перед Богом дрібною росою-сльозою,
Хай вас пригріє, нехай приласкає, мої незабутні,
Вас, що й життя не жаліли за волю і честь України!"
Чує він: плаче-голосить дружина Отамана. Плаче
Пані Гаєнкова. Мати його нарікає — ридає.
Ах, не одна його мати, а тисячі йдуть коло неї,
Чорних, сумних, безталанних, і плачуть, ридають, голосять.
Ах, і не тисячі! Сотні вже тисяч ідуть коло неї
Тих матерів, вимовляють слова наймиліші, імення
Рідних синів, що загинули в холоді, в голоді, в муках,
В ранах кривавих, по каторгах: польських, московських,
[мадярських!

Ах, і не сотні вже тисяч! Уже непроглядні мільйони
Йдуть коло неї. Нещасні оті матері! Нарікають,
Що немовлятка — їх діти — в татарській неволі пропали:
„Ох, зажурилась уся Україна: вже ніде прожити!
Гей бо стоптала орда уже кіньми маленькі діти.
Ой, ті маленькі стоптала, великі в неволю забрала,
Руки назад пов'язала й під хижого хана погнала!"
Ах, то ридали чайки-жалібниці — жінки українські!
От і лишилась несплакано щира сльоза у куточках
Ясних очей у дружини Отамана, наче каміння,
Що під поверхнею тихого плеса, втопившись, сховалось.
Серце болюче стискається. Гостро-вразливі нотки
Рвуться, вогнем розливаються десь понад скронями, в вухах!
Плаче дружина десь. Слів не говорить, лиш сльози гарячі
Падають з любих очей на знеможені руки, на землю.
Хлопчик стоїть коло неї, матусю свою обіймає,
Плаче, щебече: „Наш таточко вернеться, мамочко, правда?"
Гладить дитину і плаче, уста затиснувши від болю.

Думає: „Кликала воля, і слава, і честь України!
Не нарікаю, бо він обов'язок свій виконав чесно.
Хоч би й упав, то упав не за ката. Упав за свободу
Свого народу. Солодшої смерти немає у світі!”
Тулить до серця дитину, цілує дитячі очі
Й ніжно говорить: „Повернеться таточко! Вернеться, синцю!”
Наче відчув Пан Отаман думки оті. Мовчки дивився.
Потім промовив: „Нещасні лиш ті, що неволю над волю
Більше любили й боялись умерти: невільники вічні!
Хте не боявся за волю умерти, то той вже найближче
Бога побачив, бо воля — найбільшая Божа властивість!
Ми були завжди готові умерти за волю веселу
Рідного краю й народу, полковнику, друже солодкий!”
Каже, правицю бере і стискає по-дружньому, тепло:
„Дасть Бог, дружину побачите й хлопчика любого свого.
Ну, а тепер я прошу вже до столу, товаришу-брате!
Стіл небагатий, та чесний, як доля у щасті й нещасті”.
От увійшли вони в другу кімнату, в якій на столі вже
Пані ласкава усе до обіду їм приготувала.
Смачно вже їжа курилася білою парою й пахла,
Спраглее горло знайомою пахоцю вже лоскотала.
Сіли до столу. За кілька хвилин споживали щасливо
Страви пахучі і дружні розмови провадили щиро
Про незабутні часи в Україні, про спільних знайомих,
Про буйнорадісний Київ, коли своє щастя, найбільше,
Найвеличніше, — відчув, свою любу дружину побачив.
Довго розказував їм про дружину і хлопчика свого:
Як їх, самотніх, покинув і як сумував повсякчасно
Тут, у таборах, в поході, в боях. І здоровий і хорий,
Жив лише думкою: знову побачити їх, найдорожчих.
Пані дивилась, щоб любому гостеві вчасно подати
Їсти і пити, щоб гість почував себе мило й родинно,
Як то по всій Україні водилося з прадіда-діда.
Довго потому розказував їм про героїв Базару.
Не хочачи якось, голос тремтів, як згадав своїх друзів,
Що так трагічно і так героїчно боролись і вмерли.
Слухала пані й мовчала. Дивилась на теплу їжу.
І не помітила, мабуть, як сльози, скотившись із щоків,
Падали рясно на стіл коло самої їжі в тарілці.

Дівчинка тихо промовила: „Я б не боялась умерти, Більше боялася б глуму, коли б отой ворог жорстокий Думав, що я налякалась, зігнулась, здалася!”

Пан Гордієнко поглянув на дівчинку й тихо промовив:

„Так, не боялись герої умерти за честь України!”

Мовчки потому дивився на Пана Отамана, котрий Донечку любую гладив, власкавлював батьківським словом:

„Вмерти за славу, за волю, за честь і добро України —

Є і повинність і щастя, любов і присяга, дитино!

Дай же нам, Боже, щоб всі ми присязі отій були вірні!”

ОСТАННІЙ ПОГЛЯД

Після обіду подякував пан Гордієнко за щиру, Рідно-ласкаву гостину й прощався з людьми дорогими.

Пані дивилася сумно-привітно й казала впівголос:

„Дай же вам, Боже, щасливо зустріти дружину й дитину!

Рідную землю вітайте . . . людей дорогих . . . Україну!”

Більш не сказала ні слова. Стояла і сумно дивилась.

Як підійшов до Отамана, щось йому знову у горлі

Затамувало дихання. Не міг уже й слова сказати,

Наче він кидав з Отаманом любим і честь і сумління,

Гордість і щирі присягу, минуле своє і майбутнє.

Здавалося, сурми сурмили, хилились військові знамена:

Він покидав дорогого Отамана Військ Українських,

Свого вождя, що невтомно провадив полки дорогії

В бій за свободу коханого рідного краю й народу.

І Пан Отаман дивився на нього зворушливо-сумно,

Мовчки. Аж згодом промовив: „Прощайте, полковнику —

[brate!

Друже мій добрий! Нехай же вам Бог помагає ласкавий!”

Щиро обняв на прощання і вже не соромивсь, що серце

Билось частіше, зворушене тиском руки на прощання.

Дівчинка, як подавав їй тремтячу руку, дивилась

Якось допитливо-ніжно на батька й на матір. Потому

Руку взяла ту і щиро до неї торкнулась устами.

Він нахилився, поклав їй на голову руку і тихо

Проговорив їй: „Бувайте здорові!” Вклонився і вийшов.

Мить — і замкнулися двері. Як вийшов уже на дорогу,
Ще раз поглянувши на дім, у якому лишився Отаман
Військ Українських і вождь їх улюблений Симон Петлюра...
Йшов по брукованій вулиці мовчки й не бачив, що сонце
З чаші блакитної вина іскристі пило і сміялось;
Що вітерець повівав на обличчя й збирав рясні роси,
Котрі світилися на щоках його й на змарнілім обличчі;
Що перехожії люди вступались йому із дороги,
Дивом дивуючись, що в таку радісну, соняшну днину
Мовчки чужинець іде і нічого не чує, не бачить.
Йшов своїй долі назустріч, сумний і надійнотривожний.
Ввечорі довго світилися вікна в Гаєнків і блимко
В п'ятому вдивлялись на вулицю крізь мерехтливую сітку
Листя й тоненьких гілок на вакаціях вздовж тротуару.
Слухали вікна, як люди балакали в тихій кімнаті
Про роздоріжжя, в якому тепер опинилися всюди
Всі українці, про намір боротись, змагатися далі
З ворогом хижим за волю і щастя вітчизни святої;
Про дорогого Отамана Військ Українських Петлюру,
Котрий для них був сумлінням, і честю, і закликком гордим
Бою, невтомного змагу за край дорогий Україну.
Пізно вернувся додому полковник Петро Гордієнко.
Ліг і, схвильований, згадував день і людей щиромовних.
Згодом, замкнувши вже стомлені очі, дрімав колісково.
Люба дружина на голову руку поклала і щиро
З ним надобраніч прощалась: „Добраніч, мій любий, єдиний!“
Хлопчик уже задрімав коло нього щасливо, спокійно...

ІІ ДЕНЬ

Вранці прокинувся пізно. В відчинені вікна знадвору
Лягались в кімнату струмки запашного, п'яного повітря.
Глибоко дихав. Ущерть наливав свої легені ясним,
Чистим повітрям всміхливого сонця, що вже впливало
В човнику срібнім на синєє плесо широкого неба.
Вже відпочив після довгих турбот у дорозі, і тіло
Вже не здригалось від неспокою і втоми. Неначе
Хтось коливав його легко в колісці, устелевій пір'ям!

Серце спокійно дзвонило у грудях, і солодко м'язі
В тихім півсні чи дрімоті умліло пашіли здоров'ям.
Легкі, спокійні думки пролітали й будили уяву,
Що засвітилася враз і блакиттю і золотом сонця.
Це ж було свято дружини, її іменини сьогодні,
День святкування княгині великодержавної Ольги,
Що ворогів не боялася, правду і Бога любила.
Вдома колись у цей день відчував він найбільше щастя
Й благословення життя. З невимовною радістю вранці
Любу дружину вітав, цілував її рідную руку
Й радісно щастя, здоров'я бажав їй і довгого віку.
В ясній, налятій липневою повинню сонця, кімнаті
Пахло п'янкеє, іскристотрімтливое повітря, що лялось
Дивнодзвінкою рікою з зелених лісів, із далеких
Синьоімлистих і гір і долин, над якими розгінний
Обрій щодня розсипав позолочену куряву-роси;
З трав та з квіток берегів, що стелилися пасмом широким
Понад прозорими водами рік та озер тихолунних;
З сєєва золотохвилич полів, що котили щасливий
Гомін у села і людській груди теплом наливали.
По середині стола червоніли розквітлі троянди,
Ніжні свої пелюстки розкривали й зеленожовтяє
Листя додолу хилили, вкриваючи білую вазу.
З стін усміхалися любії люди — великі поети:
Т. Г. Шевченко, Франко, Коцюбинський та Л. Українка.
А на столі коло пишних троянд на портреті світилось
Вірою, вірним коханням і щастям обличчя дружини.
Тепло дружина дивилась на нього й осяяну душу
Переливала в його, опромінені сьйвом тим, груди.
Благословляв його Бог усезнанням, любов'ю і щастям,
Що народились у Нім, що у Нім існуватимуть, чисті,
Вічно, за межами часу й простору, в душі невмирущій,
Що розливались джерелами палковогнистими в серці
З ясних просторів, з віків у минулому й переливались
В тепле, віками незмірене, непереможне майбутнє.
Радісно люба дивилась на квіти, на рідних поетів,
Всміхненим поглядом довго спинялась на власнім портреті,
Тихо хилилась до нього — її чоловіка і друга,
Клала йому на плече ніжнотеплую голову, наче

Ластівка, що прилетіла з промінного вирію, — й тихо,
Шию руками обвивши, шептала: „яка я щаслива!“
Хлопчик Івасик сідав на коліна дружини, обличчя
Гладив дитинном'якою рукою й казав, сміючись, їй:
„Мамочка-квіточка, мамочка-ластівка-пісенька наша!“
Ніжно її обіймав, цілував її радісні очі,
Вкритії сяйвом озорянорадісним та безтурботно
Ластився та приговорював: „Мамочка! Мамочка наша!“
Цілий той день так утрюх пробували у тихому щасті,
Люблячи світ і великого Бога вславляючи широко.
Ввечері він щось читав. По вечері дружина сідала,
Радісна, коло рояля й святочнії дзвони та трелі
В тихій кімнаті будила. Палали акорди коханням,
Яснодзвінкими верхів'ями тони плили і співали,
Тішились широко і плакали, стелячись рясноквітчасто
По опроміненій сонцем блакиті й по тихих долинах,
Де солов'ї у гаях щебетали й барвінок стелився.
Згадує, як святкували у ріднім селі оце свято.
Трапилось так, що якраз на той день припадала неділя.
Вранці над тихим селом розсипались веселії дзвони,
В легкопосрібленім синьою млою повітрі гойдались,
Падали дзвінко сопранами й слались безжурно басами
На позолочені ранішнім сонцем хати і дороги,
Де гомінкі, по-недільному вбранії люди до церкви
Йшли опромінювать душі щасливою вірою в Бога.
Він із дружиною, дзвони почувши, ходили до церкви,
Щоб помолитись і ще раз поглянуть на тихе місце,
Де вже віками до Бога приносили люди подяку,
Щирі молитви за радісний світ, за життя позиточне;
Де виливали жалі перед Богом за страчене щастя,
Біль-безталання, за долю сирітську й безрадність вдовину;
Де матері на життя діточок своїх благословляли
Й діти померших батьків на спочинок на вічний їх клали.
Він, увійшовши до церкви, відчув той хвилюючий настрій,
Мрійну півтишу, що так хвилювала його ще малого,
Як на обличчя Христове й святу його руку дивився,
Чуючи в грудях своїх молитов дивнозвучних надхнення;
Як до Пречистої Діви молився за батька й за матір,
Щастя й здоров'я вимолював любим своїм, найдорожчим.

От і тепер він прийшов із дружиною й сином коханим
Богові рідному знов подивитися в батьківські очі
Й благословення тут вимолить рук Його, ясних, промінних.
Тихо молився священик у ясноосвітлених ризах.
Ріднії, з прадіда давні, плили молитви мелодійні
З правого боку, де дяк — охоронець прадавніх традицій,
Співів-пісень богорадісних майстер, — співав, заливався.
Люба дружина дивилася радісно й предкам молилась,
Щоб прийняли її душу у свою святиню, щоб сина
Благословили: землею, добром їх пишатись і далі
Нести по стежці промінній їх душі до рідного Бога.
Так і додому вернулися і принесли на обличчях
Усміхи предків і Божее благословення до хати.
Вийшли у сад по обіді й, ряднину густу постеливши,
Сілу у тінь під кріслатую яблуню, де зеленіла
Тонкостеблиста трава. Густовіта корона стояла
Тихо над ними, обсіпана листям і плодом багатим,
Іноді лиш жартівливо шепочучись з вітром майнливим.
Тихо, обнявшись покрученим віттям, стоять недалеко
Вишні, черешні і груші. Збирають лалкі поцілунки
Сонця, що грає щодня на свої золотії цимбали,
П'є променисте вино і сміється розвогненим сміхом.
Вийшли ще дядько і дячина й сіли собі на ряднину:
Трохи посидіти, поговорити й від праці спочити.
Потім прийшли під ту яблуню ще і сусіди найближчі.
Перший прийшов із дружиною Лесь Черватюк. Після нього
Згодом прийшли у садок із своїми жінками ще й інші:
Гриць Перелаза, Максим Боярчук та Антін Криворучко.
От привіталися, сіли усі, й почалася розмова:
Все і нічого... Отак, щоб лише у гурті не мовчати.
Перші жінки почали щебетати: „А це ваш синочок?
Боженьку, гарна дитинка! Волоссячко — наче шовкове!“
Каже Максимова жінка. Антониха втішно радіє:
„Чесному батькові й матері чесній і чесну дитину
Бог дарував милосердний на щастя й безжурну радість!“
Кличе до себе Івасика: „Йди но до мене, синочку!“
Хлопчик несміливо дивиться, матері сівши на руки.
Ніжно дружина сміється: „Не бійся, Івасю, не бійся!“

Кожная жінка, мов рідная мати, сміється. „Маленький!” Весело кажуть потому: „Не йди! У матусі найкраще!” Вже витягають гостинчики: медівники та цукерки, Що, як у місті були, для дитини купить не забули. Хлопчик ізнов поглядає несміливо, потім бере вже гостинці, Їсть і сміється безжурно, до рідних грудей притулившись. Дивляться мовчки жінки на дитину й очима цілують Втішну голівку, веселорухливі очі й обличчя Сина — Івасика. Кожна була в ту хвилину лиш мати, Що у стражданнях родила і в щасті пестила дитину, Хвалячись людям і молячись Богові широко святому. Зайві слова: опромінене серце без слів говорило Матері кожній про біль і про щастя великої тайни, Що лише мати спроможна відчутти: свята . . . найсвятіша! От після того жіночий гурток уже жваво балакав Про діточок, про турботи й про радощі з ними; про місто (Як там і що там у місті); про свої щоденні турботи, Що налягають, непрошені, часом на долю жіночу. Між чоловіками йде повільніша балачка. Словами Вже тут не кидають, як у дзвінкому гурті між жінками. Кожний подумає, добре розважить, що має сказати, Ще усміхнеться і вже аж потому почне говорити: Це, мовляв, жарти! Поважне й без мене ви знаєте добре! „Гарная днина! Коли б так Господь милосердний ще з тиждень Так ось потримав, то вже й по жнивях було б!” дядько

[говорить.

Лесь додає: „Та й позвозили б дещо додому завчасу.” „Бог допоможе, то вижнемо й звеземо”, Гриць потішає. Хвилю мовчать. Перелаза потому сміється: „От диво! „Петре, дивлюся оце я на вас і, ейбогу, милуюсь: Вибились в добрії люди, хвалити ласкавого Бога!” Дядько ж гордиться: „А жіночка! Гляне — немов королівна!” „Ще б пак! Розумній людині, то й жінка розумна”, жартує Гриць Перелаза, поглянув на жінку й збиточно сміється. „Мій же ти дурнику!” мов ненароком січе вже Грициха: „От як візьму за чуприну, то будеш тоді розумніший!” Всі засміялись, і жвава балачка вже точиться спільно. Сонце крізь листя у кожную шпаринку заскакує й гладить, Наче долонею теплою рідная мати, людей цих,

Тихих, нехитрих, та духом незломних у праці щоденній.
Лесь починає свою філософію (десь уже чув він
Слово оце) у людини ученої перевіряти.
„Був тут недавно студент якийсь, з Києва чи з Петербурга,
Вчив у начальника станції хлопця. Приходив, бувало,
Й довго балакав. Лучалось, що вже й не хотілося спати.
Дуже цікаво балакав, та тільки не втну його мови”.
„Мова! Нема що й казати!” Лесиха й собі обізвалась:
„Бога немає на світі . . . Не слухайте ви бусурмена!”
„Жінко! Не квался, не пхай свого носа до нашого проса!
От би цікаво послухать: Петро не чужа нам людина!”
Вийняв з кишені тютюн, закурив і почав говорити:
„Бога (казав він) немає, і неба немає — нічого!
Небо — це так лише відблиск в очах воружкого повітря.
В дійсності ж всюди, широко й далеко, незміряний простір.
В тому ж просторі літають вогнисті зорі і світять,
Більші і дальші від сонця. Усюди ці зорі без Бога.
Люди — це саме, що й кожна тварина: земля звичайніська.
Родиться все, щоб потому умерти — і більше нічого.
Все (говорив він) — неначе той шлунок: приймає і травить.
Ми його, було, питаємо: „Пане, дозвольте спитатись:
Ви — чи людина, чи, вибачте, теж лиш тварина бездушна?”
„Я”, говорив: „лиш тварина, і ви, і сусіди — всі люди!
Бога нема, і безсмертя нема, ні душі — нічогісько!”
Я його раз запитався: „А де ж усе, пане, взялося?”
„Цього учені не знають”, говорить: „та й знати не будуть.
Як почалося усе і скінчиться, не знають учені”.
Я вже нічого йому не промовив, лиш думав про себе:
„Бачиш — учені не знають, а я неучений, а знаю:
Бог сотворив усе, все охоронює й все оживляє!”
Тут уже Гриць не втерпів: „Що у світі планети — це правда.
Але що в нашому світі нема ні душі ані Бога,
Це вже — дурниця! Коли б усі люди на те лиш родились,
Щоб лише їсти, а потім умерти, — то так би й було все:
Кожний родився б, і їв би, й вмирав би — і більше нічого.
Ані чуття, ні думок не було би людині потрібно.
Тож бо то й є, що людина живе не для їжі одної:
Думає, молиться й Бога у серці своїм відчуває.

Я собі, Петре, гадаю: чого лиш у світі немає,
Того й у думці не можна згадати, ні серцем відчуту.
Ну, а як думаю і відчуваю, то значить — існує.
Скажемо так: через місяць ви знову поїдете в Київ,
Я вас не бачу. То що? Вже нема вас на білому світі?
Я відчуваю і знаю, що ви ще у Києві, правда?
Правда, людина вмирає. На те ж вона тільки людина!
Вік коротенький, бо кожна людина — лиш Божеє слово.
Інше вже треба сказати про Бога: то Бог — то людина!
Бог уже був перед світом і буде, як світу не буде,
Після, бо Він (лиш Один) всемогучий, безсмертний, — Він
[вічний!"]

Хитро всміхався Максим: „Намовляв нас, бувало, панок цей:

„Ріжте панів, забирайте у них, у неробів, всю землю.

Хто коло неї працює, то той має й право на неї!”

„Це вже”, казали ми: „іншеє діло. Не треба би й різать.

Варто лиш землю забрати і всю розділити справедливо.

Правда — що правда! Пани не дали ще нам щастя нікому.

От ще й видумують всякі дурниці... Ледащо та й годі!

Землю забрати не гріх, бо земля для людини від Бога.

Бог заловів нам: „Наповнюйте землю й пануйте над нею!”

Ну, а все інше — то ми і сами зрозуміємо добре!”

От витягають тютюн уже й інші й закурюють. Синій

Дим кучерявими хвилями в'ється над ними й зникає

В листі густому ширококоронної яблуні вгору.

От помовчали, й Антін обіззався: „А я запитався

Пана отого раз: „Звідки ви, пане? З далекого краю

Чи з України?” А він і говорить нам: „Я з України”.

Думаю :,Дивно, людина із наших країв, з України,

Мова ж у нього московська. Петро вже наш довго у школах,

Мови ж своєї не зрікся. Балакає так, як навчили

Батько та матір. Ще й краще! Буває, що іноді скаже

Слово якесь. Як почувеш поперше, здається — чужеє.

Ще того слова не чув, але знаю, про що іде мова.

Ні, не чуже оте слово, нове якесь певно. І гарне!

Наче сміється до тебе! Оце то учена людина!”

Я і кажу: „А по-нашому не розумієте, пане?”

„Ні, розумю”, говорить: „та тільки по-нашому важко

Все доладу розказати. У школі навчився по-руськи,

Книги читав, то тепер мені мова ця рідною стала!"
„От як!" гадаю: „А як з Україною? Буде вже воля?"
Знову питаю. А пан мені й каже: „Це зайве питання!
Що нам робить з Україною й мовою, людям трудящим?
Нам головне — революція, волю трудящим здобути!"
Я собі й думаю: „Ніби то ми не трудящі люди!
Руки усі в мозолях, а хребта й розігнути вже важко,
Ну, але гавкай завжди по-чужому: нема України,
Мови своєї не маємо. Сказано: свині, не люди!
Пане, гадаю, якась твоя воля чужая, не наша:
Бога нема, України немає, людина — тварина!...
Дивна та воля! Не наша, а панська, така, як раніше!
Ти б нам поміг! Повилазили б очі від тої свободи!
Що не кажіть, але наша свобода на нашому ґрунті.
Прадіди нашим дідам, а діди батькам нашим потім
Передали, а батьки наші нас і навчили й навчають,
Як шанувати й любити свободу, а ми своїм дітям
Передаємо... І так вона буде повік існувати.
Звичаї, віра, земля, Україна, батьки, своя мова, —
Все наш відвічний дорібок, надії, і щастя, і воля.
Лиш працювати й ділити справедливо, то й воля настане.
Та... не чужа, але власна: людина людиною буде,
А не тварина безмовна. Земля по цілій Україні
Стане народнім добром. Україна вже наша, вже рідна
Буде. Не зайди-пани, але ми панувати тут будем.
Все буде наше: і мова, і праця, і віра, і воля.
А понад нами світитиме сонце, і Бог милосердний
Благословлятиме щастям і радістю всю Україну".
Раз я усе це й сказав тому панові... "Це була б воля!"
Щиро кажу: „За свободу таку і життя не жалів би!"
Пан попросився і більше до нас не приходив балакать.
„От вам уся чудернація, Петре!" І вже не говорять.
Ждуть уже, що то він скаже на всі оті панські розмови.
Тут ще й жінки додали своє слово. Антониха каже:
„Мій оце, Петре, Антін то не їв би й не пив би, а завжди
Так от балакав би. Я йому сьак і отак говорила —
Зайво й казати. Навчився оце, як до Канева їздив.
Рік працював там на фабриці, тільки тепер і балачки,
Що Україна, Шевченко й свобода „без холопа й пана".

Ну, та скажу я вам: гарно казав він отому панкові.
Я собі думала: „Де тобі, пане, до мого Антона!
Я вже яка язиката, та й то не pomoже, мовчу вже!”
Всі засміялись. Сміявся й Антін: „А звичайно: свобода!”
„Петре” говорить Грициха: „Не слухайте їх, бусурменів!
Ці лише розуму хитро вивідують, як із ланком тим!
Правда — що правда: мізерне було воно хирне неначе
Вивітрилось. Ні гаряче, ні тепле. А ці, бузувіри,
Знають, що каже дурниці, а все допікають, питають.”
„Кажеш — дурниці! А хто ж його думав? Таж він був учений!”
Лесь своїй жінці поважно говорить: „Та... справді, не те щось:
Вивітривсь. Батька і матір забув, Україну і Бога...
От і пішов по планетах скакати, „мисліть” писати.
Ну, а потому застрілився, кажуть, з розпуки панок той”.
Дядько поважно говорить до своїх сусідів і друзів:
„Певно, відійдеш від рідного поля — пиши вже „пропало”:
Вже не пізнаєш, де ноги, а де голова, небораче!”
Всі замовчали. З-за яблуні хлюпнула хвиля холодна
Й млосно розлялась по тілі, лоскочучи кожну клітину
Шиї, обличчя, грудей. Ворухнула нечутно волоссям,
Що розсипалось над кожним чолом, і впірнула під брови,
В тихозадумані й радісні очі, в глибоке їх плесо,
Що миготіло блакиттю, квітками, і сміхом, і сонцем.
Він подививсь на дружину. Всміхнулася, тішилася, рідна:
То було свято, її іменини веселі, врочисті,
День українсько-великодержавної Ольги, княгині,
Що ворогів не боялася, рідний свій край боронила
Й Бога любила — світів Сотворителя, Батька безсмертя.
„Хто ж мав, по-вашому правду?” Максим обізвався поважно.
Він подивився на рідних людей і глибокою вдячністю
Хлинула з серця: кохана земля — Україна співала,
Люди молилися, Бога і волю свою величали.
„Ви їй мали і маєте, ріднії люди!” промовив:
„Хто відрікається рідного краю і Бога не знає,
Той найбідніший і серцем і розумом в цілому світі.
Він — як та пустака взими: ні надій, ні тепла всередині.
Каже: „Учені дізнались, побачили й порахували”.
Тільки ж ті справжні учені, пізнавши багато, — пізнали,
Що ще більше не знають, що всі вони — наче мандрівник,

Що на високу гору вилазить поглянуть до світу.
Вилізе вище — пошириться обрій, і далі вже бачить
Мрійний мандрівник до світу, кінця ж того світу не видно.
Тільки ж мандрівник уперто все вище і вище підходить,
Щоб із найвищої точки найвище й найдалше побачить.
Так підіймається мрійний мандрівник на ті аж висоти,
Де з його серцем і розумом Бог розмовляє всезнайний.
Бога пізнати — це справжнє і знання й всезнання для людства.
Бога пізнавши, усе ми вже знаємо в світі широкім,
Знаємо, що відкриває нам Бог із своєї скарбниці:
Тайни й дива усілякі: малі, і великі, й найбільші,
Щоби людину потішити, слокій їй любий принести,
Дати їй змогу щасливою бути і рівну, правдиву
Стежку знайти до всезнання: початку й кінця існування.
Це — філософія, це — й найповніша наука, з якою
Дійдуть усі непомильно до правди, до щастя й безсмертя”.
„Ми лиш оце і хотіли почути”, говорять сусіди:
„Кажемо, ви не чужий нам, то й скажете щирю правду!”,
„Що таки рідна людина!” Антін уже палко говорить:
„Зразу побачиш, що своїх думок не говорить на вітер!
Значить, це правда, що світ — не порожній, що в ньому існує
Бог всемогучий, що є Україна — земля наша рідна —
І що існує розумна людина, до Бога подібна!”
Дивляться всі і з пошаною й вдячністю, що допоміг їм
Правду святу захистити. Антониха гордо говорить:
„Люди! А він ото справді щось знає — Антін мій! Дивіться!
Хай вже говорить!” І щиро сміється до любого свого.
Інші дивуються мовчки: „Розумні оті чоловіки,
В кожній біді оборонці й у radoшах вірні друзі,
Силою, працею вдатні і розумом бистрим багаті”.
Ще побалакали трохи сусіди й додому збирались.
Вдома хазяйство і діти чекають, а завтра раненько
Треба вставати й на поле своє золоте поспішати.
Дядько і дячина їх відпровадили всіх на дорогу,
Потім пішли вже до хати. Рухлива дячина зараз
Буде варити вечерю, а дядько на берег свій ліде,
Де свої коні лишив він, попутавши, вранці на паші.
Він залишився з дружиною й хлопчиком, що на колінах
В матері тихо дрімав, у садку і дививсь на дружину.

З неба стелилась блакить, наливаючи вщерть її очі,
Сяйвом, теплом заливаючи всю чарівну її постать.
Сонце дивилося з срібного човника радісно, чисто
Скрізь по широкому світі, веслом золотим веслувало,
Край дорогий — Україну всю медом-вином наливало.
„Ах, який радісний день!” промовляє щасливо дружина:
„Повний, величний! Як вічність, поважний, як щастя, солодкий!
Люди балакали тут, у селі, а мені видавалось,
Наче я в Києві. Дзвонять у Лаврі й в Софії всі дзвони,
Небо колишуть гулке переливами, ллються у далях,
Десь коло нас, у хатах отих, радіснотихих, співучих.
Грає Дніпро повноводий і гордо співає про волю,
З Канева голос пророчий лунає: „Кайдани порвіте!
Люди, борітесь — поборете, Бог вам святий помагає!”
І соловейки затьохкали в грудях, і люди співали,
Мертві з могил повставали, каліки всі дужими стали,
Владно нога українська на рідную землю ступає,
Владно рука багатирська тримає і зброю і плуга,
Вільно здіймаються груди, і дзвонить гарячее серце,
Моляться вільно уста, і буяє всезнаючий розум...
Діти, стрункі юнаки, і батьки, і діди, і бабусі —
Всі зрозуміли й відчувли свою, українську, правду...
Боже! Я справді сьогодні родилась, побачила світло
Нашої правди й безсмертя! Побачила я найясніший
День українсько-великодержавної Ольги княгині,
Рідную славу і гордість, розмріяний день України”.
Хлопчика свого взяли і пішли до затишної хати,
Де вже в кутках залягали задумливі сутіні спати.
Довго вони говорили в той вечір іще про сусідів,
Добрих та мужніх, що в будні дивились у чорную землю,
Хліб добуваючи дітям на радісну долю і щастя, —
В свято ж, в неділю дивились у небо, в прозорі висоти
Й, Бога відчувши в широкому світі, — молились, щасливі.
Він своїй любій, розмріяній долі бажав у той вечір,
Рідну, ласкавую руку цілуючи, щастя й здоров'я,
Тихих, як ніч оця, ясних, як зорі, і теплих, як сонце,
Радісних, гордих, як ті невибагливі люди-сусіди,
Що так глибоко, і ясно, і просто найтяжчі питання
Всі вирішають, послухні найвищим моральним законам,

Вічним законам добра, справедливості творчого Бога.
Люба його обняла і, цілуючи, тихо сказала:
„Дякую, любий мій, доле моя і щаслива і ясна!”

ДОРОГІ ВІСТІ

Пан Гордієнко розкрив свої очі. Прислухувався довго.
Десь під вікном горобець зацвірінкав. Пурхнув і сховався.
Чути було у відчинені вікна, як рухалось місто:
Коні пробігли, проїхало авто, пройшли якісь люди,
Десь аж на станції поїзд приїхав, спинивсь і замовчав.
Місто гуде невиразно і котить по вулицях шуми,
Що то ростуть, то стихають ритмічно, неначе на морі
Хвилі запінені під час прибоїв далекошумливих.
Пан Гордієнко устав, одягнувшись і хотів уже зранку
Йти до Гаєнків. Хотілось довідатись швидше, чи є вже
Сотник Іванчик — тужливої долі вістун довгожданий.
В двері почулося стукання. Пан Гордієнко озвався,
І у кімнату ввійшов отой самий козак щиромовний,
Що йому вчора до Пана Отамана стежку-дорогу
Радо показував, тішився щиро, неначе дитина,
Як про Отамана згадував, свого вождя дорогого.
Знову приніс він від друга Гаєнка листочок, в якому
Друг на обід його щиро запрошував і дописав ще,
Що новину за обідом розкаже, цікаву, веселу.
Дякує він козакові і просить сідати на хвилику
Та й відпочити у нього. Козак усміхається. „Радо,
Пане полковнику, з вами посидів би, тільки ж сьогодні
Часу не маю. Іще побіжу в міністерство, бо дещо
Треба на пошту віднести, потому ще дещо купити
Мушу: звичайну свою біганину ще мушу відбуту”.
Вирівнявсь струнко, всміхається й наче говорить очима:
„Пане полковнику! Я і козак ваш і друг повсякчасний!”
Пан Гордієнко подав козакові по-дружньому руку,
Щиро стиснув і промовив: „Бувайте здорові, мій друже!”
Вийшов козак. Гордієнко оглянув одіжку на собі,
Ще подивився навколо, щоб часом чогось не покинув,
Вирівнявсь, як то зі звички робив уже здавна, і вийшов.

Сонце плило вже, веслом золотим розкидаючи іскри,
Ген по найвищій вже смузі блакитного плеса й дивилось
На Гордієнка закохано тепло й співало весільно:
„Вечорі, друже, прийди на оту сизосинюю смугу,
Ген на похилому обрії, де у серпанках імлістих
Гори свої тихохвилі хребти простягнули. Туди я
Легко спускаюся. Ніхто й не помітить нічого навколо!
Ти коло мене у човнику срібному сядеш, і разом,
Веслами грайливо ріжучи прозор блакитну, поїдем
В край твій, у рай-Україну, де вранці побачиш кохану,
Вірну дружину і хлопчика твого, що ждуть, виглядають
Кожного ранку тебе і солодкі, неначе молитви,
Шлють привітання тобі в невідому, далеку чужину.
Я собі весело плитиму далі по синьому плесі,
Ти ж, заховавши у грудях мої найдорожчі дарунки,
Промені ясні і теплі, — до тихої хати їх підеш,
Ясні даси їм дарунки, в очах дорогих їх засвітиш,
В вірному серці положиш, щоб завжди цвіли і горіли
Радісно, рани-тугу закривали життям усміхливим.
Вечорі, друже, поїдемо! Хочеш, то завтра... позавтра”...
Дивиться: сонце — не сонце, а любе обличчя дружини.
Палко цілують гарячі уста його схудлії щоки
Й ніжно шепочуть: „Приїдеш на срібному човнику, любий,
Я тебе стріну з Івасиком нашим, що кожного ранку
Каже, на сонечко дивлячись: „Це привітання від татка!”
Кожного ранку обое говоримо: „Татко наш їде!”
Слухає пан Гордієнко і чує, що в яснім повітрі
Ластівка дзвінко щєбече: „І вранці й увечорі, любий,
Ждуть і не дїждуться татка свого, над усіх дорогого!”
Бачить, над містом пір'яста хмаринка з'явилась. Із неба
Прозорі швидко взяла вона й хлюпнула нею на землю.
Чує, упала краплина на чоло спїтніле. А хмарка
Тихо пливе і сміється до нього: „Це, любий козаче,
Люба дружина і хлопчик-соколик радіють, сміються,
Що дочекались тебе, дорогого, щасливого татка”.
Йде і не бачить нічого навколо: ні вулиць широких,
Ні твердостінних будов, ні людей метушливих. Лиш чує
Голос у серці дружини і сина, живий, повнозвучний,
Що його кличуть до себе у край дорогий Україну.

Швидко зайшов до Гаєнка, застав його ще в міністерстві.
Друг привітав його якимось іще веселіш, як учора.
Лагідно йде, усміхається. Щось би сказав, та... незручно...
Голосно потім говорить: „Додому, додому скоріше,
Друже-полковнику! Там десь дружина нас жеде-виглядає!”
Кілька хвилин — і вони вже стояли в знайомій кімнаті,
Де на столі вже ласкава пані зичливо й охайно
Приготувала все й нетерпеливо їх ждала з обідом.
Білая скатерка, з квітами в кутиках, стіл прикриває,
А на столі вже жіночі руки поставили зручно
І тарілки, і ложки, і ножі, і вилки. Поздоровавсь.
„Дуже мене ви розпестили, пані ласкава!” промовив:
„Я вже відвик від родинного затишку. Тож не дивуйтесь,
Що я так дякую щиро вам, друзі, за ласку й гостинність!”
Тихо обідали. Страви смачні споживали і щиро
Пані, що радісно, втішно усім турбувалась, хвалили
За її працю, невтомні турботи і дружню прихильність.
От уже й чай подає господиня. Гаєнко зненацька,
Наче зовсім ненароком, питає: „Коли ж вам, наш любий
Гостю і брате, сказати новину: чи тепер чи потому?”
Пан Гордієнко всміхається: сонце за обрії кличе,
Небо коштовними шовками вкрило стежки і дороги;
Хмарка на землю розсипала срібнії роси; в повітрі
Ластівка дзвінко щебече про ту новину найдорожчу.
Пан підполковник Гаєнко поважно вже другові каже:
„Сотник Іванчик вернувся, і я попросив, щоб сьогодні
(Обов'язково сьогодні!) навідався до мене. Просив я,
Щоб пообідав із нами; на жаль, перешкодили справи.
Дуже просив подождати його по обіді”. Говорить
Так, щоб і рухом не видав своїх хвилювань за друга,
Що вже так довго чекає на любі, надійній вісті.
Пан Годієнко ховає зворушення, стримує віддих,
Тісно стуляє уста, щоби радість свою вгамувати.
Втіха — не втіха: не личить дорослій людині наявно
Радість свою виявляти, неначе маленька дитина.
„Дякую, друже ласкавий!” говорить: „Я радо побуду
В любім мені товаристві. Діждуся, що й вістку почую,
Радісне слово почую про рідних своїх і коханих”.
Ось незабаром прийшов до Гаєнків і сотник Іванчик.

Вирівнявсь струнко, вклонивсь по-військовому, легко
[схиливши
Голову й руки вздовж тіла тримаючи певно та пружно.
Чорне волосся лежало, причесане, рівно над чолом,
Де вже глибокі зморшки тяглися: непрошені свідки
Швидколетючих років і тривоги, небезпечних, болючих.
Сірі очі дивились спокійно: без смутку і жалю.
Та й одчайдушність, завзята, нестримна, у них не світилась.
Наче казали ті очі: „Усе вже ми бачили. Звикли
Бачити смерть і веселі пригоди. У горі не плачем,
В щасті не іскримося легкими іскрами. Наша засада —
Бачити горе і радість правдиво, спокійно, розважно”.
От привітавсь з господинею, потім з господарем. Глянув
На Гордієнка, наче питався: „Чи він, чи хто інший?”
Друзі Гаєнки знайомлять: „Полковник Петро Гордієнко!
Сотник Іванчик!” Вклонились, стиснули протягнені руки
Й сіли обидва, в душі відчуваючи ту невловиму
Приязнь, що робить взаємини людські зичливоміцними,
Добрими, щирими, — так, без причини, без зайвого слова!
„Пане полковнику”, сівши відразу почав говорити
Сотник Іванчик: „приємно, що я вас сьогодні побачив.
Кожна людина — людина — звичайна фізична істота,
Тільки ж стається, що хочеться глянути в вічі людині,
Що визначається розумом ясним чи чином геройським.
От я й щасливий, що бачу сьогодні цікаву людину,
Котра фізичне ество у духовеє перетворила.
Справді, я дуже щасливий, що можу вам висловити щиро
Вдячність безмірну й глибоку пошану за вчинки геройські”.
Пан Гордієнко вклонився і жде вже тієї хвилини,
Як найвтішніше слово почує про любих своїх в Україні.
Сотник відчув його тугу і зразу почав говорити:
„Я цього року, як знаєте, був в Україні. Прийшлося
Пішки іти коло Умані. Там у селі (у Дубрівці)
Бачив я, пане полковнику, вашу дружину й дитину”.
Тихо в кімнаті. Мужчини замовкли, щоб мужнім мовчанням
Радість і щастя прикрити, що враз засвітилися сонцем
В кожному оці, промінням веселим заграли, злетіли
І щебетали дзвінками пташками про людськеє щастя.
Пані Гаєнкова вся засвітилася зоряно й шепче:

„Боже! Який Ти ласкавий і щедрий! Живуть іще, рідні!”
Пан Гордієнко нічого не каже: забув, що існує.
Зникла кімната, всі контури десь розплились у блакиті.
Речей, людей — вже нічого нема, лише світло і дзвони.
Чує, розносяться звуки закоханотної скрипки,
Звуки живі перескакують з нижчих позицій на верхні,
Котяться з чельотужливого „Г”, з басових рокотаннів;
Швидко плывуть через „Д” й через „А” тенорово-гаряче
Й падають в срібную подзвінь шовкового „Е”, підлітають
Вище і вище по гамах-надгамах, до тих аж найвищих
Тонів: високо-високо, над всесвітом — світом — в просторі,
Мить ще — далеко-далеко, за всесвітом-світом — у часі.
Потім летять із правічних просторів і падають знову
Дзвінко на скрипку, цілують схвильовані струни, легенько
Котяться вниз по шовковому „Е” через срібную подзвінь,
Будять тужливозабарвлене „А”, переходять бадьоро,
„Д” коліскове минувши, на хвилі широкобасові
Чельотужливого „Г” і зникають, вколісані наче,
Глибоко знову у серце, в яким його люба дружина
Й хлопчик Івасик у радіснім світлі ті тони живії
Слухають, моляться широ, щасливії, вдячні, веселі.
Чує, святі молитви і дружини й дитини велично
Всю його чулу істоту наповнюють співом, надхненням,
Світяться ясно в озорянім всесвіті віронадійно,
Наче те тихее слово, що мати шептала у церкві,
Як до причастя несла його вперше, дитину маленьку.
Боязно й радісно бачити Бога маленкій дитині,
Тайну святу відчувати: врочисту і радісноповну.
Боязко й радісно він і тепер свою тайну побачив
В сяйві, в розцвілому небі, у звуках відчув урочистих.
„Боже!” гадав він: „Від віку Ти, Боже, присутній усюди:
В тайнах — наявний, в дивах — у думках — зрозумілий, у чині
Видимий всюди і завжди, Безсмертний, Святий, Всемогучий!”
Боязко й радісно він і тепер відчував свою тайну,
Наче колись, і боявся промовити голосно й слово,
Щоб не затьмарити тайни тієї в святині величній.
Так, упівголос лише запитався: „Давно чи недавно?”
Сотник Іванчик вдає, що не бачить його хвилювання.
„Кожна людина буває дитиною, й та, героїчна”

Думає: „Як її серце цвіте, пелюстки розпускає.
Це ж те єдине, що в грудях для себе вона заховала”.
„Третій вже місяць! Від них відійшов я у квітні. Просили,
Щоб іще день хоч побув я із ними, та я не відваживсь.
Мусів вертатися, справи не ждали”, промовив спокійно.
„Що ж там дружина й дитина? Які вони?” тихо питався.
„Дякувать Богові! Пані змагається, наче орлиця.
Хлопчик росте. Вже до школи народньої ходить. Здоровий,
Виріс, хороший хлопчина! Балакає й згадує татка.
Пані-добродійка тільки всміхалася й тихо раділа.
„Вернеться татко!” казала до хлопчика й гладила ніжно.
Дивиться й бачить Петро Гордієнко, що все засвітилось.
То Україна, його дорога Україна воскресла,
Пишно засяяла в мрійній уяві: всміхаються люди,
Поле колосся схиляє додолу й шепоче щось тихо;
Ліс заховавсь в лосктоливу сутінь, дримає і мріє,
Як його любя жар-птиця крильми золотими погладить;
Ріки, мов струни живії на скрипці, співають щось ніжно,
Сонце, поля, срібнохвилі моря і людей величають;
Гори на обрії срібно-пір'ястії стелять серпанки,
Щоб колисати в них сонце вночі, золоте, променисте;
Люба дружина й дитина всміхаються усміхом рідним,
Тішаться й ждуть його. „Таточко вернеться!” кажуть,
[співають.

Чує: рокочуть акорди на дивнодзвінкому роялі.
Б'ють буревісні басы, розпливаються в злякані шуми
І, втихомирившись десь на останнім клавіші, стихають.
Враз на середнім регістрі, неначе лякливі дівчата,
Скачуть синкопно різкі дисонанси й питаються вроздріб,
Що оце сталося в світі: чи радість, чи лютеє горе?
Ось задзвонили найвищії тони і стихли, неначе
Щось оглядають: далекее поле, верхи і долини.
Бачать там щось і біжать трельодзвонним пасажем без стриму,
Дивні новини розказують: і буркотять і співають.
„Ой, то не горе гіршее блукає, голодне, й голосить,
Ой, то не чорная хмара вкриває широкее поле,
Ой, то не плачуть на цвинтарі вдови та сироти бідні, —
То Україна воскресла й дітей своїх щирих голубить.
Люди всі моляться й мрійно за Богом і правдаю тужать,

Небо блакитне сміється й до Бога дорогу їм стелить,
Сонечко світить і Бога із тими людьми величає.
Ріки там грають, мов арфи дзвінки на веселім весіллі,
Ліс там, немов характерник, дива виявляє усякі:
Трави цілючії родить, пташок словомовних ховає,
Дерево пестить струнке на живу, правдомовну сопілку;
Поле там жито-пшеницю казками й піснями золотить,
З своїх цілющих джерел розливає здоров'я й кохання.
Ой, та найбільше диво і щастя у хаті затишній!
Там усміхливая мати дитині говорить, співає:
„Татко наш любий повернеться, татко наш любий, синочку!”
Там ще й соколик-хлопчина до матері тулиться й каже:
„Таточко вернеться, нашого краю й життя оборонець!”
Враз задзвеніли акорди по всім віщотоннім роялі.
Тони не скачуть кривими синкопами: плавають легко,
Наче ті лебеді білі на срібному ясному плесі.
Ллються акорди ті, ширшають небом і світяться сонцем
У невимовносолодкій молитві, в безсмертнім надхненні.
Ах, то дружина його вже побачила й хлопчик-соколик:
Богові щира молитва, присяга святій Україні,
Серцю ж його невимовнее щастя, надхнення і радість.
Це була хвиля, в яку боголюбні творці літургії
Святоврочисті складали, земнії турботи забувши,
Чуючи серцем лише опромінене сяєво Бога.
Це була хвиля, в яку перетужені щастям артисти
Чисті обличчя Мадон малювали й любов невмирущу
В тії обличчя святії побожними пензлями клали.
Це була хвиля, в яку композитори мрійні збирали
Звуки із цілого світу й складали симфонії, в котрих
Все відчувалось: і радість, і горе, і жарти, й кохання, —
Все відбивалося повно, як повний був світ отих звуків.
Це була хвиля, в яку урочистую стежку знаходив
До абсолютної правди незбагнений мрійник-філософ,
Втілював в ясних системах принцип абсолютний і вічний.
Це була хвиля, в яку заворожені творчим надхненням
Мрійні поети творили безсмертні пісні й епопеї,
Де життерадісні образи, барви і звуки людину
Кличуть до щастя, до правди, до творчих змаганнів, до Бога!
Це була хвиля молитви і віри в красу і безсмертя.

Голос Іванчика вже, немов чельо тужливе, музичить:
„Як виїжджав, то просила довідатись, скрізь розпитатись,
Чи якась добра людина не знає, що діється з вами.
Тільки ж ще часу не мав я — це гарне прохання здійснити.
Доля ж тепер помагає сама мені вчасно і добре”.

Голос якось затремтів і спинивсь на найвищому тоні.
Потім говорять усі: і Гаєнко, і пані зичлива,
І розворушений сотник Іванчик. Радіють, щасливі,
Що удалось таки ту новину Гордієнкові вчути,
Про золоту його долю: дружину і хлопчика-сина.
Слухав їх мову й радів, що вони не мовчать, а говорять,
Що він спокійно вдивлятися може в кохані обличчя —
Зорі, що в серці світилися, рани його цілували;
Що він вслухатися може у музику ту світодзвонну,
Де що сузір'я — акорд, що планета — мелодія ніжна, —
Де його Бог усетворчий власкавив коханням і щастям,
Образи любії благословив всесвятою рукою.

Він помолився за все: за улюблений край-Україну,
За усі муки й страждання, за долю, за честь її й славу,
За отих чесних людей, що себе в чужині не згубили,
Голови держать високо, сумління в душі не вбивають,
Все переборюють, терплять, щоб тільки здобути й вернути
Краєві рідному мрійнопринадную волю і щастя.

Тішивсь, що стрінув старого рубаку, що й тут, на вигнанні,
Голову високо, гордо тримає й по-дружньому каже
Зоряноясні слова про дружину й утішного сина:
„Бачив, живі та здорові! І ждуть — і діждатись не можуть
Хвилі святої, щоб стрінуть його, привітати щасливо”.

Тішивсь, що мрія солодка здійснилась, яку він тужливо
Плекав усюди: в таборах, в дорозі — на кожному місці.
Серце забилося рівніше, і він відчував себе знову
В чіткоокреслених контурах дійсности. Люди і речі
Знову вдягнулись у видимі форми буття і вже мали
Власні властивості: простір і барви — усе, як раніше.
Він ще згадав, що дружина його не була у селі тім,
Що він покинув її коло Жмеринки. „Як це все сталось”,
Вже він спокійно питається: „що вони там опинились?”
Сотник Іванчик уже і собі веселіше говорить:
„Вже не скажу вам докладно усього. Я був коротенько

З вашими рідними, день лише, всього не міг розпізнати.
Тільки, пригадую, ваша ласкава пані казала,
Що небезпечно було їй сидіти на давньому місці:
То щось одно, то щось друге траплялось. Не мала спокою.
Потім навідався до них, навесні десь, якийсь незнайомий.
Ваша дружина злякалася. Думала — ворог підступний.
Але ж козак той почав говорити, що бачився з вами.
Все розказав їй: про ваше життя у таборі у Польщі,
Про небезпечну хворобу, про лицарський бій під Базаром,
Про вашу рану, про добрих стареньких дідуся й бабусю,
Що, наче рідного сина, любили вас і доглядали.
Ще йому пані не вірила. Тоді він розказував довго,
Як ви його врятували від смерти. Усі ваші звички
Знав. Говорив, немов згадував друга і рідного брата"...
„Це ж мій Котенко!" не стримався пан Гордієнко: „Козаче,
Любий мій друже, козаче і брате мій!" вдячно промовив.
„Бачите, так його й ваша дружина мені називала,
Я ж якось випустив з пам'яті й довго не міг пригадати.
От той Котенко узяв вашу пані й завіз у Дубрівку,
Де вона вчила потому у школі місцевої. Котенко
Мав у селі у тім власну хату. Женився і взявся
За господарство. І завжди, як треба було, помагав він
Вашій дружині і хлібом, і сіллю, і словом прихильним.
Ваша дружина хвалила його й не могла нахвалитись.
Вже воювати не міг він, бо десь його ранено в груди,
Потім у правую ногу. Отож уже (хочеш-не хочеш!)
Мусів лишитися вдома. Згадав тоді вашу дружину
І заопікувався нею, як рідною. Добра людина!"
Слухає пан Гордієнко оту невибагливу мову
І відчуває у серці і спокій, і гордість, і вдячність.
Буря вляглася, і тиха поверхня спокійно вже грає
Легкомінливими хвилями — сміхом і сонця й блакиті.
Світ був і милий і радісний, наче в книжках для дитини.
Он селяненко на білім коні до князівни під'їхав
І за дружину князівну ту просить, любить присягає.
Пишна князівна сміється й, щаслива, йому обіцяє
Ніжнучу вроду дівочу і царство своє найбагатше.
Он сироту безталанну, що мачуха вигнала з хати,
Вовк-сіроманець годує і голову лапкою гладить,

Зайчик на скрипочку грає, ведмедики мед наливають,
Лев діаманти і перли з корони здіймає й дарує,
Хитра лисичка на хвостик бере і додому відвозить.
„Гарна дитина!” вертаючись в ліс, гомонять між собою.
Он колядують дівчата і хлопці з зізвдою. У яслах
Хлопчик-Ісусик лежить. Коло нього Пречистая Діва
Тихо сидить і на Сина, озоряна, дивиться ясно.
Йосип старенький до сина — до Бога підходить і просить
Дати усьому великому світові щастя і спокій.
Дивиться світлий Ісусик на Йосипа й рідную Матір
Та й посилає по світі широкому ангелів білих.
Ангели швидко летять, у дзвіночки подзвонюють лунко,
У сопілки позолочені грають і людям співають:
„Слава ласкавому Богові, що над землею високо, —
Людям усім на землі — доброзичливий спокій і щастя!”
Йдуть на Ісусика глянути з поля воли круторогі,
Білі овечки ідуть і вимнисті корівки йдуть з паші.
Стали воли круторогі і дихають тепло на Бога,
Білі овечки м'якенькою вовною Бога вкривають,
А корівки молочка поприносили Божій дитинці..
Тихо стоять пастухи, що прийшли до печери, й радіють,
Що на землі між людьми й звіриною щасливая згода,
Що той Ісусик на землю приніс їм і щастя і спокій.
Книжечка далі показує речі, людей і їх працю
І наливає дитині у серце безсмертну віру
В правду, в красу, у добро, у любов до людини людини.
Вже на останній сторінці сміється щасливая матір,
Тихо дитину свою на руках найдорожчу колише.
Дивляться діти на матір і вірш деклямують Шевченка:
„В нашому раї, на нашій землі нічогосько немає
Кращого, як із дитяточком матір його молодая”.
Він відчуває, що в серце якась невідома сила
Ллється, тужливі моря заливає словами палкими:
„Рідні! Живі і здорові! Живі і здорові! Кохані!”
Він подививсь на присутніх і лагідно, тихо промовив:
„Дякую вам за ласкаві, за добрі, за радісні вісті
Про моїх любих дружину й дитину, моїх незабутніх.
Ну, а тепер вже з новими думками до бою нового.

Ще відпочину два дні, приготуюсь, як слід, і в дорогу
Виїду, щоб до зими своїх любих ще вспіти побачить!"

ДРУЖНЯ НАРАДА.

Пані Гаєнкова світиться радістю й широко бажає:
„Дай же вам, Боже, побачить найшвидше дружину й дитину!”
Каже і дивиться ясно на гостя, на мрійну людину,
Що гаряче так боролась за рідний свій край Україну
І так безмежноглибоко за рідними завжди тужила.
Пан підполковник Гаєнко вже радить по-дружньому, просто:
„Тільки, мій друже, самому їти небезпечно вам. Краще
Підемо вдвох, безпечніше удвох, як одному. В дорозі
Все може статися. Вірте, і я і дружина готові
Все (і найтяжче!) зробити, щоб вам лиш у допомі стати!”
Дивиться пан Гордієнко на пані, а пані всміхливо,
Наче дитина, підтакує: „Все! І життя не жаліли б!”
Дякує він отим людям, щасливий, що ще раз зустрів
Вірних людей на своїй життєвій, крутокрученій стежці:
„Дякую, друзі, та тільки не можу я власного щастя
Вашим життям здобувати. Признаюся: солодко, мило
Чути від вас золоті слова про рятунок в неволі,
Дуже приємно! Але в Україну я сам помандрую!”
— „Вірте”, іще обзивався Гаєнко: „що ми з України
Швидко повернемось. Отже, ми підемо вдвох, не турбуйтеся!”
— „Ні! Якби, друже, дружини у вас не було, ще б подумав...
Але... тепер не годиться. Ніколи б собі не простив я,
Друже, якби якоесь сталось нещастя і ваша дружина
Тут сиротою лишилась! Ніколи! Бо й сам пережив це!”
Вимовив це із таким переконанням, що його друзі
Вже й не відважились більше просити. А сотник Іванчик,
Щоб якоесь згладити дружній болі й турботи, — промовив:
„Пане полковнику! Хто це такий отой милий Котенко?”
Пан Гордієнко зрадів, що Іванчик згадав про Котенка,
Вірного скрізь побратима, товариша в долі й неволі.
Радо розказував їм про Котенкову свідомість, гордість,
Щирість і вірність, і в серці якоесь непомітно для нього
Давні й недавні події прокинулись: волі цілунки!

Пахло вологе повітря і ніздрі чутливі дразнило
Ясною волею, чистими ранками й грайливим сонцем.
Десь в далені заливається тужнокликлива сурма
Дзвінкогарячими тонами: звуками бою й відваги.
Тисячі поглядів острих прорізають хвилі киплячі
Буйного ранку. Бійці свою долю у далях читають:
Перемогти ворогів, на буття своє право здійснити.
Бачить Котенка, який, попросившись, каже до нього:
„Бій наш іще не скінчився. Спочатку загляну додому,
Рідних побачу, а потім шукатиму долі та щастя.
Прийдеться вмерти чи так чи інакше. То краще вмирати
З зброєю, ніж у кайданах. Людина тоді лише вільна,
Як свою волю сама захистити і втримати може!”
Довго розказує все товариству у тихій кімнаті
Про побратима Котенка і дякує долі ласкавій,
Що його ще раз побачить, прихильного, вірного друга,
Що і його врятував у нещасну годину в таборі
І його любим, дружині й дитині, тепер помагає
Доброю радою, словом і мудророзважливим вчинком.
Сотник Іванчик говорить потому: „Цікава людина!”
Якось задумливо дивиться й далі провадить балачку:
„Щоб не забутись, пане полковнику! Міг би я з вами
Трохи проїхатись? Іду додому, до милого батька,
Що вже давно, як священник, живе у селі Дорожівці
В Галичині, у самбірським повіті. Було б веселіше
Вам і мені. А можливо б я чимсь і поміг би в дорозі?”
„Згода. Сьогодні четвер? У неділю я виїду вранці”,
Каже Петро Гордієнка. Устав, щоби вже попрощатись.
От попрощались вони із Гаєнками й вийшли обидва.
Идучи додому, вони умовлялися ще раз, що разом
Виїдуть з Тарнова. Місто покинуть уранці в неділю.
Пан Гордієнко ішов по дорозі, бадьорий, спокійний.
„Ну, а тепер у дорогу! Назустріч і щастю і долі!”
Думав і, втомлений, швидко ішов спочивать до готелю.

ЖИТТЯ ДОРОГЕЄ, СОЛОДКЕ.

Вранці прокинувся й чув, що тривога у серці замовкла —
Те почуття невиразне, що завжди додому згинає

Плечі людини. Тепер уже знав свою долю, і давня
Певність, спокійна рішучість у грудях його панували.
Довго ходив у цей день по крамницях, потрібні речі
Скрізь вибирав, купував на далеку дорогу. Увечір
Все уже злагодив: одяг, торбину, і хліб, і до хліба.
Навіть голок і ниток не забув він купити. В дорозі
Всяке трапляється, мов чумакові в степу чи бурлаці,
Що у пригоді не жде ні від кого й прихильного слова.
Степ. Не видати й живої душі. Лише чорні ворони
Крячуть, і десь недалеко вовки-сіроманці заводять.
Так і йому у дорозі усе може статись: хвороба,
Клопіт із одягом та узуттям, небезпечная зустріч
З ворогом, що не помилує, хоч би й просивсь і молився.
Вб'є, насміється і тіло залишить голодним собакам.
От через те револьвер меткобійний дістав, щоб було чим
В прикру хвилину життя боронити від ворога злого.
Після обіду пішов подивитись за місто над річку,
Зараз за містом. Погода напрочуд стояла спокійна.
Сонце спинилось на небі спочити і ватру розклало.
Ватра горить, розкидає хвилястее полум'я. Землю,
Наче те яблуко чи бараболю, пече безнастанно.
Села, поля, невеликі ліски за полями затихли
Й слухають, як припікають трітмливі, вогнисті хвилі,
Як вони потім здіймаються й жаром усе заливають.
Пан Гордієнко умився у річці і ліг під вербою,
В прохолодь. Глянув навколо. На обрії білошпилясті
Плавали хмари. Далеко-далеко верхи їх білили,
Ясно малюючись в чистому дзеркалі синього плеса.
День був спокійний, і пан Гордієнко не зчувся, як очі
Тихо закрились. Усе позникало: і сонце, і небо,
І вогнещвітнее поле, й маленькі ліски за полями.
Річка плила потихесенько й сон навівала глибокий.
Спав Гордієнко, спокійний, міцний і на силу багатий.
От пробудився і в першу хвилину не міг пригадати,
Де він. У таборі? В діда й бабусі? У друга Гаєнка?
„Ах”, засміявся: „отож і заснулось спокійно та міцно,
Навіть забувся, і де я і що я! Прекрасная днина!”
Чує, а річка шепоче, цілуючи хвилями берег:
„Ой, у неділеньку рано-ранісенько сонечко сходить.

Сонечко сходить і дивиться в воду на ясну вроду.
Вийшла із хати чорнявая дівчина й жде у кринички,
Жде у кринички на долю кохану в неділеньку рано.
Іде козак на коні вороному з далекого краю,
З краю далекого дівчину любу просити до шлюбу.
Ой, тож спинив коло дівчини свого коня вороного,
Свого коня вороного спиняє і так промовляє:
„Дівчино люба, скажи мені ширее слово дівоче,
Слово дівоче мені заспіваєш, що вірно кохаєш!”
Дівчина дивиться. „Ждала тебе, виглядала я”, каже:
„Щоб у неділеньку та й присягнути дружиною бути!”
Ой, у неділеньку рано-ранесенько сонечко сходить,
Сонечко сходить і дивиться в воду на ясну вроду.
Ой, тож не сонечко — то його мила і вірна дружина,
Вірна дружина синочка малого приводить до нього.
„Глянь, подивися на свого синочка”, говорить, співає,
Каже, співає кохана дружина й цвіте, як калина.
Ой, у неділеньку рано-ранесенько сонечко сходить,
Сонечко сходить і дивиться в воду на ясну вроду”.
Пан Гордієнко вслухається, втягує чисте повітря
Й радісно каже до себе: „Життя! Дорогее, солодке!”
Згадує, як він молився учора в Гаєнків, почувши
Вістку, шасливу, веселу, про любу дружину й дитину.
Враз десь з захованих кутиків мізку ускочила думка.
Вскочила, швидко кружляла по теплих і ясних клітинах
І говорила тривожно: „Солодке і дороге?
Може! А що ж ота кров, що пролялася за Україну,
Муки, могили, каліцтва, знущання? Солодкі і милі?
От ти учора моливсь, новину дорогую почувши...
Вчора! А що через місяць? Чи можеш напевно сказати,
Як тобі доля дороги постелить? Можливо, що стрінеш
Щастя усюди... Можливо... А може й нещастя гірkee
Впаде на голову? Бій, несподівана смерть чи каліцтво?”
Пан Гордієнко сміється: „У тому краса полягає:
Перебороти те „може” і власну волю здійснити”.
Згадує сказані просто слова, що читав у дитинстві
В Біблії: „В світі спочатку була лише бездна порожня
Й тьма понад бездною. Дух Божий носився невидимо всюди.
Бог і промовив: „Нехай буде світло!” І світло було те!

Так почалося сотворення світу: не „може”, а „бути”!
Так оце „може” і „бути” триває в людей до сьогодні.
Правда одна лише: „Бути”! Як Бог всемогучий промовив!

СКЕПТИК.

Бог? Але люди вже Бога не бачать, не чують, не знають!
Бога немає! Філософи деякі й деякі вчені
Вперто говорять, що Бог лиш фантазії буйної творчість.
От він згадав суперечку одну. Вже давно це минуло.
Перед війною було це, ще в Києві. Була вечірка...
Молодь зійшлась, щоб побавитись і побалакати дружньо.
Слово за словом — і так почалась суперечка про Бога.
Кожний із них обгрунтовував свої думки непомильно
Авторитетами. Тут були всі: і мистці, і поети,
Славні філософи, вчені природники та астрономи,
Хеміки та математики — словом: верхів'я вселюдства.
От промовляє чорнявий студент до присутніх: „Усе це
Самообман і фантазія! Люди живуть цим обманом
Ціле життя. На землі і з землі виростали й родились.
В довгій процесі змагань за своє існування дістали
Здібність: оточення бачити, аналізувати по-свому,
Бачачи скрізь у просторі й у часі обмежену дійсність.
Звикли дивитись усі догори, і усе їм здавалось
Гарним, величним і близьким: і небо, і сонце, і зорі.
Міцно стоїть непорушна земля, а навколо усе це
Світиться, сяє, заходить і сходить шовечора й ранку.
Скрізь таємниці: прекрасні, барвисті, дзвінкі і світлі.
А на землі усі люди змагаються, перемагають,
Правди, добра, ідеалів безсмертних і Бога шукають,
Все і величне, й безсмертне, і вічне, й врочистомогутне.
Все ж це лише через те, що людина дивилася знизу,
Знизу ж, звичайно, усе видається високим, великим.
Гляньте ж на все оце зверху й побачите в іншому світі
Землю, і небо, і сонце, і зорі, людей та ідеї.
Що таке небо, блакить оця, обрії схилодугасті?
Боже склепіння? Нічого! Ілюзія, злуда оптична!
Тільки природна властивість очей необмежнодалеке
Бачити близькообмеженим, бачити межі в безмежжі.

Це ота правда про небо, на котрому перебуває Бог всемогучий і рай його ясний, як вірили люди. Кажуть, звичайно, що сонце заходить і сходить. А дійсність інша, як знаєте. Знову ілюзія. Знову лиш звичка, Спосіб сприймати життя не згори, а здоліни. Властивість Егоцентричних ілюзій людини, а більше нічого. Гляньте, яка невимовночарівна ілюзія далі. Ввечорі світяться зорі, живі, променистовогністі. Люди вдивляються й моляться. „Божії очі!“ говорять. В дійсності ж це отой самий оптичний обман у людини. Світло від сонця іде до нас кілька хвилин, а від інших Зір оте світло іде уже довгими днями й роками, Тисячоліттями, стотисячліттями... Отже, людина Бачить не Божії очі на небі, а давнєє світло, Що свої зорі покинуло, ще як самої людини Тут не було. І оцю мішанину світів і століттів Бачить, як дійсність, людина, суцільну, живу, променисту. Тішаться ввечорі люди, як чимсь необмежено-гарним, Що про всетворчюю силу говорить великого Бога В дійсності ж знову ілюзія зору, обман, порожнеча. Далі: людина, звичайно, говорить про час і про простір. Міряють: рік, і десятки років, і століття, і довгі Тисячоліття, мільйони років, і мільярди, і вічність; Метр, кілометр, а потому десятки, і сотні... мільйони... Ні, не мільйони-мільярди отих кілометрів — безмежність. Отже, ізнову людина всесвіт розглядає ізнизу Вгору й властивості, що на землі й від землі діставала (Як уже Кант говорив), суб'єктивні властивості свого Світосприймання вважає за дійсність єдиноправдиву. В дійсності ж — все це умовні явища. Дайте людину Десь на Нептун, на Юпітер, на сонце, — і все це (Простір і час) відповідно, скажімо, до скорости руху Й величини (при однаковій скорості руху) напевно Зміниться. Значить властивості часу й простору залежать Завжди від того, звичайно, на чому людина існує, Чи існувала б, від того мінялося б світосприймання. Але, в'явімо собі, що людина — всезнайна істота, Що усесвіт — лише куля, яку ця людина сприймає Ззовні, де руху немає, немає матерії: всюди

Вічність мовчазна, в якій лише розум всетворчий буяє,
Що (без фізичних властивостей!) вічність оту наповняє.
Руху немає — немає й простору та часу, властивих
Тим лише явищам, котрі в обмеженім світі існують.
От і в'явімо собі, що оця, без простору і часу,
Вічна істота на кулю всесвіту поглянула ззовні.
І показалося б, що ці мільярди років-кілометрів
Були б короткою миттю — найменшою віддаллю. Скажуть,
Знову мільярд і мільярди (і більше і більше!), — те саме:
Мить, непомітна віддаль! Тепер подивімося ззовні
На всі мільярдні сузір'я, на сотні безмежні мільярдів
Зір у всесвіті, тоді лиш побачим, яке невеличке
Сонце у тому просторі, які непомітно-маленькі
Всі коло сонця планети. А потім із того безмежжя
Гляньмо на землю. Тоді лиш побачимо всю непомітність
Людського знання, ідей, що зумовлені часом — простором,
Ритмом малої піщинки всесвіту — землі, — й зрозумієм,
Що наш і простір і час — лиш ілюзія наша, яку ми
Маємо тут — на землі й від землі, як ознаки сприймання
Всесвіту — світу. Виходить, що все наше гордее знання —
Лиш суб'єктивна ілюзія, злуда. А справді немає
В світі нічого. Виходить, що й наше життя-існування
Тільки ілюзія, що нічогісько немає: ні Бога,
Ні усесвіту, ні зір, ні землі, ні людей: що усюди
Тільки ілюзія, фікція. Це є єдина правда!
Кожная правда (так звана!) — ілюзія: є і . . . немає!
Не існувала ще, бо не було і минулого в світі!
Не існуватиме ані в майбутнім, бо й того не буде!
Є, коли дивимось знизу . . . Нема, як поглянемо зверху . . .
Як собі хто подивитись захоче! А вислід той самий:
Тільки ілюзія, фікція і порожнеча усюди!
Правду, якусь, релятивну, лиш скептики мають, як кажуть,
Що усе те, що людина і бачить, і чує, і знає, —
Тільки ілюзія, правда-неправда і завжди й усюди.
Бог — лише фікція, туга побачити межі в безмежжі,
Бачити щось в порожнечі . . . Оце уся правда-неправда".
Він із дружиною слухав ту довгу розмову і в думці
Згадував батька і матінку добру, сусідів і дядька,
Діда Ониська, бабусю — усіх тих простих і нехитрих

Рідних людей, що питання усі, найважливіші й найтяжчі, Мудро, глибокододатньо уже розв'язали, і думав: „Зайві люди всі інтелігенти отії. Звихнулись, Вивітрились, як сусіди у дядька сказали. Нікому Не принесуть вони щастя, нікому очей не відкриють, Щоб абсолютную правду пізнати: ласкавого Бога (В собі) й себе у ласкавому Богові. Темні й глухії! Розум вживають на згубу. Розтрачують сили даремно. Всі вони — хмари безплідні над рідною нивою-полем: Теплеє сонце закриють, краплини води не проляють, Щоб напоїти посухою знищену, спраглуу землю!” Люба дружина поглянула й тихо промовила: „Бідне, Зайве створіння на світі. Умер без фізичної смерти!” Слухали й інші, присутні тут, тую промову уважно. „Оригінально!” одні говорили: „Цікаво й дотепно!” „Ні, аргументи занадто слабкі й тенденційні!” казали Другі й про щось переконливо суперечались, гарячі.

МАТЕРІЯЛІСТИЧНИЙ СВІТ

Біля стола опинився вже інший промовець. Оглянувся, Всім уклонивсь, обережно поправив свої окуляри, Що закривали прижмурені сні, й почав говорити. „Я вас не буду”, казав він: „промовою довгою мучить. Висловлюсь стисло. Лиш те найважливіше згадаю й підкреслю. Вся ота довга промова, що ми від колеги почули, Зайве балакання. Теоретично виходить з засади Мильної: наче б то справді у світі нічого немає! Отже, й усі аргументи непевні і малокритичні. Правда, людина багато не знала й не знає. Багато Мусітиме ще змагатись, щоб стати володарем світу. Та помаленько вона перескакує небо й у простір Вже заглядає найдавший. Чарівнее знання закони Аналізує, описує явища й речі всесвіту. Вже та доба проминула, що люди сприймали пасивно Світ і життя, як були вони наче ті діти у казці. Так, а тепер вони знають, чого ще не знають, і це вже Перший їх крок до всезнання і до володіння всесвітом.

Всі оці довгі розмови про вічність, безмежжя — порожні,
Зайві слова. Метафізика вмерла із казкою вкупі.
Ми тепер знаємо світ у малому, то й знаємо певно
Всесвіт великий. Найбільше й найменше, найменше й найбільше
Завжди тотожні. Отож, метафізика вмерла, й родилось
Точнее знання. Воно непомильно підтверджує факти.
Філософічний матеріалізм і марксизм — найпевніші,
Найправдивіші висновки нашого знання й змаганнів.
Отже: неправда, що в світі нічого немає! Немає
Тільки отих таємниць надприродних, як Бог та ідеї,
Є лиш матерія й сила — її найпевніша властивість.
Все усесвітнє життя — лиш хемічні реакції, в котрих
Сили усіх елементів незмінним послушні законам!
Шлях, по якому пливе усесвіт, є усюди той самий:
Атоми, річч, земля, і сузір'я, і зорі, і всесвіт.
Бога немає, та є усесвіт, і людина, і знання, —
Розум, яким володітиме горда людина всесвітом.
Все підлягає тим самим законам матерії й сили:
Люди, ідеї, суспільне життя, і звірята, й рослини.
Все лиш матерія, що розвивається в собі і з себе.
Метафізичні питання усі неправдиві і зайві.
Це — забобони, ознаки минулого примітивізму,
Що боязливу людину тримали у темному рабстві.
Міти минулись, тепер, замість них, непомильнее знання
Горді шляхи відкриває людині у всесвіт широкий,
Щоб її воля над всім панувала безмежно, всевладно.
З того й практичні висновки треба зробити. Наприклад:
Знищити треба суспільну нерівність, державні кордони,
Національні різниці всі, щоб на землі лише люди,
Вільні і творчі, жили. Вони, наче коня, осідлають
Землю й поїдуть просторами світу усе оглядати:
Сонце, планети, сузір'я і зорі, щоб їх своїй волі,
Гордій, підпорядкувати, всезнанню і силі всетворчій.
Знищити треба релігії — розуму людського поніч,
Що закривають людині широкі шляхи до всезнання,
Сковують волю і рабські інстинкти пробуджують в серці,
Що із борців за свободу тиранів і деспотів творять! . . .
Що ось, наприклад, зробили з Христом проповідники віри?
Хто був Христос? Непіддаєний борець за свободу народу.

Він зрозумів, що найбільшою зброєю римлян у бої
Проти народу була і фізична їх сила і хитрість.
Силою перемогти, а потому, підбитих, на групи
Непримиримоворожі розбити, купити сумління
Кожної групи й безпечно над всіма тоді панувати.
От і почав закликати Христос до любові і жертви.
Знав Він, що тільки любов'ю і жертвою вернеться воля.
Чиста наука та ширилась. Чули римляни й боялись.
От вони зручно тоді повжили релігійні питання,
Хитро сховавшись за спину царів та священників, котрі,
Служачи римлянам вірно, казати почали, що немов то
Богом себе називає Христос і святині руйнує,
Валить, руйнує народною душою і нищить свободу.
Римські агенти і вдень і вночі працювали між черню.
Врешті римляни свого досягли, і Христа осудили.
Чернь, і царі, і священники несамовито кричали:
„Він називає себе і царем іудейським і Богом!
Він безоглядний наш ворог! На хрест його і розп'ясти!”
Наче нічого не знають, дволично римляни говорять:
„Ми не знайшли у людині цій проти закону провини.
Хочете, ми його пустимо!” Куплена ж маса кричала:
„Ні, розп'ясти Його! Ні, на Голготу злочинця-невіру!”
І розп'яли так борця за свободу! . . . І лиш небагато
Знало, за що Його вбито. Христос же моливсь перед смертю:
„Боже, прости їм! Не відають, бідні, не знають, що чинять!”
Ну, а потому тирані Христа уже Богом назвали.
Храми будують, ім'ям Його благословляють на вбивство
Тисячі темних людей! Отака то є віра у Бога!
Знищити треба усе, що людину невільною робить,
Щоб між людьми панувала свобода, братерство і рівність!”
Знову палкі почались суперечки, розмови в кімнаті.
Ті скептицизм захищали, а другі марксизм, а останні
Лиш поглядали на тих і на других, міркуючи, де то
Справді та правда? Яка вона? Хто її бачив і знає?
Він пригадав собі знову розмову у дядька: „Тварина”,
Каже панок: „і людина — те саме: земля, більш нічого.
Бога нема, і безсмертя нема, ні душі — нічогісько!”
Згадує знову питання: „А де ж це взялося все, пане?”
„Цього учені не знають”, говорить: „та й знати не будуть”.

„Бачиш, учені не знають, а я неучений, а знаю:
Бог сотворив усе, охороняє усе й оживляє!”
Лесь той немудрий отому премудрому відповідає.
Він собі думав тоді по промові: „Пішов по планетах,
Зрікся усього вже: Бога, народу, людини й безсмертя.
Став антитезою всього, не знаючи тези й синтези.
Так і лежатиме ріднее поле облогом і степом,
Бо свої власнії діти світами блукають. Раніше
Прадіди їх в європейських ідеях топились, як в хмарах,
Наче Дашкевич Левицького, у панславізмах та інших
„Ізмах”, а рідний народ у кайданах стогнав, у кріпацтві.
Це — „християни”, слов’яни, культурники та нігілісти,
Діти ж їх скелтики, горді марксисты — достойні нащадки.
Люба дружина промовила знову: „Новий інквізитор!
Бога нема, ні душі, ні безсмертя. Усе це пересуд!
Люди — продукт еволюції, малпа — їх прадід великий.
Малпа початок людини й кінець непомильнологічний.
Бо коли Бога нема, то усе обернулося в малпу,
И малпа тепер уже стала сама божеством для марксистів.
Бога, людини, безсмертя нема, лиш матерія й малпа.
Це ідеал найновіший народів, людини! Нещасні!”
Сумно дивилася і на промовця й на все товариство.

Х ТИ, ЩО БЛИЖНЬОГО ЗАБУВАЮТЬ

Він щось хотів відповісти дружині, та тут коло столу
Третій промовець з’явився і швидко почав говорити:
„Милі колеги! Сьогоднішній вечір — страшний, душогубний!
Скільки ми всього наслухались! Скептик доказував довго:
Бога нема, ідеалів, людини нема — порожнеча!
Вийшов марксист і те саме повторював: Бога немає,
Ані душі, ні безсмертя — нічого немає, одна лиш
Всюди матерія. Важко сліпим говорити про світло,
Важко глухим говорити про звуки — не бачать, не чують . . .
Важко невірним про Бога казати — глухим, невидючим.
Чули ми тут, що Христос — реформатор, який панування
Римлян хотів припинити і знищити. Кликав єднатись.
Зрадні царі та священники римську волю здійснили,

Вбили Христа, розп'яли. А римляни, що так нацькували Чернь, і царів, і священників, — лиш говорили дволично: „Ми б відпустили Христа, бо не бачимо в Ньому провини”. Розумом все поясняють: і Бога, й Христа, і безсмертя! Де ті царі, і римляни, й священники? Де нерозумна Чернь, що кричала Христа розп'ясти? Ковтнула їх вічність! Боголюдина ж Христос із могили устав, щоби пекло, Смерть побороти і людям вернути їх віру й безсмертя. Всі зрозуміли й відчули, що Бог, щоб людину від смерти, Від порожнечі й гріха врятувати, родивсь, як людина, Муки, розп'яття прийняв добровільно за людське безсмертя. От почали тоді люди молитись Христові, своєму Богові, Синові Божому, вірі своїй на безсмертя. Горе народам і людям, які християнської віри, Бога-Христа відреклися, не вірять у Божую правду, Що виявляється в ширій надії, любові і вірі. Прийде година, і Бог покарає людей за безвір'я Війнами, голодом, димом-пожарами, мором і смертю. От що апостол Павло про безбожників пише до римлян: „Гнів бо Господній з'являється з неба на всяку безбожність І на неправду людей, що гамують неправдою правду. Те, що могли вони знати про Бога, для них вже є явне, Бог об'явив їм усе. Бо Його від сотворення світу Людям невидиме думання про Його твори у світі Видиме стало, і сила Його, й Божество Його вічне. Так що нема оправдань їм, бо, Бога пізнавши святого, Не прославляли як Бога, і дяки Йому не давали, Але знікчемніли, бідні, думками своїми й, на горе, Запаморочилось їхнє серце, сліпе, нерозумне. „Мудрі!” про себе казали вони — й нерозумними стали. Славу нетлінного Бога змінили на тлінну подобу Образа тлінного: птахів, звірят, і людини, і гадів. От через те то і видав їх Бог на спокуси сердець їх — Нечистоту, щоб вони знеславляли тіла свої грішні. Божую правду вони замінили, сліпі, на неправду, Честь віддавали й служили створінню ширіш, як Творцеві, Що від віків і навіки є благословенний, Єдиний!” Що ж іще можна додати до слів отих яснопророчих? Скептики, позитивісти, матеріялісти-марксиста

Впали у прірву зневір'я й безвір'я. І їх не врятує
Власна їх гордість. Згадаймо Христові слова до невірних,
Слово спасення: „Хто не зо Мною, то той проти Мене.
Хто не збирає зо Мною, то той розкидає й зникає . . .
Я вам кажу, що усякі гріхи (і зневага на Бога)
Людям простяться, а богозневага на Духа Святого
Їм не проститься. Як скаже хто грішне на Людського Сина,
Так це проститься. Як скаже щось супроти Духа Святого,
Це не проститься ніколи: ні в цім, ні в майбутньому віці . . .
Виростіть, випестіть дерево добре, від нього, звичайно,
Й плід буде добрий. А виростіть злеє, то й діждетесь плоду
Злого, бо кожне дерево пізнаєте ви із плоду . . .
Роде зміїний! Не можете, злії, щось добре сказати!
Чим бо наповнене серце, то те і уста промовляють.
Добра людина із доброго скарбу лиш добре виносить, —
Злая людина з лукавого скарбу лукаве виносить.
Отже: за кожне слово лихеє, що люди промовлять,
Судного дня вони мусять правдиву відповідь дати.
З слів своїх будеш оправданий, з слів і засуджений будеш”.
Дехто із книжників і фарисеїв озвались до Нього:
„Вчителю! Хочемо бачить правдиву ознаку від Тебе!”
Він тоді тяжко у душі зідхнув і промовив їм гірко:
„Скільки ознак і яких оцей рід вимагає? Кажу вам
Правду, що родові цьому ознака не буде вже дана ”
Що ж іще можна додати у відповідь більше? Нічого!
Скептики, матер'ялісти були вже фаніше: софісти,
Епікурейці . . . Усе це уже не нове нам. Правдиву
Відповідь дав всім невірним Христос, як казав, Найсвятіший:
„Я — воскресіння й життя, і хто вірити буде у Мене,
Матиме вічне життя! І умре, проте житиме знову!”
Ось яка правда! А знаючи правду, повинна людина
Всього зректися: І матері, й батька, й дружини, й дитини,
Слави, багатства — усього і йти за Христом до спасіння!”
От перестав говорити і третій, ізнову присутній
Всі почали відгукатись палкими словами. „Старе вже!
Це філософія для простолюддя!” Одні говорили.
Другі казали: „Старе, а проте за нове найновіше!”
Він із дружиною слухали знову оті суперечки.
Думав: „Забув, неборака, іще одну заповідь Божу:

„Ближнього свого любіте, за нього й життя не жалійте!
Хто б говорив, що кохає він Бога, а брата не любить,
Каже неправду!” А скільки отих „правовірних” було вже,
Що лише Бога любили, а брата забули? Мільйони!
В Польщу ішли, у Московщину й катові вірно служили,
Що насміхавсь з заповітів Христових і кров неповинну
Скрізь розливав безнастанно. Зрікалися правди своєї,
Божої правди! Неправді служили, неволі і смерті!”
Люба дружина уся спалахнула: „Зневага на Бога,
Богозневага на Духа Святого, як хто закликає
Брата зрікатися, рідний свій край і батьків забувати!”

БОГ, УКРАЇНА, ЛЮДИНА

Потім іще говорили про Ніцше й його надлюдину,
Про Огюст Конта, про Спенсера й інших філософів славних.
Він упівголос лише зауважував дещо. Сусіди
Деякі скося дивились, а деякі ще й додавали.
От прикінці вже і він своє слово промовив. Вагався:
Треба — не треба... Проте не годилось мовчати й ховатись.
Там, де творились нові ідеали, ідеї і правда.
От і почав він своє говорити про Бога і правду:
„Милі колеги! Позвольте й мені некритичнее слово
Своє сказати в гурті товариськiм, як це вже чинили
Інші, щоб трохи розважитись з вами, а, може, й нове щось
Вдасться сказати. Сьогодні лиш вільна балачка між нами
Точиться, без офіційних джерел, аргументів і правил.
Кажемо кожний по-своєму, вірячи, що товариство
Кожне промовлене слово відчує і прийме правдиво.
Я, як признатися, мало іще працював над усіми
Цими питаннями. Отже, мої аргументи не будуть
Висновком студій, а тільки думками, які принагідно
В мене з'явилися, як відгук життя (від дитинства) і праці,
Відгук науки у школі, книжок, що читав я, — усього!
Отже: чи є Бог, чи це лиш ілюзія, фікція, казка?
Скептики кажуть: „Немає! Усе лише звичка сприймати
Явища в світі, яка вироблялася тисячоліття
Тут, на землі, підлягаючи непереможним законам, —

Звичка сприймати ті явища егоцентрично, ізнизу.
Так утворилась психіка, віра і знання людини,
Що у безмежнім обмежене тужить знайти і побачить
І залишається вічною тайною в собі й для себе.
Бідні, малі, слабосильні, непевні, як глянути зверху!
Висновки: жити не варто, життя лише фікція. Справді ж
Бога, людини немає. Усюди німа порожнеча”.

Другий колега виходить з засади, що світ є для себе
І середина і зовнішність, самотворець і створіння,
Цей абсолют є матерія. Все, що у світі навколо,
Є тимчасові лиш форми цієї матерії. Всюди
Твориться все і зникає, послухне тим самим законам.
Висновок: Бога нема, ні душі, ні безсмертя, ні волі, —
Скрізь лиш матерія й сила тієї матерії в світі.
Це непомильні теорії Бюхнера й Маркса: науки,
Що, на їх думку, останнє вже слово сказала про Бога.
Третій промовець правдиво зазначив, що все це було вже.
Матер'ялізм, скептицизм уже в Греції пережилися
І порожнечу створили, зневір'я й безвір'я усюди.
Щастя настало тоді, як Христос переможною віру
Людям приніс: у безсмертя, у правду, у вічного Бога.
Тільки ж шановний промовець зробив неправдиві потому
Висновки: щоб від життя утікати, від матері й батька,
Брата, дружини, дитини, — від всіх, забуваючи певно,
Другую заповідь Божую: ближнього свого любити!
Той лише справді великого Бога і слухає й любить,
Хто не боїться за ближнього й душу свою положити.
Але, почну я свої міркування про Бога спочатку.
Є така думка, що в світі існує усе і . . . нічого,
Дивлячись, хто і з якої засади виходить; що стільки
Є суб'єктивних світів у теоріях, скільки існує
Тих, що світи ті сприймають, оформлюють в різних системах.
Важко знайти аксіому, а далі теорію легко
Вже збудувати. У тому лежить уся правда й неправда.
Кожний бере щось на віру, без доказів, потім доводить,
Що або віра існує, або її зовсім немає,
Що або всесвіт існує, або його зовсім немає, —
Цим виявляючи вічне змагання між „бути” й „не бути”,
„Все” і „нічого”, наукою й вірою, смертю й безсмертям.

От перегляньмо теорії філософичні й побачимо,
Що непомильні філософи всі непомильно говорять
До аксіоми, а далі нема уже знання, лиш віра.
Кожна людина свою ту найменшую істину має,
Ясну без доказів. Істини ці не однакові. Все це
Від багатьох і причин і обставин залежить: освіта,
Праця, доба, товариство, суспільство впливають звичайно.
Люди, опершись на ці очевидні засади, помалу,
Аналізуючи й синтезуючи розумом з'яви,
Речі, закони природи, природу всесвіту і всесвіт, —
До абсолютної істини-правди доходять, яка вже
Все обіймає, стає очевидною, як аксіома.
Правда, й неправда, і смерть, і безсмертя, буття, й порожнеча,
Хвиля і вічність, кінець і початок, неволя і воля,
Зло і добро, справедливість і кривда — незбагнена безліч
Різних контрастів стають аксіомами думання й чину
Різних людей і ведуть від найменших засад до найбільших
І від найбільших до тих абсолютно-малих, аксіомних.
Так було в грецьких філософів, римських, пізніше було так
В інших філософів аж до теперішніх в цілому світі.
Всі від малого, без доказів, аж до найбільшої правди
Йшли і вертались потому з найбільшою правдою тою
Знову до тої найпершої — до аксіоми. Найбільше
І те найменше ставало тотожністю, всеабсолютом.
Чи індуктивно оті абсолютні знаходили, йдучи
Від тих найменших засад-аксіом до отих аж найбільших, —
Чи дедуктивно, ідучи від тих абсолютів найбільших
До абсолютів найменших, що стверджують їх, ті найбільші, —
Правда одна, і вона аксіомна в малім і великім.
Це є закон і науки, й мистецтва, і віри, і знання.
Вірю, щоб знати, а знаю, щоб вірити — вічна дорога
Серця і розуму, волі і чину, науки і віри.
Взяти б Декарта для прикладу. Щоб доказати додатне,
Мусів усе негувати й сказати: „Нічого немає!”
Пітім з'явилася та аксіомная думка: „Я мислю,
Значить — існую!” А звідси швидкими вже кроками йшов він
Вище і вище по певних східцях існування, туди аж,
Де та найбільша вже правда: де Бог, всемогутній, всезнайний . .
Отже, мої попередні колеги уже доказали,

Що вони знають усе і... нічого не знають. Нічого!
Бо лиш одно доказали, що треба усе доказати.
Справді, скажімо із ними, що Бога у світі немає...
Значить: немає розумної цілі у світі! Немає
Ні порожнечі, як скептики кажуть, ні тої природи —
Самоматерії: матеріялістів усіх аксіоми.
Бо найновіша наука (як хемія, фізика) ясно
Вже доказали, що в світі з нічого не може повстати
Щось; що ніщо залишається завжди ніщо — порожнеча.
Потім наука ще стверджує, що у фізичному світі
Є і причини і наслідки. Де ж оте первопричинне
Й позанаслідне? І що було те, що було як причина
Всього й існує розумною ціллю для всього? Нічого?
Знову приходим до того, із чого ми вийшли, й говорим,
Що із нічого нема, не було і не буде нічого.
Скептики певно висловлюють свої думки про мізерність
Нашого знання, про землю-піщину у всесвіті-світі.
Можуть вони, що нічого не знають, не чують, не бачать, —
Про абсолютне казати? Вони? На землі тій маленькій,
Повні зневір'я у власній сили? Якщо вони кажуть
„А“, то вже й „Б“ вони мусять сказати: признатися мусять,
Що їх загальнії висновки також сумнівні й безсилі.
Я починаю свої аргументи від себе самого.
Не сумніваюсь, бо знаю одно я напевно, а саме:
Знаю із певністю, що я існую. Який в мене доказ?
Я ось працюю, — то значить — існую. Декарт говорив був:
„Думаю, — значить — існую!“ Та думка без діла не доказ.
Думка мінлива і малонаявна, лиш праця єдина
Вічне „ніщо“ обертає у „щось“ і доказує ясно
Власне й мое існування. Працюю — існую, це — доказ.
Я пізнаю, що існую. У праці отій пізнаю я
Свою істоту: розумную, вільну, доцільну у чині.
Створені речі — найкращії свідки мого існування,
Розуму, волі і цілі моєї в широкому світі.
Далі дивлюсь я у світ і широко й далеко. Усюди
Бачу я речі й світи, що існують, що вже існували,
Що існують після мене ще будуть. Вони непомильний
Доказ, що є поза нами розумна істота, Творець їх,
Більший від мене, як більший всесвіт у висотах-глибинах.

Я підіймаюсь у думанні вище і далі: до явищ,
Де я вже бачу кінець і початок буття-існування.
Це абсолютне могла сотворити така лиш істота,
Що абсолютні вже має і розум, і силу, і волю,
Перевтворець усесвіту, його існування і цілі.
Люди багато вже доказів знають, що в світі існує
Сила якась, абсолютно розумна, що все сотворила.
Як вже критично відносився Кант до усіх аргументів
Богобуття, а проте погодивсь, що та сила існує!
Світодоцільність, розумність, моральність, що є у природі,
Ясно доказують Сили цієї буття безсумнівне.
Ця абсолютно розумна, і вільна, й доцільна істота —
Бог — усезнаючий світу Творець, Абсолютний, Єдиний.
Дехто закинути може, що розум фізична з'ява,
Наслідок довгого розвитку нашого тіла в природі.
Правда! Та тільки ізнову питання: чи може розумне
Щось з нерозумного вийти? Чи може щось бути й не бути?
Відповідь тільки одна може бути: усе, що розумне,
Тільки з Розумного вийшло й від Нього свій розум дістало.
Це, коли хочете, теза, синтеза і їх антитеза.
Бог, усесвіт і людина — Творець і створіння доцільне.
Бог — абсолютний принцип, всемогутній Творець існування,
Видима Божа подібність — розумна і творча людина,
Що усі творчі властивості здійснює в творчості, в праці,
Вільній, розумній, доцільній, міральної в собі й естетичній,
Богопричинній, і богодоцільній, і богоподібній.
Матер'ялісти говорять, що Бог — лише казка, що люди
Первісні та примітивні видумують або з незнання
Або із страху. Та страх і фантазія зникнуть при світлі
Людського розуму й сили, і люди побачать те саме,
Що всі дорослії бачать у казці з дитинства: цікава,
Іноді й гарна, проте уже знають, що все це неправда.
Дітям казки оті кажуть тоді, як хочать їх побавить
Або, бува, й налякати. Дитина повірить: маленька,
Ще нерозумна. Отак і з казками про Бога. Як люди
Виростуть, знання і сил наберуться, тоді зрозуміють
Всі і побачать усі невибагливі вимисли казки.
Як лиш наука вперед поступає, то Бог відступає,
Бо перед світлом незнання і темрява завжди тікають.

Матер'ялісти одно лиш доказують цими словами,
Що вони діти ще: і нерозумнії, і боязливі.
Що нам даказує справжня наука? Погляньмо уважно!
Аналізує безмежно-велике, й безмежно-малеє.
Але іще не сказала останнього слова — всезнання,
Лиш констатує окремії факти, описує кожне
Явище ззовні, не знаючи сутті — буття зосередньо.
Справжня наука одно лише може ствердити сьогодні,
Що таємниця створіння уже виринає, яснїє,
Але незбагнена ще усезнайно, всебічно і повно.
Ця таємниця — Сам-Розум, Все-Світло, Буття всепричинне!
Вище підкосить людина допитливу голову — більше
Й побачить. Поглянувши, бачить, що те невідоме, таємне
Глибше, і вище, і дальше ще обрїї стелить. І врешті
Знає людина: чим більше вже знає, тим більше пізнає ще!
Гляне на речі: найбільше й найменше — однакове в собі,
Завжди — мале і велике: і атом — незбагнений всесвіт
В собі й для себе, і всесвіт, великий, — незбагнений атом.
І навпаки. Але всюди панує розумна доцільність,
Закономірність. Усе безнастанно говорить людині,
Що випадково нічого ніде не стається; що дійсне
Світобуття не було випадкове, не є і не буде.
Що аналіза й синтеза показують ясно, що в світі
Дійсно існує принцип абсолютний: безмежний і вічний
В собі й для себе, розумний, всесильний і вільно-всетворчий.
Як називається в нас Абсолютний Принцип цей? Людина
Богом назвала і Богом Його величає безсмертним.
Справжня наука даказує безліччю фактів людині
Богобуття. І кождісінський крок у науці зближає
Бога до творчих людей і людей до всезнання, до Бога.
Розум і знання наближують творчу людину до Бога,
З Богом еднають і богоподібність її виявляють.
Бог для людини — всезнання (не кара!) — Принцип

[Абсолютний.

Бог таємниць від людей не ховає. По-батьківськи щедро
Всі відкриває шляхи пізнавати мале і велике,
До Абсолюту постійно зближатися, вірити — знати!
Знаєте більше, то більш розумієте богоприсутність,
Більше і вірите. Знаєте менше, то й менш розумієте

Богобуття у всесвіті широкім, то й вірите менше.
Бог не лише відчуття надприродне, а й Розум всезнайний.
Хто нічогосько не знає, то той вже найменш розуміє
Богобуття: усезнайне, розумне, безмежне і вільне.
Отже, сучасні учені — пророки всезнання і Бога!
Творча людина, побачивши стежку до Бога-Всезнання,
Царство покаже вічного Бога і стежку до Нього.
Кожний якось таємницю буття відкриває і завжди
Чує вже Бога найближче до себе: у власному серці!
Люди знаходять так первопричину й мету існування,
Розумом Бога знаходять і серцем Його відчують.
Бог у людині Своє Божество усетворчеє бачить
І в її знанні й у праці до Себе її наближає,
Щоб її втілить в Собі, як із Себе життя дарував їй.
Що ж таке Бог? Як то важко побожній людині сказати
Це найсвятіше питання! Уже одна згадка про Бога
Серце наповнює радістю і хвилюванням побожним.
Бог — усезнаючий Розум, всесильная Чинність і Творчість,
Правда, Краса, Досконалість, Мета і Причина усього.
Хочете Бога пізнати, шукайте самі Його всюди,
В творчому серці, в маленькій пилинці й безмежному світі —
Всюди відчуєте, всюди пізнаєте вічного Бога!
Я особисто признаюся, більше Його розумію,
Ніж відчуваю в теперішню хвилю. Цілком розумію!
В праці ж, у творчій надхненні безмежно Його відчуваю:
Радісне, творче Буття, усетворчого Бога-Всезнання.
Отже, працюю-існую. У праці мале і велике
Я пізнаю існування: від себе — до світу, до Бога
Й знову від Бога-Творця через світ аж до власного серця,
Де відчуваю Його і свідомо і радісно-повно".
Він пам'ятає, що група студентів йому заплескала.
Глянув туди, де сиділа дружина. Дивилась на нього.
З тихим захопленням. Над головою світилася лямпа
І розкидала блакитні метелики з-під абажура.
Нижні метелики тихо літали у світлі, збивали
Грайливу куряву зореіскристих краплинок, легенько
Гладили чоло дружини, сідали на брови дружини й дивились
В чисті джерела очей її, ясних, глибоких, промінних,
Де розцвітали думки його гордістю й щирим коханням.

Він відчував її щастя у серці й продовжував даліше:
„Інше питання — практично здійснити нам Божую волю.
Третій колега казав про жорстокії Божії карі.
І закликав відрікатись життя, своїх рідних і близьких.
Бог показав, як людиною був, і життям і навчанням,
Як треба вірити в Бога і як для людей треба жити.
Задля людей Він прийшов, задля людського щастя й спасіння.
Тож: не тікати казав від людей, а до них наближатись,
Ім помагати і душу, як треба, за них положити.
Другий колега казав, що Христос був звичайна людина,
Був Він, Христос, непіддаєний борець за свободу народу.
Не заперечую: думаю й вірю що Він умирає
Завжди і всюди, як люди Його помгти їм благають.
Він, Бог-Людина, у всьому і завжди у допомі людям.
Слово Він Боже і Розум Він Божий. У Ньому з'явилось
Видимо Богобуття, Богомудрість і Богоприсутність.
Він є проявлення Божої сутності повне й правдиве.
От через те і говорить Христос, що, як хто Його знає,
Знає і Бога Самого, бо Він і Отець — Неподільні.
Любий колега побачив Христа на найближчу віддаль,
Так би сказати, очима, руками. А є щасливіші
Що пізнають Його серцем і розумом. А ще щасливіші
Не пізнають вже Його, бо вони Його повно вже знають,
З Ним і серцями вже з'єднані. Кожний філософ доходить
Розумом до аксіоми. Христос не філософ, а Бог Сам.
Він — сама Мудрість, Всезнання, і сталося все через Нього.
Люди шукають і мудрости й правди, а Він споконвічна
Мудрість і Правда. Один лише Він між людьми усезнайний.
От через те Він говорить, що Він не прийшов руйнувати
Ані Закон, ні Пророків: прийшов Він на землю, з'явився,
Щоб їх доповнити. Він і тепер, Усезнайний, Всесильний,
Ні філософії, ані науки ніде не руйнує,
Тільки доповнює все: філософію нашу, науки,
Щоби були вони повні: і знанням себе й Богознанням.
Вірю, що й любий колега пізнає Христа іще вище
І своє знання сучасне доповнить Христом — Богознанням.
Я, признаюся, також ще далекий від повного знання
Богонауки Христової, більше її відчуваю,
Як мене вчили і тато, і мама, і добрії люди, і церква,

Як нас святі навчають Отці у всезнайно-глибокім „Вірую”, що я Його визнаю повсякчасно і всюди, Що ним живе наш народ і довіку ме жити, побожний. Це я тепер говорю лише так, принагідно, щоб завжди Ми пам’ятали, що все, що існує, від Бога існує, Все, що існує, для Бога існує і Богом існує. Без повноти Його люди не знатимуть щастя, спокою, Повної радості ні в почуттях, ні в думках, ані в праці. Я вже казав, що ще мушу багато читати, працювати, Щоб відповісти на всі ті питання всебічно і повно Але тепер я одно уже знаю і певно і повно: Бог є і всевідчуття і всезнання правдиве і повне, Бог є принцип всемогучий, всезнаючий, всюдиприсутній, Вільний і добрий усюди і завжди. Тож Він і людині Дав Божества свого світло: і розум і вільну волю, Щоб добровільно Його пізнавала й до Нього зближалась, Щоби людина по-своєму, вільно, могла споживати, Богоподібна, величні дарунки добра і любови. Добре робити чи зле — від людини залежить, Щоби знаходити стежку до Бога і знанням і серцем. Люди, пізнавши себе, у душі своїй богоподібність, Різні стежки познаходили до усезнайної правди.

х Першая стежка веде через власне серце: „Пізнайте, Люди себе!” Оце перша правдива заповідь Божа.

• Другая стежка веде через ближнього щастя. „Любіте Ближнього, наче себе!” Оце друга заповідь Божа.

Третя стежка веде через Бога самого. „Любіте

х Бога усім серцем, всією душею своєю!”

Це вже й остання й найперша й найбільша заповідь Божа, Бо усі інші свої заповіді людині і людству Бог дарував із її повноти, Усещедрий і Добрий. Гріх відрікатися матері, батька, дружини, дитини, Ближнього, брата! Бо хто відрікається, той самовільно Нищить життя, відрікається Бога самого, бо Бога Знаємо ми через світ, через себе і через людину.

х Хто і себе відрікається, той — проти Бога і грішник! Кожний дістав заповіді себе, свого ближнього й Бога І пізнавати й любити, стриміти до волі й всезнання. Треба іти безнастанно вперед, розвиватись, сильнішатъ,

Бути душею у Богові й Бога в душі відчувати.
Отже, аскет самолюбний — той самий зневірливий скептик,
Бога не бачить, не чує, не знає, убив в собі Бога.
Матер'ялісти в матерії Бога втопили. Лишилась
Тільки тварина: без цілі, без розуму, без ідеалів.
Душу згубивши, людина, немов божевільна, у руки
Візьме ножа і, свавільна, оглухла, осліпла вже, піде
Різати інших, що вірять у Бога, в безсмертя, в духовість,
Нищити підуть різниці суспільні, національні
Та релігійні, підуть, з людиною битися й з Богом,
Богом зробивши машину, і малпу, матерію мертву.
Всі вони (скептики, матер'ялісти, аскети) воюють
З Богом-Життям, із Добром Абсолютним та ясним Всезнанням.
Так і умруть, не побачивши ясної стежки у вічність
І не відчувши у серці веселого дзвону сумління,
Що полюбило себе, свого ближнього й творчого Бога.
Ми ось балакаєм довго, цілісінкйй вечір, а й досі
Слова іще не промовили про Україну. Чому це?
Скептики кажуть: „І небо, й земля, і людина — примара!
Бога нема, України нема — порожнеча усюди”
Матер'ялісти говорять: „Вже треба зрівняти різниці
Національні, суспільні та релігійні, — землю,
Наче коня, осідлати і стати володарем світу!”
Треті, аскети, тікають від світу і душу спасають.
Все з України тікає кудись у всесвіт, на планети,
У пірожнечу ідейну, у тиху глибінь монастирську,
Божую землю покинувши диким вовкав на поталу.
Рабство, біда, темнота, збиткування чуже в Україні
Довгі століття панують — робітники ж Божого поля
Того не чують, не бачать, не знають: осліпли й оглухли,
Рідного краю не знають і Бога, життя зневажають.
Хто у нас думає, як із неволі людей в Україні
Визволить? Від збиткувань захистити? З біди врятувати?
Хто у нас думає, як Україну спасти від чужинців,
Бога, розп'ятого в наших серцях, воскресити, Святого?
Хто у нас думає, як би кайдани невільничі зняти,
Щоб на землі боголюбленій богоподібними стати?
„Це все маленьке, і непомітнее, і неправдиве!”
Скажуть аскети, і скептики, й матер'ялісти: „і зайве!”

„Тут іще небо за небо, а сонце за сонце вважають!”
Скептики скажуть. Матеріялісти всі будуть казати:
„Тут іще вірують в Бога, у душу, в безсмертя людини!”
А самолюбні аскети водно заговорять: „Не Бога,
І не спасіння душі вони прагнуть: тримаються вірно
Своїх батьків, матерів, і жінок, і дітей своїх рідних!”
Інші із Ніцше, із Ібсеном прийдуть свавільно, ще інші
Ще щось казатимуть, — рідна ж земля нехай жде у неволі,
Рідні люди нехай у кайданах, у рабстві вмирають.
Це в Україні — той цвіт — лустоцвіт, що здорового плоду
І не вродив і не вродить. Це ті, як Шевченко говорить,
Що і оглухли й не чують, міняються путами волі,
Правдою, щастям торгують і Бога, глухі, зневажають,
В ярма людей запрягають. Будяччя на рідному полі!
Правду і Бога шукаймо у собі, від себе почавши,
В ближньому, в ріднім народі, у рідному краї й у людстві,
Шлях цей єдиноправдивий, без сумнівів, без роздоріжжів.
Хто б говорив, що кохає він Бога, чи правду, чи людство,
Чи Україну, чи волю, а ближнього свого не любить, —
Той промовляє неправду, знеславлює правду і Бога.
Здійснення Божої правди — то здійснення волі,
Віри, і знання, і щастя у рідній землі, в Україні.
Вільні люди побачать потому і вільнее людство,
Вільні світи, і величні ідеї, і вічного Бога.
Знаю, що треба змагатися в світі за кожну ідею,
Треба із зміслів своїх виростати все вище і вище,
Де уже розум еднається з Богом, з життям невмирущим.
Та у щасливу хвилину людина вертається радо
Знову під ріднее небо, на рідную, любую землю, —
Наче старий той мандрівник до теплої, рідної хати,
Де його мати родила й солодким ім'ям називала.
Зайде до церкви маленької він помолитись потому,
Щоб там у тиші святині відчутти ласкавого Бога.
Він, помолившись, побачить, що й Бог, усетворчий і вічний,
Має свою незаплямлено-ясну святиню, у котрій
Бачить Себе, Божество своє ясне, — у людському серці.
Моляться Богові люди, себе пізнають у Предвічнім,
Молиться Бог Усетворчий, себе пізнає у людині.
Це та велична синтеза і знання, і віри, і волі,

Що її витворив вдумливий, мрійний філософ-народ наш,
Втілив у виразі ясному: Бог, Україна, людина!
Це отой шлях непомильний до вічної правди-всезнання,
Де і найбільше й найменше зливаються в творчу однину,
Світлу, розумную, вільную, чистую і справедливу,
Що вона має причину від Бога, мету до Святого,
Що вона має життя в повноті Його — вічного Бога.
Це мое слово. Та я ще не пробував систематично
Все, що стосується цього питання, знайти й прочитати,
Згодом я буду старатися виправить всі недостачі...
Ну, а тепер вже дозвольте мені припинити балачку
Й широ подякувать всім за ласкаву увагу й прихильність".
Знову почулися оплески. Знову усі сперечались.
„За" виступали і „проти", бурхливі, гарячії, гострі,
Правди шукали, буття абсолютного в світі — всесвіті.
Він уже знову сидів, придивлявся, прислухався до всього
І помічав, що слова його впали на добрую землю,
Бо й коло нього і далше від нього нераз повторяли
Вечора того слова, ним промовлені, добрії люди.
Люба дружина йому не сказала ні одного слова,
Лиш непомітно всміхнулася, кинула теплеє світло
Своїх очей на його ще гаряче, розмріяне чоло
І прислухалась, здавалось, як радісно б'ється у грудях
Творчєє серце, де Бог оселився ласкавий, щоб завжди
Бути в людині найближче й найдалше, Всезнайний і Вічний!

ЩАСЛИВІ МРІЇ І ДІЙСНІСТЬ

Ввечорі йшли обидвое додому. Було це у грудні.
Київ півсонно шумів, покривалом покрившись срібним.
Дзвінко проїхав трамвай через вулицю й швидко сховався
В сутінках сіроімлистих, освітлених блимко лампами,
Що електричнеє світло стелили зажурено, змерзло,
Наче б самі вони грілися і від морозу ховались.
Люди, одягнені тепло в кожухи та пальта, — поквапно
Йшли по слизьких тротуарах. Насунувши шапку на вуха,
Кожний дививсь перед себе в морозную синь, що, місцями,
Легкії іскри ловила від ламп мигітливих і гралась,

Переливаючи їх, розкидаючи на похололеє срібло.
Слав сивоусий Дніпро, непослушнії хвилі прикривши
Панцером своїм козацьким із твердохолодної сталі.
Спали будинки, сади . . . Лише денече в зляканих вікнах
Світло палало, відгонило впертого діда-мороза.
Журно ставало на серці. Аж враз на Печерську у Лаврі
Дзвони заграли й стелилися втішно над містом, неначе
Ввечорі мамина пісня в приємно-нагрітій кімнаті.
Он на високій горі Володимир стоїть. Підіймає
Зорями всипаний хрест, поглядає на всю Україну
Й благословляє її переможною вірою, Богом.
Він із дружиною йшли із забави додому. Ішовши,
Мріяли вдвох, що у кожному серці засвітиться світло
Богобуття, всемогутне, всетворче, всезнайнопророче.
Люди пізнають себе, свого ближнього, націю рідну,
Край дорогий Україну — всетворчого Бога святиню.
З'явиться чиста туга за всезнанням, за волею, котрі
Кожну людину ведуть на верхів'я світів і з верхів'їв
Божії тайни показують: всесвіт і людськеє серце!
Мріяли: школи, театри, музеї, величнії храми
Всюди повстануть, які розженуть темноту, безпросвітність,
Знищать неволю, розіб'ють кайдани і горе розвіють.
Вільнії, творчіі люди збудують величню святиню
Свого буття-існування: державу свою самостійну,
Вольонадхненну, святу Україну — святиню Господню,
Богоулюблену, богоподібную сявом творчим,
Де усесвіту принципи в думках-абсолютах злилися:
Бог у людині й людина у Богові, вічним, правдивім.
Згадує пан Гордієнко щасливо ті дні, коли воля
Кликала рідних людей до завзятого бою за правду.
Він багатьох після того зустрів у полках українських,
Що героїчно змагались за волю і честь України.
Все у суцільний зливалося образ: батьки його рідні,
Перша наука про Бога, гімназія, рідніі люди,
Київ, університет, світова війна, а потому
Бій за свою Самостійну, Соборну Святиню-Державу,
За Українську Народню Республіку! Згадував даліше
Дні невимовновеличнії, як ті ідеали здійснились,
Як Україну рукою ласкавою Бог опромінив,

В людському серці молився й Своє Божество величав Він,
Там, в Самостійній, Соборній Землі, у святій Україні.
Згадував табори потім, і Польщу, й останні події,
Горді змагання і смерть під Базаром величних героїв,
Що найсвятішу присягу здійснили: життя не жаліли,
Вмерли за волю, за славу, за честь, за добро України.
Згадував вірного друга Котенка, бабусю і діда,
Лікаря, що немов знову родився з безсмертного чину
Гордих героїв Базару. Згадав своїх друзів, знайомих
І відчував, що мулка, похливая думка, сховалась,
Серце вже билось спокійно і розум бадьоро пророчив,
Що героїчні дні ще вернуться, що в Україні
Божою правдою й Божою волею щастя розквітне,
Воля розквітне в своїй Самостійній, Соборній Державі.
Тішився пан Гордієнко, радів, що вже швидко (вже швидко)
Він своїх любих побачить, яких дороге існування
Є йому ще одним доказом Богобуття у всесвіті.
Він у надхненні іще раз молився. А люба дружина
Наче б отут коло нього стояла з Івасиком-сином
І говорила: „У всесвіті Бог, на землі Україна,
А в Україні — і Бог, і людина, і хлопчик наш любий!
Це та велична синтеза і серця, і розуму, й волі,
Що так чудово оформились в творчості геніїв наших,
В чині філософів-лицарів: Бог, Україна, людина —
Творча, велична, свята одинна усезнання й безсмертя!”
Після полудня в суботу востаннє пішов до Гаєнків.
Щиро балакали: про Україну й народ український,
Про святу правду всесвіту, про Бога і людське щастя,
Про Гордієнкових любих дружину і хлопчика-сина,
Волею Бога святого і правду Його пізнавали,
Волею дихали, волю любити, святу, присягали.

Модржани, Листопад 1944.

